

LID ČESKÝ

S HLEDISKA PROSTONÁRODNĚ- NÁBOŽENSKÉHO.

NAPSAL

KAREL PROCHÁZKA.

KNIH »DĚDICTVÍ SVATOJANSKÉHO« Č. 109.
PODÍL ÚDŮ »DĚDICTVÍ SVATOJANSKÉHO« NA ROK 1910 Č. 1.

V PRAZE.

Tiskem k. a. knihtiskárny. — Nákladem „Dědictví sv. Jana Nepomuckého“,
1910.

I m p r i m a t u r.

Ex archiep. Ordinariatu Pragae, 21. Junii 1909.

Dr. J. Sedláček,
vic. generalis.

Ú v o d.

Slušno ke knize této předeslati několik málo slov úvodních.

Jest skutečností, že církev katolická působila a působí na svéráznost lidovou po stránce záporné i kladné a naopak že lidový živel nejednou se uplatnil na poli ryze náboženském.

V době, kdy střetlo se křesťanství s pohanstvím, zvláště ostře se rýsují hrany působení církve v život lidový a naopak.

»Křesťanství honosilo se nedostižnou idealností svého vznešeného učení. naproti tomu vynikal také soupeř víry Kristovy (pohanství) nemalými přednostmi. Pohanství se všemi zvyky a slavnostmi hluboko bylo zakořeněno. Křest očistil sice pohana od kalu hříchu, ale nedovedl nikterak najednou s něho smýti a jemu hned vyrvati všecky názory starodávne, oblíbené obyčeje, jichž vzpomínka probudila se v srdci třeba pokřtěného pohana, kdy zjevy přírodní, každým rokem se opakující (zimní slunovrat, příchod luzného jara) ponoukaly jej k obřadům starého náboženství .«¹⁾ Toho jsouc církev pamětliva, a nemajíc k tomu také příčiny, nerušila v žádné zemi šmahem všech zvyklostí lidových. Ovšem rušila církev obyčeje a zvyklosti, jež přičily se buď čistotě víry nebo mravů, nebo byly liché, nedůstojné nebo dokonce surové.

Zvyklosti, jichž vykořeniti nemohla, přijala do svých obřadů, očistivši je od nepřislušných příměšků a podloživši nebo prozářivši je světlem křesťanství. To není k hanbě církve sv., nýbrž ke chvále její, že tímto způsobem ukázala se býti shovívavou, vlídnou a rozumnou matkou národů.

O těchto všech věcech jasně mluví rozličné církevní sněmy všeobecné i provinciální, dále »poenitentiale«, t. j. knihy, dle nichž kněží stanovili pokuty těm, kdož se nechtěli zříci škodných zvyklostí pohanských, též spisy církevních spisovatelů,

¹⁾ Viz dra Č. Zíbrta „Staročeské výroční obyčeje...“ str. 3 a násl. Zvláště téhož spisovatele: „Indiculus superstitionum et paganiarum“, Rozpr. Čes. akademie I. tř., III. roč.

kazatelů a zprávy missionářů. Jako v zrcadle se tu vše odráží, kterak církev působila v prostonárodní život lidový a naopak.

Lze zajisté zřejmě pozorovati, kterak i živel prostonárodní světský se uplatnil opět a opět na poli ryze církevním.

Vzpomeňme na př. starobyklých her vánočních a velikonočních — jak často protkány byly až přes míru příměsky světskými! Anebo připomeňme si někdejších zvyklostí o neděli květnou a p. -- až přes příliš prostonárodní živel světský se tu projevoval!

Pod vlivem církve — a to zvláště zde podotýkám, vykvetla celá prostonárodní náboženská kultura.

Oddělíme-li snět od pšenice, prach od zlata, s obdivem se pozastaviti musíme nad touto lidovou prostonárodně náboženskou kulturou.

Vedle čistého veletoku života náboženského přesně se jevícího dle pravidel víry a mravouky katolické, i zjevy tohoto života prostonárodně náboženského na výsost jsou pozoruhodny.

Aby jasno bylo, prohlašuji zde slavně, že křesťanství jest dílem nadpřirozeného zasáhnutí Boha v dějiny lidstva. Ne tedy jen přirozeným vývojem náboženství.

Je pravda, že lilie roste i na bažině — leč semeno muselo přilétnouti odjinud.

A tak je to i s křesťanstvím. Podstatně liší se od pohanství, není pouhým vývojem náboženství, nýbrž dílem nadpřirozeného zjevení Božího.

Bůh ponechal nám uplatňovati vlohy duše naší i v křesťanství: a proto církev sv. nestaví se a nikdy se nestavěla proti prostonárodní kultuře náboženské, žádajíc jen, abychom především neporušenou zachovávali věrouku a mravouku Kristovu.

Jako pod jedním a tímže sluncem jinak zabarveny jsou růže na severu, jinak na jihu, a zase jinak na západě a východě, tak pod jedním a tímže sluncem křesťanství v různých končinách různě se jeví prostonárodně náboženská kultura křesťanská.

Mnoho má u různých národů křesťanských podobného, ale i odlišného, v přítomnosti i minulosti. A jestliže snad s některým podobným zjevem prostonárodně náboženským lidu křesťanského se shledáváme u některého jiného vyznání, třeba snad i pohanského, není to na úhonu křesťanství, jak snahu mají odvoditi někteří nepřátelé. Je vůbec Bohem vrozená idea náboženská člověku a nedivno, že hlásí se zjevy podobnými zde a onde.

Leč chybou jest hledati všude pohanský původ, jako činil jinak zasloužilý Krolmus — nebo jako Hanuš v divné obraznosti blouditi v říši mlhavých vidin, vše pokládati za jednu úroveň! Podstatně jiné jsou zjevy života křesťanského nežli zjevy pohanské, byť ta či ona okolnost podobná u obou se jevila.

Po předeslání slov těch obracím se ku knize přítomné.

Předmětem knihy této jest podati několik ukázek prstonárodně náboženské kultury lidu českého, provésti vlídného čtenáře po rozličných cestách života lidu našeho a sledovati na nich náměty prstonárodně náboženské.

Nebudu líčiti čistý veletok života náboženského v lidu našem, jevíciho se dle pravidel víry a mravouky katolické, jak si život ten žádají knihy jednající o pastýřském bohosloví, nýbrž ve spise tomto vypíši pouze rozmanité řeky, říčky, potoky a potůčky prstonárodně náboženských zvyklostí, jež vplývají do veletoku toho.

Jako všechny české přítoky proudící do Labe celkem na české půdě vody své sbírají, podobně všechny zjevy v této knize obsažené z pravidla vzaty jsou z oblasti české.

Ač tak lákavým se mi jevílo srovnávati, jak tomu obdobně se zvyklostmi na družné Moravě se Slezskem a na uherském Slovensku, pro vymezené místo nebylo mi lze tak učiniti. A tak v knize naší dýše vše jen naším českým vzduchem.

Ku práci této užil jsem mnohých pramenů. A tak, co v tolika spisech a ještě rozptýleně podáno a těžce širším vrstvám přístupno jest, snesl jsem v jeden a to přehledně zaokrouhlený celek. Vlídnu účastí — zejména ctihod. p. bohoslovců, jimž, jakož i jiným, kdo ruku pomocnou mi podali, upřímně děkuji — podařilo se mi i leccos nového přinést. Zvláště děkuji též za mnohý vzácný pokyn vysoce dp. kanovníku dru Ant. Podlahovi a slovutnému p. professoru dru Č. Zíbrtovi za vlídné svolení, že dle libosti své čerpati jsem směl z jeho »Českého Lidu«.

Komu běží o podrobnosti, musí nezbytně ovšem sáhnouti k vyjmenovaným i jiným pramenům, jelikož kniha tato není vědeckou encyklopedií, nýbrž jen populárním podáním některých prstonárodně náboženských zjevů.

Snad tu onde se mi vytkne, že v práci této mohl jsem použiti osnovy jiné. Připouštím. Leč po přečtení osnov uveřejněných v Národopisném Sborníku českoslovanském (svazek I.) a od dra Č. Zíbrta v Adámkově »Lidu na Hlinecku«, rozhodl jsem se pro postup v knize použitý.

Na předmět v knize líčený dlužno jest vážně pohlížeti. Jsouť, co v knize obsaženo, zjevy kulturně historické, jsou to doklady bytí a žití lidu českého.

Zvyklosti v souboru našem podané vznikly na keři života náboženského a naopak živí a rozněcují život ten. Jsou do jisté míry jako listí na růžovém keři, jako kůra na pni. Otrhejme listí na něm, oloupejme kůru, a růže budou vadnouti.

Zničme lidové prostonárodní náboženské zvyklosti a obyčeje a snad i mnohé růže víry budou chřádnouti.

Prostonárodní zvyklosti náboženské neprofanují pravd náboženských. Ba kde kvetou, tam se setkáváme s nejspanilejšími květy víry sv.

Zcela obdobně: Kde mizí kroj, obyčeje a zvyklosti národní, úcta k předkům, vyvětrává i láska k jazyku, vlasti a naopak.

Je pravda, lid náš rád upadá někdy — ve všech vrstvách svých — do pověrčivosti. Ale ne vše pověrou, co na první pohled leckdo rád za pověru prohlašuje.

Nalezneme-li snad v knize této něco, co se bude zdáti, že jde přes míru dovolenou, vzpomeňme na učení církve a budeme věděti, kterak na věc pohlížeti.

Jeť církev, jež na sněmech i jinak proti pověrčivosti vždy vystupovala, bezpečným vůdcem, jako jím jest průvodce turistovi na srázných horách alpských.

Tak již

»leť písemko jako pták,
nestavuj se po poštách,
ponad hory, ponad lesy,
ponad zelené lůčky«

▼ příběhy dobrého lidu našeho a připomínej lidu tomu zbožnost otců a matek našich!

Snad aspoň poněkud přispěješ, aby lid náš neustával sladkou mluvou prostonárodních zvyklostí náboženských, v nichž tolik dobrého kvasu, promlouvati s Bohem svým.

Na Stochově, leta Spásy 1909.

K. P.

OBSAH.

I.

Prostonárodní věrouka.

O Bohu, Kristu Pánu, P. Marii, andělech, čertu, svatých Božích, patronech zemských, duši, mši sv., nejsvět. Svátosti, smrti, soudu, pekla, nebi	1
O obloze, slunci, měsíci, hvězdách, bouřce, sněhu dešti a duze	19
O ptactvu	25
O jiném tvorstvu země naší	29
O horách, polích a studánkách	31
O rostlinstvu	37
O pranostice	44
O léčení	47

II.

Prostonárodní umění náboženské.

Lidové modlitbičky	54
Lidové listiny	63
Písň	69
Vánoční hry	79
Velikonoční a jiné hry náboženské	87
Obrázky	94
Výzdoba lidových modliteb	99
Sochařství a práce řezané	105
Kříž	107
Zvonice, kaple a kostely	114
Betlemy	118
Medaille, růženec, škapulíř	124
Nábytek, hliněné věci, sklo a jiné nářadí	130
Kroj a výšivky	133

III.

Zařízení bytu.

Vnějšek obydlí	137
Vnitřek obydlí	142

IV.

Život lidu.

Kalendář výročních zvyklostí	145
Křtiny, oddavky a pohřeb	173
Pouti	186
O knězi v prostonárodním podání	192
Škola	196
O dětech	203
O pokrmech našeho lidu	208

V.

Zaměstnání lidu.

Rolnictví	213
Řemesla i jiná zaměstnání	220

Seznam vyobrazení.

	Strana
1. Ozdobná linka z „Postilly“ tištěné v r. 1668	1
2. Útěk sv. Rodiny do Egypta. Dřevořezba v knížce „Epištoly a evangelia“ tištěné v Pardubicích u Ign. Dekrta r. 1806	
3. Kristus Pán předpovídá znamení na nebi. Dřevořezba označená letopočtem 1542 v „Postille“ z roku 1668	21
4. Strom s ptactvem, malovaný na tuhém papíru z jeslí Fr. Černovického v Křinci. Dle barevného originálu načrtl K. P. Původní velikost dvou takových dubů stojících po obou stranách jeskyňky obnáší 60 cm.	26
5. Poutníci u studánky na Svaté Hoře u Příbramě. Dle kresby E. Zillicha, reprodukováno ve „Světozoru“ 1867. — Vodu ze studánky svatohorské nosí s sebou poutníci až do Ruska, Rumunska, Ameriky a p. (Vyobrazení studánek: Sv. Václavská stud. „Straka“ v knížce K. P.: „Stochov“. Str. 12. — „Vojtěška“ v Břevnově a v Milavčích v Albu svatovojt., str. 24 a 25. — Studánka sv. Prokopa u Sádky, v Č. Květech, III., 109.)	36
6. Průvod u dubu sv. Václavského na Stochově. Fot. Jindřich Koula (Vyobrazení dubu sv. Prokopského u Chotouně viz O. 161.)	43
7. Rytinka z knížky „Zlatý Prsten“. Tištěna v Praze r. 1696. Orig. v kapitulní knihovně metropolitní v Praze	49
8. Rytinka z „Pobožné modlitby k P. Marii“. Dvoulístková modlitbička tištěna v Jindř. Hradci r. 1819	57
9. Ukolébavka. Náčrt Jos. Manesa. Reprod. ve „Světozoru“ r. 1885, str. 27	71
10. Rytinka z písně k P. Marii. Dvoulístková píseň špalíčková tištěna v Praze r. 1862 u Spurného	75
11. „Potěcha“. Náčrt k písni od Jos. Manesa. Reprod. ve Světozoru, VIII., str. 220	77
12. Vánoční hra z Vysoké nad Jiz. Fot. Fr. Hanuš	82
13. Malovaný obrázek s prolamovaným okrajem. Obrázek to papírový (Pergamenový obrázek s prolamovaným okrajem viz ve Vlasti, roč. XXI. — Viz obrázky poutní v Č. L. XIII., 80.)	96
14. Ukázka z modlitební knihy z Hole (hejtm. Smíchov). Psána roku 1822 (Viz modl. obrázky v Č. Květech (1902–03), str. 86.)	102
15. Kovaný kříž u Kornouzských Žehrovic. Stojí na jižním konci vesnice a před několika málo lety byl sem převezen z Protivína (Viz podobné kříže v Č. L. XII. 181, 182.)	108
16. Dutý zlatý kříž na hrdlo. Kříže takové dříve nosily dívky a ženy selské	108
17. Umučení Páně ve foukané láhvi skleněné. Lidová práce oblíbená. Fotografie opatřena důst. p. K. Zárubou, farářem v Kralupech nad Vltavou	110
18. Kříž u Nové Huti v lesích křivoklátských. Na pamět r. 1839 zde pytláky zastřeleného revírníka. Fot. Pavla Doušová, choť lesního (Viz kříže u Jindř. Hradce v Č. Květech (r. 1901–02), str. 308, na Kozinci u Jilemnice v Č. Květech (1901–2) str. 324, v Tísnici v Č. Květech (1902–3) str. 282, u Nadějkova v Č. Květech III., 211, v Chodově v Č. L. XII. 252.)	113
19. K. Postla: Venkovská kaple	115
20. Kaple u Žlukovic v křivoklátských lesích. Fot. Pavla Doušová (Podobné kaple jsou v Čechách hojné, na př. ve Mšeci s dřevěnou sochou sv. Jana Nep. — Viz kapli v Obr. Revui I. 222, zvonici v Puchově v Obr. Revui II. 229, 441, 460.)	117

21. Malovaný darák z Ústí nad Orlicí. Starobylá malba na tuhém papíru 121
22. Betlemské voskové figurky ustrojené z jižních Čech. Hlava a ruce z vosku, pod šatečky kostra z drátků, nohy z drátků provlečených stébly rákosovými. Figurky vysoké asi 12 cm. Starobylá práce 123
23. Mosazné starobylé svátostky 125
(Mnohé české náboženské medaile zobrazeny jsou též v díle Ed. Fialy: *Beschr. der Samml. b. Münzen u. Medaillen des Max Donebauer*. Prag, 1890.)
24. Medaille bronzová. Medaille tato rázu plíškového je z nálezů při assanaci pražské. Nyní ve sbírce Ed. Lorbera v Kladně. Práce starobylá 127
25. České nádobí. Ze sbírek Národop. musea v Praze 131
(Viz formy na ryby z Hlinecka v Č. L. XIV. 177. Kde na Štědrý den nemohou mít skutečných ryb, pekou je v těchto formách.)
26. Vyšívání roh starého korporálu Libšického. Ve 4 rozích stejné vyšívání žlutým hedvábím. Ve středu IHS v ellipse paprskovité. Rozměr 55 × 56 cm. 135
27. Mešní kasule ze Mšce 137
(Ukázky vyšívání na rouchách kostelních dle motivů lidových viz v Č. L. IX. 117.)
28. Průčelí s nábož. výzdobou z N. Strašicka 139
29. Z Čanovic u Slaného. Nad vchodem kaplička se soškou Panny Marie. Fot. K. P. 141
30. V předvečer sv. Mikuláše. Kreslil A. Gareis. Reprod. ve Světozoru, III. str. 458 147
(Viz Alšova Mikuláše na titul. listě knihy Dvoreckého *O svatém Mikuláši*.)
31. Koleda tříkrálová na venkově. Dle kresby E. Zillicha, reproduk. ve Světozoru 1868 157
(Viz též: „Tři králové“. Kreslil A. Gareis. Světozor III. 8, od téhož umělce i obrázek ve Světozoru IV. 9.)
32. Na Smrtelnou neděli z N. Strašicka. Současný obrázek 161
(Srv. Hálkovy Květy V. 116. Tu obrázek P. Maixnera. — Ve Světozoru II. 112 obrázek E. Kostěnce.)
33. Na Květnou neděli. Dle kresby A. Gareise, reprodukován ve Květech, r. III. 112 163
34. Pomlázka. Dle kresby E. Kostěnce, reprodukován ve Světozoru 1868 167
(Viz i ve Světozoru III. 106 obrázek A. Gareise.)
35. Příjezd J. Eminence k biřmování do Lán r. 1908. Fot. J. Jasnost Irma kněžna z Fürstenbergů 169
36. Lid doprovází p. kardinála k biřmování v N. Strašeci 1908 170
37. Oltář o Božím Těle u domu Trohořových v N. Strašeci 1909 171
38. M. Aleše: Křest. Původní je akvarel; reprodukováno dle barevné litografie ze závodu Cyr. Method. knihtiskárny V. Kotrby 175
(Křtiny domažlické viz v Č. L. V. 241. — Pěknou sošku matky jdoucí k úvodu obdržeti lze v keramické škole v Bechyni.)
39. Dítě mezi obrázky v rakvičce. Současný obrázek z Nov. Strašicka 183
40. J. Manesa: Hudba pohřební. Reprod. ve Světozoru 1885 185
(Hřbitov ve Slaném viz ve Světozoru XIV. 380.)
41. Rytinka z popisu schodů na Sv. Hoře. Tištěno v Praze u J. Rudla r. 1856 189
42. Kvidona Manesa: Pout sv. Janská v Praze. Reprod. ve Světozoru r. 1884 191
(Sv. Josefskou pout v Praze od A. Gareise viz ve Květech III. 93. — Pout ve Hvězdě od A. Barviciusa viz ve Květech III. 229. — Poutníky u kapličky v hájemství Tusetském na Šumavě od B.

- Kroupy viz ve Světozoru II. 329. — Pobožnost u obrazu P. Marie na Kyjově u Plzně viz v Č. L. XII. 49.)
43. Kv. Manesa: Křesťanské cvičení. Dle rytiny A. Schultheisse roku 1871 věnované členům Jednoty krasoumné v Čechách. Obrázek ten vzat z Domažlicka, bezpochyby z německé části. V novější době pořízena barevná reprodukce téhož obrazu 194
44. Školní odměna. Kamenotisk E. Kučery v Praze. 200
(Viz Kv. Manesa: Školu ve Světozoru VIII. 521.)
45. Hra na P. Marii. Současný obrázek z N. Strašicka. Fot. Boh. Vála 206
46. Kraslice ze Cvrkyně na Smíchovsku. Nožkem rýsovala ve fialovém zabarvení selka Holovská as před 15 lety 211
(Viz kraslice v Č. L. XIV. 424, XVIII. 29, S. M. 481.)
47. Roub vybijený mosazným drátkem. Z Kamýka na Smíchovsku z r. 1840 . 218

Připomínám kromě obrázků v seznamu a v textu uvedených ještě tyto obrázky obsah knihy doplňující: Ve Květech Hádkových (I.—VII. ročník): Jesle. Genr. obraz od A. Gareise. R. II. 212 (1867). — Ve Světozoru mnou prohlédnutém od roč. I. až XIX.: Náladový obrázek: „Před Štědrým večerem“. R. VI. 617. — „Koleda“ od Fr. Ženíška. R. IX. 241. — V „Českém Lidu“ dra Č. Zíbrta: Šatník z Holenic. I. 578. — Různá vyobrazení čerta. IX. 377, XIII. 400, XIV. 463. — „U čertovy šlápoty v Kolenci“. XII. 57. — Postel s nebesy, na stropě I H S. XIII. 27. — Vyobrazení poustevníka. XIII. 342. — Kříž ve dřevě ze Zbirovska. XIII. 473. — Železná obětní zvířátka. XIV. 43. — Koledník velikonoční. XIV. 386. — Hračka: Svatohorské processí. XIV. 463. — Různá vyobrazení koled od M. Aleše. XVI. 183 a násl. — Vyobrazení peruchty. XVI. 358. — Hra o sv. Dorotě. XVIII. 193, 197. — Hoši klapající. XVIII. 396. — V Obr. Revui dra A. Podlahy: Hoch s bukálem. (R. 1899, str. 143.) — Ohňostroj svatojanský. (R. 1900, str. 335.) — Visitační zkouška. (R. 1900, str. 366.) — Sv. Ivan u Příbrami. (Rok 1901—02, str. 9.) — V Almanachu Mar.: Řezané lidové sošky. Str. 67.

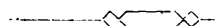
Za vlídné půjčení tří stočků děkuji velect. Cyr. Method. knihkupectví (G. Franci) v Praze, za laskavé půjčení jednoho stočku velect. Cyr. Method. knihtiskárně (V. Kotrba) v Praze.

Prameny a význam zkratk v knize užitých.

- A. = „Almanach marianský.“ Uspořádal dr. A. Podlaha. V Praze 1905.
 Č. L. = „Český Lid.“ Redaktor dr. Č. Zíbrt. Roč. I.—XVIII.
 Č. M. P. = „České a moravské písně.“ Pořádá „Slavia“.
 Č. P. = „České pohádky o Kristu Pánu.“ Napsal K. V. Rais V Praze 1884.
 Č. P. O. = J. Křemena: „Českoslovanské báje a povídky o Pánu Ježíši“.
 V Praze u V. Kotrby.
 Č. S. = „Časopis přátel starožitností českých v Praze.“ Roč. I.—XVII.
 D. H. = „Dějiny hudby v Čechách a na Moravě.“ Sest. J. Srb. V Praze 1891.
 F. = „Festkalender aus Böhmen.“ O. Frh. Reinsberg-Düringsfeld. Prag 1862.
 I. = „Illustrovaný katalog pam. výtvar. a oddělení církv.“ (Národopisná
 výstava českoslovanská v Praze 1895.)
 K. = „Kyticka z přísloví pořádkem katechismu od kněze J. B.
 Podstránského. V Praze 1856.
 K. E. = Karel J. Erben: „Kytice z pověstí národních.“ (V Praze u Otty 1901.)
 L. H. = „Lid na Hlinecku“. Podává dr. Karel V. Adámek. V Praze 1900.
 M. = Fr. L. Čelakovského „Mudrosloví.“ V Praze nákl. Hynka 1893.
 M. A. = „Matce Boží.“ Almanach. V Olomouci 1904.
 N. = „Nákres slovanského bájesloví.“ Napsal dr. Hanuš Máchal. Praha 1891.
 N. P. = „Vybrané pohádky a báchorky Bož. Němcové.“ V Praze (nákl.
 A. Hynka).
 N. P. P. = „Národní pohádky a pověsti.“ Pořádá „Slavia“. V Praze u
 A. Reinwarta.
 N. P. R. = „Národní pohádky“ od J. K. z Radostova. V Praze (u Storcha).
 N. P. S. = „Národní písně.“ Pořádá „Slavia“. V Praze u A. Reinwarta.
 N. P. Sb. = „Národopisný sborník českoslovanský“. Roč. I.—XI.
 N. S. = „Národní písně, pohádky .“ pořádá „Slavia“. „Koledy vá-
 noční.“ V Praze 1878.
 N. V. = „Národopisná výstava českoslovanská v Praze 1895.“ (U Otty).
 O. = „Od kolébky do hrobu.“ F. J. Čečetka. V Praze 1901.
 O. Ž. = „O životě na vys. školách pražských . . .“ Napsal Z. Winter.
 P. P. = „Prostonárodní české písně a říkadla.“ Sebral K. J. Erben.
 V Praze (u Hynka).
 P. V. = „Pohádky a pověsti našeho lidu.“ Pořádá „Slavia“. V Praze u
 A. Reinwarta.
 P. Z. = Původní zprávy.
 R. = „Rostlinstvo a jeho význam v národních písních Sepsal P.
 Sobotka. V Praze 1879.
 S. M. = „Smíchovsko a Zbraslavsko.“ Red. Fr. Hansl. Na Smíchově 1899.
 S. P. = „Staré pověsti české.“ Al. Jirásek. V Praze (nákl. Vilémka).
 S. T. = „Staročeské pověsti, zpěvy, hry .“ jež sebral W. S. Sumlork
 (= Krolmus). V Praze 1845.
 S. V. O. = „Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy
 Sepsal dr. Č. Zíbrt. V Praze 1889.
 V. H. = „Vánoční hry.“ Vydal Ferd. Menčík. V Holešově 1894.
 Ž. C. = „Život církevní v Čechách.“ Sepsal Z. Winter.
 Ž. U. = „Život a učení na partik. školách v Čechách.“ Z. Winter.
 V Praze 1901.

Ostatní prameny uvedeny v knize.

I.

Prostonárodní věrouka.

O Bohu, Kristu Pánu, P. Marii, andělech, čertu, svatých Božích, patronech zemských, duši, mši sv., nejsvět. Svátosti, smrti, soudu, pekle, nebi.

Lid svým způsobem prožívá a zažívá pravdy víry své i zásady mravouky. Zvláštním způsobem je i vně projevuje, samostatně je upravuje. Někdy činí tak měrou dovolenou, chvályhodně, obdivuhodně — jindy jde přes míru dovolenou. Ale netřeba hned odsuzovati, nýbrž nutno shovívavě posuzovati.

I o předmětech nejsvětějších lid náš má své nazírání a rád způsobem svým je vyjadřuje.

Tak o *Bohu* samém dovede lid náš mluvit způsobem prostonárodním, jadrným.

Maje na zřeteli dokonalosti Boží, říká: Vše na čas, Bůh na věky. Všudy Bůh. Bůh má veliké oko. Proti Bohu nic nemohu. Bůh območí, Bůh též osuší. Bůh dal kravičku, Bůh dá i travičku. Bůh Bohem a lidé lidmi (t. j. Bůh svatý). Bůh také peče oplatky. Bůh nevyplácí každou sobotu (je shovívavý). Komu Bůh slíbil, nikdy ho nemine. Všecky věci čas mění, jen Bůh se nemění.

O důvěře v Boha praví: Bez Boha co dobře činiti nelze. Vše s Bohem a rozumem. Ne vše na rozum ale také na Boha dávej. Pak-li ne Bůh, kdo by pomohl? Pán Bůh s námi a zlé pryč. V Boha doufej a sám foukej.

O lásce k Bohu slýchati lze mezi lidem přísloví: Měj lásku k Bohu, obdržíš lásku mnohú. Kdo s Bohem, také Bůh s ním.

Že na přikázání Boží nemáme zapomínati, na to lidé poukazují rčeními: Svět krom Boha nikdo nesoudí. Král rozkazuje, ale Bůh pravou cestu ukazuje.¹⁾

Nejen v příslovích ale i v pohádkách svých lid náš často se vyjadřuje o Bohu.

¹⁾ Srv. K. — M., str. 3.

Na př. Bůh rozhněval se na lidi v jednom městě, protože byli prostopášníci a zapomínali na Boha. Za pokutu dal do studně jedovatého pavouka, který vodu otrávil a smrtelný zápach kolem studny rozesýlal¹⁾).

Nejen o Bohu trestajícím ale i o Bohu dobrotivém rozprávějí pohádky naše. Nečetli jste v pohádce: »Vodní paní«, kterak dobrotivý Bůh ochránil Milostína a Krásku, že na moři nezhylnuli a kterak za to Bohu vroucně děkovali? ²⁾).

Vedle pohádek i v pověstech lidových častá bývá zmínka o Bohu. Pověsti ty mluví na př. o Bohu milosrdném. Což z duše lidu přicházející poutník z pekla dí Záhořovi, velikému to hříšníkovi :

»Vina tvá jest veliká, bez příkladu:
bez příkladu budiž i tvoje pokání,
a bez konce jest Boží smilování.
Tu kleč a čekej — až se v jedné době
s milostí Boží vrátím zase k tobě.

A milosti Boží se mu dostává . . pro milosrdenství Boží duše očištěná jako holubice k nebi se vznáší.³⁾

Zaslouženě však v pověstech tresce Bůh ty, kdož proti vůli jeho se prohřešují.

Po celých Čechách babičky vnoučatům, krajánci po mlýnicích a zvláště ti, kdož k nám přicházejí z Chodska od Domažlic dovedou vyprávěti, kterak Bůh dle podání lidového ztrestal pyšného Lomikara. Na lešení umírající Kozina Sladký pro křivou přísahu volal jej na soud Boží. A hle dne a roka se nedočkal tvrdý a křivopřísežný Lomikar (Lamminger.) Odešel tam, kam ho Kozina vyzval.⁴⁾

Z duše i srdce lidu našeho mluví o Bohu, »Sibyllina proctví« a »Prorocství slepého mládence« — dosud lidu našemu neznámá. V proroctvích těch se vykládá, že nastane lepší čas, až lid se bude káti a k svému Bohu jedinému volati, — že se dostaví spravedlivá pomsta Páně, ale pomoc sešle Bůh svým věrným a kterak bude lid Boha dobrého velebiti. A zase se tu mluví o hněvu Božím, až hlas chudého zanikne neslyšán a všechn řád přestane. V úzkosti lidé k Bohu se obrátí a úpěnlivě o pomoc volati budou — i smiluje se Bůh.⁵⁾ Po Bohu ovšem lid náš často se obírá Kristem Pánem.

¹⁾ N. P. „Tři zlatá pera“ str. 46. — ²⁾ N. P. 69. — ³⁾ K. E. 86. — ⁴⁾ S. P. 295.

⁵⁾ Sibyllami nazývány byly ženy, které prorokovaly budoucí věci. Nejznámější jest ona Sibylla Kumánská, od níž římský král Tarquinius S. koupil tři knihy prorocství a jež na Kapitoliu v Římě r. 83. př. Kr. shořely. V prvních stoletích křesťanských sepsána byla jiná nová prorocství Sibyllská. Vlivem jich bylo sepsáno prorocství Sibyllino se zvláštním zřením k vlasti naší. — O slepém mláďenci koluje pověst, že srovnal kosti v klášteře Sedleckém jakož i že sestrojil Pražský orloj. — Ode dávna i „prorocství Sybillina“ i „prorocství slepého mládence“ mezi lidem byla rozšířena a vážena.

Na sněti české natrhati lze mnoho koled, pohádek a pověstí, v nichž lid náš jakoby v ozvěně biblických zpráv uložil nazírání své na *Krista Pána*.

Slyšme, co zpívá u jesliček lid náš Spasiteli narozenému:

V jesličkách leží děťátko

ušlechtilý pacholátko —

andělé se mu klaněli,

jemu čest, chválu vzdávali... Tu se sluší také vítati Spasitele na světě. Proto koleda zve:

»vy mu také čest vzdávejte.«

Ale kterak? — Hrdlo české tak rádo zpívá, člověk český velmi rád hrá — proto český člověk — koledníček — ve vroucím roztoužení volá:

»Za slušný bych soudil —

abych nepobloudil —

abysme my jemu zahráli« ...

a hned jako kapelník určuje:

»Vondro na dudy hrej,

Bárto basu drbej,

a ty Kubo štemuj violu ...

A jak by nezpíval u jeslí a nehrál lid náš Ježíškovi, když u jeslí i

»Slavíček, malý ptáček,

roztahuje zobáček,

že mu něco poví ..

Celý sbor ptactva vítá Vykupitele.

A v tom plesu kormoutí se najednou lid náš, dívaje se na jesličky. A kterak by ne? Vždyť:

»Mezi hovádka leží,

vítr fouká vode dveří,

dítě maličký,

křehnou nožičky,

že nemá žádný peřinky,

ani dost chatrný plinky ...«

A proto hned kde koho zve citlivé srdce české:

»Přines ten teplý ciplíšek¹⁾,

zahřej děťátko,

krásný robátko,

aby nezmrzlo Jezulátko.

Jiří přines pecen chleba,

bude ho tam taky třeba,

dříví, Tomášku,

smetany flašku

nes nebeskýmu Ježíšku ...«

Neskrblí s dárky, vždyť děťátko nebeské jest tak roztomilé:

»Jest to dítě krásný,

jako slunce jasný,

¹⁾ Kožíšek.

překrásný vočičky,
jak jasný hvězdičky,
tak spanilý tváře,
jak slunce záře...

Vyznává lid náš víru, když v koledách dí:

»Narodil se Ježíšek,
z chudinký panenky,
ušlechtilý synáček
z tý božský milenky
Kolíbej ty Josefe
Pána Boha svého...

Tužbu po shledání se Spasitelem vroucně projevuje koledující lid náš, volaje

»Buď nám za to milostivý, o Ježíšku dobrotivý,
uveď nás z této strasti do nebeské radosti,
kdež bychom tebe chválili, a na věky velebili. ...«¹⁾

Jako v koledách, stejně tak a podobně vyjadřuje lid náš prostonárodně víru svoji v Ježíše Krista v rozličných legendách a pověstech, jimiž obestřel dětství Páně.

Hezounká je česká pověst, jak Ježíškovi dárky přinášeli lidé a dárky od Něho přijímali. Jen chudičký Čech stál tu s prázdnýma rukama... pustil se jen do zpěvu. Ježíšek smál se »Chudáku, nic tu již nezbylo pro tě! To tě však nikdy nezarmuť, ty česká dušičko snívá, vždyť tvoje ňadro citlivé zlata kus nejhezčí skrývá!« — A od těch dob prý my Čechové na zlatý kov jsme tak chudi, srdce však máme ze zlata, to nám vždy zůstane v hrudi!²⁾

Naříká sobě jiná česká pověst, jak lítostivě u srdce bylo svaté rodince, když před Herodesem prchati musí do Egypta. Již již vrazi ji dohánějí. »Ach Bože velký«, lká Matička, »synáčku poskytni skrýši!« Sedláček vedle cesty pšenici zasívá v poli; šeptá si Boží Matička: »Škoda, že lán ještě holý. Kdyby tak pšenka vyrostla do výše bujaře honem, jak bychom pěkně zasedli v kožichu žlutavém, vonném!« O dive — pšenice pojednou do výše vzrůstá a rodina svatá v pšenice houští se skrývá. Přijeli vrazi na koních a táží se: »Sedláčku, nešla-li tudý máť mladá s rusým děťátkem a s nimi tesařík chudý?« Sedláček kývá s úsměvem: »Právě, když na ladě holém zasil jsem zrnko poslední, do dálky běželi kolem!« — »O to jsou dávno daleko, nadarmo jedem!« Vojáci zpátky klusali, zmizeli ve prachu šedém. Vesele chvátá do dáli nábožná rodinka sirá. Sedláček chudák udiven za nimi po nivě zírá...³⁾

A což ta pohádka, jak Ježíšek hrál si s našimi dětmi... Ke studánce chvátá, do vodičky čisté sahá, kaménky jim z vody

¹⁾ Výňatky ze sbírky: „Národní písně, pohádky... pořádá Slavia“. V Praze (u Vilímka) 1878. — ²⁾ Č. P. 7. — ³⁾ České pohádky o Kristu Pánu. K. V. Rais. V Praze 1884. Str. 10.

tahá. Je to lesku, je to krásy, je to záře, je to zlata! — O mámička se směje, když dítky od Ježíška zlato jí přinášejí. Kvílí jen jedna matička, vzalť si Ježíšek s sebou do nebička Jíru synáčka. To se stalo na den třetí, v Kristovo »Na nebevzetí.«¹⁾

Jako v těchto a jiných českých pověstech, jež vytvořila vroucí láska a tvořivá mysl česká a obepředla jimi dětství Páně, podobně prstonárodně vyslovuje se víra lidu českého o Kristu Pánu ve známých pohádkách o »Putování Pána Ježíše se sv. Petrem po zemi naší.«

Před dávnými časy velký Mistr se sv. Petrem kráčeli po světě. Jednoho dne přišel Mistr do vesnice a poněvadž den se chýlil ke konci, prosil za nocleh. Tu zaklepal, tam poprosil, leč marně. »Musíme tedy nocovati pod širým nebem!« vzdychl si lítostně sv. Petr.

Útěk sv. Rodiny do Egypta.

(Dřevořezba v knížce „Epištoly a evangelia“ tištěné v Pardubicích u Ign. Dekrta r. 1806.)

»Ještě mám naději«, vece Pán; »vidíš-li tamhle nepatrnou chaloupku?«

»I vidím,« odpověděl učenník, »ale zda-li nás pod svůj nuzný krov přijme, když bohatí před námi zavřeli dvěře?«

»Nepochybuj,« pokáral ho Mistr, »neboť často najdeš pod učazeným krovem citelnější srdce, než-li pod pozlaceným stropem«.

A když noclehu dopřáli v chaloupce chudí lidé P. Ježíši a sv. Petru, za odměnu žehná jim Pán práci, do které po snídání se dávají nejprve. — Na košíku dětem stříhají; plátna jim neubývá. ba pod rukama roste.

V tom přichází sousedka a vzkřikla: »Počkejte! Přijďte ještě jednou ke mně žebroti, až bude zase zle! Já vám povím míti u sebe přes noc dva poběhlíky.«

V tom spatřila haldu plátna. »Kde pak jste to vzali?« zvolala plna ustrnutí.

¹⁾ Č. P. str. 20.

Žena jí všechno pověděla.

Po čase zase šel Pán Ježíš se sv. Petrem tou vesnicí. I sesypali se všichni na něho jako vosy a každý ho zval na nocleh.

Zůstal P. Ježíš u rychtáře. Když pak ráno odcházel Mistr, prosila ho rychtářka, aby na ně také vzpomenouti ráčil, jako na ženu v osamělé chaloupce.

»Staň se, jak žádáš,« pravil Mistr, »do které práce se po snídani dáš, nechť je ti požehnána.«

Rychtářka lakotou jen hořela, ale dostala nesmírnou žízeň a běžela ke studni, aby se napila. Na cestě vzkřikla na muže: »Přines honem věrtel a lopatu, budeme měřit obilí — to bude bohatství, když budeme měřiti celý den.«

Muž, rovněž tak lakotný jako žena, pomohl jí konev vyvážit; ale když vytáhli konev nahoru, proti vůli své ji vylili, znovu do studny spustili, nahoru vytáhli a zase vylili a tak to činili neustále, až slunce zapadlo.

»Měli jsme jíti měřit obilí hned«, pozdě bycha honili.

A když se to lidé dozvěděli, jak rychtářovic potrestání byli pro lakotu, od té chvíle sami byli štedřejšími.¹⁾

Takovým způsobem se rozepřádá putování Pána Ježíše dál a dále všude v prostonárodním zabarvení a v souladu s Písmem sv. líčí se tu Pán Ježíš jako dobrotivý i trestající, jako divotvorce, trpělivý a shovívavý — vystupuje tu velebně a důstojně. Jemný šprým tu a tam nedotýká se vznešenosti Páně.

I smrt Páně našla oslavení své v prostonárodním lidovém podání.

Zdá se mi, že všechny ty lidové zkazky a oběti na kříži podstoupené Spasitelem naším Kristem Pánem, ztělesněny jsou a výrazu plného došly v lidové pověsti, že v týden pašijový v ten čas, když v kostele se zpívají pašije, otevřeny jsou poklady země²⁾.

Ba více cítí lid v pověsti té — poklady nebes smrtí svojí na kříži, těmi pašijemi na hoře Golgotě, otevřel nám Kristus Pán.

Proto i kolem kříže Kristova ovinul lid náš tolik a tolik pověstí, jež jsou projevem živé víry, vroucí naděje, plamenné lásky.

Hlásá pravdu tu prostonárodním způsobem i stará borovice, jež stávala v stráni u Kostelce nad Orlicí. Od země až kam ruka dosáhne, vryli nebo vřezali do ní křížky, takže tu křížek na křížku. Skoro každý, kdo kolem šel, vyřezal tu křížek. Věřili že člověk, jehož křížek neporušený se tu zachová, bude míti dlouhý věk.³⁾

¹⁾ Národní pohádky od J. K. z Radostova V Praze (R. Storch.) Str. 294.

²⁾ Na základě zkazky té vybudoval Erben krásnou pověst pode jménem: „Poklad“. Viz K. E. str. 25. — ³⁾ S. P. str. 343.

Jako včelička v kalíšku květiny ssaje med a v nitru svém jej zpracovává a v plástve pak ukládá, podobně lid náš, jak jsme právě uvedli, v nitru svém prožívá pravdy náboženské o Ježíši Kristu, a prostonárodně zabarvené je podává. Mnohdy více, než dovoleno.

Tak činí i vzhledem k Rodičce Boží, Panně *Marii*.

Sledujme místa v koledách českých, týkajících se P. Marie!

Ví lid náš dle učení víry sv., že Rodička Boží je i matka naše a ochotná Pomocnice naše. Proto dovoluje si prostodušně říci o ní: »Ta chudobná panímáma«.

A jinde dětinně praví:

»Již je kašička hotova,
jenom probuďte Ježíška,
Matička krmit bude,
Rozárka foukat bude.«

Líbezněji mluví o P. Marii lid náš, v jiné koledě volaje k ní:

»O Maria, lilia,
Zdrávas Panno Maria.
O Maria, z růže květ,
potěšuješ celý svět.«

Soustrastně jinde zase v koledě ladí lid náš struny srdce svého a lká:

»V jesličky jej položila,
ta chudobná Matička . . .«

Lásku Rodičky Boží vychvaluje, koleduje:

»Leží v chlévě na seně,
Matička ho libá . . .«

Správně dí ve zpěvánkách koledních o Matce Boží

»Panna Syna porodila,
panenství neporušila . .

Pro Ježíška koledníci nezapomínají ani na Rodičku Boží, nýbrž roztouženě a láskyplně slibují:

»Dám já také pro Matičku,
z vína dobrou polívčičku,
aby se posilnila
ta Matička rozmilá.« ¹⁾

Hojné jsou i prostonárodní legendy a pověsti o P. Marii, jež jsou zrcadlem a odleskem úcty a lásky národa našeho k P. Marii jakož i víry jeho.

Minim tu především ony pověsti, jež samorostle vytryskly z duše lidu našeho, a jež jako čarokrásné kvítí ovíjejí život Rodičky Boží zde na zemi i v nebesích, jakož i ony, které vyrostly na půdě cizí, ale k nám přenešeny byvše, zdomácněly.

Na příklad po celých Čechách známa jest dojemná ballada:

Chodila Maria
po širokém světě,

¹⁾ Vyňato ze sbírky: „Národní písně, pohádky pořádá Slavia v Praze“. 1878.

nosila synáčka
v svém svatém životě.
Přišla ona, přišla
k jednomu kováři.

Nalezla u něho útulek ve stáji a tam se narodil Ježíšek.

Přišlo do maštálky
kovářovo dítko :
»Zakolíbej ty mně
moje nemluvnátko !«
»Jak pak zakolíbám,
když ručiček nemám :
ani těch ručiček,
ani těch očiček ?!«
»Dotkni se plínčiček,
nabudeš ručiček,
dotkni se jesliček,
nabudeš očiček

Otec, vida uzdravené dítko, s údivem se táže :

»Kdes ty ručičky vzalo ?

I odpovídá dítko s radostí :

»Dala mi je dala
panenka Maria ¹⁾

Přehojné jsou i pověsti, vízící se zejména k četným poutním Marianským místům a kaplím Marianským v Čechách vůbec. ²⁾

Hle, těmito legendami stejně jako oněmi místy koled i jinými způsoby ³⁾ prstonárodně lid český naznačuje velikost ctností Marie Panny, s bolestmi P. Marie projevuje upřímnou soustrast, hlásí se k Rodičce Boží jako ke své nejlepší Matce Ochránkyni a mocné Orodovnici v hodině smrti.

Nejen o Matce Boží ale i o *andělech* rád se pronáší lid náš prstonárodně.

Vypráví o nich, že na nebi hvězdy rozsvěcují. — Což tím jiného vyjádřeno, než-li že andělé jsou služebníky Božími ? — S pojmem anděla spojuje lid něco vznešeného, svatého A proto prý nesmí se dbát pokušitele, byť jako anděl mluvil. Jen při dobrých lidech stojí andělé. ⁴⁾

»Jako andílkové jsou«, něžně se vyjadřují lidé o hodných děvčátkách. Leč nesluší prý se o nich říkat, že jsou krásné — jediná »krásná« prý je Panna Maria.

¹⁾ Překrásné lidové legendy o Matce Boží polsky napsali: M. Gawalewicz a P. Stachiewicz. Na český jazyk převedli: Fr. Kahlík a Rob. Parma pod titulem: „Královna nebeská“. V Opavě 1885. Srv. „Legendy o Panně Marii“. Vybral Jul. Košnář. V Praze 1902.

²⁾ Viz: Život nejbl. Bohorodičky. Napsal P. Pl. Mathon.

³⁾ Srv. Dr. Ant. Podlaha: „Almanach Marianský“. Články: „Panna Maria v našich písních prstonárodních“ a „Jak se jevila a jeví úcta Marianská v životě prstonárodním lidu českého.“

⁴⁾ Tak čteme na př. i v „Babičce“ Boženy Němcové.

Krom těchto a podobných rčení o andělech má lid o nich své pověsti, na př. o boji mezi anděly dobrými a zlými.

Protivili se prý někteří andělé Tvůrci svému. I svrženi jsou za trest s nebes. Kteří nejvíce se protivili, pod těmi se zem otevřela, oni spadli do propasti a to jsou ďáblové. Jiní spadli do jeskyň: to jsou »trpasličkové čili horníčkové, mužíci.« Jiní se zase ocitli v lesích: to jsou lesní mužové a lesní žínky. Mnozí zapadli do různých vod: to jsou vodníci. Ale veliká část padlých andělů na zem ani nedopadla, nýbrž ostala mezi nebem a zemí, a odsouzena jest k věčnému létání v povětří a k nošení těžkých mraků kroupami, sněhem a vodou obtěžkaných.¹⁾

Slovem: tak — souhlasně s Písmem sv. — z »pyšných« andělů povstali zlí duchové neboli *čerti* dle lidového podání. Zajímavo jest o těchto čertech stopovati prstonárodní české podání. Tak ve svých zkazkách lid přisuzuje čertům sílu tvůrčí. Všakť dle českého přísloví: »Ďábel opice Boží«.

V podání lidovém zjevuje se čert obyčejně v podobě lidské, na rozdíl jen s kopyty koňskými. Zjevuje se jako pán — často i ve zvířecí podobě na př. jako pes.

Když v pověsti Chodské k zemi se kácí křivopřísežný Lomikar, zjevuje se černý pes s ohnivýma očima.²⁾

Čert bydlí v pekle, ale i na zemi, jak tomu nasvědčují u nás hojné názvy: Čertovo jezero, Čertova stěna a j.

V pohádkách líčí se čerti jako siláci. Trhají na čtyři kusy člověka, na dvanáct kusů, ba na nesčetné kusy.³⁾ Jindy čert zahubí krále i vojsko. — Ohlas to biblického líčení síly ďáblovy.

Čert v prstonárodním podání správně má povahu zlou. Navádí ku krádeži, vraždě a neřestem jiným. I lidi posedá.⁴⁾

Bojí se svčené vody, křídý svčené, růžence i kříže. V pohádce »O chytrém kováři« vece čertům kovář »Musím vám zde vystavěti klášter, když mi nechcete princeznu vydati Jak vyslovil kovář slovo klášter, ztrnuli čerti⁵⁾

Z vítězství nad ďablem srdečně se lid náš raduje. Tomeš pány čerty z mošny pouští ven, ale každému holí divotvornou nabije.⁶⁾ Jindy kovář holí hřebíky pobitou udeří čerta a s posměchem se ho táže: »Umím dobře hvízdati?«

Ať již lid náš mluví ve svém prstonárodním podání o čertu, nebo ďasu, běsu či rarášku nebo diblíku, vlivem křesťanství a vlastní fantasií pronáší tu názory své o ďáblu více méně odpovídající učení církve.

V prstonárodním podání lidu našeho dosud dosti hojně žijí i jména: Meluzína, Sudice, Dědkové, Hospodáříček, Šotek, Skřítkové, Had hospodáříček nebo domovníček, Diví lidé, Hejkal,

¹⁾ Hraše: Č. L. IX, str. 440. — ²⁾ Jindř. Š. Baar: Jan Cimbura, str. 251. — ³⁾ N. P. R. V pohádce: »Pekelný tanec«. — ⁴⁾ Viz pohádku: »O princezně čertem posedlé«. N. P. R. — ⁵⁾ N. P. R. str. 579. — ⁶⁾ V pohádce »O třech věcech«. N. P. R.

Lesní panny a ženky, Permoníci, Polednice, Žithola, Vodník, Vodní panny a ženy, Zmek, Plivník, Ohnivý muž, Dýma (bezhlavý), čarodějníci a čarodějnice, můra, vlkodlaci-upíři a jiné bájeslovné bytosti.¹⁾

To vše jsou nyní již mocnosti, žijící pouze v báchorkách, pověstech, pohádkách a písních lidu našeho. V mnohém tom podání žije zdravá jiskerečka, zanesená sice popelem scestí, ale na svědectví, jak člověk hluboce je založenou bytostí náboženskou. Slunko osvěty křesťanské zvítězilo již nad těmito »mocnostmi« a není více tou měrou proti víře v tyto bytosti u nás církvi vystupovati jako kdysi se dalo.

Po této vsuvce o bájeslovných bytostech obracíme pozornost k *svatým Božím*.

Katechismus krátce praví, že ctíti anděly a svaté není proti prvnímu přikázání Božímu, protože se jim neklaníme. Ctíme a vzýváme je, protože jsou přátelé Boží a protože nás milují a za nás u Boha orodují. Ctíme svaté ostatky i obrazy.

V mezích těchto vznikly mnohé prostonárodní zvyklosti dovolené — někdy však nedovolené.

Nelze na př. neschvalovati, je-li někde obyčejem u nás na sv. Jana (Burjana) a Pavla světiti svíce a jíti průvodem do přírody a vzývati Boha za ochranu úrody na přimluvu světců těch.²⁾

Nesluší se proto horšiti, utíká-li se lid náš k Bohu o pomoc na přimluvu sv. Apoleny v bolestech zubů, vzývá-li Boha na přimluvu sv. Florianu proti ohni, ztratí-li se někomu něco, či okradou-li ho, dá-li čísti mši sv. na počest sv. Antonína a pod.

Zvláštní forma prostonárodní uctívati a vzývati svaté jest ona, kde obětují železná zvířátka jako figurky krav, ovcí, a pod. Děje se tak v Čechách zejména v kostelech sv. Leonarda, sv. Martina na ten úmysl, by Bůh dobytek od pádu na přimluvu jejich ochrániti ráčil.³⁾

Pověřivě zneužívati jmén svatých Božích při rozličných pověrečných lekovadlech, zažehnávání, hledání pokladů a pod. církev ovšem zapovídá.⁴⁾

Mezi svatými zvláštní důvěru lid náš prokazuje milým našim *patronům zemským*, což mimo jiné zvláště vyjadřuje v pověsti o Blanických rytířích, obsažené v Sibylliných proroctvích i v »Proroctví slepého mládence«.

V Bláníku vrchu dřímají ozbrojení rytíři: »svatováclavské vojsko« a čekají, až nastane den, kdy bude potřeba jich pomoci,

¹⁾ O těchto bytostech viz dra Hanuše Máchala: „Nákres slovan-ského bájesloví.“ Praha 1891.

²⁾ Tak činívají na př. v Ledcích n Plzně, kdež před dávnými časy na den ten potlouklo. Od toho času je průvod. — Pův. zpráva.

³⁾ Znáám jest na př. obyčej ten v kostele sv. Leonarda v Nýrsku v Čechách, v kapli sv. Martina ve Všerubech, v Dolní Vltavici a j. — Srv. Č. L. XI V, str. 228.

⁴⁾ Srv. dra Č. Zíbrta: „Moc některých svatých dle víry lidové“ v knize: „Staročeské výroční obyčeje“.

až budou do boje voláni. — A tu jak pojedě svatý dědic české země s rytíři těmi po kamenném mostě, zakopne jeho brůna a vyrýpne kopytem z kamení Bruncvíkův meč. Toho se sv. Václav chopí a v tuhé seči pak jím nad hlavou zatočí a zvolá: »Všem nepřátelům české země hlavy dolů!« ¹⁾

I v jiných legendách o sv. Prokopu, Vojtěchu, Ivanu a p. skrývá se mnoho dobrých zrněk prostonárodní víry v milé naše patrony zemské. ²⁾

Stejně tak jako v lidových pověstech o *duši*. To zrno v nich je převzácné především, že jsou výrazem víry v duši. Toť jest to hlavní, ostatní ve zkazkách a pověstech lidu, jež připoutává k učení čistému lid náš, je významu podřízeného.

Dle prostonárodní ballady české vylétá duše z těla teprve tehdy, když tělo patřičně bylo pochováno. ³⁾

Leč naproti tomu hned jak někdo umře, otevírají u nás okénko, aby duše mohla odlétnouti.

Časté je místo v pohádkách našich, že, umírá-li šlechtný nebo ten, kdož odpýkal za hříchy své, vylétá z něho holubička bílá jako sníh, vznáší se k nebi a mizí v oblacích. ⁴⁾

Duše zlého za to vylétá z člověka v podobě vrány, krkavce.

Vyjadřuje to poslední sloka v pověsti: »Zazděná«:

Přilítla černá z pekla vrána,
i navštívila v okně pána: ⁵⁾
zvala ho, zvala k veselí,
a dvě pak odtud letěly. ⁶⁾

Také hvězdy pokládají v Čechách lidé za duše zemřelých. ⁷⁾

Jinde však též se vypráví: »Když sirotky chodily na hrob a matičku hledaly, duše její se vrátila a vtělila se v drobný lístek mateřídoušky«. ⁸⁾

Vypráví se také u nás o duších utopenců, oběšených, zastřelených a vůbec těch, kdož se sami života zbavili, že věčně vznášejí se nad zemí a drží mračna šedivá. ⁹⁾ Jinde duše nešťastníků pokládají za světýlka (bludičky). ¹⁰⁾ Tolikéž o bludičkách říkají, že jsou to duše nešťastníků. Někteří věří, že jsou to duše dítek zemřelých beze křtu, které nenacházejí po smrti

¹⁾ S. P. str. 155, 347.

²⁾ Mnohé legendy o našich patronech jakož i jiné doklady o úctě k nim v lidu našem zahrnuty jsou ve spisech: „Drahé kameny z koruny Svatováclavské“. V Praze 1871. — Dra K. Borového: „Sv. Jan Nepomucký“. V Praze 1878. — Ed. Šittlera a dra A. Podlahy: „Album svatojanské“. V Praze 1896. — M. Procházky: „Život sv. Methoda“. V Brně 1885. — Dra F. Krásla: „Sv. Prokop, jeho klášter a památka v lidu“. Praha 1896. — Dra A. Podlahy a E. Šittlera: „Album Svatovojtěšské“. V Praze 1897. — Srv. N. V. str. 371.

³⁾ Erb. pís. 525. — Cit. Máchal v N. — ⁴⁾ Na př. v pohádkách: „Pekelný tanec“, „O zakletém zámku“. N. P. R. — ⁵⁾ zlého, jenž paní zazdil. Pozn. spis. — ⁶⁾ K. E. str. 158. — ⁷⁾ N. str. 60. — ⁸⁾ Na Klatovsku. K. E. 139. — ⁹⁾ P. Z. z Vnoře. Srv. Č. L. III, str. 148. — ¹⁰⁾ N. str. 104.

pokoje, bloudíce po světě v podobě plamének a lákajíce do bahna své rodiče, jsou-li tím vinni, že novorozenátko pokřtěna nebyla. Kdyby je někdo pokropil svěcenou vodou, došla by vysvobození. ¹⁾

O duších nekřtěňátek se i věřovalo, že se stávají skřítky. ²⁾ Jinde o nich říkají, že se do nebe nedostanou, nýbrž na »zelelou louku. ³⁾

Vodník v zámku pod vodou chová prý duše utopených v hrnečkách pukličkami přikrytých; odklopí-li se puklice, vyvázne dušička jako bublinka z vody. ⁴⁾

Víru v nesmrtelnost duše napovídá pověst lidu našeho, že duše ženy v noci odcházela do vrby s bílou korou. A když poražena byla vrba, i žena zemřela: meškalať duše její právě ve vrbě.

Ubohý synáček, jenž ztratil matičku, co si počne?

»Až doroste hoch maličký
bude řezat píšťaličky;
na píšťalku bude pěti,
se svou matkou rozprávěti.« ⁵⁾

Dušičky také prý mívají své mše. V půlnoci před Dušičkami všecky dušičky z celé osady shromáždí se v kostele, kde každá zasedne tam, kde dříve za živa sedala. Kněz vystoupí na kazatelnu, učitel zasedne za varhany atd. a konají pobožnost.

Běda tomu, kdo prý by se tam odvážil!

Stalo se jednou, že kdosi se odvážil do jejich pobožnosti, ale se zlou se potázel. Jistě by ho byly roztrhaly. Než jeden jeho příbuzný (mrtvý) poradil mu, aby jim hodil kabát. Tak byl prý zachráněn. Ráno pak na hrobech našly se kusy obleku.

Také se vypráví: Na Dušičky mají mši sv. dušičky. Když jedna žena umírala, slíbila své příbuzné, že ji může vidět na Dušičky v půlnoci v kostele, ale jen mrknutím očí, než kněz řekne amen. Ta se skutečně potom po smrti její dostavila na Dušičky do kostela, ale poněkud se tam opozdila. V tom řekl kněz amen a tu se ocitla žena v nebezpečí, že bude od duchů roztrhána. V zoufalství shodila se sebe kožich, který měla na sobě a tím byla zachráněna. Ráno našli na každém hrobě kousek z kožicha.

Jiné ještě pověsti o duších kolují mezi lidem. Jednou šel prý kdosi opilý domů a spadl do strouhy u hřbitova. Tam uslyšel stále kýchati. I řekl: »Pozdrav tě Pán Bůh.« »Na tohle již dlouho čekám — až dnes jsi mne vysvobodil.« — Byla prý to duše z očištky, která za nějaké provinění byla odsouzena po tu dobu, dokud někdo takto ji neosloví.

¹⁾ N. str. 156. — ²⁾ N. str. 104. — ³⁾ Na př. na Poděbradsku. O. — ⁴⁾ N. str. 146. — ⁵⁾ Z Bydžovska. K. E. 147.

Tím, že ji tak oslovil, ji také vysvobodil.¹⁾ Také prý lidé po klekání na hrobech dušičky zemřelých ve způsobu holubiček vídají, nad hroby co světýlka se třepetati a vznášeti se k nebesům²⁾.

I processí prý dušičky pořádají.

Také časté jsou modlitbičky lidové se zakončením vzta-
hujícím se na dušičky tohoto znění:

»Kdo tu svatou modlitbičku říkati bude,
ten tři duše vysvobozovati bude.
Nejprv svého otce, druhou svou matku,
třetí sám sebe.«³⁾

Co souditi o takových modlitbách, zmíníme se ve stati
o lidových modlitbách.

Na dušičky v očistci lid náš vůbec rád vzpomíná. Říkává :
»Po drobečkách se šlapat nesmí, to prý duše v očistci pláčou.«⁴⁾

A nemůže-li stará osoba na Dušičky na hřbitov, slavivá
slavnost za zemřelé aspoň v domácnosti. Na Dušičky u večer
přilepí rozžaté svíčky po stole, při každé jmenujíc dušičku,
za kterou ji rozsvěcuje. Ke konci přilepí ještě několik beze
jména, rkouc : »Ty ať hoří za ty, na něž nikdo nepamatuje.«⁵⁾

Zdá-li se⁶⁾ někomu o mrtvém, rád dává obětovati mši sv.
za spásu duše jeho.

Jak se sluší a patří, zbožný křesťan u velké vážnosti má
právě mši sv.

O účtě ke *mši sv.* svědčí mnohá zvyklost i zkazka lidová.

Již přísloví to vysvědčuje rkoucí : »Pravda nezneuctí,
almužna neochudí, mše neopozdí.«

Zajímavé jsou některé zvyky, svědčící o tom, jak uctivě
lid pohlíží na mši sv. a jak osobitým způsobem to vyjadřuje.

Není-li tomu tak, když leckde hospodyňky tlukou ne! o
vrtí smetanu a dávají část stlučeného másla do věčné lampy
v kostele, aby při mši sv. hořelo?⁷⁾

Zvláště si cení obět mše sv. lid náš na některých místech,
jako na př. na Sv. Hoře a p.

Někdy prý samy duše zemřelých vybídnou, aby pozůstali
na místě tom za ně sloužiti dali mši sv.

Na př. domkář Suchý (Švejda) z Ledec u Plzně viděl prý
někde za pazdernami (polmi tak zvanými) člověka kolik let

¹⁾ P. Z. Z. Lidmáně tyto tři zprávy: O mších dušiček a o vysvo-
bozeném. — ²⁾ Č. L. XII, str. 427. — ³⁾ Na př. na Náchodsku. P. Z. —
⁴⁾ Čteme také tak v „Babičce“ Boženy Němcové. — ⁵⁾ Tak činívala také
s dětmi „Babička“ Boženy Němcové.

⁶⁾ O snu správně říká lid náš: „Sen je sen a Pán Bůh řídí noc
i den“. — „Kdo snům věří, stín lapá.“ A dobře rozeznává sny „dobré“
a „zlé“. Sny dobrými pak rád se spravuje.

⁷⁾ P. Z. Ze staršího rukopisu ze Selčanska. V mnohých krajinách
selky zvláště k Božímu Hrobu o velikonocích do lampiček posílají
hroudy másla.

již mrtvého, který mu povídal, aby šel na Svatou Horu a dal tam na tři mše svaté.¹⁾

Srdci českému milá je zvláště i mše sv. půlnoční. Byť snad ojedinele, ale zajisté svrchovaně dojímavě vysvědčuje to onen stařeček, jenž nemoha na půlnoční, šourá se v závějích až po kolena do malé zahrádky ke svým včeličkám. Sahá do kapsy, vyjme voskové svíčky a do kyprých sněhových peřinek na stříškách úlů po jedné zastrkává a je rozsvěcuje v tu chvíli, kdy ve chrámě počíná vánoční mše půlnoční.. A když poslední svíčka se sykotem dohasíná, rozradostněn vrací se do světnice, jásá, že vykonal půlnoční pobožnost.²⁾

Což tedy divu, že tím více v kostele o mši sv. půlnoční vše jásá. V mnohých kostelech našich již od 11 hodin se zpívaly »hodinky«, po nich nastalo ladění hudebních nástrojů k instrumentální mši sv. Dokonce při mši sv. jitřní v některých pausách zpíval slavík, žežulka a hrdlička³⁾.

Ba o půlnoční mši sv. se i dudávalo na dudy, troubilo na troubu dlouhou z kůry březové dělanou, ponocný na roh troubil 12 hodin, kukačka — pták prorocký — kukával, hrdlička cukrovala, holoubek vrkal, křepelka tloukla⁴⁾.

I jiné mše sv. lid náš obepřádá příměsky, ale ne vždy vhodnými. O »Gloria« při mši sv. na Bílou sobotu, když zase »zvoný z Říma se vrátily« a se vyzváním, pospíchají lidé do zahrady a třesou stromy, aby hodně ovoce nesly.⁵⁾

Převelebný okamžik při mši sv. jest zajisté pozdvihování. Slyšíš-li kdo mimo kostel »pozdvihování«, kleká i venku a v prsa se bije.⁶⁾

Dovede lid náš vyprávět i o tom, jak Bůh ztrestal toho, kdo při pozdvihování neuctivě se zachoval.

Pojizerské údolí od Krnska k Hrušovu se jmenuje Čertovka.

Před dávnými časy rozkládal se tu kdesi veliký dvorec, ve kterém obýval velice zámožný starý pán. Byl však mrzákem, že nikdy nemohl pěšky choditi, proto se musil voziti. Při každé příležitosti pak se strašně proti Bohu rouhal.

Jednou jel tímto jizerským údolím ke svému domovu. Sotva že však zahrnul od Podjiří (jak se totiž dříve Krnsku dle starobylého kostelíčka sv. Jiří, jenž tam posud stojí, říkalo) do svrchu zmíněného údolí a malý kousek ujeli, dolehl ke sluchu jeho zvuk zvonu, jenž hlásil, že právě nyní v kostele svatojiřském jest pozdvihování. Vozka, jak bylo zvykem, ihned zastavil, slezl s vozu, poklekl a jal se bít v prsa. To však popudlivého starce tak rozrušilo, že počal služebníku láti a surově Bohu se rouhati. Než běda! V témže okamžiku země se

¹⁾ P. Z. — ²⁾ Český včelař. 1909, str. 18. — ³⁾ V Jilemnici otvorem v klenutí. P. Z. — ⁴⁾ S. T. str. 139. — ⁵⁾ S. M. str. 481. — ⁶⁾ Na př. v Horách Matky Boží a na přemnohých místech i jinde. P. Z.

rozestoupila, takže hříšný pán i s vozem a koněm v bezednu zmizel před zraky užaslého vozky.

Na poplach, který hned vozka strhl, seběhl se veliký zástup lidí, z něhož kdosi vhodil do zejícího otvoru jednu z kachen opodál se pasoucích. A hle! Za nedlouho vyplovala na Jizeru černá kachna, jež zrakům užaslých diváků zmizela. Otvor v zemi však se hned za kachnou uzavřel.¹⁾

Jako vzhledem ke mši sv., tak i vzhledem k *Nejsvětější Svátosti Oltářní* rázovitým způsobem projevuje se vědění a cítění lidu našeho. V pověstech jeho obráží se uctivost k Nejsv. Svátosti jakož i hrůza před svatokrádeží.

Je známa — zvláště mezi včelaři — pověst o jedné ženě, která měla mnoho včel ale mnoho jí mřely.

I poradil jí kdosi, kdyby Božího drahého Těla dostala a mezi ně vložila, že by jí nemřely, ale dobře se dařily.

Kterážto nemeškala, šla k sv. přijímání do kostela a přijavši Tělo Boží, zachovala je v šátku a do jednoho úlu položila. Předivná moc! Ti červíčkové Stvořitele svého poznali a ze svých sladkých plástů hosti svému nejsladšímu kapličku prý předivným dílem vystavěli a v ní oltář z téže hmoty vyzdvihli, nejsvětější to Tělo jako do monstrance postavili.

A Pán požehnal dílu jejich!

Potom když přišel toho čas, aby se včeličky opravovaly, ta jistá žena ten úl odhradila a jmenovanou modlitebnicí uzřevši, toho se velmi ulekla, hned k faráři běžela a jemu se ze svého účinku vyznala a co viděla, pověděla.

Tedy kněz vzav s sebou své osadní, k tomu úlu s processím šli a včeličky obletující a k chvále Stvořitele bzučící, odletěly.

A lidé divíce se té kapličce, pilířům, stěnám, oknům, střeše, zvonci, dveřím i oltáři, Tělo Páně s velikou chválou i slávou i s tím tak se vším jejich mistrovským dílem do kostela donesli.²⁾

Nejedna pověst vypráví o potrestání těch, kdož zneuctili Velebnou Svátost Oltářní.³⁾

Hojnějši než pověsti jsou v lidu našem písně rázovité opěvající Svátost nejsvětější, nejen chrámové ale i mimokostelní.

Takovou je na př. písnička:

»Když se hory zelenají, modrým kvítím prokvetají,
Matka Boží po nich chodí hledající svého Syna:
»Viděli jste mého Syna?« »My jsme ho neviděli,
jak ve čtvrtek při večeři. On tam sedí s apoštolý,
a rozdává Tělo Boží Těla mého požívejte,
a mou krví zapíjejte, na můj zákon pamatujte.«⁴⁾

¹⁾ P. Z. Srv. variant v knize S. T. str. 322. Poznámává tu Krolmus, že tato pověst se srovnává s propadením Drahomíry na Hradčanech v Praze.

²⁾ Č. L. V, str. 482. — ³⁾ Srv. pověst ze Stašova, Č. L. V, str. 565.

— ⁴⁾ Z Čáslavska. Uvádí se v P. P. str. 562.

I jiné lidové způsoby známy jsou, zdůrazňující úctu lidu k Vel. Svátosti krom pověstí a písní.

Zajímavo! Matky mající novorozenátko, když po křtu dítěte jdou k sv. přijímání, dýchají, přijavše Krista Pána, do ústeček děcka svého s tou důvěrou, že Kristus Pán dítě sílí, takže brzo mluví, brzo chodí a prospívá.¹⁾

Někde pálíce věnec svčený o Boží Tělo za bouře při hromniče, prosí Boha za ochranu.²⁾

Druhdy se svícemi, lucernami i v městech našich doprovázela se Nejsv. Svátost Oltářní k nemocnému.

Na Chodsku dosud v některých tamních vesnicích, když těžce nemocný má býti zaopatřen, některý muž jde pro kněze a druhý čeká před vesnicí s lucernou a rozžatou svící třeba za dne. Jakmile se kněz blíží, jde s lucernou před knězem a vede ho, kam je určeno; v příbytku onom postaví lucernu na stůl a ta zůstane tak dlouho rozžata, dokud je přítomen kněz.³⁾

Chýlím se ke konci s touto kapitolkou. Ještě jen o »čtyřech posledních věcech« se zmíním, jak se jeví v lidovém podání.

Hojná jsou přísloví, pověsti, písně a jiné zjevy, jež, pokud se týče stránky náboženské, rázovitě se vyjadřují o *smrti*, po nejvíce shodně s učením církve. Připomínám některá přísloví v té příčině:

Dnes jsme zde, a zítra kde? Člověk na světě okolo smrti se plete. Běž jak běž, smrti neunikneš. Smrt všecky v jeden snopek váže. Starý musí, mladý může. Nic nepomůže malované lůže. Také hrobař do hrobu musí. Jaký život, taková smrt.⁴⁾
Zda není to živý ohlas Písma sv. a zkušenosti?

Na rozdíl od obvyklého symbolu smrti, jak v křesťanství obvyklé jest, kostlivce s kosou, Češi si představují smrt jako velkou bílou ženu v hustý závoj zahalenou.⁵⁾

Nikdy prý nemáme reptati proti Pánu Bohu, že zemřeme.

Chytil jednou kdosi kdesi smrt do divotvorné mošny. A konečně sám se na světě omrzl a chtěl zemřít. Naříkal si tuze: »Kéž bych již jednou umřel«. »Pust' mne«, volá naň smrt z mošny, »a já ti pomohu«. — I pustil ji a rád.⁶⁾

¹⁾ Tak je tomu na př. v Chotovinách, Liderovicích. P. Z.

²⁾ V Chotovinách, Liderovicích a j. P. Z.

³⁾ Srv. v časopisu: „Poklad věřících“, Praha u Kotrby, články K. Procházky o lidové účtě euchar.: „O českých monstrancích“ (Roč. II.) — „České kalichy“ (II.) — O českých schránkách na Nejsv. Svátost oltářní a patenách“ (III.) — „O českých euchar. medailích“ (IV.) — „O euchar. českých písních (IV.) — „Eucharistie ve psaných lidových modlitbách“ (IV.) — „Úcta vel. Svátosti ve psaných modlitbách“ (V.) — „Večeře Páně“ (V.) — „O Božím Hrobě“ (V.) — „O chrámech českých zasvěcených nejsv. Svátosti olt.“ (VI.) — Úcta vel. Svátosti v lidu českém“ (VI.) — Prostonárodní euchar. úcta v lidu českém“ (VII.)

⁴⁾ Srv. K. str. 4. — M. str. 314.

⁵⁾ N. str. 85. — Srv. pověsti, že některým rodům se zjevovala bílá paní. Tak Berkům z Dubé, pánům z Lipé, Švamberkům, zvláště pak pánům z Hradce a z Rožmberka. Vídali ji na Bechyňském hradě, v Krumlově, v Jindř. Hradeckém zámku i v Třeboňském. S. P. str. 280.

⁶⁾ N. P. R. Pohádka: „O třech věcech“.

Aniž sluší se vytýkati Bohu, že nevíme, kdy zemřeme.

Stavěl prý člověk jeden u chaloupky své plot — z kopřiv.
Bůh kolem kráčeje, ptá se ho: »Proč to děláš? Nebude pevný.«
— »Brzo umru, není mi potřeba pevného plotu«, odpovídá
člověk ten.

Od té doby učinil Bůh, že lidé neví, kdy zemrou, aby
stavěli prý ploty pevné i pro potomky.

O smrti často pějí písně naše. Jsoutě jakoby ohlasem
učení víry naší.

Tak na př. o smrti pěje hrobník : ¹⁾

Já jsem sice hrobník chudý,
sotva že tak vycházím.
Sbírám kosti, rovnám oudy,
když na krchov přicházím,
ač má mocnost zdá se všude,
však jen s rejčem zacházím.

Na krchově zdám se býti
panovníkem, vladařem.
Nebo mně se podrobiti
musí žebrák s mocnářem.
Žádný se nemůže skrýti
před smrtí a hrobařem.

Mudrc co se s Bohem hádal,
s bláznem v hrob se uloží.
Hrdina, jenž sobě žádal
celý svět mít v' podnoží,
žádnému se nepodkládal,
lopatě se podloží.

Bonapart, jenž trůny množí
s mečem, lstí a podvody,
nechť si z bratrů krále množí,
z jenerálů vévody —
před ním koří nechť se hrůzou
celý svět i národy.

Já se moci jeho směju
— — — — —
přijde smrt i pro tebe.
— — — — —
Spravedlivě všecko řídím,
nehledím na podobu
— — — — —

Svárlivého .
motyka má snadno skrotí,

¹⁾ Z rukopisného zpěvníku z r. 1808. P. Z.

sraží křídla pyšnému

— — — — —

Tak když všecky upokojím,
přijde mi jak jinému.

Při té práci já vzpomínám
velmi často na sebe.
Když se s mrtvým(a) obírám
stále patřím na nebe.
Ten krchov sobě rozjímám
řka: také jest pro *tebe*.

Po smrti nastane *soud*. To dobře ví lid a říkává o soudě Božím: Stihneť soud Boží chytrého i nad ptáka rychlejšího. Jak tě Bůh najde, tak tě soudit bude. Co před světem zde ukryto, bude někdy všem očito.

A kdy bude soud poslední? Není sice den ten zjeven ani andělům, ale vyprávějí, že bude tenkrát, až kamenný kříž na Chlumku u Solnice, jenž co rok do země o znamení zapadá, všečen se v hlubinách propadne. —

Vysoko na Boru při samých hranicích českokladských v divokých skalách sedí kamenná panna, majíc na klíně rozešitou košili. Každého roku o Velký pátek, když v kostele pějí pašije, udělá kamenná panna v té košili steh.

Co rok jediný steh. Až udělá poslední, až bude košile došitá, zhyne vše, co pod sluncem, a nastane soudný den.¹⁾

Nastane pak život bez konce!

Víra v život pohrobní souvisí s věrou v jsoucnost duše. O ní prve jsme se již zmínili. Tají se zajisté víra v život po-smrtný i ve zkazkách, jak milenec z hrobu přichází tancovat s milou,²⁾ jak z hrobu vyrostla krásná rozmarina, kde byla dívka zakopána a ta se zase proměnila v dívku³⁾ a v jiných pověstech.

Život věčný bude buďto navždy nešťastný nebo na věky blažený.

Jaké bude *peklo*? Slyšme co praví o pekle mudrosloví lidu: Strop a podlaha pekla samá nevděčnost a po stěnách ostatní hříchy. Čím více příkládáš, tím více hoří. Věčná věc horoucí peklo. — A dále lid náš říká o pekle Hříšné slasti vedou k propasti. Široká brána do pekla.

Hrůzy pekla líčí i naše pohádky a pověsti — v obrazech těžká muka pekelná kreslice.

»Lakomému čert dává v pekle kámen na ramena, je tu moře plamenů — úpěnlivé nářky — zlořečené klení, volání pomoci — je tu pekelná koupel, lázeň z ohně a mrazu — železná panna svírá kořist svoji, a tak podobně.¹⁾

¹⁾ S. P. str. 344, 345. — ²⁾ N. P. R. „Milenec z hrobu“. — ³⁾ N. P. R. „Milenec z hrobu“. — ⁴⁾ Srv. K. E.: „Záhořovo lože“.

Jak jinak jest *v nebi!*

Ale člověk musí si ho zasloužiti! To dosvědčují přísloví: Nejde napřed nebe, ale zásluha. Úsilím a prací nebe si nekoupíš. Těsná jsou dvířka k nebi. Slza nábožného ne k zemi kane, ale do věčnosti vane.¹⁾

Lzeť nebe získati buď cestou nevinnosti nebo cestou kající.

To cítí dobře lid náš a často vyjadřuje pravdu tu ve svém prostonárodním podání.

Ten, jenž chrám Boží potupil, musí na usmíření právního citu lidu našeho i na usmíření Boha činiti pokání. Denně ráno i večer zvonívá v kostele, jež dříve vyzdobil, klekání.²⁾

Jindy zase v podání lidovém ten, jenž Boha rozhněval, činí přísné pokání jako poustevník,³⁾ aby nebe dojíti mohl.

Jindy opět dobrý duch za pokání ukládá pouť do Svaté Země. Kajícník tak činí a dochází odpuštění. Jako krásná bílá holubice duše jeho při smrti očištěna jsouc do nebe se vznáší.

Ale nesluší prý se všetečně chtít se podívati do nebe. Rozmarným způsobem vypráví si lid v podání svém, jak za takovou dotěrnou tužbu jeden byl potrestán.⁴⁾ — —

Vytrhl jsem z bohaté květnice prostonárodní věrouky zvláště ze záhonků přísloví, legend, zkazek, pohádek a písní některé květiny na ukázkou. Snad z mnohé jsem setřel pel, mnohé pomačkal lístečky Utržená květinka nikdy ovšem není živoucí.

Další stati budou pokračováním, čerpaným z podobných i jiných záhonků.

O obloze, slunci, měsíci, hvězdách, bouřce, sněhu, dešti a duze.

Kol do kola obklopeni jsme přírodou. Ona jest nám velikou knihou, v níž Bůh přímo i nepřímo k nám promlouvá a my mluvíme s ním.

Přírodu tu od pradávna obestřel člověk nejrozmanitějšími bájemi, již u věku pohanském. Jest to svědectvím, že neuspokojí se člověk jen tím, co přirozeno, ale hloubavý duch jeho pátrá dál a dále, hledá

¹⁾ K. str. 5. — ²⁾ N. P. R. „O zakletém zámku“.

³⁾ Poustevník vůbec býval v lidu našem povždy milou osobou. Byť byli vedli život přísný, rád poustevníky lid náš zval k radovánkám, jako ku křtinám a svatbám. V starých městských účtech nejednou se dočítáme, že od důchodů městských dárky bývali podělováni. Žili druhdy poustevníci na př. u kaplí Mariánských u Poděbrad, na Bezdězi, ve Strášíně, u Hvězdy u Police, v Nezdicích a j. R. 1782, když Josef II. zrušil poustevnictví, tenkrát počet jejich páčen ještě nad 80. Dosud v písních svých lid náš rád opěvá poustevníky; shledáme se s nimi na loutkových divadlech, mezi figurkami jesličkovými a pod.

⁴⁾ N. P. R. „Podivná žádost“.

Ovšem, přestal již starý pohanský názor přírodní, a lid náš v prostředí nové osvěty křesťanské obetkal přírodu jej obklopující novou poesíí, legendami, vyprávěnkami.

Nicméně však tu onu stopu dávných bájí v lidu našem posud můžeme postřehnouti.

Leč »od té doby, co chodí kněz s velebnou Svátostí do polí, strašidla přestala,« dobře praví lid a beze škody nějaký přežitek z pohanského pravěku českého halí se v té oné pověsti národní.

Kristus Pán předpovídá znamení na nebi.

(Dřevořezba označená letopočtem 1542 v „Postille“ z r. 1668.)

Pokud v nynějším svém nazírání na přírodu lid náš tu a tam míru dovolenou překročuje, shovívavý pozorovatel dovede posouditi.

Uvedeme nejprve ze zjevů přírodních ony zjevy, jež především pozornost lidskou upoutávají. Vylíčíme o nich ony vyprávěny, jež souvisí s prvky náboženskými.

Jest to především nebe se svými úkazy. Vlastní *nebe*, kde Bůh sídlí se svými anděly, nejednou lid náš představuje si nad viditelným hvězdnatým nebem a zve bář nebeskou »božím zámekem«. ¹⁾

¹⁾ Hojnější zkazky o obloze nežli Čechové mají jiní Slované. Malorusové činí rozdíl mezi oblohou a nebem vlastním. Dle prostonárodního jejich nazírání nebe vlastní jest sídlem Boha, kdežto v nebi viditelném

Na báni nebeské vévodí *slunce*.

Aj, což k tomu »Božímu sluníčku« lid náš rád a často připojuje příměsky náboženské!

V ohlasu s Písmem sv. samotný Syn Boží srovnává se se sluncem v prstonárodních modlitbičkách jako v oné:

»Vyšlo sluníčko z hory ven,
Pán Ježíš Kristus s nebe ven.
Potkala ho Matička Boží.
»Co to neseš Synáčku Boží?«
»Nesu Matičko dřeva kříž,
na kterém musím umřítí,
předrahou krev vylítí«¹⁾

O slunci také vyprávějí: »Na Velký Pátek slunce vyjde a opět se schová, a to třikrát; při tom se otřese.«²⁾

Za to úsilovně svítí slunce o sobotách. To prý proto, že Panna Maria v pátek je v očištění. Dušičky tam pláčí a otírají si oči o plášť Panny Marie. V sobotu pak je zase P. Marie v nebi a svůj od slz zvlhlý plášť si suší. A proto v sobotu svítí a hřeje slunéčko.³⁾

Ba v sobotu musí slunéčko zasvítiti, byť se i jen cípkem ukázalo.⁴⁾

Vedle slunce láká pozornost lidu našeho zvláště *měsíc*.

Svatý David prý hraje na měsíci harfu. Proto prý není radno dlouho dívat se do měsíce, neboť kdyby praskla struna na harfě, oslepl by člověk.⁵⁾

Někde se však říká, je-li měsíc v úplňku, že sv. David hraje na měsíci housle.⁶⁾

Měsíc jeví se matičkám našim něčím tak krásným, že láskujíce s nemluvnátky, ukazují na měsíček, a říkají: »Tamhle je Panbíček.« »Pošli mu hubinky.«

Jako měsíc i *hvězdy* v prstonárodním podání často bývají spojovány s náměty náboženskými.

Již na hvězdu betlemskou nezapomíná se v našich kolekách. V jedné z nich se pje

bydlí andělé a svatí. Za bouře otvírá se obloha a vlastní nebe jeví se lidem jako oslňující blesk. — Vlivem spisů křesťanských rozšířilo se u Slovanů mínění o sedmi neb osmi nebesích. Rusové věří, že za viditelným nebem jest ještě šest jiných. V posledním na zlatém trůně sedí sám Bůh. Srv. N. 13. V těchto slovanských zkazkách, jež vypučely z tvořivé duše slovanské, tají se dobré jádro víry v jsoucnost nebe. Pozn. spis. — V rozkošné české pohádce: „O dědečkovi a babičce“ dívají se s nebe, sídla to Boha, dešťovými dírkami dolů na zemi. V nebi tom je v koutku vysypán zlatý oves pro ty koně, co slunce vozí. Je tu i pluh, co se jím hvězdičky orají. N. P. P. 8. — Srv. „Světózor“ z r. 1873, str. 28.

¹⁾ Z Tuchlovic. P. Z. — ²⁾ Na př. na Hlinecku. Patrně vznikla pověst ta na základě biblického podání o zatmění slunce při smrti Páně. — ³⁾ Z Předměřic nad Jiz. P. Z. — ⁴⁾ Ze Smíchovska. — ⁵⁾ N. 51. — ⁶⁾ Na Pacovsku. P. Z.

»Od východu hvězda
jde tak, jak se mně zdá
zrovna ku Betlemu,
k podivení mému;
tak se hrozně svítí,
musí to div býti,
a proto nejstarší
Jakube, Matouši,
jděte to zvědět.« ¹⁾

Vlivem Písma sv. v jedné opěvají písně naše P. Marii
jako hvězdu :

»Stála panenka Maria
— — — — —
Přišel jest k ní anděl Páně
dal pozdravení té panně.
Andělského pozdravení
ulekla se hvězda denní.
Nebyla to hvězda jasná,
ale byla panna krásná. .« ²⁾

Podobně v písni o umučení Páně velebně začíná pěvec :

»Vyšla hvězda na kraj léta,
osvítla do půl světa.
Nebyla to hvězda jasná,
Ale byla panna krásná.
Šla Maria, šla plačící . . .« ³⁾

O hvězdičkách vykládají babičky svým vnoučatům, že ta
světla tam nahoře rozžehují andělé. ⁴⁾

»Komu pak asi patří ty krásné hvězdy, co se tak lesknou?«
povídala si Barunka .

»To jsou oněch lidí, jež si Bůh zvlášť zamiloval, vyvole-
ných to Božích, kteří mnoho dobrých skutků vykonali a Pána
Boha nikdy nehněvali,« odpověděla Barunce babička (Boženy
Němcové).

Zvláštním významem poctívá lid náš hvězdy na Štědrý
Večer.

Ze třpytu jejich soudí o úrodě a počasí budoucího roku.
Ovšem jest to pověra — ale neškodná. Kdo by se pro tuto pra-
nostiku horšil na naše venkovany, přihlédaje, že proroctví to
vykvetlo na stromu lidové poesie štedrovečerní, aniž se chce
dotýkati nelibě pravd náboženských?

Stejně tak nezazlíme našim hospodyňkám, které jdouce
z půlnoční domů a vidouce hodně hvězdiček, těší se, že slepice
ten rok hodně ponesou. ⁵⁾

⁷⁾ N. S. 104. — ¹⁾ P. P. 599. — ²⁾ P. P. 562. — ³⁾ Tak „Babička“
B. Němcově vypráví vnoučátkům. — ⁴⁾ Pranostika na př. z Humpolecka.

Jak známo, v mléčné dráze sdruženy jsou nesčetné hvězdy. Tato mléčná dráha ukazuje prý cestu do Říma. Na jiných místech zvou dráhu tu dokonce: jerusalemskou cestou do nebe. Na štědrý den, když jde jerusalemská cesta do nebe, vyberou se čtyři lidé a ti musí hvězdy na té cestě počítat. Který je spočítá, dostane prý se do nebe.¹⁾

Také leckde praví, že mléčná dráha je pěšinkou Panny Marie, po níž P. Maria dušičky na modlitby přátel a svoji mocnou přimluvou z očiště vysvobozené do nebe uvádí.²⁾

Na rozdíl od tohoto podání na některých místech v Čechách hvězdy pokládají za duše zemřelých.³⁾

Padají-li hvězdy s nebe, říkají, že zlí duchové po obloze létají.⁴⁾ Čistí-li se hvězdy v předvečer sv. Vavřince, říkají, to že sv. Vavřinec pláče ohnivě slzy.

Komet, »metel to Božích,« ode dávna se obával lid náš český, nejinak než jako lid jinde.

Připomínáme ještě některá lidová pojmenování souhvězdí s příměškem náboženským jako jest: sv. Petra hůl, sv. Petra klíč, sv. Petra stůl, sv. Jakuba hůl, sv. Heleny kříž, klobouk Boha Otce a j.⁵⁾

Kromě těles nebeských obepřádá lid náš rád prvky náboženskými i *blesk, hrom a bouřku*.

Když z dálky se blýská, říkávají, že nebe se otvírá a otevrem tím pohlíží archanděl Michael na čerty, kteří Boha dráždí.⁶⁾

O širokém blýskání koluje pověst, to že se otvírá nebe a Pán Bůh ukazuje, jaká je v nebi sláva, jasnost a velebnost.⁷⁾

Při zablýsknutí jest vesměs po Čechách rozšířený obyčej žehnati se sv. křížem a při tom také říkati: »Pán Bůh s námi!« Panenka Maria nad námi!«

Když se blýská a hřmí vykládá se též: »Pán Bůh jede v kočáře, kola drnčí a od podkov koňských jiskří se a blýská.«

Jest zajímavé, že v pomlázce velikonoční děti naše snad vesměs po Čechách sv. Petra viní ze hřímání, říkajíce

»Svatý Petr hřímá,
natočí nám vína,
abysme se napili
Pána Boha chválili...«⁸⁾

Však dětem hrozívají maměnky hřímáním, pravíce, když hřmí: »To hrozí Pán Bůh zlým dětem.«

Hrom se nazývá »Božím poslem« a zabije prý pouze toho, koho mu anděl okáže, a zabítý rovnou přijde do nebe.

¹⁾ Tak se děje na př. v Blatně. L. H. str. 271. — ²⁾ Vl. Pittnerová: „Dva obrázky“. Ludmila II. 6, 36. — ³⁾ N. 60. — ⁴⁾ N. 60 — ⁵⁾ N. 61. — ⁶⁾ N. 64. — ⁷⁾ Na př. na Mladoboleslavsku. — ⁸⁾ S. T. 136.

Ale ne tak všude soudí. Bije prý rád »Boží posel« do křivopřísežníků¹⁾ a ti ovšem do nebe nepřijdou.

Dokonce bije prý Boží posel ranou hromovou po samém zlém duchu, aby ho od člověka dále zahnal, jsa tak andělu strážci nápomocen.

Za velké bouřky říkávají leckde: »To je Boží dopuštění«. Kleknou domácí lidé, hromničku rozžehnuvše, a modlívají se z evangelia sv. Jana: »Na počátku bylo slovo . . .«²⁾ Jinde při rozžaté svíci hromniční zase se modlívají: »Kriste, králi, dárci spásy a věčného pokoje, smiluj se nad námi«³⁾.

Jako vnější výraz víry své a důvěry v Boží pomoc s prosbou o ochranu proti bouři dávají za okno kvítí svěcené o Božím Těle i kočičky svěcené na Květnou neděli.

Jestliže tu a tam dosud proti bouři, proti mračnům zvonívají, míníce tím povzbuditi křesťanský lid k modlitbě na odvrácení všeho neštěstí, zajisté netřeba tvrdým slovem kárati zvyklost takovou⁴⁾.

Bouřky mezi Pannami Mariemi (mezi 15. srpnem a 8. zářím) nemají prý již žádné moci; vracejí se již domů⁵⁾.

S bouří přichází nejednou i *krupobití*. Někde proti krupobití staví hospodáři do rohů na pole křížky ze svěcených kočiček a kropí je třikrálovou svěcenou vodou s prosbou, by Bůh všemohoucí pole ochrániti ráčil ode vsí úhony.

Milými slovy doprovází lid náš padání *sněhu*: »To prý se roztrhla andělům poduška«. A když k jaru maličko již poletuje sněhu, říkávají, že to andělíčkové vymetají zbytky sněhu.

Padají-li velké kusy sněhu, říká se: »To jsou od andělíčků sehnané a sražené hvězdičky sněhové dohromady v kupu«.

Na sníh vztahují na některých místech v Čechách i posvátnost Velkého Pátku. V ten den sbírají sníh na ten den spadlý a vodou z něho žehnají kravičky, po prvé na pastvu je vyhánějice.

Květnový *dešť* si pochvalují: »Májový deštiček, dej nám ho Pánbíček!«

Prší-li na den Dušiček, oplakávají prý duše zemřelých své hříchy.

Dle domnění Čechů nemá se o duze prostě říkati jen *duha*, jest to hřích, má se jí říkati »Boží duha«⁶⁾.

¹⁾ Tak říkají na př. na Smíchovsku. — ²⁾ Na př. na Poděbradsku. — ³⁾ Na Smíchovsku. P. Z.

⁴⁾ Zvoniti proti mračnům je zvyk starodávňý doložený již v IX. století. Zvonívali proti mračnům „pulsanti“ zvoníci, synkové městští nebo také učitel. Církev, dávši zvonění tomu dobrý výklad křesťanský, jdouc lidu v ústřety, obyčej ten připouštěla. Srv. S. V. O. str. 150 a násl.

⁵⁾ Praví se tak na př. na Smíchovsku. P. Z. — Srv. o bouři, blesku, dešti, kroupách. Č. L. XII, str. 453. — Č. L. VIII, str. 359.

⁶⁾ V prstonárodním podání slovanském vůbec jmenuje se duha Božím stolcem, trůnem P. Marie, Božím páskem, pásem Bohorodice, jímž příkrývá hříšníky, mostem nebo dráhou, po které vstupují duše zemřelých do ráje. N. str. 69.

O ptactvu.

Nejen nebe se svými zjevy, ale i ptactvo je vděčným předmětem, k němuž lid náš víže vzpomínky náboženské.

Již *ptáček* vůbec je něčím tak milým, tak líbezným, že mysl lidu českého ráda zve i Ježíška v písních svých ptáčkem, zpívajíc:

před Matkou Boží růže vykvetá,
a z tej růžičky ptáček vylétá;
nebyl to ptáček, byl to Synáček
matičky Boží, její miláček ¹⁾.

A jesličky Ježíškovy tak často koledy naše obletovati nechávají rozmanitým ptactvem! Vizme družinu tu! Ač jindy v tu dobu bývá něma, u jeslí Pána poznávši:

Žezulička zakukala,
kuku, kuku . . . ²⁾,
křepelka, že dá pět peněz
tak volala,
hrdlička zase svým hlasem
cukrovala;
kohouti zas na všech stranách
kokrhali,
skřiváci vzhůru v povětří
se vznášeli.
Strnadů se moc sletělo,
štěbetali;
šperlinci zase po stromech
štilipali,
slavičci v půl noc zpívali
tak vesele,
tomu dítěti malému ³⁾

V jiné koledě se připomíná vítající Ježíška také:

Sýkora ho vítá k nám,
i ten malý králíček, stehlíček,
vrzají u jesliček .
Holoubek na něj vrká:
Ach spi náš Ježíšku spi ⁴⁾.

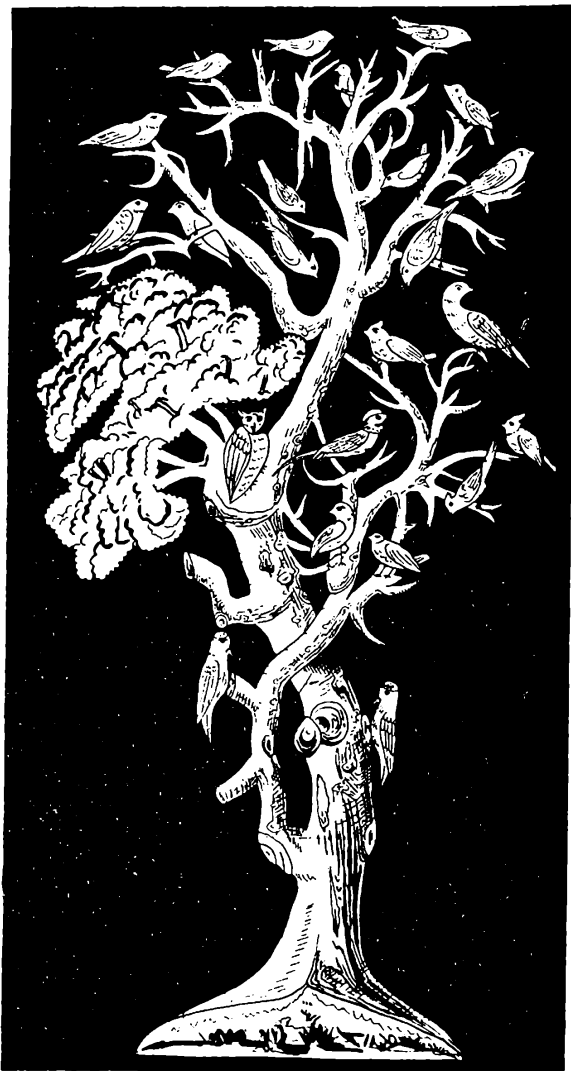
¹⁾ N. P. S. 134.

²⁾ V Chudenickém kostele ještě před nedávnem před půlnoční bylo slýchat krásný hlas solisty, zpívajícího v koledě o žežulce:

„Bude žežulička vyrážet Ježíška.
U hlavičky jeho bude sedávat
„pět peněz“ mu bude čítávat:
„pět peněz, pět peněz“,
kýž bych já byl v nebi ještě dnes.“ — P. Z.

³⁾ N. S. 168. — ⁴⁾ S. T. 189.

Žezulička neboli *kukačka*, jak i v uvedené koledě jsme viděli, mívá v koledách čestné místo. Leč dle pověsti národní na den Zvěstování P. Marie před věky nehezky se zachovala. Druhdy prý u nás svátek ten tak býval svěcen, že sami ptáci v ten den musili odpočívati a ničeho do svých hnízd nesměli snášeti.

Strom s ptactvem, malovaný na tuhém papíru z jeslí Fr. Černovického v Křinci.

Když však v týž den ze všech ptáků jediná kukačka pilněji než jindy snášela, byla zlořečena, takže od té doby nikde nenalézá pokoje, ba ani hnízda vlastního nemá a o samotě žije ¹⁾.

Ne také hodná byla, jako svrchu v koledě, ona *hrdlička*, jež nechtěla kolébati malého Ježíška. Proto ji Panna Maria ke kolébce za hrdélko uvázala — a odtud má pásek na krčku ²⁾.

Žalují mnohde u nás ³⁾ i na *havrana*, že byl kdysi velice krásným ptákem a taktéž pěkně prozpěvoval. Jedenkráte, když byli lidé shromážděni v kostele na službách Božích, posadil se milý havran na strom blízko kostela a tak mile zpíval, že lidé davem opouštěli kostel a hrnuli se ven, aby poslechli zpěváka. I potrestal jej Bůh, že rušil služby Boží, tím, že mu krásný hlas odňal a dal mu nelibé krákorání.

Rovněž špatně u lidu jsou zaznamenány družky havranů, *vrány*.

Sv. Vavřinci, dle jiných sv. Bartoloměji, prý vyklubaly oči a vypily. Za pokutu nesmí proto od jara až do sv. Vavřince (sv. Bartoloměje) v lesích na stromech přenocovati, nýbrž na planých hruškách v polích ⁴⁾.

¹⁾ F. 113.

²⁾ Na př. v Předměřicích nad Jiz. se tak vypráví. P. Z.

³⁾ Tak v Pojízeří. P. Z.

⁴⁾ S. T. 171.

Také se o vráně říká: Panenka Maria čistila jednou studnici. Všichni ptáčkové ji pomáhali, jediná vrána nechtěla. I přikázala jí Panna Maria, že od té doby v nejparnějších měsících, v červnu a červenci, nesmí pít. A od té doby vrána nikdy prý ve jmenovaných měsících se nenapije a jen ovocem žízeň zahání¹⁾.

Jiná pověst dí: »Pán Bůh přikázal ptáčkům, aby si nadělali důlků, odkudž by pili, až by pršelo. Všichni ptáci poslechli, jediná vrána nikoliv. I potrestal ji Pán Bůh tím, že nesmí v červnu a červenci pít²⁾.

Trestu propadla i *káně*. Když prý kdysi bylo sucho, kázala Panna Maria, aby ptáci čistili studánky. Všichni uposlechli, jediné káně nikoli. Za trest, řekla P. Maria, že musí pít kalnou vodu. Od té doby káně lítá po deštích a pije kalnou vodu³⁾.

Jinak se provinil *datel*. Když prý se chystal P. Ježíš, že vstoupí na nebesa, uchystal ptákům velkou hostinu.

Měl Kristus tuze ptáky rád,
to každý ptáček věděl,
když kázal zbožným zástupům,
roj ptačí kolem seděl
a poslouchal a poslouchal

I přišli na pozvání všichni; Pán Kristus pěkně je přivítal a rozeslal je na všechny strany, aby lahůdky ke kvasu snášeli.

Jen datel s pestrou korunou se nehnul. I pokáral jej Pán a zastyděl se datel.

A od té doby stydí se
přijít mezi ptáky;
v samotě trpí po věky
po dešti trpí v tichu
a datel .
za kapkou kapku chytá

Trestnou věc vyprávějí babičky dětem i o *vrabcí*. On prý neustále křičí: »Živ, živ«. To za trest, že při smrti Kristově volal na katany, upozorňuje, že dosud Spasitel žije: »Živ, živ«. A tak bude volati na věky⁴⁾.

Dosti již budiž o žalobách! I líbeznější podání v našem lidu udržováno jest o některých ptácích.

Tak o *skřivánku*. Slujeť Marianským zpěvákem a na Hromnice prý musí vrznout, kdyby měl zmrznout.

Vlaštovička chtěla prý zase zastaviti krev řinoucí se z boku Páně; odtud má na hrdélku červenou skvrnu⁵⁾.

1) Z Předměřic nad Jiz. P. Z.

2) Z Předměřic nad Jiz. P. Z.

3) P. Z. Z Lidmáně. Srv. S. T. 256.

4) P. Z. Ze Zahradnice na Voticku.

5) P. Z. Z Třebechovic.

Stejně laskavě k Pánu Ježíši, jako vlaštovička, při smrti dle lidových zkazek zachovala se i *křivonoska*. Máť dle nich zobák podivný od toho, že chtěla na kříži Kristu Pánu uleviti tím, že vytáhne hřeby. Leč to se jí nepodařilo, zobák se jí od namáhání zkrivil, ale přes to žije křivonoska dále ¹⁾).

I se jmény svatých nejeden pták rozmanitým způsobem přišel ve spojení.

Kdož by neznal sv. Martinské *husy*? Světec, biskup Martin, zdráhal se přijmouti berlu biskupskou — z té příčiny mezi husy do chléva se uschoval. Když ho lidé hledali, husy jej prý vyzradily; za to, praví, každý hospodář na den sv. Martina husu na památku upéci dává.

Vedle husy, výborné to lahůdky, tolikéž chutná krmička, ale málo hrdinná *koroptev* v lidovém znění vešla ve spojení s rekem sv. Jiřím. Do sv. Jiří má hnízdo s vejci; proto prý volá na druhá: Jiřík. ²⁾

Poštolku dokonce lid náš uvedl ve styk s apoštoly. Je prý apoštolyní všeho dobrého, od Boha k lidu poslaná. ³⁾

Stehlík ještě starší má známosti, a to s anděly. Když prý Pán Bůh rozdával ptákům barvy, přišel stehlíček pozdě a na něho již se žádné nedostalo. Z útrpnosti ho jeden andělíček různými zbytky barev obarvil a proto je tak pestrý. ⁴⁾

Končím stať tuto tklivou legendou o *kukačce*. Však svrchu ne vše dobré jsme o ní pověděli.

Ubohé sirotě na vojně zabili bratra. Bůh jen ví, kde hrob má holý. Ubohá sestřička pro bratra kvílí lesy, polem, až šel Pán Ježíš právě kolem.

Pohladil jí bledou líci,
změnila se v kukavici.
Létá, létá, sotva sedá,
v širém světě bratra hledá.
Najde-li ho? Sotva, s těží
Pán Ježíš snad jí to poví,
až zas půjde v české krovky.
Kdy Pán Ježíš zase přijde?
Jsou teď tuze hříšní lidé
Jsi, kukačko, přeubohá! ⁵⁾

O jiném tvorstvu země naší.

Kromě ptactva i jiné tvorstvo lid náš obetkává upomínkami náboženskými a rád v rozpomínkách náboženských se k němu sklání.

Činívá tak rád hlavně na Štědrý den. V památný den ten v mnohých krajinách našich dostane každý kus dobytka od ho-

¹⁾ P. Z. Ze Zahradnice na Tábořsku. — ²⁾ S. T. 192. — ³⁾ S. T. 108. — ⁴⁾ P. Z. ze Žamberecka. — ⁵⁾ Č. P. 78.

spodáře svého kousek ořechu, jablka, vánočky a zbytky jídel. Jest to projev jemnocitu lidu našeho, jenž na radosti štědrovečerní dává účast bráti i domácím zvířátkům.¹⁾

Z téže příčiny a proto, že ve chlévě, kde u jeslí stál volek a oslík, se narodil Pán Ježíš, na Štědrý večer se leckde ve stáji modlívají růženec.²⁾

I vzhledem k jednotlivým zvířatům v lidu našem stopovati lze mnohou prostonárodně náboženskou pověst a zvyklost.

O *koni* se vypráví: »Když svatý Josef utíkal s Pannou Marií a malým Ježíškem do Egypta, přišli k vodě a nemohouce dále, žádali koně, aby je přes vodu přenesl. Kůň toho nechtěl učiniti; posadili se tedy na oslíčka, a za trest koni určeno, že bude »bezedný«, to jest, že kdyby ve dne v noci se krmil, přece se nenasytí.«³⁾

Líbeznější zprávu čteme v koledách o *zajíčkovi*: Když se narodil Ježíšek, hned k němu přiběhl malý zajíček, králíček:

A lízal si nožičku, patičku,
by mohl dátí pacičku.

Vida, že snáší Spasitel zimu velikou, nabízí mu svůj kožíšek řka:

Což's mi dal, vem si zase,
dám se svlíct v každém čase.
Ach spi, mocný králi, spi.⁴⁾

Za zajíčkem nesmí zůstatí pozadu ovečky, *jehňátko*, a proto jiná koleda naše zve pacholátka k Ježíškovi:

»k němu pacholátka, vy malý, poběžte:
neste mu tam dary, co vám matky daly,
dvě vánoční housky a jehňátko malý«.

I *včeličku* dobré srdce české chce viděti u jeslí Páně. A proto v hrdélko ne jiného než vrabčíka vkládá pozvání:

»vrabec volá na včeličku,
aby dala (Ježíšku) na kašičku,
među, medu«.

O včeličkách také se říkává: »Panenky Marie družičky«. A když se k nim jde, k jich úlu, k jich dílu, má se říci: »Pomáhej Pán Bůh, včeličky, Pána Boha dělničky«.

Posvátný jest i jejich původ. Jeť »včela s Ježíšova čela«. Kristus šel prý jednou s učeníky lesem a větev ho švihla do čela, takže mu kůži odřela. Na ráně se vytvořil stroupek. Apoštolé chtěli v hněvu větev ulomiti, však Ježíš nedovolil, řka: »Nehoda ta bude lidstvu k dobru«. Na to strhl s čela stroupek, vzal jej do ruky, pomodlil se a když ruku rozevřel, vyletěla

¹⁾ Na př. na Humpolecku. — ²⁾ Na př. v Lidmáni. P. Z. — ³⁾ Č. L. V., 64. — ⁴⁾ S. T. 189.

odtud s veselým bzukotem první včela na blízkou kvetoucí louku«. ¹⁾

Jinde se vypráví zase, že jednou Pán Ježíš se potil. A tu přilétla moucha a ssála pot s jeho čela. I řekl Pán Ježíš, že moucha ssající pot jeho, bude včeličkou — a sladký med, to bude pot jeho«. ²⁾

Také o včele vypráví, že, neposlušna jsouc, v neděli se odvážíla sbírat sladký med; nesmí za to na červený jetel. Jen včeličky ze sv. Petřských rojů smí na jetel ten, páchnoucí nej-
sladší vůní medovou.

Zvláštní obyčej zavládl ve východních Čechách. Tam na den Očišťování Panny Marie přímo z kostela jdou hospodáři do zahrady, kdež s hromničkou v rukou obcházejí včely a se modlí. To proto, aby hodně medu nesly a před zloději chráněny byly. ³⁾

Těžce — pohádka dí — nesl ďábel,
»že Pán Bůh na lid chudý,
pamatoval opět novým darem,
včel medem.
»Sporřídil si včely ďábel jiné —
pod zemí jim vystlal temné koutky,
chystal se, jak skojí mlsné choutky«.

Slovem: sporřídil čert *vosy*. ⁴⁾

Postrachem jsou vosy — ale milými jsou ony mušky, které dívky brávají na ruku a říkají: »Tinko, linko, leť na zlaté okénko. Ukaž mi tu stranu, kam já se dostanu«. Jsou to »*svatojanské mušky*«, které v noci létajíce a světélkujíce kolem svátku sv. Jana Křtitele, tak světce toho oslavují.

Ne tak jako světélkující mušky svatojanské pěkní jsou *pavouci*. A přece hezké věci o nich vypráví lidové podání, zvláště o »babím létě« jimi předeném, zvaném též »svatováclavským či mariánským létem«. Je prý babí léto z nití bílého roucha hrobového P. Marie. Při jejím nanebevzetí spadlo roucho to a od větru ve vzduchu bylo roztrháno. Odtud babí léto sluje i »přízí P. Marie«, a Čechové říkají:

»Matička Boží
vlákénko složí«. ⁵⁾

Dle jiného vypravování Rodička Boží stříbrolesklé nitě tkala na oděv pro anděly sobě podřízené. A tento názor nyní převládá, že lesklé nitě ty v babím létě jsou přízí Panny Marie. ⁶⁾

V koledách — samé to hezké zprávy o pavouku — se opěvá pavouk, že z útrpnosti nad křehnoucím Ježíškem v jeslích napředl mu pavučinek ku přikrytí. Při utrpení Páně na hoře Kalvarii pak pavouk křížák líbal prý rány Páně na kříži a proto má na sobě kříž. ⁷⁾

¹⁾ P. Z. ze Zahradnice na Voticku. — ²⁾ P. Z. z Chotovin. — ³⁾ Ze starého rukopisu ze Selčanska. P. Z. — ⁴⁾ Č. P. 68. — ⁵⁾ F. 473. — ⁶⁾ Č. L. XII., 23. — ⁷⁾ P. Z. ze Zamberecka.

O *kobylnkách* (koničcích), nad pavouky svižnějších, zase ujišťují dítky, že prý vozí Panenku Marii. Ale jen ti, co svrchu na hrudníku mají tak zvané zrcadlo. Jinak říkají, že vozí čerta.¹⁾

Vynalézavá jest fantasie lidská; i tvory ve vodách spojuje s náměty náboženskými. Jsou to *štíky*, ti rybniční loupežníci a postrach kaprů, o nichž se vypráví, že mají v hlavě nástroje umučení Páně²⁾ čili že nosí pašije v hlavě.

Zbyli nám ke konci ještě *hadi*.

Zbožnost s převráceností lid náš spojuje, o hadech říká: »Kdo na sv. Hátu (Agatu) svěcené vody se napije, toho žádný had neuštkne«. ³⁾

Také vodou svěcenou na sv. Hátu kropívají světnice a říkají:

»Svatá Hátó sem,
čtyři hadi ven.«

Někde jahodáři jdouce do lesa na jahody, aby nebyli od hadů a štírů štípnuti, všichni nahlas řeknou:

»Hadi a štírové jděte z lesa,
Ježíš, Maria jde do lesa«. ⁴⁾

O horách, polích a studánkách.

V širé přírodě i hory, lesy a studánky spojeny jsou s rozličnými vzpomínkami rázu náboženského, opředeny bývají i rozmanitými legendami, jež nejednou dobré jádro v sobě skrývají. Nezřídka takové prostonárodní podání svědčí o vroucím náboženském cítění lidovém a tvořivosti ducha jeho.

Na zemi naší — jež prý promluvila při pohřbu Abela, který první v ní byl pochován⁵⁾ — především hory upoutaly pozornost lidu našeho.⁶⁾

O tak mnohých *horách* dovede vyprávěti a ve vyprávěnkách ty vkládati živel náboženský!

O nejpamátnějším vrchu českém, *Řipu*, vypráví pověst, že Soběslav kníže před bojem s Němčíky tu stanul, aby služby Boží tu slyšel a na kámen, který dosud se zde ukazuje, vystoupil, aby Boha o pomoc vzýval.

Vedle Řipu, poblíže vsi Vražkova, vystupuje nepatrný vršek zvaný »Čertův vrch«. To prý jednou se vsadil sv. Jiří s čertem, kdo z nich dříve nanese větší vrch. Sv. Jiří, aby do-

¹⁾ P. Z. z Lidmáně. — ²⁾ P. Z. z Litomyšlska. — ³⁾ P. Z. ze starého rukopisu Selčanského. — ⁴⁾ Zaznamenal Krolmus z Březinky Hrubobřeské. — ⁵⁾ P. Z. z Třebechovic.

⁶⁾ Zajímavá báje o horách vypráví se na Slovensku. Dle báje té letěl Bůh v povětrných výšinách nebes od moře a nesl v zástěře před sebou zemi, kterou rozséval; tak povstaly roviny, hory a doliny úrodné. Čert chtěl něco země Bohu ze zástěry ukrásti a potřhl zástěrou; roztrhla se a vysypaly se z ní samé skály. Proto jsou hory tatranské skalnaté a neúrodné. — N. 9.

kázal, že Bůh je silnější než ďábel, nanese, ač daleko chodit musil, mohutný vrch Říp — čert prohrál, nanese jen vršek u Vražkova: »Čertův vrch«. ¹⁾

Něco podobného se vypráví o *Bezdězech* a *Vrátenské hoře*. Jedenkrát vyzval čert zase Matku Boží, kdo z nich postaví dříve větší a lepší kopec. Sázka byla přijata a hned oba začli pracovati. Panna Maria nosila hlínu v košíčku, kdežto čert vozil hlínu ledabyle a kolečko vždy jinde vysypal. Matka Boží však překonala vše pilností, také výsměchy čertovy, takže posléze zvítězila a nanosila v malém košíčku oba Bezdězy.

Proto prý jsou Bezdězy urovnané a mnohem vyšší než Vrátenská hora, dilo čertovo, která je celá kostřbatá, nízká a nemá žádného vrcholu. ²⁾

Rytířská pověst — podobně jako o Blaníku — se vypráví o vrchu *Svídníku*. Tajemný kámen kryje tam vchod do jeskyně, v níž rytíři Svatováclavští spí a očekávají dobu, kdy Čechům nejhůře se povede. Tenkrát jim přijdou na pomoc. ³⁾

Dle jiné pověsti boj sv. Václavských rytířů blanických na Svídníku bude dobojován. ⁴⁾

Za *Chotouní* vine se dosti hluboký úval, na jehož konci jest malý kopec. V místech těch vedl poustevnický život svatý Prokop, tu vzdělával i půdu a za potah mu sloužilo dvakrát dvě čertů. Když sv. Prokop úval ten vyoral, oškraboval kolečka od pluhu. Z hlíny oškrábané se utvořil nynější kopec. ⁵⁾

A jiné ještě vrchy pojí se ke jménu sv. Prokopa. Skoro kilometr od Butovic u Prahy stojí vrch, v němž ještě před nemnohým časem byla jeskyně, kde dle pověsti žil sv. Prokop. Při vchodu do jeskyně byl průlom, jímž s hora vnikalo světlo a tudy prý vylítli čerti sv. Prokopem zažehnaní.

U Skutče nad Podskalím je vršek. A sem na stráň lidová pověst klade jednání Krista Pána se zlým duchem, který třikrát Pána pokoušel.

»*Zelený vrch*« u Nepomuku lidové podání uvádí ve spojení zase se sv. Vojtěchem. Proto prý se mu tak říká, protože po velkém suchu nejprve se zazelenal, když sv. Vojtěch na Pánu Bohu dešť své milé vlasti vyprosil. ⁶⁾

Vrchy, na nichž stojí kříž, rádi zvou lidé Kalvarií, jako je tomu na př. u Slaného, na Svaté Hoře a jinde.

Také oblíbena jsou biblická jména vrchů. Tak u Lito-myšle mají Horu Olivetskou, tolikéž v Ústí nad Orlicí.

V Šumavě velebně k nebesům se vypínají hory: Prsa Panny Marie.

¹⁾ N. P. P. 121, 122.

²⁾ P. Z. z Krnska u Ml. Boleslavě, odkudž zmíněné vrchy dobře lze viděti.

³⁾ N. P. P. 112. — ⁴⁾ S. P. 349. — ⁵⁾ N. P. P. 113. — ⁶⁾ P. Z. Srv. „Album svatovojtěšské“, str. 28.

Často lid náš rozpráví o *stopáčk* Panny Marie, sv. Vojtěcha i čerta, jež v kamenech, skaliskách se uchovaly.

Tak ukazují stopy, kudy u Letošice na Husárně kráčela Panna Maria Svatohorská do Sepekova.

V Cekově (v okrese Nasavrckém) u cesty je veliký žulový balvan, na jehož hoření straně je podlouhlá, nepříliš hluboká prohlubinka. Lidé říkají, že je to stopa Panny Marie. Když ještě kamení bylo měkké, šla dle pověsti tudy Panna Maria, a v balvanu zůstal otisk její nohy.¹⁾

Několik set kroků od Nepomuku při cestě ke Klášteru stojí kaplička sv. Vojtěcha, všeobecně »U šlápeje« zvaná; ležít zde kámen, do něhož prý vytlačeny jsou stopy nohou svatého Vojtěcha²⁾

Asi hodinu cesty od Počátek je skála »Balkovo peklo«. Zde zase jsou stopy nohou čertových. To prý za starých časů se zde konala modloslužba. Mezi účastníky však byl přítomen i jeden tajný křesťan, jenž posvěcen byl na kněze. Ten mezi modloslužbou pokropil místo to svěcenou vodou. Tu se strhl veliký šramot. Náhlý blesk oslnil všechny a sám čert snesl se dolů a pln vzteku vrhl se na místo, svěcenou vodou zažehnané. Tlapy jeho jsou zde znáti posud.³⁾

Dle podání tamního lidu, když čert letěl z Říma do Prahy na Vyšehrad, nesa sloup a u Kolence odpočinul, na tom místě zanechal kozlí šlápotu.⁴⁾

I jinak, nežli šlépějemi, spojuje lid náš na některých místech památné kameny, balvany, skaliska, s náměty náboženskými.

Za Lošánkami (v okrese Kolínském) v poli na mírné vyvýšenině obklopen několika stromy stojí kříž a u něho je kámen s otvorem malé peci podobným. O kamenu tom starý výměnkář Hrdina v Lošánkách vypráví: »Když P. Maria utíkala s Ježíškem do Egypta, přiblížila se noc. Svatá Rodina utíkajíc před ukrutným Herodem tak už cestou byla zemdlena, že každícké místo, které by jen trochu jim za přístřeší sloužiti mohlo, s radostí by vítala, aby si trochu odpočinula. Nad to maličký Ježíšek plakal hladý a ubohý pěstoun Josef nemohl ho nasytiti. Měl s sebou sice trochu krupice, a oslice, na které vezl Marii s dítětkem, mléko by mu poskytla — ale v pustém kraji nebylo místečka, které by se za ohniště hodilo. Konečně připutovali až k tomuto kamenu; sv. Josef ihned rozdělal oheň a Panna Maria uvařila tu pro hladového Ježíška kašičku.

Dlouho ležel kámen bez povšimnutí. Když pak kraj pustý počal se zalidňovati, stavěl se v nedalekých Kbelech kostel a kámen tento měl sloužiti za práh domu Božího. Ale přes noc

¹⁾ Č. L.

²⁾ Legendy vyprávějí i o kamenech, na nichž sv. Vojtěch odpočíval (u Ouňovic), na němž stoji žehnal (u Stobořic), na němž kleče se modlil (u Chválenic) a j. Viz „Album Svatovojtěšské“, str. 27 a násl.

³⁾ N. P. P. 127. — ⁴⁾ Č. L. XII. 57.

kámen ocitl se opět na dřívějším místě. Když to se třikrát opakovalo, nechali osadníci kámen ten již s pokojem, a postavili před ním kříž, který roku 1880 (jak hlásá nápis) nahrazen byl novým křížem kamenným.¹⁾

U Nepomuku jsou roztroušené balvany. O nich se tu vypráví: »Sv. Vojtěch, vraceje se z Říma do Prahy, unaven usnul. An tak spal, přiblížil se k němu pastýř se svým stádem a nepřeje znavenému poutníku odpočinku, zatroubil mu do ucha. Za trest zkameněl on i jeho stádo.²⁾

U sv. Mikuláše u Rváčova byl prý sveden při stavbě kostela boj mezi sv. Mikulášem a čertem, jenž shromážděné kameny stavební odnášival a po vůkolních stránkách rozhazoval. Sv. Mikuláš počíhal si jednoho večera, ťal po čertovi, čerta nezasáhl, rozťal však kámen, jenž pod kostelíkem dosud leží. Čert více nepřišel.³⁾

Nejen o horách, skaliskách a kamenech po milé vlasti naší roztroušených, ale i o *polích*, lukách i samotách lesních leccos nám lid náš poví, co souvisí s ovzduším náboženským.

U Srb se říká na jednom poli: »v obrové brázdě«. Vznikl tu spor mezi dvěma sousedy o mez.

Na místě tom složena byla svatá přísaha a na památku tu zavěšen byl obrázek na stromě, jakž dosud lze spatřiti.⁴⁾

Pěkná pověst se víže k tak zvanému »*Růžovému paloučku*« u Litomyšle.

Místečko to těší se téměř posvátné úctě okolního obyvatelstva. Praví se, když lakomý sedlák chtěl zorati palouček ten, jednou zlámal rádlo, podruhé padlo dobytče. Něco odtud vzíti, za velké neštěstí se pokládalo. Místečko to známo bylo i Rusům; roku 1813 po kolenou se k němu blížili. Ale stalo se nicméně, že ruský jeden voják, an v noci něco hlíny z paloučku vzíti chtěl na památku, svou nejmilejší, která v tiché noci jako strašidlo jej varovati chtěla, nechtě a nevěda, zastřelil. Na tom paloučku prý Bůh zasedne na soudnou stolicí a bude souditi celý svět.⁵⁾

O samotách lesních také mnoho vypráví venkované — zvláště věci strašitedlné se zmínkou náboženskou.

U Smečna na jednom místě v lese říká se »u čtrnácti pomocníků«. Strašivalo prý tam. Ale od té doby, co tam pověšen byl svatý obrázek, strašit tam přestalo.⁶⁾

Těž o *roklích* lid náš rád porozprávívá. Rokle v sobě mívají něco tajemného, někdy i děsivého. Ne nadarmo mnohé rokli říká lid »čertova rokle«. Však dovede to též odůvodniti.

¹⁾ P. Z.

²⁾ P. Z. Srv. „Album svatovojtěšské“. Tu variant z Milavče, str. 27.

³⁾ Č. L. IX. 96.

⁴⁾ P. Z. — Obrázky svaté vůbec lid náš rád zavěšuje po stromech.

⁵⁾ P. Z. Srv. S. P. 293. — ⁶⁾ P. Z.

Nade Zhoří u Pacova je také »čertova rokle«. To prý krejčí ze Strítěže potkal se tu s čertem. Milý čert chtěl, aby mu krejčí ušil kalhoty. A když je ušil, nechtěl čert od nich zaplatit. I tahali se spolu, a jak čert kopal, hrabal, vznikla »čertova rokle«.

Podobně zase na Mnichově Hradištsku vzniklo údolí »Čertoviny«. Jenže tam zase potýkal se švec s čertem, který mu nechtěl zaplatit od bot. Podnes šijí prý ševci »na kopytě« boty, jako druhdy předeek jejich šil na kopyta tohoto čerta.

Nemůžeme opomenouti zmínit se ještě o jednom poli, kterému lid náš říkává »svaté« pole. Je to hřbitov.

O hřbitově prostě se pronáší, nad vrata hřbitovní dávaje nadpis:

»Co jsi ty, byl jsem já.

Co jsem já, budeš ty.«

V písních svých o svatém poli křesťanskou víru projevuje, zpívaje:

»Tělo mrtvé v hrob kladouce
Tebe, živých, mrtvých Otče!
prosíme, nechť zde v pokoji
odpočine po svém boji.
Vem si země, co jest tvého,
ducha pak nesmrtelného,
kterého's vdechl do něho,
vem, Pane, do lůna svého«. ¹⁾

V Boží přírodě mezi horami a poli, o nichž právě jsme se zmiňovali, je mnoho *studánek*, jež lidu našemu jsou místečky velmi drahými a milými. Proto není divu, že tak rád je obetkává zkazkami zvláště vzhledem k Rodičce Boží. A ne bez příčiny! Jest jisto, že Matka Boží podobně jako se stalo v biblickém rybníce bravním v Jerusalemě, k studánce mnohé připoutala důkazy moci Boží a přímluvy své. Letopisy míst poutníků o tom mnoho vypráví.

Čistá voda studánky je lidu našemu obrazem panenské čistoty Rodičky Boží.

O vodě se vůbec říká, že se do ní nemá plivati. Kdo plije do vody, plije prý P. Marii do očí.

Také se říká, znečišťuje-li kdo vodu, by tak nečinil, že z té vody pila Panenka Maria s Ježíškem na útěku do Egypta. ²⁾ Mnoho pověstí jest zvláště o studánkách Mariánských.

Tak blíže Jindřichova Hradce je kaplička a u té kapličky studánka. Tam u obrázku Panny Marie poklekla kdysi chudinká dceruška a vroucně prosila Rodičku Boží, aby pomohla rodičům jejím z bídy. Když se pomodlila, tu se jí zdálo, jakoby dole u studánky viděla dveře. Ty se otevřely a jimi vznesla se k ní paní celá černě oblečená a v černý závoj zahalená. A bohatě dívku obdarovala. ³⁾

¹⁾ P. P. 583. — ²⁾ P. Z. ze Zhorce u Pacova. — ³⁾ N. P. P. 133.

A kdo byl ta štedrá dárkyně? Napovídá píseň:

»Bylatě studánka stavěná
kalichem roubená;
přebývala tam Panna *Maria* ...¹⁾

Na místech poutních Mariánských každá studánka má svou kroniku skutečných událostí i pověstí.

Ale i k jiným pramenkům, studánkám a vodám vůbec nežli k Mariánským, víží se pověsti zbožné. Slyšme některé!

Poutníci u studánky na Svaté Hoře u Příbrami.

(Dle kresby E. Zillicha, reprodukováno ve „Světě“ 1867.)

Dům sv. Prokopa v Chotouni — tak se vypráví — oddělen byl od ostatní vsi malým rybníkem, který se tam po ten čas nalezá. Po rybníku tom chodíval sv. Prokop jako po suché zemi a nikdy ho žádná nehoda nepotkala. Jednou však dlouho se nevracel ze hry domů, takže matičce své způsobil velkou starost. Za trest, když po rybníce zase krácel, pojednou se pod ním rozevřel a on sklesl do vody. Rychle mu matka ku pomoci přichvátala a sv. Prokop od té doby chránil se co nejúzkostlivěji rodiče zarmoutiti.²⁾

¹⁾ P. P. 563. — ²⁾ N. P. P. 113.

O studánce na Stochově zase vyprávějí: Jednou tu jel sv. Václav na koni. A tu kůň jeho zahrábl kopytem a hned ze země vytryskla voda. Kůň ten byla straka a odtud studánka ta dosud sluje: »Strakou«.

U Milavče za Domažlicemi je pramen vody. Z něho sv. Vojtěch prý se napil na své cestě z Říma do Čech a sluje dosud: »Vojtěška«. Poskytuje dosud hojně výborné vody, kterou zejména nemocní s důvěrou pijí, nadějíce se, že na přimluvu světce, jenž prameni tomu požehnal, neduhů svých zbaveni budou.

Pověstné jsou i studánky s *potopenými zvony*. Je jich více v Čechách. Mezi jinými i u Cernovic. U Cernovic asi tak ve vzdálenosti tří čtvrtí hodiny je studánka »u fabriky«.

Když prý vyhořel kostel v Lidmání, vzali Černovičtí pěkný jeden stříbrný zvonek z kostela Lidmánského. Ale zvonek ten vracel se zpět do Lidmáně (vypravují, že letěl), až spadl do studánky. K ní přišla jakási žena, aby máchala přízi. Leč tu se zvonek do příze zapletl. Když žena ta marně se snažila přízi vytáhnouti, zaklela. Zvonek na to hned zazvonil, rozpadl se na písek a zmizel. Odtud studánka ta se nazývá »zvonová«. ¹⁾

Zajímavý jest leckdes obyčej tak zvané »*vytlívání studánek*«, což se děje za velikých such. Při tom dívky zpívají: »Svatá Maria, přispěj nám, tichý deštiček vypros nám . . .« ²⁾

Jinde za velikého sucha vylévají děvčata večer studánky, při čemž se i modlívaly i zpívají nábožné písně, při nichž se opakuje sloka: »Blahoslavená Panno Maria, stůj při nás, nebo jsi pomocnice křesťanů«. Dojímavá jest tato pobožnost za účelem, by přšlo a studánka byla zase naplněna vodou. ³⁾

V Lidmání v čas sucha chodívaly neprovdané dívky ke třem studánkám. Tam vylily z každé tři hrnky vody a při tom se modlily růženec a zpívaly, by P. Maria milostivě dešť vyprosila. ⁴⁾ — —

Hle, tak milé jsou studánky lidu našemu. A proto není divu, že svaté obrázky zavěšené na stromech u studánek těch, rád okrašluje pentlemi, fábory, věnci i kyticemi. ⁵⁾ K svatyním, nejednou u nich postaveným, jednotlivě i hromadně lid rád putuje a koná tu své pobožnosti.

O rostlinstvu.

Z ráje prý nám zůstaly tři věci: hvězdičky, úsměv dětský a květiny.

Zvláště tohoto posledního odkazu váží sobě nad míru lid český.

¹⁾ P. Z. Srv. Č. L. IX., 195, 299. Č. L. XII. 36. — ²⁾ Č. L. XIV. 29. Na Tábořsku. — Srv. Č. L. XV., 469. — ³⁾ P. Z. z Chotovin. — ⁴⁾ P. Z.

⁵⁾ B. Němcová mluví o tom v „Dobrému člověku“ str. 312, v „Pohorské vesnici“ str. 35. (Ve vydání u Šolce v Telči.)

Každá květina, každý keř, každíčký strom mluví k němu mluvou, již dobře rozumí jako dobrý přítel.

Prostá mysl jeho a citlivé srdce jeho z tajů rostlinstva tolik a tolik vycítily a za blahodárné rosy křesťanství tolik spanilých plodů, tolik vznešeného vytvořily z říše rostlinstva. — —

Snad v některých zvycích a říkadlech lidu našeho, jež obírají se rostlinstvem, stopovati můžeme původ dávný, z dob pohanských Čechů. Zvyky ty přizpůsobilo však křesťanství duchu svému. Tak za starodávna, jak dovozují někteří, přinášeli prý staří Čechové lesním bytostem oběti.¹⁾

A nyní jdouce jahodáři na *jahody*, první tři hrstky jahod Panně Marii obětují: »aby neplakala a zase jahodářům urodila«.

Toto odkládání jahůdek jest prý asi zbytkem oběti, kterou druhdy předkové naši přinášivali duchu lesnímu čili divé ženě. Křesťanství přeneslo zvyklost oběti té prý na P. Marii.

Anebo: zemi dříve v zimě zamčenou otevírala bohyně jara.

Kdo ji má nyní otevřít, když bohyně jara zemřela?

Je to prý na př. sv. Markéta, k níž o koledě velikonoční (zvláště na Smrtnou neděli) koledníci volají:

»O ty svatá Markyto,
dej nám nové líto;
dej nám pozor na žito,
na pšeničku, na žito
a na všecko obilí,
aby jsme tě chválili.«²⁾

Kdybychom tyto výklady připustili, není tím nic řečeno na újmu církve sv. Je jisto a církev se tím netají, že přejala některé zvyklosti pohanské, prozářivši je novým světlem křesťanství. Tím se osvědčila shovívavou, dobrotivou matkou lidu, jdouc jemu vstříc, pokud jen by netrpělo základní učení Kristovo³⁾. —

Jest zajímavé, že jest to hlavně P. Maria, již lid náš něžně pojí ode dávna s jmény rozličných rostlin. V té příčině dovede vyprávěti krásné legendy.

Již ve velehymně české k sv. Václavu ke konci se pje:

»Maria matko žádúcie,
z nebes róže stkvúcie,
za ny Hospodine
pros milého syna.«

Růži vůbec často P. Marie se připodobňuje v prstonárodních koledách i písních českých. Přirovnává se často i lilii:

¹⁾ Pěkné stati: Rostlinstvo — poesie. Jeho vliv na mysl lidskou. Ctění stromů. Posvátní hájové u Slovanů. Strom osobou. Souvislost života rostlinného s životem lidským. Stromy a květiny na hrobech. Lidé proměňují se v rostliny. Lesní a polní bozi a bohyně. Léčení pomocí rostlinstva. Věštby z rostlinstva. O významu rostlin v poesii národní — v národních obřadech, obsaženy jsou v Sobotkově Rostlinstvu.

²⁾ S. T. 136.

³⁾ Srv. v té příčině: Almanach „Matce Boží“. V Olomouci 1904, str. 72. — R. 258. — S. V. O. 2.

»Zelená se kmen Jesse
po té nebeské rose . .
zplodil panenku předrahou
nad lilii vonnější.«¹⁾

Libeznost těchto květin prostonárodnímu původci z lidu byla vhodným obrazem, aby tak naznačil vznešenost ctností P. Marie.

Mohutným ohlasem biblickým jsou ona místa v oblíbené písni lidové: »Tisíckrát pozdravujeme tebe«, kde se pěje o Rodičce Boží: »O překrásná paní na Libanonu jako cedr jsi vyvýšená, jako cypres na hoře Sionu — v Kades jsi palma povýšená a jako růže v Jerichu krásná jako oliva krásná na poli a jako javor podle vody.«²⁾

Jako v prostonárodních písních, podobně v lidových pověstech tají se něžné spojení se jménem Marie a mnohý skvost lidové poesie.

O tom již svědčí prostinký červený kartouzek neboli *slzičky* P. Marie. To prý mají barvu odtud, že na ně padly krvavé slzy P. Marie a roztříkly se.³⁾

Neméně tklivě o nich jinde vyprávějí: Utíkala P. Maria před Herodesem do Egypta. A tu Ježíšek měl hlad a žízeň. I plakala Rodička Boží nad jeho bédou. A z každé slzy její, která padla na zemi, vyrostlo kvítko malé slzička Panny Marie.⁴⁾

Jinde kladou původ slziček k jiné — smuteční cestě. Když prý židé Krista na Kalvarii vedli, P. Maria ho následovala, ačkoliv jí srdce pukalo. Když viděla na cestě krvavé stopy ran Kristových, hořce zaplakala, a z těch slzí Matky Boží a krve Syna jejího vyrůstaly po cestě na Kalvarii prý tato kvítka.⁵⁾

Hezkým tímto kvítečkem na různých místech v Čechách děti potírají si oči a říkávají:

»Panny Marie slzičky,
aby mne nebolely očičky.«

Také utrhané slzičky Panny Marie nikdy nezahazují, nýbrž ukrývají pod větší kameny, aby jich nikdo nepošlapal a tak Matky Boží nezneuctil.

Jako o původu slziček tak i o původu »*pantoflíčků* P. Marie« známa je v lidu legendička. To prý na útěku sv. Rodiny do Egypta před Herodesem ztratila P. Maria pantoflíček, a odtud počly růsti »pantoflíčky P. Marie« (květel).⁶⁾

¹⁾ Kamar. I., 17.

²⁾ Srv. Dra A. Podlahy: »Panna Maria v našich písních prostonárodních«. — Almanach mariánský. Praha 1905.

³⁾ P. Z. z Votic u Tábora.

⁴⁾ P. Z. z Předměřic nad Jiz. Pověst ta vůbec rozšířena je po Čechách.

⁵⁾ Tak i poučovala Babička B. Němcová kněžnu o původu slziček.

⁶⁾ Jinde květina ta se jmenuje: »střevíčky P. Marie«. Na Horách Matky Boží »střevíčky P. M.« jest míněn ledenec. P. Z.

Kvčtinky vřbec lid nřř rřd jmenuje podle Panny Marie, třm osvřdřuje, jak rřda řasto obirř se ve vzpomřnkřch svřch se jmřenem : Maria.

Znřmy jsou tyto marianskř byliny: P. Marie kolřenko (balřřn), len Matky Bořř (tak nřkde sluje kvřtel), botiřky P. Marie (byka ladnř ři kominiřek), bodlřk Mariřnskř (ostropestřec obecnř), vlřsky Panny Marie (trřslice)¹⁾, Panny Marie mlřko, Panny Marie korunka.²⁾ Zrnkřm vřna řikaji takř: »slzy P. Marie.«

I keře obetkřny jsou legendami Marianskřmi. Do vřeho prř udeřř blesk, jen ne do *lřsky*. Proto, ře P. Maria na lřskovřm keřř suřila plřenky.³⁾

V souhlasu se slovřnskou povřřtř jinou toho přřčinu udřvaji v jiřnřch řechřch.

Kdyř P. Maria s Jeřiřkem a sv. Josefem utřkali do Egypta, skryli se před velikřm vedrem pod lřskovř keř. Za chvřli se strhla bouře, blesk za bleskem dopadal na zemi, a zniřil kde kterř strom. Jen keř lřskovř zřstal uřetřen. Proto křřřtanř tř vřry jsou, ře do lřsky nikdy neuhodř.⁴⁾

Svrchu řeřeno, ře na lřsce suřila P. Maria plřenky Jeřiřkovy. Spřře vřak se tak řřkř o *řřpkovřm* keřř. Kterř řřpek vonř, na tom prř P. Maria suřila plřenky.

I o tom *obilřřku*, rostoucřm po boku řřpkovřch keřř, se vyprřvř, ře za starřch řasř rostly prř klasy od samř zemř do vřře a lidř si toho nevřřili a obilřm plřtvali. Proto P. Maria, kdyř za trest P. Břh řhtř lidem obilř, P. Maria zachytila konec klasř na hoře a od tř doby rostou klasy jen tak dlouhř jako ruka řirokř. Klasy, kterř upadly na zem, nechala P. Maria pro pejska a kořřřku t. j. pro chudř.⁵⁾

Dojemnř legenda vřbec po řechřch rozřřřena je o *jahodřch*. Dle nř před sv. Janem řřdnř matka, kterř dřtř zemřelo, nemř pořřivati jahod ani třeřnř; neboř toho dne rozdřvř P. Marie v nebi dřtkřm po jahodovř nebo třeřřovř kytiřce a kdyby přřřla k takovřmu dřtřti, jehoř matka prve toto ovoce jedla, řekla by: »Tvoje matka mlsnř byla, tvou kytiřku tobř snřdla, nemřm ti co dřt« — a dřtř by plakalo.⁶⁾

»No, a kdyř se zdrřř do Jana, zdrřř se po Janř taky« — dodřvř k tomu Babiřka B. Nřmcovř.

Spřřsobila prř takř P. Maria, ře jahody nesytř. Potkala kdysi dřtř jdoucí na jahody, a třzala se ho: »Co to neseř?« Skoupř dřtř odpovřdřlo: »Nic.« — »Kdyř nic« — odvece P. Maria »tedy takř ař toho snřř cokoliv, nic to nevřdř« — a od tř chvřli jahody nesytř.⁷⁾

¹⁾ Jmřna bylin z Plzeřska. P. Z. — V Jankovř suchopřru řřkaji »vlřsky P. Marie«.

²⁾ Jmřna z Domařlieka. Wildmanna: Pomnřnky, 410. — ³⁾ P. Z. z Chotovin. — ⁴⁾ Em. Drobil ve svřch feuilletech. — R. 184. — ⁵⁾ P. Z. z Chotovin. — ⁶⁾ R. 257. — ⁷⁾ R. 258.

Nejen jméno Maria spojuje lid náš s bylinami ale i jméno Ježíš.

Tak o *růžích* píše:

Krista jali, na kříž dali.
Jak Maria uslyšela,
hned pod svatý kříž běžela.
Pod křížem stála, plakala,
kde svatá krev kapala.
Kde svatá krev kapala,
všude růže vykvétala.¹⁾

Z útrpnosti, když na kříži pněl P. Ježíš, a trpěl nesmírným úpalem slunečním, také květinka *rosnička* vinula se kolem kříže a lístky svými chránila hlavu a obnažené tělo Kristovo před žhavými paprsky slunečními. Od té doby, má-li pršet, objevují se vždycky na lístkách této bylinky malé krůpěje vody.²⁾

Také původ *hub* odvádějí leckde z doby putování Krista Pána po naší zemi.

Když Kristus P. chodil světem, přišel na noc se sv. Petrem k jisté selce, kdež oběma se dostalo pohostění. Sv. Petr pamatoval při večeři na druhý den a proto chutě uschoval si jednu placku, jimiž selka je podarovala, aby Mistr nevěděl, na zítřejší den. A vskutku na zítří uschovaná placka dobře se hodila. Proto zůstal po zadu za Mistrem, aby sám placku snědl a nemusil se s Kristem dělit. Než Spasitel dobře poznal neupřímné myšlenky Petrovy a proto vždy, kdykoli dal Petr sousto do úst, otázel se ho: »Co to máš, Petře?«

»Nic, Mistře« odpovídal tento vždy. Napřed však musil každé sousto vyplivnouti do hrsti a hoditi na zemi za sebe, aby mohl Pánu odpověditi. A hle! — z každého drobečku tohoto zapřeného sousta Petrova hned vyrostly houby.³⁾

Těž některé byliny zve lid po P. Ježíši. Umučení P. Ježíše (mučenka. *passiflora*), srdce P. Ježíše, Kristovy vousy (lomikámen) vlasy P. Ježíše⁴⁾, chleby P. Ježíše, Pána Krista žily (doma za okny se pěstuje). Také na Krista Pána máme pamatovati, jdeme-li kolem *šípkového* keře. Máme prý říci: »Budiž tisíckráté pozdravena trnová koruna Pána Ježíše.«⁵⁾

Vedle právě vzpomenutých rozpomínek prostonárodních na P. Marii a P. Ježíše v říši rostlinstva jsou ještě jiné zázky nábožné.

Tak o *sedmikráse*. Proto kvete pod sněhem, že jí to slíbil sníh.

¹⁾ P. P. 563. — ²⁾ P. Z. z Předměřic nad Jiz.

³⁾ P. Z. z Krnska. — Jiný variant pověsti té znám je ve Voticích. Vida Mistr u Petra odhazovati kousky dolků, dí: „Petře, neházej dar Boží na zemi! Aby to nebylo pošlapáno, vyrostou z toho houby a lidé je budou jísti“. P. Z.

⁴⁾ Na Mladoboleslavsku tak sluje koniklec.

⁵⁾ Tak pravila mi žena jedna z Lodenice u Mšce.

Když už Pán Bůh dal barvy všem květinám, lítal sníh od květin ke květině, aby mu daly také pláštíček (barvu). Nechtěly. Konečně letěl k sedmikráse. Ta mu dala se špiček svou barvu bílou, proto má prý konečky listů červené.¹⁾

Na každém *hráchu* vidí lid náš obrázek kalichu. Kdyby kde zrnko hráchu leželo, zvedá je mnohá babička a vyznamenáný na něm kalíšek uctivě líbá a tomu všemu učívá vnoučátka.²⁾

Někde sází hrách — k vůli tomu kalíšku prý — rádi na Velký Pátek proto, že v předvečer jeho ustanovena byla velebná Svátost oltářní.³⁾

Podobnou pověst jako o ptáku kukačce vypráví lid také o květině *kukačce* (vstavači). Panně jedné zemřel prý bratr, ježž srdečně milovala. U hrobu jeho celé jaro proplakala až Pán Bůh se nad ní smíloval a ji v bylinu »kukačku« na hrobě bratrově proměnil. Říkají dosud o bylině té, žež to ručičky panny kukačky.⁴⁾

Trávu na lukách nesmí sekati nebo trhati lidé na slavnost Nejsvětější Trojice, protože v ten den utržená nebo posečená krvácí.⁵⁾

Jako nepatrná travinka tak i veliké stromy obestřeny jsou nejednou vzpomínkou náboženskou.

Tak sv. *Václavský dub* na Stochově, domnělém to rodišti sv. Václava.

Při narození sv. Václava na hradišti Stochovském z radosti zasadila prý sv. Ludmila dub ten, vodou, v níž koupán byl sv. Václav, zalívala jej a na větvích jeho sušila plénky malého knížete. Každého roku o pěkné hodince po sv. Václavu na večer mládež ustává od tance a jde s hudbou k tomuto dubu, pak k faře a k starostovi obce.

Poblíže Chotouně zase je prastarý *dub sv. Prokopský*. To prý jednou zde oral sv. Prokop a když dooral a dubovou otkou oškrábal kolečka na pluhu, vetkl do země hůl tu, jež vzrostla a pohlíží dodnes jako mohutný, ale uschlý dub do údolí Chotouňského.⁶⁾

Vesměs po Čechách je známa legenda, proč na *osyce* neustále listí se chvěje. To prý proto, že se na ní oběsil Jidáš.

Ze stromů některých používají lidé větví i k různým zvyklostem.

Březové ratolesti »páni otcové« ve mlýnících rádi zavěšují »na lehčidlo« nebo na sloup u moučnice, když si jich byli natrhali o Božím Těle u oltářů. Věneček z nich zavěšený

¹⁾ P. Z. z Ouběnic. — ²⁾ Tak činívala i Babička Bož. Němcové. —

³⁾ P. Z. ze Slánska. — ⁴⁾ S. T. 42. — ⁵⁾ S. T. 42.

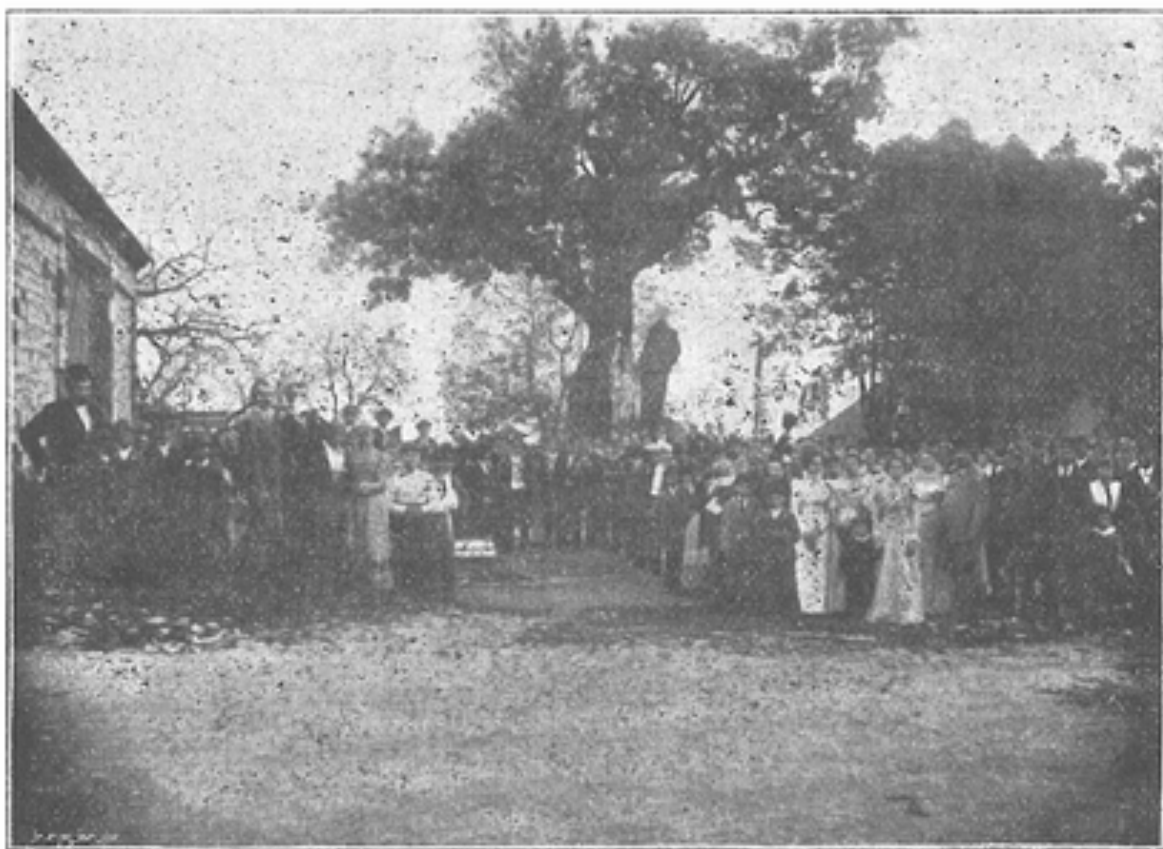
⁵⁾ P. Z. z Chudenic. V okolí Mnichova Hradiště říkají zase, že z trávy sečené na den Panny Marie teče krev. R. 12.

⁶⁾ N. P. P. 114.

jest jim pak připomínkou, by Boha prosili o ochranu, zvláště proti blesku.¹⁾ Podobně činí i v jiných domech.

Z téže příčiny jinde zavěšují *hlohový* věneček na okno, když dříve o Božím Těle jej nechali posvětit.²⁾ O svěcení kočíček (větví to ze stromu jívy) promluvíme později při květné neděli.

Světit květiny vůbec dává lid vícekrát do roka. O Nanebevzetí P. Marie, svátku to zvaném: »svátek P. Marie kořeně« zvláště rád dával světit lid náš bylinu: »zvoneček sv. Jana«.³⁾

Průvod u dubu sv. Václavského na Stochově.

O Božím Těle květiny rozmanité, jichž lupínky družičky i sypou o průvodu před Nejsvětější Svátost Oltářní, svázané ve věnce nebo kytice, přejí si lidé míti dotýkané.

Jindy zase dávají žehnat zrní obilné zvláště o Narození P. Marie a na sv. Štěpána.

Končíme stať tuto uvedením jmen některých rostlin s přídatkem náboženským. Jsou to: Boží dřevec (brotan), koření sv. Ducha (čemeřice černá), čubert benediktinský (lékařský), chvojka rajská (klášterská), samaritánka (jablečník obecný), benedykt

¹⁾ a ²⁾ P. Z., že tak činí ve Staňkově mlýně u Pacova a v širém okolí. — Snad po celých Čechách věnečky natrhané z bříz od oltářů na Boží Tělo na venkově zavěšují do oken. Prostonárodní to projev zbožnosti.

³⁾ F. 473.

(kuklík obecný), víno sv. Jana (meruzalka červená či svatojanské jahůdky), Josefova hůl (narcísek), sv. Jana pás (plavuň), andělský traňk (prha chlumní), květ sv. Jakuba (starček), bylina sv. Jana (třezalka), nebeský dar (vlaštovičník), chleby sv. Alžběty (růže). ¹⁾

Jinde jsou rostliny ještě těchto jmen: Sv. Jana ruka neb odění, Aronova brada či tvář sv. Jana, koření sv. Petra, sv. Jana jazyk (kaprad'), nehet sv. Jana a j.

Také hrušky mají jména po svatých, jako jakubky, markytky, prokopky, madlenky, václavky. ²⁾

O pranostice.

Pranostikou ve běžném smyslu toho slova rozumí se zejména předpovídání povětrnosti a z povětrnosti prorokování budoucích věcí jakož i pravidla hospodářská. Nejednou připojeno bývá k ní i jiné proroctví a poznamenání.

Od dávných dob obsažena bývala u nás pranostika v tak zvaných »minucích«, ručně to psaných kalendářích.

M. Havel, hvězdář na universitě pražské brzo po jejím založení, proslavil se svojí pranostikou, jež měla chvalnou pověst i mimo Čechy.

V tištěných kalendářích ³⁾ našich zdomácněla úplně pranostika a není snad kalendáře, aby dle obyčeje nic z pranostiky tu nebylo uvedeno.

Jeť kalendář dosud mezi lidem četbou nejrozšířenější a tím i pranostiky jsou velmi známy.

Jest zajímavé při pranostice, že některé pranostiky jsou v lidu všeobecně známy, jiné jsou spíše místní, opět jiné jsou starobylé a houževnatě se udržují, jiné zanikly, naproti tomu nové povstaly. Jest i mnoho sobě podobných pranostik.

Nás zde zajímají pranostiky, pokud jsou prosyceny kvasem náboženským.

A tu jest především pozoruhodné, že přimykají se k dobám a dnům církevním, tak vysvědčující, jak hluboce smysl náboženský vžil se do smýšlení a cítění lidu našeho, v život jeho vůbec.

Tak v době *vánoční* se na př. pranostikuje:

»Jsou-li zelené vánoce,
velká noc bude bělit se.«
»Jestli vítr o svátcích vánočních věje,
jest k hojnosti dobrá naděje.« ⁴⁾

¹⁾ P. Z. z Plzeňska. — ²⁾ Srv. Č. L. V, 522.

³⁾ R. 1489 tištěn byl první kalendář český v Plzni od Mikuláše Štětiny (Bakaláře), knihtiskaře plzeňského. Po způsobu církevním počíná prosincem. — O minucích viz knihu S. V. O. str. 9 a násl.

⁴⁾ S. V. O. 275.

Je-li o jitřní jasná noc, bude úrodný rok. Je-li noc tmavá, bude stodola světlá.«¹⁾

»Je-li na Nový Rok hezky, budou pěkné žně«. »Jestli na Nový Rok třeba jen tolik slunce zasvítlí, co by vozka bičem mrsknul (co se obrátí formanovo kolo), bude srpen jasný.«

Ze dvanácti dnů vánočních lze poznati dle staré pranostiky počasí celého příštího roku.

Dni vánočnímu leden oddaný,
druhému dni únor jest příčetný.
Třetímu březen, čtvrtému duben ²⁾

Z *Velikonočních* dnů posvátných jsou známy na př. pranostiky: Na Velký Pátek: Krvavý východ slunce zvěstuje hlad, mor a válku. Velký Pátek deštivý dělá rok žíznivý. Prší-li na Boží Hod, budou všechny neděle do Letnic deštivé.³⁾

»Na velkou noc bude-li málo pršetí,
ne mnoho píce pro sucho budeme měti.
Pak-li ten den jasno míti bude,
máslo, vomastek lacino přijde.⁴⁾

Také *Svatodušní* svátky nejednou pojaty jsou do pranostiky. Říkává se na př.: Když prší v pondělí svatodušní, bude zkáza na sena a p.⁵⁾

Což je pranostik vízících se ke dnům jednotlivých *svatých*! Uvedeme některé.

»Bude-li na den obrácení sv. Pavla vítr vát, budou toho roku na vojnu vojáky brát. S které strany toho dne věje, s té strany přijdou kupci na obilí.

Zpívá-li na Hromnice skřivánek, bude úrodný rok; přiletí-li až po Hromnicích, bude neúroda. Najde-li Matěj led, seká ho hned. Nenajde-li led, dělá ho hned. Nenajde-li Matějova pila, najde Josefova širočina led.

Na sv. Řehoře plove led do moře, žába hubu otevře.

Jak dlouho žába před Jiřím křičí, tak dlouho po Jiří mlčí. Na sv. Jiří stříkne-li, jeden obrok pryč.

Sv. Jan ubere mléka džbán, sv. Maří Magdalena ubere ho do břemena. Když na sv. Maří Magdalenu prší, vzrostou mandele.

Sv. Markéta vede žence do žita (strčí srp do žita).

Parno o Jakubě, zima o Vánocích. Jaké hrady (mraky) na Jakuba, takové sněhy.

Sv. Anna: chladno z rána.

Na sv. Vavřince jdou oříšky do věnce. Na sv. Bartoloměje jde jelen do vody. Sv. Bartoloměj zavádí mraky a dělá konec bouřkám.

¹⁾ P. Z. z Chudenic. — ²⁾ S. V. O. 276. — L. H. 272, — ³⁾ O. 134. — ⁴⁾ S. V. O. 94. — ⁵⁾ L. H. 276.

Kolik dní před sv. Michaelem mrzne, tolik dní po prvním květnu bude mrznouti. Hřmí-li na sv. Michaela, bude mnoho žita, ale málo ovoce a silné větry.« ¹⁾

Sv. Terezie zasazuje zimní okna. Na sv. Lukáše hojnost chleba i kaše. Na sv. Simoniše přikluše nám zima tiše. Chodí-li o Martině husa po ledě, chodí o Vánocích po blátě. Na sv. Kateřinu schováme se pod peřinu. Sníh na sv. Ondřeje žitu velmi nepřeje. Má-li sv. Barbora bílý fěrtouch, bude příští rok hodně trávy. Lucie noci upije a dne nepřidá.« ²⁾

Sluší vytknouti, že v pranostice lidové některé dny se pokládají za šťastné, jiné za nešťastné.

Za *šťastný* den se pokládá neděle. Proto se říká, nedělnátko, t. j. dítě narozené v neděli bude čistotné a šťastné.³⁾

Za dny šťastné mezi jinými platí i masopustní neděle a následující dny, pondělí a úterý.

Jak již v životě tomu bývá, uvádí pranostika více dnů nešťastných nežli šťastných.

Takovým dnem *nešťastným* je den sv. Rufa. V ten den má se každý vystřici všeho, kde by k úrazu, neštěstí přišel, vody, cesty, těžké práce — bývá v den ten nejvíce neštěstí v Čechách.⁴⁾

I den sv. Prokopa pranostika česká klade mezi dny nešťastné. V ten den prý se děvět lidí utopí, devět oběsí, devět pak jinak se zabije. (Což, poznamenává starý rukopis Selčanský, z něhož zprávu tu čerpám, snadno se státi může; vždyť je svět dost veliký a lidí opatrných i neopatrných až nazbyt.)

Dle staré pranostiky platí za dny nešťastné zvláště: »1. duben: narodil se v den ten Jidáš, zrádce Krista Pána; 17. květen: byla potopa světa; 1. srpen: byl Lucifer s oblohy nebeské do hlubokosti pekelné shozen; 1. prosinec: Sodoma a Gomora propadla. V těch dnech narozený člověk schází ohavnou smrtí se světa a neujde světské hanby«. ⁵⁾

Uvádějí pranostiky až 42 dní do roka nešťastných.

Dokonce tři dny v roce jsou prý nejnešťastnější:

- 1. dubna — Jidáš se narodil,
- 1. srpna — Lucifer byl s oblohy svěřen,
- 1. prosince — Sodoma Gomora se propadla.

V těch dnech, kdyby si dal někdo žílu otevřít, roznemůže se, anebo docela umře. I jinaké pohromy v ty dny lze očekávat.⁶⁾ V starých kalendářích a herbářích často dny nešťastné bývaly otiskovány a lidem opisovány.

Patrně jest z řečeného, že lid náš ode dávna rád se obíral pozorováním počasí a rád předpovídal. Dlouholetým pozo-

¹⁾ Tyto pranostiky jsou citovány ze starého rukopisu Selčanského. — ²⁾ L. H. 279. — ³⁾ O. 10. — ⁴⁾ V den sv. Rufa zemřel král Přemysl II. (1278) a Jan Lucemburský (1346). — ⁵⁾ Tuto pranostiku jsem našel v Nové Studnici u Smečna. Je asi z dob před r. 1710. — ⁶⁾ O. 172. — Srv. Č. L. IV, 525.

rováním zjistil vztahy mezi zjevy přírodními a dny nám posvátnými. Poznatky ty shrnul v průpovědky: pranostiku.

Jest jisto, že některé průpovědky v pranostice obsahují mnohou dobrou radu, osvědčenou zkušenost, jiné nemají žádného věcného podkladu, jiné dokonce vyplynuly z pověřčivosti jako na př. pranostika o nešťastných dnech. Prvky náboženské v pranostice, byť někdy zbloudila na scestí, jsou přece jen svědectvím, jak člověk je založen hluboce bytostí náboženskou a jak paprsky křesťanství na všech cestách doprovázejí lid náš.

O léčení.

Církev sv., vždy pečlivá, zvláště v nemoci nás neopouští, nás se ujímá, radí, varuje i přikazuje. K lůžku nemocného posílá milosrdné sestry, chorým postavila nemocnice, těší — slovem, koná samaritánské služby tenkrát, kdy útechy a pomoci její tolik potřebujeme.

Jak se chovati máme v nemoci, přesně církev stanovila. Zda-li nevolá k nám v nemoci slovy moudrého Siracha: »Cti lékaře pro potřebu: nebo jej stvořil Nejvyšší?« (XXXVIII, 1). A jindy: »Stůně-li kdo z vás, uveď k sobě starších církve (kněží), a ať se nad ním modlí, mažíce jej olejem ve jménu Páně . . .« (Ep. sv. Jakuba V, 14.)

Zda nestanoví tolik a tolik pravidel, jimiž dovoleně a s užitkem nemocný se má spravovati a nevaruje-li před rozličným scestím, ve kteréž nemocný nejednou upadá?

Jest zajímavě sledovati, kterak při všem tom lid náš nicméně osobitým způsobem v nemoci se chová, pomoci hledá a zdraví si žádá.

Pevně věří lid náš, že Matka Boží jest mocnou pomocnicí a orodovnicí u Boha.

Víru tu kromě pravidelných projevů náboženských osvědčuje lid náš zvláště v nemoci rázovitým způsobem svým.

K těm milým *studánkám* Božím u svatyň Mariánských se důvěrně utíká a tu vzývá Rodičku Boží o pomoc.

Jeť studánka dle lidového rčení »okem Panny Marie«, a tu rád vzývá nemocný P. Marii, aby na něho ve strasti sténajícího milostivě shlédla okem svým. I zdravý si tu vyprošuje zdraví na dále pro sebe i své přátele.

Pozorujme takové poutníky u studánky Mariánské zdraví si tu žádající . . . Tu pokleknou, modlíce se; pak se každý z pramene napije a nejednou přetře třikráte oči a líce. Vodu tu sebou i domů nosívají. Z vděčnosti, že u studánky té na přimluvu Rodičky Boží došli uzdravení, mnozí obrázek P. Marie u studánky pověšený ozdobují pentlemi i kvítím . . . Tklivé to projevy oddanosti, důvěry a díků lidu našeho.

A jiným ještě způsobem utíká se lid náš v bolestech k Rodičce Boží.

Památne jsou schody z r. 1658 na *Sv. Hoře*. Čítají 15 stupňů, jež důvtipně vyznačují panenská leta P. Marie. Od zdola vzhůru na schodech těch zbožní poutníci konávají pobožnosti. Mezi nimi jsem viděl jednou i ženu, jež klečíc od schodu ke schodu konala pobožnost, na zádech nesouc slepé dítě. Zač asi prosila? Jistě že za uzdravení ubohého dítěte nebo aspoň za dar trpělivého nesení toho trápení. Kdož by jí zazlil, že i takovým způsobem utíkala se k Rodičce Boží o pomoc? Silná byla víra její jako oné ženy chananejské v Písmě sv.

Tane mi na mysli jiný ještě projev oddanosti a důvěry v uzdravení a dovolávání se pomoci ze Svaté Hory. *

Ty prostě psané tam nápisy a vzdechy po stěnách jako: »Sv Maria, oroduj za mne a vyslyš prosby mé za uzdravení K. D.« — nebo: »Oroduj za mne nemocnou« — a podobné, zda to nejsou prosté lidové projevy duší sklíčených ale doufajících v pomoc Panny přemocné?

Zvláštním způsobem také dovolává se lid náš pomoci Rodičky Boží, přinášeje P. Marii tak zvané *obětiny*, obyčejně voskové a napodobující údy choré. Děje se tak zvláště na místech poutních. Podáváje obětinu tu za sebe či za své přátele ve svatyni Mariánské, vysílá tklivé prosby k nebesům za uzdravení.¹⁾

Nejen P Marii, ale i různé svaté vzývá lid náš svým způsobem o pomoc v nemoci. Sv. Rocha a Šebestiana proti ráně morové, nose druhdy na hrdle jich medailky, sv. Apolenu v bolestech zubů, postě se k účtě její, sv. Hátu proti uštknutí hadu i jiné svaté v různých nemocech, jak dosvědčují nejedny lidové psané modlitby, obsahující k nim v nemocech těch prosby. Svědčí o tom i nejedny tištěné modlitební knihy jako na př. »Zlatý prsten rozličným drahým kamením modliteb a pobožností vykládaný a k větší cti a nábožnému vzývání svatého Liboria, biskupa a vyznavače, jakožto všelikých neduhův, obzvláště pak v kameni, písku, kolice a ledví bolením patrona a duchovního lékaře připravený.«

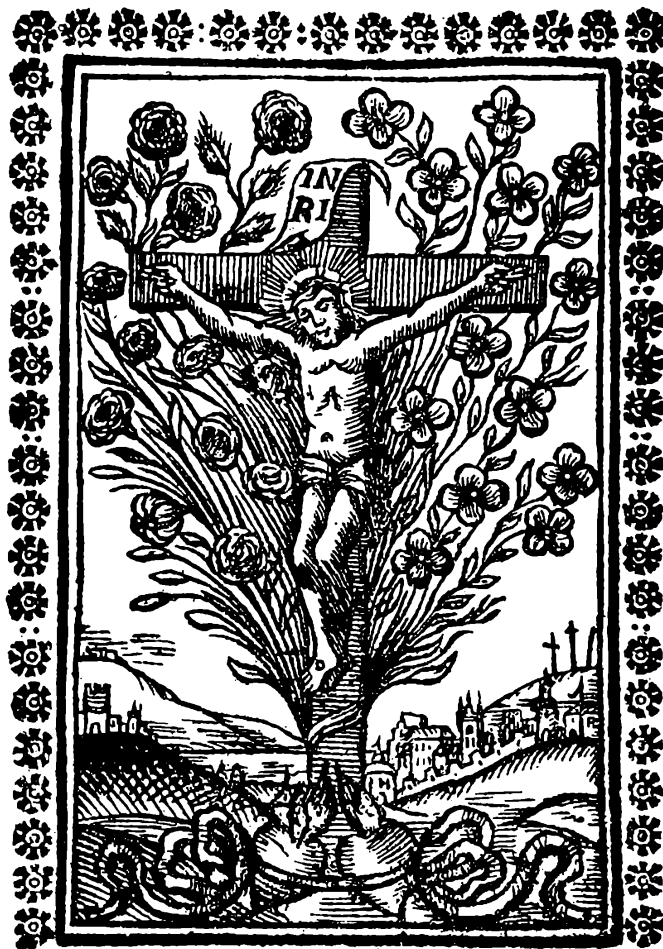
Kniha ta vytištěna jest v Praze roku 1696 a obětována »p. p. bratrům a sestrám slavného bratrstva pod titulem téhož sv. Liboria na Karlově v Praze, též i všem jiným nemocným.

¹⁾ Kulturní historie líčí, že obětiny, nápodobeniny to chorých údů, za jichž uzdravení prosili nebo děkovali, bohům svým obětovali i staří Řekové a Římané a jiní národové. Písmo sv. vypráví o Filištínech, že zlaté obětiny v utrpení svém přinášeli. Lid pokřtěný v Evropě neodolal zvyklostem starým a podobně i po svém pokřtění na místa posvátná přinášel obětiny. Církev zapovídala dlouho a přísně obyčej ten, vyhlašujíc jej za přežitek pohanský. Posléze, když obyčej ten pozbyl ostří nebezpečného a křesťanství bylo již utuženo, smířila se církev s obyčejem tím, trpí jej, ovšem celou tu zvyklost prozářivši duchem křesťanským. Přísluší nikoli výtka církvi, nýbrž chvála, že nezadávala učení svému, kde možno a podle okolností, povaze lidu jde vstříc. — Šrv. o té věci výborná pojednání Dra Zíbrta ve spisu: „Seznam pověr a zvyklostí pohanských“ (1894), jakož i téhož autora: Č. L. X. 142, XIV, 228.

Obsahuje kniha ta životopis sv. Liboria, i hodinky a mnohé litanie, písničky a modlitby k témuž světcí. Jest v ní i pěkné napomenutí :

Chrámům, kněžstvu, vzdej
čest, chválu,
vezmeš za to věčnou slávu.
Při mši buď s přítomnou myslí,
měj tehdáž na uzdě smysly.
Varuj se pověrkův i čar,
an jsou kouzla ďábelský dar.
Děti ať se modlit učí,
v katechismusu se cvičí.
Nezlořeč jim i čeledi,
na tvůj příklad oni hledí.
Neutrhuť, nelup ze cti,
sic přijdeš tam, kde není cti.
Tvá zpověď nebere vzniku,
jestli nepřemaháš zvyku

Knížka »Zlatý Prsten« ozdobena jest i rytinkou, kterou zde otiskujeme.

Rytinka z knížky „Zlatý Prsten“.
Tištěna v Praze 1696.

To jsou tak nejznámější lidové zvyklosti, k nimž se utíkají lidé v nemocech svých, a jen člověk tvrdý nevlídně může na zvyklosti ty pohlížeti.

Ale jsou některé jiné obyčeje, jimiž úlevy a zdraví nabytí touží choří v neduzích svých, které však nesnášejí se s duchem církve. Míním tu zejména rozličná *zařikávání* od Jedubaby, můry, klekánice, sudiček, divých žen, čarodějnic a různých nemocí, dále pověřivé léčení spojené s užíváním rozličných talismanů a se zneužíváním posvátných předmětů a pod.¹⁾

Církev takovým pověrečným zvyklostem povždy bránila.

Školní katechismus určitě nás poučuje, co souditi jest nám o rozličných takových zařikávačích, lékařích to bez diplomu, i prostředcích, jimi používaných. Jasně mluví při výkladu druhého přikázání Božího o pověře a čarách, odsuzuje hříchy ty. Tolikéž v nauce o svátostinách dovoluje posvátných věcí užívati jen k tomu účelu, ke kterému byly od církve ustanoveny a posvěceny. Zapovídá jich zneužívání.²⁾

Věnujmež pozornost rozličným zařikáváním, pokud v nich vystupuje živel náboženský.³⁾

Zařikávačka obyčejně při zažehnavání obrací se na Boha, říkajíc:

Já bába, po Bohu
pomohu, co mohu;
a čeho nemohu,
nechám Pánu Bohu.

Vzpomíná často zařikávačka ve svých mnohdy řoztodivných zařikávačkách Nejsv. Trojice, končíc: K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Syn a Duch sv. Amen.

Často dělávají zažehnaváčky i kříž.

Nejednou při obřadech svých lidová lékařka mluví o Kristu Pánu, jako:

¹⁾ Nelze popřít, že leckteré zrnko dobré uloženo jest i v lidovém pověrečném léčení. Je v něm sebrána mnohá osvědčená léčitelská zkušenost. Mnohé novodobé objevy mají původ svůj v medicíně lidové. Není bezdůvodna i domněnka o příbuznosti sympathického léčení lidového pověrečného s moderním léčením suggestivním. Třeba také shovívavě posuzovati s hlediska náboženského mnohou zažehnaváčku i mnohého, kdo se k ní utíká. Mohou to býti jinak dobří lidé. Leč s hlediska povýšené pravdy církve rozličné zápovědi proti pověrám druhu takového vydávala. Tak na př. zápovědi proti amuletům, jak jich užívali bludaři a pohané, vydal již papež Gelasius. Vystoupil proti nim sv. Jan Chrysostomus atd. (Srv. G. de Rossi: *Bulletino di archeol. christ. Anno VII.*) — Velmi poučná stať o lidovém léčení obsažena jest N. P. S. VII, 134 a násl.

²⁾ I ke mně přišli lidé pro kousek paškálu, aby si jím nakouřili chorou hlavu, pro křestní vodu; do kalichu, majíce žloutenku, chtěli nahlédnouti. Šetrně jsem je poučil.

³⁾ Dr. Č. Zíbrt uvádí, že v pramenech staročeských roztroušeny jsou některé formule zažehnavací, jež se hlásí původem svým k domácímu, prstonárodnímu podání, kdežto jiné jsou pouhým překladem pozdějších zařikadel, kolujících po středověku. S. V. O. 245.

Šel Pán Ježíš Kristus,
šel svou cestou svatou.
Potkal jeho poutník;
ptal se ho Pán Kristus:
Kam ty jdeš? poutníku.

Ovšem i P. Maria častým jest zjevem ve slovech našich
lékařek z lidu. Tak zapuzují nemoc, pravice:

Byla Panna Maria přečistá,
měla tři vlastní sestřičky
jedna předla
druhá vila,
třetí na žehnala

Také jiní svatí jsou často jmenováni při žehnání, jako:

Uřkla-li tě panna,
pomáhej ti sv. Anna;
uřknul-li tě mládenec,
pomáhej ti svatý Vavřinec;
uřkla-li tě žena,
pomáhej ti sv. Majdalena

Těž nezřídka tu zmínka o řece Jordánu:

Oubotě, souchotě!
stůjte tak tiše
jako stála voda
v Jordáně u Pána Ježíše

V zaříkadlech hojně bývá rčení, jak P. Ježíš nebo P. Maria či
jiný svatý potkali se mezi sebou nebo s nemocí. Na př.:

Šla Škytka přes moře,
potkala tam Řehoře:
Řehoř se vrátil,
škytku tam ztratil. ¹⁾

I odčítání spojené se jmény svatými častěji přichází v zaříkadle,
jako v tomto:

Ležel svatej Blažej v hrobě
a měl devět krtic v sobě;
nebylo jich devět, bylo jich osm
nebylo jich osm, bylo jich sedm
nebyla jedna, nebyla žádná. ²⁾

Zakončím tuto stať otištěním některých zaříkadle, která ještě
nebyla uveřejněna. Však tajívají se s nimi, aby prý neztratila
moci. Ne že bych je schvaloval, ale že zajímavými jsou svěde-
ctvími lidskými:

¹⁾ Uvedená zaříkadla obsažena jsou v knize P. P. str. 567 a násl.
Četná říkadla v nemoci jsou obsažena: Č. L. VII. 283. — Č. L. IX. 463.
— Č. L. XI. 266. — Č. L. XII. 155 . . — Č. L. XIII. 92. — Č. L. XIV.
10 — N. P. Sb. VIII. 135. — L. H. 288. — Časopis „Třebízský“ ve Slaném,
roč. I. čís. 11. — ²⁾ L. H. 291.

Na oči zařikávání. — Smočí se ve vlažné vodě klasy svázané v kytičku, přiloží se k očím a říká se: »S Pánem Ježíšem Kristem, s Panenkou Marií. Dnes (den se jmenuje) v zlatej Boží (outerej) přispěj mi ku pomoci nejsvětější, nerozdílná Trojice Boží. †††. Já vidím v studnici dno i kámen. Jdi ty neštovice (Terezii) z oka ven, ztrať se, zmizej se, jako zmizel šeredný ďábel před Pánem Ježíšem, před Pannou Marií. †††«

»Byla svatá Barbora v hrobě, měla devět neštovic v sobě. Nebylo jich 9, bylo jich 8. Nebylo jich 8, bylo jich 7. Nebylo jich 7, bylo jich 6. Nebylo jich 6, bylo jich 5. Nebylo jich 5, byly 4. Nebyly 4, byly 3. Nebyly 3, byly 2. Nebyly 2, byla jedna, nebyla žádná. Já to nedělám svou mocí, to dělám s Boží pomocí. ††† S Pánem Ježíšem Kristem. s Panenkou Marií dnes, v zlatej Boží outerej, přispěj nám nejsvětější nerozdílná Trojice Boží. ††† Bůh počal, já po jeho moci bych mohla vyříkati všechny ty vlasy.¹⁾ Nejsou křtěný ani svěcený — já Teresie křtěná pc Bohu, po Panně Marii. Vyviňte se vlasy z masa, z kostí, z krve, ze žil. Ona je tam nechce mít, já jí je chci vyříkati. Vlasy, na ty jarní klasy! Já to nedělám svojí mocí, já to dělám s Božskou mocí. †††« (Po každém říkání se modlí třikrát Otče náš a Zdravas.)²⁾

Zažehnávání nátky. — »Pán Ježíš počal a já počínám. Mně buď k spomoci a tomu člověku ku pomoci. Šel Pán Kristus přes ves a ta nátká mimo ves; nese lísu,³⁾ až se ohýbá: ať ta nátká docela pomine. Nerost více na zemi, jako nerostlo kamení před Krista Pána narozením. K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Syn a Duch sv. Amen.«

Toto zažehnávání proti nátce (růži), jež jest buď »mokrá« nebo »suchá«, působí nejlépe, říká-li se prý buď před východem slunce či po jeho západu. Při jednom zažehnávání nemoci říkává se žehnadlo to po třikráte. Při tom naplije zažehnačka třikrát na prsty (palec, ukazováček a prst prostřední) a prsty těmi, počínajíc říkáti, v podobě kruhu nad místem chorým pohybuje. Při slovech: »K tomu mi dopomáhej...« činí na místě bolavém tři křížky.

Zažehnávání střílí (píchání v uších). — »Pán Ježíš počal. Stříle, svíce, nedělejte více; jestli jste z vody, jděte do vody, jestli jste z krve, jděte do krve, jestli jste ze skal, jděte do skal, jestli jste z větru, jděte do větru! K tomu mi dopomáhej

Při tom zažehnávání člověk trpící tímto neduhem položí hlavu na stůl tak, aby ono ucho, ve kterém cítí píchání, bylo nahore. Pak zažehnačka vezme mísku s vřelou vodou, položí ji na neduživé ucho, uchopí ovčí nůžky a dělá jimi ve

¹⁾ »Vlasy« je zvláštní choroba oční.

²⁾ Pův. zpráva od zařikávačky Tibitanclové z Branžova u Českých Budějovic.

³⁾ Starodávný výraz pro kříž.

vodě kříže, při čemž odřikává uvedené říkadlo. Pak odloživši nůžky, vezme stopku ovsa t. j. tolik, kolik se vejde mezi tři prsty a sype jej do vody a zase říká ona slova. To se opakuje třikráte. Po zažehnávání se vylije voda i sovsem na plot nebo na jiné čisté místo, aby se ona voda nezneuctila. Trpí-li člověk nemocný skutečně střilemi, tehdy oves při vsypání do vřelé vody se postaví špičkami vzhůru.

Zažehnávání *ouřku* (uřknutí). — Vezme se hrníček se studenou vodou a vsypou se do něho tři žhavé oharky dřevěné, při čemž se říkají slova: »Pán Ježíš počal a já počínám. Mně buď k spomoci a tomu člověku ku pomoci! Jsi-li (ouřk) od mužského (vysype se první oharek do vody), buď tomu člověku ku pomoci. Jsi-li od ženské (vysype se druhý uhlík), buď tomu člověku ku pomoci. Jsi-li od dítěte, buď tomu člověku ku pomoci (vysype se třetí uhlík do vody). K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Syn a Duch sv. Amen.«

Je-li prý člověk skutečně uřknut, tedy jeden uhlík padne ke dnu, a to ten, který nese jméno (muže, ženy, dítěte), od něhož se uřknutí stalo. Není-li člověk vůbec uřknut, nespadne žádný z uhlíků na dno.

Vodou takto připravenou uřknutý člověk se umyje.

Zažehnávání *mzí*.¹⁾ (Při zažehnávání tom musí se nemocný ze šatů alespoň tak svléci, aby zažehnačka pohodlně na prsou, na vnitřní straně ohebu loketního a na vnitřní straně ohebu koleního těla se dotknouti a je vodou omýti mohla.) Vezmeť zažehnačka hrneček, odměří do něho tři kávové lžičky vody a pak »smývá mze,« říkajíc: »Pán Ježíš počal a já počínám od levé strany ku pravé ruce, od pravé ruky k levé noze. Odstupte mze od tohoto člověka, jak odstoupili židi od Pána Krista při jeho umučení. Nerost' (t. j. mze) více na zemi, jako nerostlo kamení před Krista Pána narozením. K tomu mi dopomáhej (dělá tři křížky na prsou) Bůh Otec, Syn a Duch sv. Amen.«

Pak počne se znova, ale opačným způsobem, t. j. od pravé strany (omývá pravý spánek) k levé ruce, od levé ruky ke pravé noze a na prsa, při čemž tatáž slova se říkají a omývání stejným způsobem provádí. A konečně po třetí způsobem po prvé řečeným. Tím jest teprve zažehnávání skončeno.

Pak se voda na konec odměří touže lžicí, kterou se před počtetím naměřila. Trpí-li člověk skutečně mzemi, tedy se naměří více vody než se bylo do hrníčka dalo. Někdy až čtyři lžíce, nehledíc k vodě omýváním vypotřebené. Nemá-li člověk mzi, tedy jest vody méně než tři lžíce, totiž o vodu, která se zmarnila.²⁾

¹⁾ Nemoc to, jevíci se tím, že churavý se cítí slabým, bolí ho nohy, žloutne a pod.

²⁾ Zařikávání: Na oči, nátky, střílí, ouřku, mzi jsou původní od zažehnačky z Předměřic nad Jizerou.

Při lidovém léčení používají pomahačky i »kostí umrlčích«, oblázků na stromě nalezených, kamenů odtud, kamž hrom udeřil (hromových kamenů). Nejednou tyto hromové kameny jsou vlastně pravěká kladiva či sekery kamené.¹⁾

Nespočetná jsou zažehnávání nemocí lidských. Přehojná jsou i *zařikávání nemocí zvířat domácích*. Jsou podobného rázu jako zařikávání lidských nemocí a dlužno o nich vynésti stejný soud, jaký jsme prve pověděli o zažehnávání nemocí lidských.

Ukázkou a na zakončení stati této uvádíme zažehnávání »ouroků« chorých dobytčat:

»Pane Bože věčnej, já počínám po tvý svatý božský milosti. Zažehnávám tomuto hovádku tři devaterý ouroky, kerý sou se vzbouřily v jeho kůži, v jeho mase, v jeho žilách, v jeho kostech, v jeho krvi, já je všechny zažehnávám, zjevni i střevní. Tomu dopomahej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatej. Amen.«²⁾

II.

Prostonárodní umění náboženské.

Lidové modlitbičky.

K slovnému lidovému umění náleží prostonárodní modlitbičky.

Známé jsou obyčejné výměry modlitby: »Modlitba je nábožné pozdvižení mysli k Bohu« — »modlitba je rozmluva s Bohem.« Krátce učení o modlitbě obsaženo je v katechismu.³⁾

S tohoto zorného úhlu jest posuzovati lidové modlitbičky. — Nelze popřít, že nejkrásnější a nejvýznamnější modlitby jsou ony modlitby vzaté ze znění Písma sv. a modlitby církevní, schválené vrchností duchovní.

Leč lid obecný i svým rázovitým způsobem na perutích tvořivosti a vroucnosti duše své zalétá rád k Bohu svému.

¹⁾ Srv. Č. S. V. 46, VIII. 2.

²⁾ L. H. 232. — Zde otištěna řada zažehnávání zvířecích nemocí.

³⁾ Lid říkává o modlitbě: „Chval Boha, jak moha. Kdo modlitbu říká leže, Bůh ho slyší dřímaje. Boha vzývej, sám ruky přikládej. Nevyprosíš-li, nevylaješ. Na Boha nelze s palicí.“ M. 8. — Často v pověstech a pohádkách mluví se o síle a moci modlitby. Tak v pohádce: „Příhody otroka Blahoděje“ (N. P. R. 244) líčí Blahoděj, že v slzách a modlitbách za otroctví svého nalézal útěchy a síly, kdežto ti, co se nemodlili, osud svůj proklínali. — Máme se modlit za všechny lidi. Učení toto obrází se na př. v pohádce: „O třech sestrách“ (N. P.). Anuška se tu modlí za všechny, za dobrého otce i za zlou matku a za zlé sestry, potom také za mladého knížete ... Líbezně se čtou takové a podobné názory o modlitbě v prostonárodním podání.

Vytvořili modlitby, které jakoby samočinně a lehounce se přenášejí z pokolení na pokolení, netištěné, nepsané, ale v srdci a paměti chované. Mnohé z nich jsou drobnými perličkami lidového básnění náboženského.

Nemíním tu ovšem oněch *pověrečných* modlitbiček, kterými lid náš jenom ve zmatek bývá uváděn.

Pojednou dostane některá osoba poštou lístek na své jméno správně napsaný bez podpisu a na druhé straně je psáno: Modlitba. — — A na konci bývá připsáno: »Kdo tuto modlitbičku obdrží, má ji devětkrát opsati a na každý den jednu odeslati. Ona byla jednomu vídeňskému arcibiskupovi poslána a on ji rozeslal devíti osobám. Kdo tuto modlitbičku zamešká, má býti neustále v neštěstí. V devíti dnech naplní se přání tomu, kdo tuto modlitbu opravdu rozšíří. Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.«

Tak a podobně vypadají takové pověrečné modlitby. První, kdo si takovou modlitbičku vymyslí, je nepřítel víry sv. — a pak se vysmívá a chlubí, jak tu nebo onu nábožnou osobu oklamal. A jiný nepřítel nalezne tu modlitbičku u některého věřícího a hned píše o tom do nepřátelských novin, čemu prý katolíci věří.

Každý uvědomělý katolík, jenž dovede rozeznávat mezi věrou a pověrou, když dostane lístek s takovou modlitbičkou, pozná hned, že je to pověra, a lístek spálí. Ale kdo by ve své úzkostlivosti byl na pochybách nebo dobře nerozuměl, důvěrně o poradu obrátí se k svému duchovnímu.¹⁾

Nejen psané ale i tištěné pověrečné modlitby rozhozeny jsou mezi lidem naším.

Uvedu některé takové modlitby, církví ovšem neschválené. Je to:

»*Sedm svatých a nebeských zámků.*«²⁾ Tu se mezi jiným praví: »Všichni pobožní křesťané, prosím já vás ve jménu Krista, abyste poslouchali velikou moc těch sedm nebeských zámků, které jeden pobožný poustevník od anděla strážce dostal, a když ten poustevník umřít měl, tedy an tu moc a sílu těch zámků papeži Klementovi XII. vyjevil: který člověk křesťan katolický těch nebeských zámků při sobě nosí, od toho všecky myšlení hříšné odstoupí, a v kterémž domě je vytištěné mají, od všeho zlého zachováni mají býti. Která žena s bolestí k porodu pracuje, ať tu nábožnou modlitbu, těch sedm nebeských zámků zkroušeným srdcem se modlí .«

Jiná pověřčivá modlitba jest:

»*Psaní*, které v Jerusalemě na Božím Hrobě v roce 1746 nalezené a zlatými literami psané bylo a Jerusalemský růženec

¹⁾ Srv. Petra Kopala „Kříž“ o věci té z 22. března 1906.

²⁾ Tištěno v Praze 1861. P. Z.

se jmenuje. Kdo ten růženec s pobožností se vymodlí, tomu chce Bůh 25 duší z očiště darovati .«¹⁾

Sem spadají i »*délky P. Ježíše*«.

Původní zbožná víra a úcta o domnělé délce této se změnila v pověru o čarovné moci délky Kristovy, naznačené na proužku papíru, potištěným modlitbami, zaklínáním, písmeny sv. Tří králů, hebrejskými písmeny a pod. Dlouhý a potištěný i obrázky opatřený proužek ten jako pentle dlouhý (1·74 m, někdy kratší i delší) svinovali na způsob závitů a nosívali na nahém těle, pod paží, na hrdle a pod. jako amulet. Jsouť »na délce P. Ježíše« vytištěny některé věci s hlediska církevního správné, jiné jsou pověrečné. Proto církev arci pověrečných proužků těch neschvaluje.²⁾

Dokonce jsou zvláště pozoruhodny jedny modlitební knížky, jež promíseny jsou na některých místech pověrečnými náběhy. Jsou to tak zvané »*Berlinky*« (nebo »Berličky«).

Tak na př. v této modlitební knize, tištěné starým švabachem, je obsažena modlitba: »Potřebná modlitba, kterouž Svatost papežská králi Britanskému proti všem jeho nepřátelům poslal — s tím doložením, kdo ji při sobě nosí — nezemře náhlou smrtí, neškodí mu oheň ani voda

Podobných vadných míst uprostřed modliteb jinak správných jest zde více. Tyto modlitby tu a tam v pověřivost se sklánějící církevně ovšem schváleny nejsou.³⁾

Dlužno zmíniti se ještě o jiných různých lidových pověrečných modlitbách mimo ony, o nichž pojednali jsme již ve stati »o léčení«. Jsou to zejména: *Zažehnávání ohně*⁴⁾, *hledání pokladů*, vody za pomoci virgule a pověrečných modliteb⁵⁾, *žehnání proti kroupám a zlému povětrí*⁶⁾, *zaklínání mračen*⁷⁾, *zaklínání hada*⁸⁾, *zaříkávání mŕy* a pod.

¹⁾ Tištěno psaní to u J. Bergrové v Litomyšli. P. Z.

²⁾ Nejstarší doklad o míře těla Kristova zachován je u nás v Pasionálu Kunhutíně v knihovně universitní. Jsou známy i »*délky Panny Marie*« Srv. Č. L. XVII, 70.

³⁾ Modlitby tyto slují: »Berlinky« proto, že v Berlíně byly tištěny. Vyzdobeny jsou několika dřevoryty a na titulním listě tištěno: »Obět před Bohem aneb Modlitby katolické k pravému užívání jak ráno tak u večer, též při mši svaté a zpovědi, s jinými pobožnými modlitbami. Vytištěná v Berlíně.«

⁴⁾ Viz Č. L. XVIII, 209.

⁵⁾ Hledatí poklady, rudy a drahokamy nebo vodu pomocí virgule, rozmanitých obřadů a pověrečných modliteb k sv. Křištofu, k sv. Koruně (mylně lid vytvořil sv. Korunu) a pod. ode dávna se potajmu mezi lidem udržovalo, ač to bylo nejednou i úředně zakazováno. Dosud prstonárodní víra ta nevymizela, že nalézti lze pomocí virgule proudy vod a směr ložisek horních pod zemí. U nás v Čechách pomocí virgule (proutku) a rozmanitých obřadů hledali vodu pod zemí nebo poklady již v XVI. století. Viz odborný článek Dra Č. Zíbrta: Č. L. XVII, 31.

⁶⁾ S. V. O. 154. — ⁷⁾ Č. L. XV, 18. — ⁸⁾ L. H. 265.

Tak na př. za pomoci jiných pověřčivých zvyklostí leckde »můru« zařikávají:

Můro, můro muří,
nepřicházej k mému lůži.
Panenka Maria ti zapověděla,
abys k mému lůži nechodila ¹⁾.

Co se týče zaklínání a zaklínačů, vypráví lid: »Když svržení andělé jako zlí duchové nepřestávali lidi týrati a ve zkázu uváděti, ustanoveni byli duchové dobří, aby proti nim jednali a lid před nimi chránili. Od těch se prý naučili leckteří vyvolení mužové a ženy rozličnému zařikávání zlých duchů a jich působení, a to jsou zaklínači. ²⁾

Jak již ve článku »o léčení« jsem se zmínil, proti pověrám vystupovala vždy církev sv., tedy i proti pověrečným modlitbám. Zajímavo jest v té příčině sledovati i české kazatele v minulých stoletích ³⁾.

Leč chybili bychom, kdybychom chtěli zavrhnouti všechny tištěné (či psané) modlitbičky o poutech a jindy prodávané a v tak hojném počtu uložené v truhlách starých lidí, nebo vložené v modlicích knihách lidu našeho, byť neměly církevního schválení. Mnohým se nedá vytknouti s hlediska náboženského ničeho; naopak mnohé provanuty jsou vroucím citem a nesou se opravdovou zbožností a tklivostí.

Rytinka z „Pobož. modlitby
k P. Marii.“

Dvoulístková modlitbička tištěná
v Jindř. Hradci r. 1819.

Jest s podivem, že mezi lidem je rozšířeno i mnoho jiných *roztodivných* modlitbiček se všelijakými zkomoleninami i s náběhy básnickými, jež, byť byly výronem citění náboženského, jsou poblouzením. Mnohdy jsou to as zlomky z delších skladeb.

Uvedeme některé

Slunečko s hory jde,
Pán Ježíš za ním jde.
Potkala Ho Matička:
»Co to neseš, Synáčku?«
»Nesu kříž Boží,
na kterém mám umříti,
svou předrahou krev vylíti,
za hřích lidský.

¹⁾ P. V. 81. — ²⁾ Č. S. II. 16. — ³⁾ Na př. kázání Leop. Fabritia na XVI. neděli po sv. Duchu.

Louka, louka zelená,
je na ní studánka vroubená.
Kráčela po ní Panenka Maria,
potkala ji svatá Alžběta:
»Kam, Panenko, kráčíš?«
»Já chvátám, bych slyšela
svatou nešporu.«

Poslal Bůh s nebe poslal anděle,
aby hledali Panenku Marii.
Našli ji v Božím kostele,
ona klečela při Božím Těle.
Kdo tu modlitbičku třikrát za den říká,
tomu Pán Bůh všechno dobré dá i v domě požehná.
Říkala ji Panna Maria, když kolíbala Syna Božího. Amen.

Pán Ježíš jde do zahrady, naklonil své sv. hlavy
Na zelenou travičku, na studenou rosičku.
Kam jdeš, náš Ježíšku? »Já jdu do zahrady,
počítat svých 56 ran, které mi Židi dali,
když jsou mne korunovali, sv. bok mně prohnali.
Sv. Petře, sv. Pavle, oznamte to všemu lidu,
mladému, starému, že jest království nebeské otevřené.
Kdo uvěří, bude spasen, kdo ne, bude zatracen.
Kdo na tu modlitbičku vzpomene,
ráno, dřív než kus chleba do huby vezme,
dá mu P. Bůh štěstí, zdraví,
po smrti ho pekla zbaví. Amen.¹⁾

Byl jeden kostelíček
a v něm byl zvoneček.
Sám zvoníval, když se Kristus tam modlíval.
Přiletěla holubička,
vzala ho pod křídílčka, nesla ho pod nebesa.
Nebesa se otevřely, dušičky se radovaly.
Jedna se neraduje a za dveře ustupuje.
»Proč se duše neraduješ a za dveře ustupuješ?«
»Jak já se mám radovati, když jsem bila otce, máti?«
Kdo otce, matku bije, ten za živa do pekla přijde.
Podej, duše, pravé ruky, povedu tě skrze muky.†
Do očístce — uvidíš tam své rodiče,
jak tam pláčou, naříkají,
že své děti netrestali. Amen.¹⁾

Takové a podobné modlitbičky složily asi osoby dětinské, nábožensky nedosti vzdělané, snad jinak osoby zbožné — stejně jako

¹⁾ P. Z. Vesměš z Branžova u Č. Budějovic.

²⁾ P. Z. z Kouřimska.

ti, kdo takové modlitbičky se modlívali. Mám za to, že snad některé z takových modlitbiček — stejně tak jako některé z oněch pověrečných — od nepřátel nám byly podstrčeny. Církev nikdy jich neschválila.

Zvláštní skupinu uprostřed prostonárodních modliteb tvoří tištěné modlitbičky, v nichž se ozývá vliv apokryfických (podvržených) skladeb a pověstí středověkých o umučení Páně jako : »*Modlitba k jazyku* Kristovu trním probodnutému«. ¹⁾ Dále: »*Duchovní lékárna* domácí« ²⁾, »*Jízdní lístek* do Ráje« a pod.

Celkem je to skupina prostonárodních modliteb v mnohém vadná, v mnohém však bezvadná. Sáhne raději vždy k modlitbám církevně schváleným, a tudíž bezvadným.

Dospěli jsme k modlitbičkám *lidovým*, jež jako prosté *kvítky* vypučely z duše a srdce lidu našeho a jimž nerad bych něco vytýkal.

Abych nesetřel s nich pelu, bez mého výkladu nechať mluví samy.

Na lůžko — zvláště děti — se ubírajíce, modlívali se:

› Na postel kráčím,
Pánu Bohu se poroučím.
Nemá ke mně žádnéj moci,
jen sám Pán Bůh všemohoucí.
Pán Bůh vládne a my nic,
Pán Bůh s námi a zlý pryč. ³⁾ —

Dej Pán Bůh dobrou noc,
andělíčky na pomoc.
Zdrávi lehli, zdrávi vstali,
s Kristem Pánem se radovali. —

Své tělo položím,
duši svou vzdám,
kříž na čele dělám.
Pán Bůh stojí v hlavách,
Panna Maria v nohách,
svatej Benedikt nade mnou.
ten ostříhá duši mou. —

Andělíčku můj,
sám při mně stůj.
Kdyby se mi mělo něco zlého státi,
rač mne ze spaní probuditi.
Požehnej a ostříhej mě
Bůh Otec, Syn a Duch sv. Amen. ⁴⁾ —

¹⁾ Č. L. XV. 336. — ²⁾ Č. L. XV. 344. — ³⁾ O. 16. Z Poděbradska.
— ⁴⁾ P. Z. z Branžova u Č. Budějovic.

Beránku Boží, rač tu státí,
 kde já budu hříšný(á) spáti.
 Nedej na mě zlému duchu přistoupiti.
 Vy anděle dobří,
 kteří jste mně daní
 k ostríhání mému,
 zažeňte ďábla,
 který se protivi spasení mému! ¹⁾

Z lůžka vstávající, modlívají se:

Ježíšku můj nejmilejší,
 lásko moje nejvřelejší,
 přijmi díky srdce mého,
 že jsem zdrav vstal z lůžka svého,
 že's mne chránil mocí svou
 před neštěstím, nehodou.
 Rač být se mnou též i dále,
 abych takto živ byl stále,
 jak je svatá vůle Tvá,
 Ježíšku můj, lásko má. —

S lože vstávám, chválu vzdávám
 Otcí svému nebeskému.
 Rač také mne toho dne
 ostríhati, ochrániti,
 ode všeho škodlivého zachovati. ²⁾ —

Já ráno vstávám,
 čest a chválu Bohu vzdávám.
 Klid se, ďáble, do propasti,
 nemáš ke mně žádné moci. ³⁾

Za různých okolností lid se modlívá:

Svatá panno Barboro statečná,
 budiž moje prosba věčná:
 Nenech ty mne náhlou smrtí umříti,
 abych mohl na Boha patřiti. ⁴⁾

Svatý Bože, sv. Silný, sv. Nesmrtelný,
 ochraňuj mne, ochraňuj mne ode všeho zlého,
 Ejhle kříž Páně, utíkejte všichni nepřátelé,
 neboť jest zvítězil Lev z pokolení Judova. Aleluja.
 Ježíši s Marií, Matičkou Tvou,
 Vám já poroučím tělo své i duši svou.
 Přijměte ji pod ochranu svou! ⁵⁾

¹⁾ Č. M. 8. — ²⁾ O. 16. Z Poděbradska. — ³⁾ P. Z. z Náchodska.
⁴⁾ P. Z. z Chudenic. — ⁵⁾ P. Z. z Branžova u Č. Budějovic.

Před jídlem se modlívali:

Pane Bože, Otče náš nebeský, požehnej nám těchto darů, které z Tvé štědré ruky přijímáme a bráti budeme. Skrze Pána a Spasitele našeho. Stolu nebeského rač nás oučastny učiniti, Kriste, králi slávy věčné. Amen.¹⁾

Jinde se modlívali před jídlem:

Otče všechněch v Tebe doufajících, Hospodine! Ty dáváš pokrm v čas příhodný, Ty otvíráš ruku svou a naplňuješ každý živočich požehnáním svým.²⁾

I rýmovaná modlitba vytryskla z vděčné duše české před požíváním pokrmů:

»Než se dotknem lžíce, nože,
z nebe na zem, Pane Bože,
rač se na nás podívat:
požehnej nám jídla, pití,
která chceme k živohytí
z štědrosti Tvé požívat.«

Obřadnější a delší bývá modlitba před jídlem o svatbách: »Dobrořečte všichni skutkové Pánu, chvalte a zvelebujte jej na věky. Oči všechněch tvorů v Tebe doufají, Pane, a ty jim dáváš pokrm v času příhodném. Otvíráš Pane ruku svou a naplňuješ každý živočich požehnáním. Pane smiluj se! Kriste smiluj se! Kriste uslyš nás! (Otče náš, až do konce). Pane Bože! Otče náš nebeský! požehnej nás, i těchto darů, které z Tvé štědroty přijímáme budeme: skrze Ježíše Krista, Pána našeho Amen. (Píseň:)
»Posvěť toho stolu, v Kristu umučeném, ať požíváme spolu, v požehnání svatém: k syčení tělesnému, dej hodnotu i k věčnému bytu nebeskému.«³⁾

Po jídle teprve někde se modlívali, jak svrchu již uvedeno: »Stolu nebeského rač nás oučastny učiniti, Kriste, králi slávy věčné. Amen.«⁴⁾

Znáť lid náš i veršované modlitbičky (střelné) na každou hodinu, když hodiny bijí.

Jaké modlitby v lidu oblíbeny jsou, vysvědčují i *psané modlitební knihy*, v nichž druhdy si liboval. Bývají v nich modlitby, které vůbec v každé modlitební knize mají býti: Ranní modlitba, modlitby ke mši sv., modlitby před sv. zpovědí i po ní, modlitby před sv. přijímáním i po něm, modlitba k anđelu strážci, litanie ke všem svatým, modlitby večerní, litanie

¹⁾ P. Z. ze Stochova. — ²⁾ L. H. 191. — ³⁾ Citováno ze staré knihy, asi z Vavákových: »Smlouvy neb chvalitebné řeči svatební« str. 43. — ⁴⁾ Hodné děti před jídlem i po jídle a jindy rády se modlí. Musí-li přece některé dítě matka doháněti k modlitbě, strašívají je, že si je »Nemodlilka« vezme. Sedává prý na půdě za komínem. N. 149. K tomu leckde přidávají, že dětem, jež nerady se modlí, budou potom lidé říkati: »Nemodlenka nemytá, na kolečku přibitá.« Srv. Č. S. I. 74.

loretánská, a o sladkém jménu Ježíš, modlitby za mrtvé, modlitba v nemoci, vzbuzení tří božských ctností, modlitba k sv. Duchu, modlitba za otce, matku, za šťastnou smrt, modlitba k nejsv. Svátosti oltářní, modlitba k Panně Marii, modlitba k sv. patronu, zpytování svědomí.

Mimo to v některých psaných modlitbách bývají i tyto pobožnosti: Modlitba k sv. Josefu, pěkné pozdravení sv. Anny, modlitba k sv. Václavu, Vojtěchu, Janu Nep., modlitby v čas rorátní, evangelium sv. Jana, modlitba k sv. Barboře, píseň chvály k sv. panně Rosalii, modlitba k sv. Antonínu Pad., k sv. čtrnácti pomocníkům, pobožnost k pěti ranám Krista Pána, modlitba k sv. Prokopu, modlitba vánoční, na Nový Rok, v posledním týdnu postním, velikonoční modlitba, o Nanebevstoupení Páně, modlitba o svatodušních svátcích, na den Božího Těla, na každý svátek Mariánský, na den některého apoštola, mučedníka, vyznavače, panny, modlitba Šalamouna krále (v Příslaví 30), modlitba k nejsv. Trojici, pobožná modlitba hospodáře, hospodyně (za čeládku), modlitba mládence neb panny, modlitba za dosáhnutí šťastného manželstva, modlitba v stavu manželském, modlitba za každodenní živnost, modlitba k sv. Servulovi, patronu proti šlaku, k sv. Apolleně, patronce proti bolení zubů, modlitba za přátele a dobrodince, modlitba prve než co pracovati počneš.¹⁾

Končím stať tuto připomenutím, že i na hřbitovních křížích pozoruhodny jsou nápisní modlitbičky, svědčící o vkusu lidu. Některé takové modlitbičky s pomníků hřbitovních uvedu.

Odpočiňte sobě sladce
v tomto tichém hrobě,
na zvuk anjelský
přijmiž Pán vás k sobě. (Z r. 1841.)

Nestálost rozbila zde stanu svého,
radost uchází co krátký sen,
veď, Bože, duši mou do sídla Tvého,
kde se nekončí radostný den. (Z r. 1855.)

Zde pro tento svět svadlý leží květ,
panna, dítě dobré, leží v tomto hrobě.
Duch však k Bohu šel, by tam život měl,
který neuvadne ani když se svět rozpadne.
Otče, přijmi tuto duši na milost
na které doufám, že jest ještě nevinnost. (Z r. 1861.).

¹⁾ Vyčetl jsem zde druhy modliteb, jak obsaženy jsou ve psaných lidových modlicích knihách, uložených v museu Novostrašeckém.

Krásné nebe, drahá vlasti,
kde Otec jest plný slasti:
tam já vroucně žádám sobě
ó Ježíši přijít k Tobě. (Z r. 1873.)

Popelu pokoj,
duši milost! (Z r. 1884.) ¹⁾

Lidové listiny.

Lid náš obyčejně málokdy psával, leda tu a tam nějaký zápis do kalendáře, modlitební knihy, nebo jen na »futro«.

Důležitější listiny, jako smlouvy svatební, trhové a testamenty, z pravidla dával sobě psáti.

Při svém denním lopocení venkovan i málokdy dopisuje. Leda že tak dopisují sobě děti a rodiče navzájem, zvláště je-li syn na vojně, dítě na studiích, syn nebo dcera ve službě či ve světě vůbec. Dopisy ty jsou ukázkou lidového slovního umění.

Jest pozoruhodno, že při těchto lidových dopisech dosti je lidových zvláštností. Nás zajímá především, že *lidová psaní* nejednou vyznačují se i příměsky náboženskými.

Tak již v čele dopisů lid náš, pamětliv jsa přísloví: »S Bohem počni v každé době, podaří se dílo tobě«, rád klade pozdrav: »Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.«

Slyšme, jak o tom svědčí Babička Boženy Němcové: . jednoho dne zavolala Barunku do své sedničky, zavřela a ukazujíc na stůl, kde byl přichystán arch papíru, inkoust a péro, pravila: »Posaď se, Barunko, budeš psát tetě Johance.« Barunka se posadila, babička vedle ní, tak aby viděla na papír a začala diktovat: »Pochválen buď Ježíš Kristus!«

»Ale, babičko,« namítla Barunka, »to se tak nezačíná psaní, to musí se nahoru napsat: »Milá Johanko!«

»Nic to, děvečko, tvůj pradědeček i tvůj dědeček vždycky tak psávali, a já dětem jinak nepsala. Přijdeš-li k někomu do dveří, tak dáš nejdřív pozdravení. Tedy jen začni: »Pochválen buď Ježíš Kristus!«

Obyčej ten velmi často u lidu našeho dosud bývá zachováán. ²⁾

¹⁾ Vesměs ze hřbitova Stochovského. P. Z. — Ojedinělé svého druhu nápisy náhrobní v Albrechtci (v hejtm. Sušickém) uvádí Č. L. XVII, str. 245 a násl. O hřbitově jedná Č. L. XVII, str. 86, 101.

²⁾ Srv. o tom N. P. S. VIII, 18. Tu v článku nadepsaném: »Lidové dopisy« (z jižních Čech) o věci té mluví spisovatel Jos. Kubín. Zvyklost ta ovšem i jinde bývá zachována. Ve své sbírce slovenských dopisů z Uher mám na př. jeden dopis z Trenčánska z r. 1905, který takto počíná: »Prv nežli ti začnem pisati, tak ti musim kresťanské pozdravení dati — Pochvalen Pan Ježíš Kristus«. Připojeno ještě: »a jmeno Panny Marie«.

Rázovitě stejné a podobné bývají i první řádky našich dopisovatelů.

Začínají obyčejně lidové dopisy: »Na stokrát tě pozdravuji a líbám, milá dcero, a vědomost ti dávám, že jsem chvála Pánu Bohu zdráva.«¹⁾ Nebo počínají: »Chvála Pánu Bohu při dobrým zdraví pozůstávám.«²⁾ — „Dle vůle Boha našeho zdráv se vynacházím«³⁾ a tak podobně.

V průběhu dopisu neschází na všelijakých obratech náboženských.

»Mí zlatí rodičové, nevím, shledám-li se na tomto světě ještě s Vámi a Vy se mnou a tak vám za všecko ruce i nohy líbám a nastotisíckrát »Zaplať Pán Bůh« říkám« — píše-li tak a podobně, syn, dcera rodičům, mile se čítá v dopisech lidových; a věru náboženský takový tmel příkrasou je dopisů lidu našeho.

Jako vzpomínkou na Boha počínají vzpomenuté dopisy, podobně osnova dopisů takových končí i rozpomínkou na Boha.

Tak již s Bohem dokonává památné dopisy své jihočeská žena z lidu Dorota Jinová Pacovská, píšíc paní své Zuzaně Černínové z Chudenic. Na př. dopis svůj psaný tu sobotu po sv. Anně 1645 končí: »Vaší Milosti, milostivá paní, Pánu Bohu poroučím.«

Jiný dopis zakončuje: V. M., milostivá paní, milému Pánu Bohu poroučím.⁴⁾

Se vzpomínkou na Boha dosud lid náš končí dopisy své, nezapomínaje na konec aspoň připsati »s Bohem« — někdy dokonce psává: Amen.⁵⁾

Jest zajímavě sledovati ustálená rčení s náboženským příměskem v dopisech *starých Čechů*. Některé uvedeme.

¹⁾ Tak píše na př. hned z počátku Babička Boženy Němcové dceři své Johance.

²⁾ Začíná na př. tak Dorotka v milostném dopisu Martinovi z r. 1679. — Č. L. IX. 204.

³⁾ Č. L. IX. 337. — Podobně začínají dopisy své i Moravané. A. H. z Moravy píše svému „ze všech znejmilejšímu potěšení“ hned z počátku: „Já tě nastokrát pozdravuji a doufám v Pána Boha, že tě svojima pářma řádkama při dobrém a stálém zdraví od Boha zachovanou vynatrefím, co se ale mne dotejče, já jsem dosaváde zdráv. — Nejinak začínávají uherští Slováci. Z originálu psaní z Nitránské župy opisují: „Ja Mazaník Kata dam na mnoho razy srdecsne pozdravuvac mojho malžena. Co sa tika mojho zdravia, ja som chvala Bohu zdrava aj s detma, kereho zdravja aj tebe vinšujem a prajem .“

⁴⁾ Č. L. XVIII. 231.

⁵⁾ Podobně končívali též uherští Slováci z trenčanské stolice dopisy své: „Včil tento listek zavjerame a poručame vas Panu Bohu“ — nebo: „s Bohom do nášeho radosneho videnia“ — také: „na shledanú, srdanko moje líbezné. Z Bohom. Ty moj voňavi kviček, tys mi rozvonela cez (přes) devjatý chotariček a cez desjatú krajinu, ty moja holubička líbezná. Z Bohom“ a podobně. P. Z.

Mé ze všeho světa po Pánu Bohu jediné nejmilejší potěšení! Pán Bůh rač Vašnost ode všeho zlého podle duše i těla chrániti a ode všeho zlého zachovati!

Ochrana Pána Boha rač býti s námi.

S tím Pán Bůh s námi.

Zavíraje dopis, Vašnost k správě a milosti Boží poroučí. — Nepíšeš, jsi-li zdrav a jak se máš; já jsem chvála Pánu Bohu se všemi zdrav mírně, Pán Bůh račiž tě také pozdraviti a nám toho svatého pokoje, jestli v tom vůle jeho svatá, popříti.

Pán Bůh račiž tě sám na další časy mocně pozdraviti a přede vším všudy zlým na duši i těle chrániti.

S tím Vás tam i nás zde v ochranu a silnou stráž Božskou mocně poroučím.

Bůh chraň Tebe všudy převšudy.

Modlitbu svou vzkazuji, příznivče mně v Pánu Bohu milý ¹⁾

K lidovým listinám patří i rozličná *zrcadla*, napomenutí a rady, jež druhdy ten onen rozšafný otec psával pro dítky své.

Jedno takové zrcadlo, náboženským kvasem tolik prozářené, otiskuji:

»Ve jménu nejsvětější Trojice Boží, Otce, Syna a Ducha sv. a nejsvětější Rodičky Boží Marie Panny, královny svato-horské.

Synu milý, já otec tvůj, tebe líbám a cediruju tobě toto zrcadlo, do kterého podle Božského ustanovení za často nahlédni, pozorně čti, považ sobě každé slovo, co Bůh od tebe žádá. Když to plniti budeš, Bůh tobě požehná a udělí tobě dlouhý věk, štěstí, zdraví, dlouhý život na zemi, dobře a šťastně umřeš. Amen.

Synu milý, pomniž na to, co jsem já byl, co jsem, a nač mi jest přišlo i nač ještě přijíti má, že umřít musím, v prst a popel, že obrácen budu, a jako v nic: a též tobě rovně na to přijde a přijíti musí. Protož poslouchej rady otce svého, dokud živ jest, praví sám Bůh a toto naučení psané, od Boha samého dané, často čti i jeho následuj a přichyl k němu uši své pilně a nakloň srdce své, často rozjímaje na mysli své, abys do konce věděl, co tvého dobrého jest, to činil. Neboť jakož se nemůže spatřiti cesta ptáka letícího v oblacích a v povětří, anebo ryby plovoucí ve vodě, nemůž žádný seznati, kam se člověk nachýlí a obrátí, k dobrému čili k zlému.

Protož, synu milý, toto sepsání tobě dává tvůj upřímný otec, abys jím se spravoval, jakož Bůh a jako otec tvůj tobě přikazuje, a prose jako přítel, mimo kterého přítele na světě

¹⁾ Viz Urbánkovu bibl. paedg., svazek 154, str. 171.

lepšího míti nemůžeš aniž máš a snad ani míti nebudeš do smrti takového, aby rady mé poslouchaje, v tom tak činil a se zachoval, i Božským písmem se spravoval, často v ně nahlí-daje jako do zrcadla.

Neboť jako člověk v zrcadle uzří na své tváři nejmenší zmazání a — tudy poznaje místo zmazané — vidí, kde je smýti má.

A poněvadž ty, synu milý, dá-li Pán Bůh tobě dítky — měj péči o ně jako otec jejich a veď je k témuž za mládí, ať se v tom mém naučení též zachovávají

Bojím se, synu milý, že po smrti mé budeš míti mnoho rady takový, jak povždy jest lid v tom světě bezbožný. Ale ty po smrti svého otce poznáš, jakž jest svět.

Vedle přirození já jsem otec tvůj — což jsem povinen tobě jako synu svému pravdu pověditi a před tebou pravdu netajiti.

Tu jistě sám poznáš v tom mé otcovské upřímné srdce k sobě a že jsem pravdu pravě, tě jako syna miloval, k do-brému tě napomínal.

Kterak se k Pánu Bohu míti.

Napřed boj se Pána Boha, a miluj Jej z celého srdce svého a služ mu rád a Jeho přikázání zachovej a nebudeš od Něho opuštěn ve svých potřebách, On tobě odplatí. Pateře nebo Růženec Pánu Bohu se modliti, almužnu dávat, se postiti i jiné dobré skutky činiti, spravedlnost ve všem milovati, a žádnému křivdy nečiniti: (toť povinností tvojí).

Kterak k otci svému a mateři své se míti.

Cti otce svého a mateř svou, to jest Boží přikázání a řeč moudrého Šalamouna, že budeš dlouho živ na zemi. Otce svého rady sluší synu vždycky poslouchati, jak Bůh poroučí i byť otec neb mateř nějakou chybu měli, leč by otec blázen byl neb mateř, tehdy nic, synu milý, otce svého nesluší hně-vati. By pak i otce svého hněvivého viděl, syn to má strpěti a vše smlčeti: neb mu to od každého moudrého za moudrost a za etnost bude položeno — to Bůh poroučí. Pánu Bohu, že nás z ničehož stvořil, a otci i mateři, že nás na svět zplodili, za jich dobrodiní dosti učiniti nemůžem. A též rovně také těm ne-můžeme dosti učiniti za to, od kterýchž kázně a naučení, ctno-stem a mravům i dobře činiti se naučili a kázně pro dobré své přijímali.

O ženění a o ženách, kterak se k ženě chovati máš.

Chcešli se ženiti, hled' šlechetnost a zachování svých ro-dičů, a žeň se ušima a ne očima a raději, kterou pojati chceš, jdi na místo a přezveď její obyčeje, abys oklamán nebyl a

v andělské postavě abys sobě čerta nepojal — neb ji nebudeš moci prodati a odbýti, pojma ji, a jako koně koupiti a zase prodati.

Pojmeš-li dobrou a ctnou, tehdy tak máš čest a radost a srdci svému veliké potěšení. Pak-li pojmeš zlou, hněvivou, a cizí d . . . , tehdy máš hanbu, žalost, čerta a celé peklo v domě každý den, leč tobě smrt z toho pomůže a tebe s ní rozloučí. Dobrou, ctnou a moudrou ženu sluší milovati nad všelijaký poklad: neb moudrá žena (vedle řeči moudrého Šalamouna) jest koruna, poklad i radost muže svého — a zlá, hněvivá žena jest ďábel a zarmoucení srdce manželového.

V slušném běhu však rozumem se v tom spravuj a moudré ženy sluší někdy poslouchati rady. Ženě všetečné a hněvivé i bleptavé ne všemu věř, prve se na jiných toho z gruntu a pravdu vyptej, aby, uvěře jí, něco náhle učinil, ježto bys toho potom pykal: nebo zlá žena z hněvu ledacos sobě smýšlí, na kohož se rozhněvá, leda se pomstila na tom, ke komuž zlou vůli má. Ženu mladou, jakž ji sobě zprvku navedeš, tak ji míti budeš.

Žena moudrá a dobrá nežádá panovati nad svým mužem, ani co činiti proti vůli jeho.

Žena, která se dělí od muže svého s tím, což má: zlé znamení víry a lásky. Nejlepší ženu, pustě jí zprvu uzdu, dáš jí příliš ve všem vůli, sám sobě ji zkazíš. Ženě své, vedle jejího stavu šaty jednati (avšak rozumem a ne příliš se na to dluže) chválím, ale což příliš, hyzdím, a jest slušné bláznovství. Nebo mnohá, když co na jinej uzří, by pak stokrát bohatší byla, hned chce též míti. Nedej ženě panovati nad sebou, neb jest daleko lepší, ať se ona tebe bojí, tebou se ve všem spravuje, tvé rozkázání ať činí, a tobě v ruce hledí, ovšem než ty jí.

Netrp proklínání od ženy, nedej jí sobě lehkost činiti, bys skrze to posměch od lidí, (kdož to uslyší), neměl. Ženu všetečnou, odpustiš-li jednou na některé veselí, přivyknouc ona tomu, potomť žádné veselosti nebude chtít obmeškati, a to bez tvé útraty nebude a co doma promešká.

Časem k upřímným a dobrým přátelům ženu odpustiti neškodí, ale však na krátký čas a ne daleko

Ženě své ne všech svých tajných věcí nesvěř, leč bys do konce k sobě věrnou seznal. Neb časem i ženy bláznivé na muže své ledacos pronášejí, že muž skrze to ke škodě přichází a také k hanbě, k lehkosti i posměchu. Ženu sluší milovati, ale toho na sobě jí nedati znáti, aby v tom ji tím sobě nezkažil.

O dětech Písmo sv. praví:

Budeš-li míti syny, tresci je z mládí, a nedej jim vůle, mrskej metlou a to častě, abys nedal jim příliš vůli — nad

nimi potom žalosti své neuzřel a nedočkal. Veď je a uč je ctnostem a braň jim zlé skutky činiti za mládí a za času, aby se jich, navyknouce jim, k starosti nepřidrželi.

Neb cožkoliv člověk navykne činiti z mládí, to bude a jest jeho přirození.

Nedej panovati a vládnouti dětem svým nad sebou, dokud jsi živ a při rozumu, a dokud můžeš dost malou práci konati. Nedávej své živobyti v tvé živnosti hned dětem svým, lépe bude, ať ony v tvé starosti do rukou tvých hledí, než-li ty jim.

Nedej a nedopouštěj synům svým krásti, lháti, hráti a se opíjeti, neb navyknouce tomu z mládí, i na starost se jich to rádo přidrží, a takový to činíce, časem zlý a hanebný konec proto berou.

O dcerách.

Udá-liť se míti dcery, opatruj je pilně jako oka svého a mateř s tebou, buďte nad nimi jako ostrážkové, ať se vás bojí, a mrskejte, bijte, nelitujíc metly, když toho zaslouží, aby-ste, jak svět pohříchu jest, na nich lítosti neuzřeli a lehkosti nedočkali.

Dospělých dcer z domu odbuď a v domě nechovej dlouho. Než potká-li tě co rovného. dobrého, slušného a se ctí, co by mohly prostředně živu býti (musejí se přičiniti, pracovati, prositi, Bůh jim ráčí požehnati), třeba časně je z domu odbyti. Neb dospělé dcery v domě, a přezrálé ovoce dlouho na stromě, časem zčervivějí.«¹⁾

K listinám, v nichž ustálena jsou rozličná rčení náboženská, náleží poslední vůle, *testamenty*.

Velmi často dle starého zvyku počínají: »Ve jménu Nejvyšší Trojice, Boha Otce, i Syna i Ducha svatého. Amen.

Já nížepsaný, jsa při zdravém rozumu, činím z vůle úplně svobodné pro případ své smrti toto poslední pořízení:

Duši svou odevzdávám Bohu nejmilostivějšímu; žádám ..

Mile se čtou slova v následujícím posledním pořízení:

† † †

»Ve jménu všemohoucího Boha Otce, Syna i Ducha svatého — amen. Počínám Nejvyšší Trojici s důvěrou v Její moc a dobrotu. Jelikož smrt každému člověku jistá jest, ale chvíle jejího příchodu nejistá jest, umínil jsem si já.. v těžké nemoci od Boha postavený, ale při zdravých smyslech a rozumu, nechati sepsat tento testament a odkázati podíly mým nezaopatřeným dítkám.

¹⁾ Toto zrcadlo jako naučení před svatbou pro syna Antonína napsal kolem r. 1800 Václav Procházka, farní učitel v Noutonicích. Neumím pověditi, co v tom vlastní umělosti jeho, či zda to opis. Než, buď tomu jakkoliv, jest to zajímavé svědectví o tom, v čem druhdy si libovali, jakož i dokladem, jak velmi promísen jest rukopis ten zbožnými místy. — Pro své dítky psával naučení na př. Tomáš ze Štítného (zemřel asi 1401) a j.

Nejdříve vám odporučím, mé dítky, své otcovské pozhnání a do ochrany všemohoucího Boha vás odevzdávám a prosím, abyste se za mě modlili. Dále si přeji, aby mé tělo bylo podle řádu svaté církve řádně a beze vší světské slávy pochováno a na hrob můj kamenný pomník postaven
Všem odpouštím, kéž i mně odpustí.

Opatruj vás Pán Bůh sám, dítky milé.«¹⁾

Staré listiny lidu našeho činí vůbec to význačnými, že datovány jsou vesměs — jak tomu druhdy bývalo vůbec na všech listinách soukromoprávných i veřejných — dle dob církevních a dnů svatých a světic Božích.

Písně.

Srdce lidské jest jakoby harfa strunami potažená a není třeba mnoho popudu, aby radostně nebo žalostně se roz-zvučelo.

Zvláště lid náš český ode dávna rád zpíval, takže kdesi právem napsal Kollár:

»Že vzdělanosti nemá náš lid, cizozemci pravíte?

Jakž? Vy musíte lidu zpívati, nám pje lid.«

Záhy na keři zpěvuém v Čechách po uvedení křesťanství zdomácněl zpěv náboženský, jehož jedním z nejprvnějších květů jest starobylá píseň: »Gospodi, pomiluj ny«, zvaná též písní sv. Vojtěcha.

Dle nejstaršího svědectví kronikáře českého Kosmy zpívala se píseň ta od dob nepamětných při všech slavnostech národních a jiných příležitostech v Čechách a na Moravě, v míru i ve válce, v chrámě i pod širým nebem, zejména pak l. 973 při nastolení prvního biskupa pražského Dětmara.

Ze zbožné duše předků našich vytrysklo jako z hrdla slavíka nesmírné množství nábožných písní, o čemž již léta Páně 1554 vysvědčuje Vodňanský pravě, »že staří Čechové zpěvu byli velice milovní a toto přespanilé umění velepečlivě pěstovali« — a roku 1660 P. Tanner vedle pravdy v životopise ctihodného missionáře P. Alberta Chanovského podotýká: »Český lid jest zbožným zpěvům oddán, a to co nejvíce.«

Množství českých náboženských písní dochovalo se nám zejména v kancionálech bývalých literátských bratrstev.

Literáti, to jest zpěvácké sbory, jichž počátek sluší v Čechách hledati již v zlaté době Karla IV., zřizovali sobě nákladné zpěvníky, zvané vůbec *kancionály*. Sborové tito bývali při každém větším chrámu městském, a na opatření zpěvníků veden býval náklad veškeren obcí, cechy, sborem i jednotlivými oso-

¹⁾ O. 189. Úryvek z kšaftu J. Prášila z Vrbice z 10. měsíce máje L. P. 1800.

bami. Zpěvníky z počátku psány byly latinsky, později, od druhé polovice XVI. století veskrze česky. Bývaly nádherně na pergameni psány a pěknými obrázky ozdobovány. Naše české kancionály vyrovnají se nejlepším plodům toho druhu na světě.

Nejen v kancionálech na pergameně psaných, ale i ve zpěvnících psaných na papíře, jakož i v tištěných starších i novějších kancionálech sneseno jest mnoho nábožných písní lidu našeho.¹⁾ Jest to svědectvím, jak lid náš ode dávna rád zpíval posvátné písničky.

Z mnoha stránek posuzovati lze náboženské zpěvné umění lidu našeho.²⁾ Několika stránek dotkneme se i my.

Zajímavou skupinou mezi prstonárodními písněmi českými jsou nábožné *ukolébavky*, jimiž matky naše uspávají dítky své.

Prostinká jsou v nich slova, jednoduchým nápěvem jsou přioděna, ale líbezně mluví k srdéčku dítky — a i k srdci našemu v rozpomínkách, kdy i naše matička nám je zpívala

Slyšme některé :

Hajej můj Pepíčku,	až ti napíše
hajej tiše,	ceduličku,
Panenka Maria	dá ji Pepíčkoví
tobě píše ;	na ručičku.

Spi děťátko, hajej tiše,
Pán Bůh ti ceduličku píše ;
Panenka Maria tobě zpívá
a svatý (patron) tě kolíbá.

Andělíček jde,
nese hrušky dvě,
bude-li Anynka spáti
a se hezky kolíbati
on jí dá obě.
Andělíček jde,
nese jabka dvě ; atd.

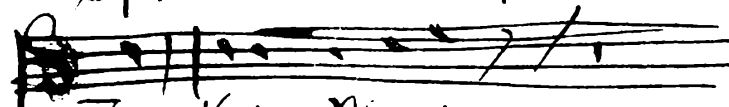
¹⁾ Mezi těmito tištěnými kancionály písní nábožných sluší jmenovati zejména kancionál Matěje Steyera z r. 1683, jenž slove také „Kancionál Svatováclavský“, dále kancionály vydané od Bečáka, Poimona, Drbohlava, J. M. Pohořelého, kancionálek Královéhradecký, kancionál Dědictví Svatojanského a j. Také J. V. Kamarýt vydal „České národní duchovní písně“. Tolikéž Erben vydal některé prstonárodní české písně náboženské, lit. řeč. spolek „Slavie“ a nejposléze prof. Č. Holas otiskl některé duchovní písně z Klatovska a Domažlicka, jakož i z Prácheňska. — Na výstavě Národopisné v Praze r. 1895 vyloženo bylo mnoho náboženských zpěvníků psaných i tištěných, jakož i na výstavě Mariánské v Praze r. 1905 péčí prof. Horníka. — Jest zajímavě, že ve Vysokém nad Jiz. kancionálkům říkají „ouročky“.

²⁾ O zpěvné a hudební stránce i jinakých stránkách duchovních písní českých mnoho podáno jest v důkladné práci K. Konráda: „Dějiny posvátného zpěvu staročeského“, jakož i v časopisu: „Cyrill“ (ročník I. až XXXV.)

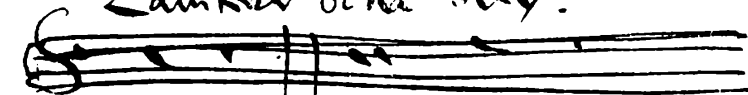

Ukolébavka

Spi Teničku, spi,

Zamkni očka své:

Pán bůh bude s tebou spáti,

Andělíčky Kolíbati

Spi synáčku, spi!

Ukolébavka. Náčrt Jos. Manesa.

(a nyní se zpívá při dalších verších: nese knížky, hračky, atd., až dítě usne.)

Spala bych spala,
ale ne sama,
s Pánem Ježíškem,
s andělíčkama.

Ještě bych za to
modlitbu dala,
kdybych s Panenkou
Marií spala.

A v tomto domě
vsechněm dobrou noc,
kýž nám Pán Bůh dal
šťastnou dobrou noc. ¹⁾

Jinou důležitou skupinou mezi prstonárodními písněmi jsou náboženské *koledy*.

¹⁾ Vyňato ze sbírky Č. M. P. str. 5. a násl.

Koledami — anť význam rozličný může míti slovo koleda ¹⁾ — rozumím zde zejména vánoční zpěvy kolední.

Zřídlem těchto vánočních koled, jež teprv v rouše nápěvu působí silou celou, jest událost narození Božského dítěte. Proto z pravidla jádrem celé koledy bývá zmínka o narození Páně:

»Panna Syna porodila,
panenství neporušila,
porodila ho v Betlémě,
položila jej na seně.«

Tak a podobně pje se v koledách.

Ostatní vše, co pje se dále v koledách, jest spanilým výkvětem srdce lidu, jímž okrašluje tajemnou událost narození Páně.

Co vyznačuje píseň lidovou vůbec, to zvláště lze v půvabu celém postřehnouti na koledách.

Názornost jest známkou písní lidu — a hle jak názorně podávají koledy chudobu Ježíškovu:

»Panna syna porodila
v chlívě na seně . . .
. . . nemá žádné peřinky,
lecjaký chatrný plínky,
ani košilku,
ani povinku,
ani žádnou potřebinku
Mezi hovádkama leží,
vítr fouká vode dveří,
dítě maličký,
křehnou nožičky,
nemá žádný poduštičky.
nemá povijánku

Tklivá prostota je příkrasou písně národní — a hle! s jakou prostou oddaností a přitulností pěji na př. koledníčkové:

Ježíšek, holeček ušlechtilej
leží tam překrásně roztomilej

¹⁾ Koledou rozuměli staří Čechové obchůzku malých dětí a žebravých žáků, obchůzku kněží, zvoníka a jiných funkcionářů kostelních, obchůzku učitelů a při tom všem sbírání dárků „koledy“. I přátelé mezi sebou, páni sluhům a pod. o vánocích dávali dárky: koledu. Sluly koledou i dávky poddaných pánům o vánocích. Badatelé tvrdí, že již v staroslovanské pohanské době obyčeje kolední byly obvyklé. Církev nehubila zvyků pohansko-národních, kde to přímo neodporovalo víře, nýbrž přetvořila je dovedně v obyčeje křesťanské, aby tím dříve přivedla ovce do ovčince Kristova. Tak přizpůsobila i staropohanské koledy křesťanství. Jsou koledy vánoční, novoroční, tříkrálové atd. Při koledách obyčejně se zpívá. Srv. „O koledě“ S. V. O. str. 264, M. A. str. 117 jakož i K. Konráda: Dějiny, I. — Ottův Nauč. Slov. XIV. str. 543.

Velebí se v písních lidových roztomilá jemnost. Není-liž ji pozorovati i v koledách? Slyšmež na př.

Tu všichni vesele zpívají,
mládenci vesele vejskají;
děvčátka zase
otáčely se,
cup, cup, cup, to bylo skákání,
to až do bílého svítání.
Ježíšek maličkej se jim smál,
na ten jejich tanec se díval.
Všem požehnání
dal bez meškání,
při tom se domů zas vrátili,
když jsou už veselí dost byli.

Nebývá dlouhých úvah ve zpěvech českých — vše zkrátka.
určitě se poví . . . tak i v koledách s překvapující určitostí
se pěje

Dvanáct hodin bije,
anděl prozpěvuje
velmi vesele :
Gloria, gloria
in excelsis Deo !
Panna porodila
synáčka krásného,
v jesle vložila.

Účinnivé jsou v koledách protiklady, míním slova plesu,
po nichž hned následují slova vážná a přímé oslovení (apostrofa),
tak oblíbené v písních našich. Slyšme

»Začněte muziku dělati;
Vavrouši, spusť taky muldánky,
Jirko, na basu hrej,
hodně na ni břinkej,
a Mářo, ty hodně tence zpívej.

A hned na to :

»Vítej, náš milý Spasiteli,
všeho lidu Vykupiteli ;
k Tobě přicházíme,
o milost žádáme,
bys nás všechny přijal k sobě do nebe.

Leč — dosti již o rozboru krás koled našich. Sami odha-
dujmež krásy jejich, až k naším dveřím zavítají koledníci a
zpívají je budou! Vždyť tak skromně k nám přicházívali,
začínajíce :

»Vzácný pane hospodáři
přicházíme k vám
na koledu . .
neměj za zlý nám.

Nebo :

Já jsem malá panenka
povím vám novinku,
přiletěla jsem z Betlema,
je to malou chvíli.

Nemusíme se jich báti, hrozí-li koledníci :

»Vy, kteří koledy nedáte,
tu největší škodu poznáte ;
potluču hrnce, žbány, měděnce,
mísy, pekáče i rendlíky,
ať jsou třebas malý neb velký.¹⁾

Další skupinou písní duchovních jsou tak zvané písně *rozpravné*.

V takových písních se opěvá na př. první hřích a pokuta zaň, Narození Páně, legendární nocleh P. Marie u kováře při útěku do Egypta, umučení Páně, přispění Rodičky Boží hříšné duši, líčí se tu zneuctění Božího Těla židy a uctění Těla Páně dvěma mládenci, osud boháče a Lazara a pod.²⁾

Zvláštní pozornost mezi nábožnými písněmi zasluhují náboženské písničky druhdy o trzích, o poutech, i po domech prodávané, což ostatně dosud se děje, a jež spolu s jinými písničkami světskými vázaly se do tak zvaných »špalíčeků«.³⁾

Písničky druhu toho dosud se tisknou. Kdo je skládal?

V málokterých starších skladbách druhu toho vyzrazují skladatelé jméno své. Zřídka kdy něco o sobě prozrazují v posledních verších. Tak v jedné zbožné písničce špalíčkové čteme na konci :

»Já ovčáček od Jičina tu písničku jsem složil.«

Jinde čteme :

»Tuto písničku skládala
Josefa Šťastná z Mlázic —
všem ji na příklad vydala,
zvláště rodičům nejvíc.«

Skládali písničky takové i Josef Chládek, zpěvák z Rožmitálu, Josef Hubáček z Čimic, Josef Benda z Velvar, Václav J. T. Eber, Václav Krejza, pověstný Hais a mnozí jiní.

Co se týče nápěvu těchto písniček, obyčejně na titulním listě opatřených prostinkou rytinou, označen bývá někdy slovy:

¹⁾ Úryvky z koled zde uvedené právě jsou vesměs z koled oblasti české. N. S.

²⁾ Viz tyto rozpravné písně P. P. od str. 559 a násl. — N. P. S. str. 134 a násl.

³⁾ Špalíčkové písničky tiskly se na př. v Praze u K. Bellmanna, Jana Spurného, Frant. Prušy v Karolinu, J. Rokosa, Fr. Jeřábka, Jul. Janů, B. Stýbla, K. Samma, Josefy Diesbachové, K. V. Medaua; v Jindř. Hradci, Skalici, Opavě, Těšně, Prešpurku, Písku, Slaném, Příbrami, Znojmě, Chrudimi a j.

»Zpívá se jako: Ve jménu tvém nejsvětější atd.« — nebo: »Jako: Na stokrát buď pozdravena Matičko Ježíše Pána« — nebo prostě nápěv označen slovy: »Zpívá se povědomou notou«.

Málokterá z pouťových písní náboženských nese označení: »S dovolením vrchnosti.«

Co se týče vnitřní ceny špalíčkových písní náboženských, dlužno říci, že některé jsou nezávadné, v ničem nejsou na odpor ani sv. víře ani mravům, ba nejednou jsou výronem pěkné lidové tvorby náboženské.

Leč někdy bývaly složeny člověkem nedosti k tomu povoláním, snad někdy tu měla pole i zlomyslnost nepřátel, podobně jak jsme již podotkli o pověrečných modlitbičkách.

Mezi *svatebními* písněmi světskými jsou některé, jež venkoncem jsou náboženskými, tvoříce tak samostatnou skupinu. Tak na př. ona známá píseň:

Šel jest Pán Bůh, šel do ráje,
Adam za ním, poklekaje.
Když do prostřed přicházeli,
pravil Pán Bůh k Adamovi:
»Se všech stromů požívejte

Při této písni před nevěstu o svatební hostině se stavěl na stůl stromeček — patrně připomínající strom rajský.¹⁾

Jiná píseň svatební pronáší touhu k Bohu, aby svatebčanům seslal na cestu anděla, jako druhdy seslal Tobiášovi Rafaela. A zase v jiné opěvá se stav manželský:

»Kterýžto stav svatý předně sám Bůh založil,
když jest člověka stvořil i manželku taky.
A k tomu uložil, by skrze stav manželský
vypadlý kůr andělský zase rozmnožil

V jiných svatebních písních se opěvá svatba v Káni Galilejské, na výstrahu se píše o Herodiadě a pod.²⁾

Rázovitou skupinou prostonárodních písní jsou písně *po-hřební*.

Dokud mrtvola v domě, dosud v mnohých krajinách na večer se schází vesničané u nebožtíka, tu se modlí a modlitbu vystřídávají se žalozpěvy.

Rytinka z písně
k P. Marii.

Tiště v Praze 1862
u Spurného.

¹⁾ P. P. str. 559.

²⁾ Srv. Vavákovy: »Smlouvy neb chvalitebné řeči svatební.«

V nich pějí o pomíjejicnosti:

»Člověče, kdož jsi kolivěk,
na mne teď mrtvého pohleď,
jak jsi nyní v tu dobu,
tak jsem já byl v témž způsobu.
Mladý, pěkný, silný dosti,
nyní jsem prach, popel, kosti.«

Napomínají živého:

»Ale hled' se prvé káti,
než tě smrt hrozná zachvátí
. Máš-li něco nepravého,
komu patří to, vrať.«

I jménem mrtvého žalně zpívají prosbu za odpuštění:

»A protož vy moji známi
posledně se loučím s vámi
ublížil-li jsem kdy komu,
dřív než mne odnesou z domu,
prosím vás pro Boha
již mi odpusťte !«

Utěšují se smuteční zpěváci, že mrtvý je pln naděje:

»Při posledním dni a soudu
zase znovu vzkřísen budu .

a že se s ním shledají:

»až při soudu, tom dnu hrozném
kdežto nám dej Kristus soudce
státi všem po pravé ruce.«

Často, pějíce přátelé a známi písně u rakve do hluboké noci, obracejí v nich zření k nebi; útěchu hledajíce v radosti věčné za ztrátu života pozemského, volají :

»I kdo může vypravit
radost i rozkoš zjeviti,
kterouž svatí v nebi mají,
ti, jenž s Kristem přebývají .« ¹⁾

Kromě zmíněných zde druhů písní vytvořil lid náš ještě mnoho jiných písní ranních, večerních, o Pánu Ježíši, Panně Marii, poutnických písní, o andělech, svatých Božích, za úrodu a jiných.

To vše svědčí o zbožnosti lidu našeho. Ba i ve *světských* písních mnoho bývá *příměsků náboženských*.

Nezřídka i písně žertovné promíseny jsou vzpomínkou na Boha, jako na př. popěvek lidový »Potěcha«, k němuž načrtl J. Manes rozkošný obrázek.

¹⁾ Úryvky uvedeny jsou z písní pohřebních: P. P. str. 579 a násl. Slovenské pohřební písně viz N. P. S. VIII.

Náčrt Jos. Manesa.

Reprod. ve Světozoru, VIII. str. 220.

Přečasto v písních světských činí se zejména vzpomínka o Bohu. Tak na př. v skrovné žádosti dívka si prozpěvuje:

Kdyby mně to Pán Bůh dal,
aby si mě dudák vzal

dudy bych mu nosila,
chleba bych mu prosila ¹⁾

Nejednou i Krista Pána vzpomínají světští zpěváci. V žalozpěvu
»sestra travička« v jednom dvojverší se píše:

Podala mu tvrdý kámen:
»Spi, bratříčku, s Kristem Pánem!«

Také na P. Marii nezapomínají naše prstonárodní světské písně.
Na Klatovsku žaluje si jedno děvče:

Matičko nebeská,
co pak nejsem hezká,
že mě v tom Pušperku
žádněj nechce?

I narážky na nebe najdeme v písních, jako v oné z Jindřicho-
Hradecka, v níž o milém píše dívka:

Když on se rozstonal,
on sobě vinšoval:
Vem si mě, Bože, k sobě
do nebeského ráje. ²⁾

Andělu v milostivé písni jinoch připodobňuje dívku:

anděl je na nebi
a růže na zemi.

K místům poutním rád opět a opět rozlétá se vzpomínka zpí-
vajících:

Ach — kdes včera byla,
že si doma nebyla?
Byla jsem v Římově na pouti,
tam jsem se za tebe modlila ³⁾

Za modlitbu prosí opuštěná:

Má zlatá matičko,
chystej rubáš bílý,
by se lidi za mě
trošku pomodlili. ⁴⁾

O kříži a růženci píše se v písni

Ze světských šatů mne svlečou,
do habitu mne oblečou,
svatý kříž mně podají,
růženec mi chystají ⁵⁾

Hromniční svíci rozsvítit zve dívka jinocha při svém skonu:

Za to tě jen prosím
můj Jeníčku,
bys při mém skonu
rozžal svíčku ⁶⁾

1) Z Prácheńska. P. P. — 2) Č. M. P. 172. — 3) Č. M. P. 107. Srv.
N. P. S. 28. — 4) N. P. S. 25. — 5) P. P. 204. — 6) Z Klatovska. P. P.

Písní sv. na své truhle chce míti jinoch, jenž pěje:

Až já umru, co mně dáte?
Dubovou truhličku, bílou košiličku,
to mně dáte.
Na tu truhlu Slovo Boží¹⁾

Ve světských písních lidu našeho bývají také zmínky o kostelích, kapličkách, kněžích, klášterních zvonech a pod. Znamení to, kterak život lidu našeho prosycen jest kvasem náboženským.

Vánoční hry.

U všech národů vzdělanějších setkáváme se s uměleckou tvorbou, s divadlem.

Kolébku evropského divadla bylo již v době pradávné Řecko. Dle řeckého divadla vzniklo pak divadlo římské, jež za světovlády římské rozšířilo se po celém obvodu říše římské, v Malé Asii, sev. Africe, Španělsku, Francii a na sever k Dunaji.

Zkázou římského císařství zanikla i divadla. Teprve za středověku znova k životu se probudilo divadlo a to — z náboženských obřadů.

V bohoslužebných obřadech církve katolické jest zajisté velmi mnoho živlu dramatického (divadelního) v ušlechtilém smyslu. Dva sbory zpěváků, stojících proti sobě při bohoslužbě, jisté modlitby a zpěvy při obřadech církevních (tak zvané antifony, versikule, responsoria a tropy) naznačují účastenství různých osob; ve význačnějších dnech stupňuje se dramatickost (divadelní živly) bohoslužby ještě více, tak na př. při svěcení ratolestí, při pašijích, při slavnosti vzkříšení a p. I církevní doba vánoční v sobě tolik a tolik chová podnětů k dramatické (divadelní) tvorbě.

Již v nejstarších dobách církve katolické obřady o jednotlivých svátcích pořádány byly nad míru životně.

Jenom krok byl učiněn dále a z bohoslužebných obřadů církve sv. se vyvinuly duchovní hry, tak zvané mysterie.

Podle doby roční duchovní tyto hry předváděly události hlavně vízící se k narození Páně a k utrpení Spasitele. Ale i jiné události bývaly základní myšlenkou duchovních her, jak brzo se o tom zmíníme.

Zde jest nám pojednati o *hrách vánočních*. Záhy poznalo duchovenstvo, že hrami těmi lze lid důrazně poučovati a jej u víře poučovati.

Takové hry vánoční psány byly původně hlavně jazykem latinským a provozovaly se jako doplněk obřadů náboženských. Kněží u provozování her vánočních měli hlavní úlohu a hry ty se konaly v kostele.

¹⁾ Z Budějovicka. P. P.

Když později při vánočních hrách účinkovali u větším počtu žáci i jiné světské osoby, připojovány bývaly k latinským řečem i průpovídky v jazycích národních.

Když v dobách pozdějšího středověku živel národní ve hrách vánočních nabyl převahy a spolu i přídatky žertovné, a hry takové spíše jen pro kratochvíli než k duchovnímu vzdělání se provozovaly, církev hry takové vypudila z chrámů svých.

Tím dostaly se posléze do rukou světských, zejména řemeslnických cechů a kočujících herců, kteří provozovali je na veřejných tržištích i jinde.

K lesku a důstojnosti povznesl opět vánoční hry zejména řád Jesuitský, kde se usídlil. Provozoval opět hry tyto — jakož i jiné — opětně v chrámech svých hlavně se žáky svými.¹⁾

Zvláště u nás v Čechách dosti záhy v život uvedeny byly hry vánoční.

¹⁾ Srv. o duchovních hrách (mysteriích) J. Srba: „Dějiny hudby v Čechách a na Moravě“ str. 40 a násl. — Ottův Naučný slovník, XVII, 940. — Dra A. Podlahy: „České Květy“ III, 70. — Vánoční hry ve Francii již byly hrány v VI. až IX. století. V kostele v Rouenu byly vedle oltáře zřízeny jesličky, na nichž stál obraz P. Marie. Jinoch za anděla oblečený zvěstoval narození Páně, načež pastýři prozpěvující: „Pax in terris“ ubírali se hlavním vchodem přímo k jeslím, kde nově narozenému Spasiteli se klaněli. (Viz V. H.) Po celá století kvetly hry vánoční ve Francii. V Provinci dosud jsou jesličkové vánoční hry velmi oblíbeny. I v jiných zemích románských záhy hrály se vánoční hry. Tak v Itálii v lese Greccio v Umbrii slavil r. 1223 pověstné vánoční mysterium sv. František z Assissi. R. 1336 s oslňujícím leskem v kostele milánském hráli vánoční hru na sv. Tři Krále Dominikáni. V XVIII. století těšily se přízni v Itálii hlavně dětské hry vánoční. Dosud zde jakož i v jiných zemích těší se oblibě vánoční hry. Na př. v Neapoli o půlnoci štědrovečerní ve všech divadlech jest obvyklá: „La cantata dei pastori“. — Ve Španělsku jsou pověstné vánoční hry tak zvané Autos al nacimiento, jež pořádaly se ve svátky vánoční buď pod širým nebem, nebo za nepříznivého počasí v kostelích, kaplích i po domech. — V Německu záhy pěstovány byly vánoční hry. R. 1162 stěžuje si již Gerlak, probošt Reichersbergský, do nešvarů, které se prý při nich vyskytují. Ke konci středověku na mnohých místech v Německu mívaly jesle podobu kolébky a vznášel se obyčej, že lid v kostele kolébal Ježíška v jeslích o hrách vánočních, líbal jej a zpíval mu. — I do Anglie v šerém dávnověku katolickém pronikly hry vánoční. — Z Polska i Ruska známy jsou četné zprávy o hojných vánočních hrách loutkových. Hry takové pronikly až do Sibíře. — V Uhrách se činí zmínka o hrách vánočních na př. v letech 1497—1516 v účtech města Bardiova. O vánočních maď. hrách viz na př. „Ethnographia“ XV énfolyam 1904. Budapest, str. 67. — Z Moravy je známa zpráva, že na př. r. 1661 v Uher. Hradišti byla hrána vánoční hra, v Brně r. 1697. Heřmann Gallaš (nar. 1756) podává zprávu o hře vánoční ve spise o Valaších v kraji přerovském. Vánoční hry z Moravy zaznamenali i Bartoš, Feifalík, Václavek, Slavie. Umělé hry jesličkové a tříkrálové na Moravě složili na př. F. Klinkáč (Brno 1897), T. A. v Brně (1905): „Bůh láska v jesličkách“. — O hrách vánočních na Slovensku velmi oblíbených píší: „Slovenské Pohľady“ XIX. 1899, Dobšinského: „Prostonarodnie obyčaje“ str. 121, A. Magyar Nemzeti Muzeum ... V. str. 1—19 atd. — Valašská vánoční hra z Vizovic na Moravě: Č. L. V., 188. Ze Šlezska pastuší hru viz Č. L. IV. str. 313.

Poněvadž nejen v Hoření Falci ale i v Solnohradě ve středověku ranním nalézáme vánoční hry, jest oprávněna domněnka, že pro blízkost a styky se zeměmi těmi dostaly se k nám odtud spolu s hrami velikonočními též náboženské hry vánoční.

V Čechách sice též za doby arcibiskupa Arnošta z Pardubic zakazovány byly hry a chození se škraboškami — zda-li však pro výstřelky v zapovězené hry pojaty byly i hry vánoční, nelze doložit.

Že o nich v církevních synodálních ustanoveních zmínka se neděje, asi nikdy v Čechách žertovné výstupy o hrách vánočních tak daleko nezašly, aby i církev proti nim u nás se obrátila.

A byť snad se tak bylo i stalo, jednou v lidu oblibu nalezše, zajisté i dále pěstovány byly.

Arci, husitská doba zarazila rozvoj vánočních her u nás. Zmizely na čas vánoční hry v kostele i mimo kostel.

Za to Jesuité plnou měrou oživili u nás vánoční hry a vlivem škol řádu Ježíšova šířily se hry vánoční i do vzdálenějších osad, takže hry ty u lidu našeho staly se velice oblíbenými.

Tak na př. jsou bezpečné zprávy, že r. 1562 v Trutnově hráli hru o narození Páně, v Praze r. 1603, 1605, 1607, v Ratajích r. 1682, v Jičíně r. 1685, v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře a v Klatovech r. 1691, kdež ustrojeny jesle a od školní mládeže provedena hra.

Také dochována jest ze XVI. století vánoční hra z Rakovníka. Též povědomo jest, že v Hradci Králové provozována byla l. 1637 hra »O narození Páně« jazykem českým ve chrámě sv. Antonína pomocí mládeže škol jesuitských a později hrávalo se v místnostech školních několikrát do roka.¹⁾

Nejedna vánoční hra ze starší doby dochovala se až na naši dobu.²⁾

Pozoruhodno jest, že na základě lidových prvků i uměle u nás vytvořeny byly hojné vánoční hry, jež po městech i dědinách českých v době vánoční hojně bývají provozovány.³⁾

¹⁾ Srv. V. H. str. XVI. a násl. — K. Procházky: „O Betlemech“ str. 105 a násl. — D. H. 90. — Ž. U. 727 a násl.

²⁾ F. Menčík v knize: V. H. otiskuje takovou hru z let 1698—1769. J. Kochánek ve Světozoru (1877, str. 618.) — Vánoční hra z Vamberka: Č. L. V. 137—143. — Vánoční hra ze Sázavy: Č. L. I. 407. — Vánoční hra z Křince: Č. L. I. 409. — Vánoční hra z Bernardic: Č. L. XIII. 135. — O hrách vánočních se zmiňuje: F. str. 548, O. str. 146 z Poděbradska, N. S. H. str. 179. — Vánoční hra: „Pastuši“ z Jilemnicka: K. Procházky „O Betlemech“, str. 109. — Vánoční hra z Přelouče: Č. L. IV. 125. — Vánoční hra z Nymburka: Č. L. IV. 532. — Vánoční hra z Vamberka: Č. L. XVII. 202. — Slavie: Koledy vánoční, str. 212 a násl. — Tříkrálová hra z Netolic: Č. L. IV. 128.

³⁾ Na př. „Budečské jesličky“ z r. 1867 se zajímavou rytinkou Sandtnerovou. — K. Maška: „Betlem“, provozovaný v Národním divadle

Lidové vánoční hry, jež na naše doby se dochovaly, dělí se na hry pastýřské a na hry tříkrálové. Středem obou skupin jest arci představování události Narození Páně. V plné skupině však jednající osoby jsou zejména pastýři — v druhé hlavně osoby, představující sv. Tři krále.

Hry vánoční na naše časy zachované z největší části jsou jen kratší výstupy, asi přežitky z původních delších her. Mezi

Vánoční hra z Vysoké nad Jizerou.

nemnohými staročeskými hrami vánočními delšími sluší vytknouti na př. hru pastýřskou ze XVI. století, nalezenou v archivu rakovnickém.¹⁾

Ve hrách pastýřských vystupují zejména anděl, dva či tři pastýři, ba i více, čert, také někde mládenec s kordem (po vo-

pražském. — Aloise V. Majera: Biblické vánoční hry pro mládež. (I. Malí pastýřové betlemští. II. Tři králové. III. Na útěku do Egypta.) V Praze 1890 u V. Kotrby. Cena 2 K. Se zpěvy. — K. F. Rudla: „V Betlemě.“ Původní lidová vánoční past. hra se starodávnými zpěvy pro piano neb harmonium. V Praze u Kotrby. Cena K 1.50. — V Družstvu „Vlast“ vyšly: Flekáčková zpěvohra: „Čarovná noc“. Dra. M. Kováře: „Vonný dech vánoc“ a téhož autora: „Uvítání Ježíška“. Al. Dostála: „Štědrý den chudých a bohatých“.

¹⁾ Hra tato otištěna jest: Č. L. IV., str. 308—312. Pastýři ve hře té mají jména: Coridon, Tityrus, Pindarus. Vystupují v ní sv. Tři králové a anděl.

jensku ustrojený — jinde zvaný král), jenž celkem mívá při hře na uzdě držeti čerta (raráška.)

Více osob vystupuje při hrách tříkrálových: Tři králové, Herodes, židé, pastýři, anděl, Maria, Josef, služebník, (i dva služebníci či laufři za vojáky ustrojení), čert, ba dokonce i dva čerti. Ve hře tříkrálové z Vamberka ještě jiné četné osoby vystupují.

Při hrách pastýřských i tříkrálových u nás v Čechách nosívali takměř obyčejně malý Betlem a kde hry ty provozují, dosud jej nosívají. Od domu k domu chodíce, hry ty hrávají. Jen jesličky připomínají divadelní scénu. Arci do případných rouch jsou oblečeny všechny osoby.

Čert ve všech hrách vánočních má jakousi úlohu žertovnou. Zajímavý je ve všech hrách vstup jeho v jednání.

V té hře vchází se slovy:

Tryn, tryn, tryn, tryn. Totof jsem si to navedl,
že jsem krále Herodesa podvedl.

V jiné hře vánoční hřmotně vchází:

Ruši, ruši, na mou starou duši,
na má stará záda ať se kolébám jako baba.

A opět v jiné pastýřské hře vchází na jeviště, volaje:

Hercum percum a já mezi vás,
však jsem tu dávno nebyl u vás.

Také říkává rarášek:

Kliksam klik mezi vás,
jenž jsem nebyl dávno u vás.

Ve hře vánoční, v níž vystupují dva čerti, když se potkají při vystoupení svém, se oslovují:

Vrrr, kam jdeš, bratře?

Leckteré vánoční hry lidové z různých končin mnohými společnými místy prozrazují asi jedno zřídlo.

Pravidlem téměř střídá se v nich zpěv i mluva (melodramata) a leckterý neušlechtilý žertík v nich přikryti musíme pláštikem shovívavosti.

Na ukázkou otiskuji kratinkou hru pastuší, v níž vystupují pouze dva pastuchové.

I. Hej, Kubo, divná je věc! — II. Co pak? — I. Že se nám narodil jest. — II. Kde pak? — I. V tom betlémském chlěvě, při andělském zpěvě. My jsme Ho neznali, světa jsme poznali vesele. Co pak jsi neslyšel anděly zpívati vesele? — II. Slyšel jsem zpívati, radostně volati: »Gloria in excelsis Deo«. Latinsky neumím, nevím, co to. — I. Proč, ty Kubo, nezavoláš, aby On vzal dary od nás? Já jehňátko, ty kozlátko a k tomu bílé holoubátko. — Oba: Ty Vašku Brnačin, Janku Kudrnačin, hodně drbej, basu řezej, Ježíšku malému jen hodně hrej!

Poděkování za obdrženou koledu: »Za tu nám danou koledu, Bůh vám dej hojnou odplatu na obilí, na dobytku, to vám všem vinšujem v dobrém skutku.«¹⁾

A otisknutí jiné ještě hry pastuší ať nám osvětlí ráz vánočních her lidových. Je to hra, v níž vystupuje šest hochů přistrojených za pastýře se širokými klobouky a s holí v ruce²⁾ a sedmý za anděla. Při hře té nosívají malé jesličky a zpívají:

Všichni: Co to znamená medle novýho?
 Neviděli jsme nebe tak jasnýho!
 Hvězdy překrásně svítí, musí to něco býti.
 V krásných oblacích anjel se vznáší,
 všemu stvoření radost přináší:
 že se narodil král vo půl noci,
 který má zemi, nebe v svej moci.
 Matinka nemá peřin pro něho, kdežto vůl, osel zahřívá jeho.

Anděl: Gloria in excelsis Deo!
 Probuďte se pastýři ospalí,
 nebo jsem od Boha poslaný,
 že máte do Betlema jíti a dary s sebou vzíti.

Pastýř: Jak pak tam medle pudeme, povědomý cesty nevíme?

Anděl: Podle tý hvězdy, kterou na nebi vidíte.

Pastýř: Vávro, vstávej, všeho dobytka sháněj!
 Poslyšte řeči, který nám andělé pravili, že nám do
 Betléma jíti a dary s sebou vzíti.
 Hej, bratří, co mu dáme, že z nás žádnéj nic ne-
 říkáme?

1. pastýř: Já mu dám chleba krajíc.

2. pastýř: Já mu dám pět homolic.

3. pastýř: Já mu dám berana se zlatejma rohama.
 A ty Vávro, hned mně ho pomoz dát na mý starý
 ramena,
 já ho ponesu Ježíškovi do Betlema.

Anděl: Sem podte, pastýři, sem do Betlema brzy,
 sem, sem, podte, nemeškejte, však vás cesta nezmrzí.
 Narodil se jest, v jeslích položený jest
 náš Spasitel, Vykupitel,
 právě vo půl noci dnes.

Oba pastýři: Pochválen buď Ježíš Kristus, milý Matěji!
 Až na věky věkův amen, bratře Ondřeji!

¹⁾ P. Z. od Fr. Hanuše, řezbáře ve Vysokém nad Jiz. Melodie ke hře té uložena jest v městském archivu Jilemnickém. Variant viz N. S., řady druhé odděl. III., str. 214.

²⁾ Poznávají o těchto holích, že jimi namnoze pastýři po ukončení každého verše do země bijí. V. H.

Já do Betlema běžím, co se tam stalo, nevím.
 Vrať se se mnou, milý bratře, něco ti povím!
 Naši hoši v noci pásli blíže Betlema;
 velká jasnost vo půlnoci jako v den byla.
 Andělský hlas slyšeli, do Betlema běželi,
 že se Kristus Pán narodil, právě mluvějí.

Všickni: Již my, bratří, vodcházejme
 a na cestu se berme,
 to děťátko, pacholátko
 uctivě přivítejme!
 Dejž nám, Ježíšku, svý požehnání
 a po smrti s tebou přebývání! ¹⁾

Zvláštní odrudou vánočních her jsou ony hry, jichž neprovozují živé osoby, nýbrž jež provozovány bývají pomocí loutek tak, jako nyní hrávají potulní loutkoherci. ²⁾

Lidoví umělci v samotné Praze asi do tří čtvrtin minulého století velmi hojně je hrávali. I jinde, jako na př. v Kutné Hoře v rodině J. K. Tyla.

Dosud viděti můžeme takovou vánoční hru na loutkovém divadle na př. o vánočním trhu staroměstském v Praze, kdež s loutkami ji hrává jistý loutkoherec.

Jak asi vypadala hra taková, celé jeviště, a vše, co s tím souvisí, když ještě hry ty u nás byly v rozkvětu, ozřejmí nám toto líčení:

Úzkou chodbou, osvětlenou blikajícím kahancem, dostali se návštěvníci po několikanásobném klopýtnutí do malé čtverhranné jizby, u jejíž dveří seděla za rozviklaným stolkem přistárlá žena, držící oběma rukama polívaný mázový hrnek s kouřící se kávou. Před ní na stole ležel květovaný majolíkový talíř, plný tlustých »dobráků« a tenkých »šajňáků«, z jichž středu jenom asi na dvou místech umouněný šestáček vykuoval. Bylo to sídlo paní kasírky a zároveň ctihodné manželky pana Dupáka, muže nad jiné praktického a důmyslného.

co řediteli jesliček nikdo se mu nevyrovnal. Sláva jeho neobmezovala se pouze na okršlek svatopetrský. O jeho jesličkách mluveno až u sv. Haštala, a proto nelze diviti se, že byly jeho nedělní produkce, jichž vystřídal od jedné hodiny s poledne až do osmé večer alespoň deset — vždy velmi četně navštěvovány.

¹⁾ Hra ta jest z Jimramova Viz N. S. (ř. II., odd. III., str. 224).

²⁾ Již ve středověku i v kostelích pomocí loutek vánoční hry byly pořádány jako ve Francii, Polště a j. Když z kostelů byly vykázány, zvláště v Polsku a Rusku, na přenosných divadélkách po domech provozovány bývaly vánoční hry. Až po tu dobu v Polště a na Rusi tu a tam kvete zvyklost ta. Srv. o tom na př. dra Jana Krupského: „Szopka krakowska“. V Krakowie 1904. — V. N. Peretce: „Kukolnyj teatr na Rusi.“ Petrohrad 1895.

Tři čtvrtiny obecenstva tvořily dítky, poslední čtvrtina byly jejich průvodkyně . . .

Ozval se kdesi neviditelný zvonek, oznamující počátek nové produkce.

Matýsek (syn páně Dupákův), usadil se na nízkou stolicí přímo u jesliček, sáhl za sebe, vyňal velikou tahací harmoniku a spustil ouverturu.

Mezi tím, co namáhal se Matýsek natahováním měchů svého nástroje, prohlíželi si naši malí hrdinové ten nový div světa .

Na vysokém podiu, jež zajímalo celou šířku jizby a jež bylo zakryto až ku podlaze režným plátnem z několika starých sešitých pytlů, vypínalo se památné město Betlem se vším, co k němu patřilo i nepatřilo.

Na vysoké skále, tvořící pozadí jeviště, trčely do výše a leskly se gotické, byzantické, turecké, románské, renesanční, ba i rokokové věže svatého města Jerusalema. Ba nescházel tu ani hostinec s chvojovým věncem s nápisem: »U zlatého slunce.«

Přímo pod skalou Jerusalemskou, nad níž pásly se krávy, ovce a kozy, rozkládal se Betlem, t. j. několik doškových baráků a mezi nimi obligátní chlév se svatou rodinou, s dýchajícím oslátkem a volíkem a s třemi mudrci od východu. A k tomu svatému místu, nad nímž vznášela se hvězda tříkrálová, vystřižená z pozlaceného papíru — putovali zbožní »betlemáci« všech stavů a řemesel

Matýsek, položiv harmoniku na dřívější místo, zmizel za pytlovou záclonou — pod podium.

Zmizel, aby pomáhal panu Dupákovi při těžké produkci, to jest, aby mu podával potřebné loutky, aby dělal vítr, hrom a blesk, aby nápodobil bučení krav, hýkání oslů a jiné přírodní zjevy

»Cililing!« zaznělo pod Betlemem a hra počala. Byla jako všecky jesličkové hry bez názvu . . . byla to řada nesouvislých scen, plných prostonárodního, řízného vtípu . . . a ke konci všichni spoluúčinkující putují do Betlema, aby se poklonili malému Jezulátku a zpívali mu vánoční:

»Narodil se Kristus Pán!« ¹⁾ —

Takové jesličkové hry loutkové provozovaly se svého času i v Hluboké cestě na Hradčanech v Praze, u Reisingrů v Ječné ulici, ve Vodičkově ulici vedle Helmů, v Žitné ulici, na Karlově náměstí, na Kozím plácku, v Podskalí na Výtoni a jinde ještě v Praze.

¹⁾ Vyňato z knihy J. J. Stankovského: „O slávě herecké“, str. 17 a násl. Líčí se zde Jesle ve čtvrti sv. Petřské v Praze. Loutky při těchto jesličkových hrách se pohybovaly ze zdola pomocí dražek na podiu proříznutých.

V některých těchto hrách v adventě až do Vánoc se provozoval výjev: »O cestě sv. Panny Marie do Betlema,« o Vánočních svátcích hra: »Pastýři« a na Zjevení Páně: »Tři králové.«

Dosud v Praze žijí pamětníci, za jichž dětství tyto lidové hry těšily se veliké oblibě.¹⁾

Velikonoční i jiné hry náboženské.

Jako vánoční hry počátek svůj vzaly v dávném věku křesťanském v bohoslužebných obřadech, podobně zřídlem her velikonočních jsou chrámové obřady.

Obojí hry povstaly asi tak v stejné době. Jako vánoční duchovní hry, podobně i hry velikonoční měly původně tvářnost pouhých rozmluv, prodlením času přibíraly však víc a více do sebe živlů divadelních.

Hry velikonoční v ranním středověku ve chrámech v křesťanské Evropě původně hrávali kněží a žáci jejich, a to jazykem latinským.

Průběhem dob však ztrácelo divadlo chrámové význam i ráz bohoslužebný, a to hlavně tím, že na místo latiny začal se ve hrách velikonočních, znázorňujících zejména utrpení a vzkříšení Páně, uplatňovati jazyk národní a s ním i žertovné, nemístné výstupy, jež posvátný děj snižovaly.

Pro toto sesvětštění musily hry velikonoční opustiti chrám. Vystoupily na hřbitovy a odtud na náměstí; kněží přestali hráti a divadlo zůstalo v rukou učitelův a žáků. V pozdějších dobách někde vedle školních lidí ujali se her velikonočních též řemeslníci cechové a literátské spolky.²⁾

Z dávných dob křesťanského středověku jako přežitky vzácné ceny z různých zemí dochovaly se až na naše časy starobylé skladby velikonoční aneb aspoň zmínky o nich.

A tak i u nás v Čechách ze XIV. a XV. století zachovaly se zlomky velikonočních her, jako: »Hrob Boží«, »Mastičkář«, prodávající mast třem Mariím, jdoucím pomazat tělo Páně do hrobu.³⁾

Když v chrámech českých i mimo ně bouřemi válečnými upadly hry velikonoční, oživil je zase u nás hlavně Jesuiti na svých učelištích a působením jejich velikonoční hry počaly se zase hojněji provozovati i po širém venkově.

¹⁾ Srv. K. Procházky: „O Betlemech“ str. 91—105. — Pozoruhodno jest, že v posledních dvou letech mniši emauzští na Slovanech v Praze opět v kostele v době vánoční za přítomnosti vybraného obecnstva vánoční hru provozovali způsobem co nejdůstojnějším a nejdojímavějším.

²⁾ O. Ž. 434.

³⁾ Srv. S. V. O. od str. 86 a násl. Pěknou úvahu o velik. hrách českých přináší zde dr. Č. Zíbrt jakož uvádí zde i některé ukázky. — Srv. J. Máchala: „Staročeské skladby dramatické původu liturgického.“ V rozpravách III. tř. České Akademie č. 23.

Pašijové hry v nedávných ještě dobách u nás se provozovaly — ba tu a tam dosud se hrávají.¹⁾

Je zajímavé, že pašijové hry před nedlouhou dobou u nás předváděly i potulné společnosti herecké, či spíše rodiny loutkoherců.²⁾

Tak Rikaufové, pak Albert Faustík, po něm bratr jeho Jan Faustík, a posléze syn jeho Antonín Faustík. Tento Antonín Faustík, nyní čtyřicetiletý, naposled hrál pašijové hry před 10 lety v Prostějově na Moravě.

Rodina Faustíků je původem z Králové Dvora v Čechách.

Jak již podotčeno, otec Antonínův, Jan, i strýc jeho Albert, od let dávných provozovali v Čechách pašijové hry.

Nemluvalo se při nich, byly to živé obrazy; částečně mimikou (pohyby) obrazům životnosti se dodávalo.

Kmenem představitelů v pašiových hrách byli členové rodiny Faustíků. V místě představení ostatní nutné osoby vždy se přibíraly.

Jaký asi ráz měly pašijové hry, představované rodinou Faustíků, znázorní nám opis tištěného plakátu, ohlašujícího hru tu v následujícím znění:

»Velká obět smíření na Golgotě, dějiny utrpení a smrti našeho Vykupitele J. Krista, zde pak 30 osobami za řízení A. J. Faustíků provedené budou.

Seznam děje:

I. *Abrahamova oběť díků*. — Úvodem k veliké oběti smíření jest předobraz starého zákona, kterak Abraham chce obětovati svého syna. Bůh chtěl totiž zkoušeti víru Abrahamovu

¹⁾ Ferd. Menčík v knize: „Velikonoční hry“ vydané v Holešově 1895 otiskl hry těchto názvů: „Komedie o umučení Páně“ a „Umučení Páně“ s přídatkem „Vzkříšení Páně“ (Se 3 obrázky.) — O velikonočních hrách se zmiňuje Z. Winter Ž. U. 728.

²⁾ Pašijové hry dosud hrávají v Hořicích. Viz o nich Škrdlou: Vlast XI. 58. — Světoznámé jsou pašijové hry v Horní Ammergavě v Bavorsku. — Č. L. V. 88, 89 přináší dva větší obrázky znázorňující pašijové hry z Vlastiboře. — V prvních počátcích svých hrávala pašijové hry Jednota katol. tovaryšů v Praze. — Sv. Josefská jednota v Praze VII. v letech 1895 až 1899 hrávala „Obrazy z umučení a oslavy Páně“, složené dle biblického textu od V. Stejskala, kaplana u sv. Mikuláše v Praze. Hrávaly se obrazy ty každého roku jmenovaného 12 až i 16krát v době postní a velikonoční. Nejprve ve verandě „U města Prahy na Letné“, později ve Veverkově ulici na Letné. — Tytéž Stejskalovy hry v r. 1899 hrála v Břevnově: Sv. Josefská jednota kat. jinochů a mužů. — R. 1900 ve Švandově divadle na Smíchově hráli: Pašijové hry, představující umučení, smrt a oslavení P. Ježíše Kr. Text složil J. Pauly. Ke sborům text upravil prof. V. Müller, hudbu a zpěv Fr. Picka. Vydal V. Kotrba v Praze. Tyto Paulyho pašije jsou tak upraveny, že nejméně 70 osob je může hráti. V r. 1900 se hrály na Smíchově dvacetkrát za sebou při vyprodaných domech. Hrály je i v Nár. divadle v Brně, v Chicagu v Americe a pak vícekrát po sobě v Břevnově roku 1907 a 1908 za velkého účastenství péči faráře P. Leona Mojžíše a řízením J. Vokouna, mistra komínika ze Smíchova, který úchvatně představoval osobu Krista Pána.

a rozkázal mu, aby svého jediného syna Isáka obětoval na hoře Moriah. Abraham provázen dvěma služebníky, vydal se bez prodlení na cestu. Přišel k oltáři obětnímu, propouští oba služebníky, svazuje dříví k obětování milovaného Isáka a přistupuje s ohněm a mečem obětním ku oltáři. Bojuje v nitru s přirozenou láskou otcovskou, odhodlá se konečně k rozhodnému činu, náhle však zjeví se mu anděl a oznamuje mu, že Bůh přijímá oběť, jako by byla vykonána.

II. Slavný *vjezd* do Jerusaléma. — Ježíš vjíždí do Jerusaléma za jásotu lidu.

III. *Loučení v Betanii*. — Kristus loučí se se svou bolestnou Matkou a se svými přáteli.

IV. *Večeře Páně*. — Ježíš odbývá poslední večeři se svými učedníky.

V. *Ježíš na hoře Olivetské*. — Kristus přemožen bolestí a žalem, modlí se v zahradě Getsemanské; tři průvodčí jeho, Petr, Jakub a Jan spí pod stromy olivovými. Mistr vstane, popojde k Petrovi a Jakubovi, domlouvá jim otcovsky a prosí, aby bděli ještě hodinu. Opět vystoupí na horu Olivetskou, modlí se ještě vroucněji, nalezne pak i Jana spícího. V největší míře smutku oddává se Kristus zcela vůli nebeského Otce svého. Otec sesílá mu anděla k útěše. Nebeským zjevem tímto probouzejí se tři učedníci a ubírají se ku svému mistru. Mezi tím se zjeví zrádce Jidáš s rotou židovskou a žoldněři římskými, aby svého Mistra políbením zradil. Když Kristus prohlásí zástupu, že jest ten, kterého hledají, vrhne se zástup na zem, a Petr utne Malchovi ucho. Kristus domlouvá proto Petrovi a uzdraviv ucho pacholkovo, loučí se znovu se svými třemi učedníky a vzdává se zástupu, aby spoután byl a odveden.

VI. Kristus před *Annášem* a *Kaifášem*. — Kristus vlečen jest před soudní stolicí Annášovu a Kaifášovu. Tito táží se o jeho osobě, on odpovídá slavně: »Ty jsi řekl: Já jsem Syn Boží«. Za to dostane políček. Nejvyšší kněz viní jej z rouhání, vynese rozsudek a káže jej odvésti. Pozdě přichází Jidáš v lítosti a zoufání a chce vrátiti 30 stříbrných, odměnu své zrady. Avšak pustý výsměch a odbytí dohání jej v zoufalství; hodí peníze k nohám velekněze a spěchá se oběsit.

VII. Ježíš v nádvoří *od Petra zapřen*. — Ježíš předveden v posměšném rouše, jež mu Herodes obléci dal, tu vzpomene Petr slov Mistra, odchází a pláče.

VIII. Ježíš *bičován* a trním korunován.

IX. Ježíš před *Pilátem*. — Kristus před Pilátem. Lid žádá propuštění Bar(n)abáše a smrt nevinného Krista.

X. *Křížová cesta*. — Kristus nesa těžký kříž, kráčí na Golgotu. Zemdlen a vysílen klesá po prvé pod křížem. Na cestě setká se s Matkou svojí, kterou provázejí ženy a miláček Jan, načež podruhé pod křížem klesá. Veronika podává Spasiteli roucho, aby setřel krvavý pot svůj, kdežto Ježíš po třetí klesá.

XI. Ježíš ze šatu svlečen a na *kříž přibit*; o své roucho oloupen.

XII. *Ukřižování*. — Ježíši rozpjatému na kříži podávají octa se žlučí. Svoji bolestnou Matku odevzdává Ježíš Janovi. Duši svou poroučí Otci nebeskému, sklání hlavu a umírá. Longinus otvírá kopím bok Ježíšův.

XIII. *Snětí s kříže*. — Nikodem a jeho pomocníci snímají tělo Ježíše s kříže.

XIV. Ježíš na *klíně své bolestné Matky*.

XV. *Ježíšův pohřeb*. — Kristus vložen jest do hrobu od Josefa z Arimatie.

XVI. Na konec: Kristovo slavné z *mrtvých vstání*. — Záruka naší spásy... Upozornění. Naše děje nejsou dosud se žádnou jinou společností k přirovnání, nýbrž co upomínka na dávnou svatou minulost.«

Není bez zajímavosti sledovati dle knihy doporučení vázané v aksamit s rohovým kováním mosazným, chované na památku v rodině Faustíkově, kde všude pašijové hry rodina Faustíkova provozovala. Záznam veden teprve od r. 1880 a svědčí, že hry ty předváděny byly v r. 1880 v místech těchto jmen: Nový Knín, Holubice, Brozany, Koštice, Kožov u Loun, Louny, Vetlá, Lužec. Kadlín, Skalsko, Nebužely, Vysoká u Mělníka, Šemanovice, Vlňoves, Libotýnice. V r. 1881: Rohatec, Budenice, Pchery, Ječovice, Řenčov, Líšany, Lužná, Slabce, Roušínov, Petrovice u Rakovníka, Čistá, Chříč, Lubná, Kvíllice, Kročehlavy, Kladno, Unhošť, Slaný, Koleč, Bratronice, Chyň, Kněževy u Prahy, Hostouň, Šárka, Středokluky, Liboc, Řepy, Lidice, Vřetovice, Vinařice, Pochvalov. V roce 1882: Křtěno, Žabovřesky, Písty, Dřísy, Čelakovice, Bříství, Č. Brod. R. 1883: Kovář, Lobeč, Březinka, Skochovice. R. 1884: Radím, Všeň. R. 1886: Malá Lhota. R. 1887: Dolní Lipchavy, Písečná, Řetová Velká, Dolní Újezd. R. 1888: Sebranice, Korouhev, Bystré, Svojanov, Něm. Bělá, Vítějoves, Žarošice, Dolní Bojanovice, Rohatec, Kněždub, Hrozná Lhota, Lipov, Velká, Vel. Blatnice, Vlčnov, Újezd, Horní Lhota, Vel. Ořechov, Malenovice, Rymnice, Střebětice, Chropín, Pavlovice, Beňov, Majetín, Horní Újezd, Keleč, Bránky, Poličná, Choryň. R. 1889: Kašava, Horněmčí, Milokoš. R. 1891: Raškovice, Čeladná, Kožlovice. R. 1892: Jindřichov, Spálov, Březová, Lhotka, Melč, Milovany, Lašťany, Chvalkovice, Jakubčice, Hlubotec, Komárov, Doběšov, Žimrovice, Benkovice, Slavkov, Bohučovice, Hrabýň. R. 1893: Jezernice, Bechlín, St. Jičín, Albrechtice, Trnavka, Štramberk, Vlčovice, Hukvaldy, Fryčovice, Brušperk, Stará Ves, Stará Bělá, Ratimov, Bruzovice, Poruba, Krásné Pole, Sedliště. R. 1894: Býlavsko, Rusava, Kašava, Hošťálkov, Vsetín, Hrozenkov, Halenkov, Hovězí, Pětvald, Radvanice, Domaslovice, Borová, Kunčice, Zubří, Vid, Zašová, Veselá, Choryň, Paršovice, Lonkov, Želechovice, Slušovice, Fryšták, Holešov, Horní Lhota, Slup, Soběchleby, Hlinsko.

R. 1895: Sanov, Šumice, Nivnice, Velká, Blatnice, Derfle, Caštkov u Uh. Brodu, Březolupy, Bílovice, Buchlovice, Stříbrnice. R. 1896: Osvětimany, Vlkoš, Mistrín, Bohuslavice, Brankovice, Střílky, Chvalkovice, Vracov, Vacenovice, Machov, Police n. Met. R. 1897: Bielej. R. 1898: Prostějov.

Rodina Faustíkova, jak patrně, prováděla hry pašijové v Čechách i na Moravě. Leč i do Slezska zavítala a mimo to hry ty dle seznamu provozovala ještě ve 29 místech německých (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku) a ve třech obcích s polskou řečí.

Ve zmíněné knize doporučovací všude v rekomendaci obsažena samá chvála od magistrátů, obecních zastupitelstev, farních úřadů, správ měštanských i obecných škol i od jiných společností, ověřená pečeti i podpisy.

Na př. hned z kraje purkmistr v Novém Kníně 21. března 1880 pod pečeti vydává toto vysvědčení: »Z rady král. zlato-horního města Nového Knína se k žádosti p. Jana Faustíka stvrzuje, že v zdejším městě několik představení pašijových ze života a utrpení Ježíše Krista k všeobecné spokojenosti obecnstva provedl. Pochvalného uznání zasluhuje p. Jan Faustík z té příčiny, že pro dítky škol Novo- a Staroknínských uspořádal zvláštní představení za velmi snížené vstupné.«

V Slaném r. 1881 ředitelé měštanských škol dívčí i chlapecké piší: »Dovšvědčujeme, že pašijové hry byly pro školní mládež v Slaném za snížené ceny velmi zdařile provozovány, pročež p. J. Faustík a jiným školám doporučujeme. Jan Stuchl, ř. školy měšť. dívčí. Jos. Faměra, ř. měšť. školy chlapecké. Josef Mika, katecheta.«

Farní úřad v Kadlíně dovšvědčuje r. 1880: »Pašijové hry byly v Kadlíně dne 4. a 5. listopadu slušně a důstojně provedeny a dojalý hojně shromážděné obecnstvo.«

V jiných osvědčeních se píše: »Ku všestranné žádosti hry ty byly opakovány — byly provedeny s velkou obratností a ku spásnému poučení obecnstva — neobsahují nic závadného, ba spíše mnoho poučného (ředitel A. Morávek v Lounech) — provedeny byly při velké návštěvě obecnstva — živé, částečně mimikou provozované obrazy pašijové p. J. Faustíkem a jeho rodinou uspokojily všechny přítomné — důstojná věc byla velmi důstojně provedena« — jinde chválí se i výprava rouch a pod.

Rodina Faustíkova se ztenčila, a tak nyní Antonín Faustík obmezuje se jako obratný herec pouze na předvádění her loutkových. V lednu 1909 meškal na Stochově, kde jsem uvedený právě záznam kulturně-historický od něho zachytil; jinak snad vše bylo by utonulo v moři zapomenutí.

Konče stať tuto, připomínám, že druhdy i figury znázorňující utrpení Páně vozívali po městech i vesnicích našich majitelé různých panoram.

Tak na př. před lety jezdil kdosi po Cechách s vozem velkým, v němž ukazoval Večeři Páně, Olivet¹⁾ (zahradu Olivetskou) a Boží Hrob. »Figury, jak se řekne« — sdělil se mnou komediant František Landgraf (nar. 1828) — »byly ve velikosti hlavy.« Figury ty byly vyřezány ze dřeva v Miroticích.²⁾

V r. 1905 na Kladně jistým podnikatelem ukazovány byly voskové figury v životní velikosti znázorňující utrpení Páně. Ukřižování Páně bylo mechanické.

Kromě her náboženských vánočních a velikonočních i jinaké hry náboženské v lidu našem se ujaly a těšily se veliké oblibě. Byly to zejména *biblické* hry, jež zvláště nejednu událost Starého Zákona na jevišti uváděly.³⁾

I *životy svatých* divadelně zpracované na jevišti rády bývaly vidány.

Na naše doby nejedna prostonárodní hra druhu toho se dochovala, jako hra o sv. Janu N.⁴⁾, sv. Jiří⁵⁾, o sv. Barboře⁶⁾, Dorotě⁷⁾, Kateřině⁸⁾.

Šířeji zmíníme se zde o truchlohře: »*Svatý Jan Nepomucký*« z r. 1814. Jest sice uměle zpracovaná, ale hověla vkusu lidovému.

Děj hry jest obratně zosnován, ač pravdy dějepisné nebylo hrubě šetřeno. Král Václav vylíčen tu jako panovník dobrý, ctnostný a spravedlivý, který má jedinou jen chybu, že miluje ctnostnou choť svou Johannu až k žárlivosti. A této chyby využítuje ctižádostivý dvořan Zytho ke svým pletichám. Zytho zamýšlí dosíci neobmezeného vlivu na krále tím, že chce, aby král odvrátil se od své manželky k sestře Zythově Ludmile, kteráž jest v komonstvu královnině. Ludmila, dívka ctnostná, neví ničeho o podlém záměru svého bratra a jest nakloněna šlechtnému hraběti Quidovi, nejvyššímu číšníku královskému, jenž se o její ruku uchází. Zytho, chtěje svazek tento násilně

¹⁾ Jméno Olivet připomíná starodávný Olivet. Někteří správcové kostelní totiž v pašijový týden vystavovali při Božím Hrobě i plastickou zahradu s figurami P. Ježíše a sv. apoštolů, zvláště v časech pobělohorských. Ž. C. 864.

²⁾ Srv. o tom více dra A. Podlahy: »České květy« r. 1903—4, str. 134.

³⁾ Obšírně o hrách těch Ž. U., str. 729 a násl.

⁴⁾ Č. L. IV, str. 400—406. Hra ta jest z Vamberecka z XVIII. stol. Tamže s oblibou hojně bývala pořádána.

⁵⁾ Č. L. V, 45. Hra ta jest z Náchodska.

⁶⁾ Č. L. VI, 68, 154. Hra ta jest z Vamberka. — Č. L. V 126. Dosud tu onde »barborky« při obchůzce zlomek hry o sv. Panně Barboře předvádějí.

⁷⁾ Č. L. XI. 53. — Č. L. IX. 217. — Č. L. XVII. 173. — Obrázková Revue roč. II., 179: Dra J. Zítka: »Se sv. Dorotou«.

⁸⁾ Č. L. IX. 81. — Je zajímavé, že i Jesuité žáky svými již r. 1567 provozovali českou smutnohru o sv. Václavu. (Děje vys. škol pražských. Ž. Winter, 53). — I na Boží Tělo Jesuité u oltáře uspořádali divadlo tak dojemné, že i jinověrci přítomní zaplakali. Ž. C. 870.

přerušiti, umíni si, že i Quida zničí. I vzbudí v králi Václavovi žárlivost vůči Quidovi, předstíraje lživě, že sličný hrabě královně není lhostejným. Aby slovům svým dodal váhy, zneužije milostného dopisu, jenž Quido sestře jeho Ludmile byl psal, a namluví králi, že dopis ten psán královně; dá zhotoviti i falešnou odpověď královninu na tento list, a předloží rovněž králi. Král Václav uvěří tomu tím spíše, poněvadž spatří náhodou, kterak Quido před královnou klečí, a domnívá se, že hrabě prosí o její přízeň, kdežto v pravdě Quido královnu prosil, aby vlivem svým vymohla u Zytha, by neodpíral mu déle ruky sestřiny. Král dává královně nelibost svou na jevo, ač neoznámí jí příčinu svého hněvu. Královna, sklíčena jsouc žalostí, povolá k sobě svého zpovědníka sv. Jana Nep., hledajíc u něho útěchy.

Než i to Zytho králi vylicí jako důkaz viny královniny: královna má prý špatné svědomí, a proto povolává k sobě svého zpovědníka. Zytho sděluje sestře své Ludmile opatrně nešlechtný svůj záměr, ježž s ní má. Ludmila však prohlédá nekalé jeho záměry a vytýká mu v spravedlivém rozhorlení, kterak se provinuje na šlechtné královně.

Zytho dá ji za to zavřítí v domě svém, aby záměrův jeho nerušila. Pak sdělí králi, že sv. Jan Nep. rozmlouval nejen s královnou, nýbrž později i s hrabětem Quidem, a hledí z toho v králi vzbuditi domněnku, že sv. Jan Nep. do celé té věci jest zapleten; chceť nešlechtník i zpovědníka královnina, který by plány jeho zmařiti mohl, odstraniti.

Král povolá sv. Jana k sobě a žádá, aby mu vyzradil zpověď královninu a tak ho zbavil všech pochyb o její věrnosti. Když Jan odpírá tak učiniti, dává jej král odvésti do žaláře. Však sotva Jan do žaláře byl odveden, vyčítá sobě král, že dopustil se první nespravedlnosti za své vlády, než, nechce naprosto upustiti od záměru svého.

Povolává Zytha k sobě a nařizuje mu, aby hleděl sv. Jana sliby a hrozbami přiměti k vyplnění vůle královny. Dovoluje, aby po případě před očima sv. Jana konal přípravy k mučení a tím jej zastrašiti hleděl, dále však aby ničehož bez vůle královny nečinil. Při výslechu, ježž Zytho se sv. Janem započal, zahanbí sv. Jan nespravedlivého soudce tím, že mu vytýká jeho nekalé záměry.

Zytho z počátku se zalekne, vida však, že by sv. Jan jemu velice nebezpečným státi se mohl, jde ku králi a předstírá, že sv. Jan dal se pohnouti k některým výrokům, které o vině královniny svědčí, že však více pověděti se zdráhá. Král přikazuje, aby sv. Jan vyveden byl v noci do prostřed mostu a tam aby mu pohroženo bylo smrtí, jestliže neučiní králi po vůli. Na otázku Zythovu: »A kdyby to bylo marno?« odpovídá král: »Pak odvedte jej zpět do žaláře, až já u věci té sám rozhodnu a jej na svobodu opět propustím.«

Zatím podařilo se Ludmile prchnouti z domu bratrova. Chvátá ku králi a vysvětlí mu podlé záměry nešlechtného svého

bratra. Král pospíší k manželce své a prosí za odpuštění. Zatím Zytho dal sv. Jana nejen na most dle rozkazu králova vyvésti, nýbrž kázal jej uvrhnouti do vody. Lid bouří se, zvěděv, co se stalo. Král ujišťuje lid, že se nešlechtný čin Zythův stal proti jeho vůli, slibuje, že Zytha po zásluze potrestá a káže, aby tělo sv. Jana na hradě Pražském s největší slávou bylo pochováno.¹⁾

Obrázky.

Počátek malířství a to po výtce náboženského sledovati lze v Čechách od dob křesťanství.

Již opat sázavský Božetěch velebí se jako malíř, jakož i jeho nástupce Děthard (1097—1133).

Z nejstarší doby české připomíná se zejména obraz P. Marie, který kníže Vratislav r. 1081 věnoval biskupu passovskému, dále stkvělé drobnomalby.²⁾

Za doby Karla IV. založením bratrstva malířů r. 1348 povzneslo se velice české malířství.

Stkvělými ukázkami z doby té jsou na př. památné malby karlšteinské, tabulové obrazy (na dřevě malované), mezi nimi zvláště obrazy P. Marie.³⁾

Za doby Karla IV. a Václava IV. chrámy pražské i venkovské ozdobovány byly vůbec stěnomalbami.⁴⁾

Z dob těch zachované různé knihy náboženské jako misály, bible a j. jsou svědectvím vyspělého umění českého drobnomalebného.

Slavné je období tak zvaných arch, skládacích dřevěných oltářů s malbami i řezanými ozdobami z doby gotiky.

Proslavené jest i umění drobnomaleb v kancionálech českých, jichž potřeba po zavedení českých zpěvů místo latinských v druhé polovině XVI. století znova nastala.

¹⁾ Ve Škrdlově „Vlasti“, ročník XI. a XII. obsažena je studie dra A. Podlahy a Ed. Šittlera: „Národopisná výstava československá v Praze roku 1895.“ Tu se popisují výstavní náboženské předměty, jako kalichy, roucha a j., jakož i Památky kultu sv. patronů českých a Sbírka staročeských obrazů a soch Mariánských. Ze studie té vyňat svrchu uvedený obsah náboženské hry o sv. Janu Nep. (Vlast, XII., 672 a násl.). — V posledních letech hrávají se hojněji náboženské hry jako: „Sv. Julie“, „O Josefu Eg.“, „Malá pasačka Lourdská“ a j.

²⁾ Na př. z XI. století „Vyšehradský kodex“ v universitní knihovně pražské (F. Lehner vydal jej v reprodukci), Evangelistarium v kapitulní knihovně pražské (viz dra A. Podlahy Soupis památek hist. a uměl.: „Knihovna kapitulní“). Tu podáno 340 vyobrazení a pět tabulek.) — Z XII. stol. opis Gumpoldovy legendy o sv. Václavu, Ostrovský kodex v kap. knihovně, z XIII. stol. Mater verborum v mus. knihovně. Z rozhraní XIII. a XIV. věku Velislavova bible v pražské Lobkovicově knihovně, Passional abatýše Kunhuty v univers. pražské knihovně.

³⁾ Viz o obrazech starých P. Marie dra A. Podlahy: Panna Maria v starším českém umění výtvarném. Almanach Mar. str. 78 a násl.

⁴⁾ Viz na př. stěnomalbu v kostele Slavětínském ze XIV. století. Reprodukováno v Soupisu památek hist. a uměl. „Polit. okres Lounský“.

Mistři slovu od nejstarších dob obohacovali náboženskou malbu plody svými až po Škrétu, Brandla, Raaba, Helicha . . . až po mistry novodobé.

I dřevoryty české, kovoryty a kamenotisky umělecké na oslavu Boží mnoho učinily.

Zatím co vyspělé, umělecké malířství české pělo chválu Bohu a svatým jeho — jako fialky skrývající se pod keřem i lidové umění malířské skromně, ale upřímně hlásilo se vždy pěti slávu nebesům.

Z nejstarších dob milé vlasti naší nemnoho arci ručních obrázků se nám dochovalo. Spíše ze století nám bližších, jak svědčí ojedinělé obrázky zde onde uchované, domovní malby, malby v modlitebních knihách a p.

Kromě náboženských knih i různé knihy světské lidové četby okrášleny bývaly tu a tam i prostonárodními obrázky náboženskými.¹⁾

Promluvíme nyní o některých nápadných skupinách prostonárodních obrázků náboženských, jak buď lidoví umělci ručně sami je vytvořili neb i tiskařské závody, hovící vkusu vrstev lidových. Mám zde na zřeteli nikoli obrázky jako součást knihové výzdoby, nýbrž jednotlivé listy, kusy, s nimiž potkáváme se za rámy na stěnách příbytků lidu našeho, na víkách truhel babiček našich, jimiž rády je polepovaly, v modlitebních knihách, kamž obyčejně je lid vkládá a pod.

Zvláštní skupinu tvoří ručně malované obrázky na *pergamenu* neb i papíru, s okrajem někdy vkusně *prolamovaným* na ocelových čekanech čili puncech. Takové vyražené okraje bývají někdy tu a tam i ptáčátky nebo květkami pomalovány. Obrázky takové mimoděk vyvolávají v nás vzpomínku na středověké drobnomalby. Ovšem nejsou daleko tak umělecké, ale i tu bývá nejednou čestná výjimka.

Tyto obrázky byly u nás malovány hlavně v druhé polovině XVIII. století, zajisté i dříve, jakož i v první polovině století XIX.

¹⁾ Tak kniha o Genovefě, vévodkyni brabantské, po první tištěná v Příbrami r. 1752 pod názvem: „Velmi pěkná a pohnutelná a čtení hodná historie o nevině soužené sv. pfalchraběnce Genovefě“. — U firmy Landfrasovy v Jindř. Hradci vyšly různé spisy lidové jako: Meluzina, Magelona, Hirlanda, Bertha von Rosenberg, Žluté mužátko, Svedený Havel, Princezna Nesyta, Enšpigl, Itha von Togenberg, Zlatý strom, Robinson, Rübezahl, Muž se železnou škraboškou, Fridolin a jiné. Tu a tam v některé knize té shledáme se s obrázkem prostonárodně-náboženským. Též i v jiných oblíbených prostonárodních knihách, jichž seznam uvádí M. Matějková v Ottově Národopisné výstavě československé v Praze 1905. Str. 244 a násl. Spisovatelka zde výslovně podotýká, že mezi oblíbenou lidovou četbou ode vždy první místo zaujímaly knihy náboženské vedle různých rytířských povídek, kronik, lékařských knéh, kalendářů a j. — V témže díle (str. 381–387) dr. Podlaha, Ed. Šittler a dr. Tumpach líčí katol. literaturu dob starších i moderní na Národopisné výstavě v Praze 1895 vyloženou. Nejedna z knéh těch vyzdobena je náboženským obrázkem.

Vynikla v té příčině na př. Aug. Hellová, jeptiška Doksanská.

Z klášterů dostaly se obrázky zmíněné mezi lid. Ale i jiní malíři městští i venkovští zabývali se malováním obrázků takových.

Malovaný obrázek s prolamovaným okrajem.

(Asi z počátku XVIII. stol.)

Mnoho obrázků druhu toho nalezl jsem zavěšených za sklem v domácnostech českých i vložených do starších modlitebních knížek.

Jiného rázu jsou obrázky, jež dosud lid náš tu a tam v příbytku svém mívá vyvěšeny, na nichž zejména krojové součásti bývají polepeny drahocennými látkami. Tak na př. vzata

rytinka Birkhardova, zobrazující sv. Teresii. Ústřižky vzácných látek pokryta a přelípnuta součást obrázku rouchová, jen obličej z rytinky původní ponechán. Patrně druhu toho obrázky namnoze jsou opět původu klášterního. Aspoň Karmelitky v Praze na Hradčanech po tu dobu dovedně obrázky takové sestrojují, ozdobně okraj prolamují a obrázky takové rozdávají.¹⁾

Zcela zvláštního rázu druhdy mezi lidem naším rozšířeny byly *cínové obrázky*, jež asi od r. 1790 vyráběl Maulini na Smíchově. Do kotlíku dal cín, roztavil jej a do tekutého cínu vložil skleněnou tabulku, do níž vryt byl obrázek posvátný. Dutinka obrázková se vyplnila cínem, vyňala se, cín ustydl, a z ploténky skleněné se vyklopil hotový vypuklý obrázek cínový. Maulini zbohatl a zařídil si velkou měditiskárnu. Řada zručných malířů a malířek černé mědirytiny přemalovala. Obrázky takové druhdy v Čechách byly velmi oblíbeny.

K měditiskárně Mauliniho v minulém století záhy se přidružily i jiné měditiskárny, jakož i ocelotiskárny a Čechy zaplavovaly malými i velkými obrázky posvátnými. Přistoupily k nim i kamenotiskárny.

V Praze měli zejména tiskárny obrázků posvátných: V Hoffman, Morak, Rudlové, Josef Hora, Dominik, syn jeho, Koppe, Fr. Rzehula, Kopetzky, Pachmayer, Hagewald, Lhotzky a j.

I v jednotlivých městech českého venkova v minulém století bylo dosti tiskáren posvátných obrázků.²⁾

Též v tiskárnách těchto namnoze obrázky se ručně přemalovaly, pokud způsob ten nevytiskl barvotisk.

Tak na př. v tiskárně Rudlově v Praze (založ. 1827) zaměstnána byla přemalováváním celá řada lidí. Zejména dívky. Nejednou se vdaly a celá rodina pak se zabývala malováním obrázků pro Rudla, jako na př. rodina Veissenfeldova, rodina Faltisova a j.

Koppe na rozdíl od Mauliniho ryl také do skla obrázky svatých a dutinku takto vzniklou vyléval nikoli cínem, nýbrž klišovatinou. Vznikly tak vypuklé *želatinové* obrázky. Vyráběl

¹⁾ Rytinky posvátné, jež ústřižky látek vzácnějších byly polepovány, bývaly u nás velmi hojné. Buď jak vyšly z lisu tiskacího, černé, nebo ručně kolorované častěji dosud nalezneme za sklem v příbytcích lidu venkovského nebo v modlitebních knihách. Od poloviny XVI. stol. žilo v Praze mnoho mědiryjců, kteří i pro knihy i samostatné náboženské obrázky do mědi ryli a pak tiskli. Tak byl to Kriginger a synové jeho. V době Rudolfa II. za zlatého deště podpor žili hojní mědiryjeci v Praze. Světové jméno má Václav Hollar, od něhož je mnoho náboženských obrázků. V 2. pol. XVII. a 1. pol. XVIII. stol. bylo ryto hojně obrázků svatých a je z toho období známa celá řada více méně vynikajících ryjců jako Birkhardové a j. I v 2. pol. XVIII. stol. v Čechách řada ryjců náboženských obrázků žila, jako Arnolt, Rentz, Müller, Balzer a j. (Srv. Dlabáčův A. h. Künstler-Lexikon, dále „Květy“ XIV., str. 739 a n.) V XIX. století ryli u nás obrázky na př. lepší ryjci: Al. Drda, Al. Petrák, J. Rybička, J. Skála, J. Patočka, V. Merklas a j.

²⁾ Srv. o tom K. Procházka: „České náboženské obrázky XIX. století. (Vlast XXI., seš. 11. a 12.)

v starší době i ploché obrázky klihové. Klihovatina bývala obyčejně červené barvy a nátisk byl zlatý.

Zvláštní skupinu nástěnných obrazů tvoří u nás obrazy malované *na skle*. Mezi nimi zvláště ceněny bývají obrazy tak zvané »zrcadlové«. V třpytivém totiž poli zrcadlovém vmalován jest obraz.

Prodávaly se hlavně o trzích a také prý s nimi chodívali »gránové« (t. j. z Krajiny obchodníci s ozdobným i jiným zbožím po způsobu sklenkářů slovenských druhdy u nás se potulujících).

Tu a tam u nás — a to zvláště v okolí Prahy — zdobívali světnice i obrázky *ze dřeva vykládanými*.¹⁾

Také tu a tam ve venkovské světničce mají zavěšený obrázek z papíru a uměle vystříhaný.

Vzácně leckde najdeme ještě obrázek vytvořený z vosku nebo z hlíny s námětem náboženským, nebo malovaný na dřevě či plechu, původu prostonárodního.

Lid náš v příbytcích svých dosud mívá rozvěšenu směs obrazů všech právě vypočtených druhů. Jest zvláště s podivním, že při známé křehkosti skla tolik a tolik ještě najdeme skleněných obrazů mezi lidem.

Nástěnné obrazy za rámem obyčejně zobrazují: Nejsvětější Trojici, Ježíše ukřižovaného, P. Marii na nebe vzatou, v nebi korunovanou, Matku Boží bolestnou, Božské srdce P. Ježíše, srdce P. Marie, sv. Rodinu nazaretskou, sv. Florianu, obrazy křestních patronů, jako sv. Josefa, sv. Rosalii, sv. Jana Nep., sv. Václava, sv. Annu, sv. Maří Magdalenu, sv. Barboru, sv. Antonína a j.

Mnohdy na obrazech těch lze postřehnouti leckterou zvláštnost. Tak na př. zobrazování Nejsvětější Trojice skupinou tří hlav.²⁾

Shrneme-li pozorování svá o náboženských obrazech zde líčených v jedno, shledáváme, že v XIX. století víc a více mizí ručně malované obrázky — najmě ony vkládací do modlitebních kněh a že udržují se asi tak do let padesátých století minulého jen jako ilustrace v lidových psaných knížkách modlitebních.

Větší, ručně malované obrazy na skle, na stěnu zavěšované, ovládaly téměř výhradně venek náš tolikéž asi do let padesátých uplynulého věku.

¹⁾ Na způsob intarsií. Jeden takový obrázek zobrazující ukřižování Páně jest zavěšen v selské jizbě z okolí Prahy v zemském čes. museu pražském.

²⁾ Viz o tom Č. L. VII., str. 94 a násl. a Č. L. XI. 51. Tu jest více reprodukcí znázorňování Nejsv. Trojice. — Pěkným vodítkem při tvorbě i posuzování náboženských obrazů jsou dra G. Pecháčka: »Ikografické předpisy«.

Víc a více od počátku minulého století v posvátném obraznictví našem počíná se uplatňovati mědiryt, později oceloryt, až vítězí.

Po r. 1820 začínají se u nás objevovati také kamenotiskové náboženské obrazy.

Při všech těchto způsobech udržuje se neustále dřevorytina, až v posledních desetiletích minulého století hojně se u nás počíná ukazovati barvotisk náboženských obrázků a nejposléze i zinkografie, a dva tyto poslednější způsoby výroby vítězí.¹⁾

Výzdoba lidových modliteb.

Chceme-li okem svým se pokochati cele na spanilém květu lepé kaliny nebo růže stolisté, neutrháme pouze květu, nýbrž v krásném orámování zelených lístků zadíváme se na květ.

Protož chtějíce lépe posouditi, kterak ve psaných modlitebních knihách lid náš i malířského umění dovedl použití na oslavu Boží, rozhlédneme se po celém tom prostředí, v němž vykvetl obyčej zdobiti modlitební knihy ručně pracovanými obrázky a okrasami.

Druhdy ve středověku nádhernými písmeny (iniciálkami) i obrázky (miniaturami) zdobili předci naši pergamenové zpěvníky, zvané kancionály.

S obyčejem tím shledáváme se v současně psaných, spíše ale v později psaných lidových modlitbách.

Již od středověku bývaly pro dívky-panny psávány knížky modlitební, jak svědčí jedny takové modlitby z konce XIV. nebo z počátku XV. století, uložené v museu pražském.²⁾

Leč v dobách pozdějších častěji psávány bývaly na zakázku zvláště pro zámožnější nevěsty, rolníky a selky.

Když totiž v 17. století následkem úpadku literatury české i kněhtiskařství nedostatek modlitebních knížek se stával citelným, — jak čteme na př. v »Knize o rozdílu a povinnosti« z r. 1680 — nezbývalo nic jiného, než opisováním si pomoci.

Skrovný výběr některých druhů písemnictví tiskem šířeného vůbec nedostačoval potřebám místním a povaze jednotlivých čtenářů, a v těch oborech zachoval si vládu rukopis. Tak bylo s knihami modlitebními a zpěvníky chrámovými.

Zajisté i tvůrčí a umělecký pud dával vznik knihám toho druhu.

¹⁾ Starší české obrázky náboženské jsou také těchto způsobů výroby: leptané (aquatinta), skoblenné (mezzotinto). Hojně se i radirovaly obrázky, jakož i linkovacího stroje se upotřebovalo, též i gillotage (způsob podtisku na bankovkách.) Ovšem způsoby jmenované se všelijak spojovaly.

²⁾ N. P. S. V. a VI., str. 3.

Největší počet těchto knížek modlitebních jest z druhé poloviny 18. století a z první poloviny století 19. Na československé výstavě národopisné r. 1895 v Praze, ze všech koutů Čech bylo jich sneseno přes 800 — velký počet ještě doma jich zůstal a vystaven nebyl. Uvažme též, co takových knížek z úcty ke starým lidem vloženo bylo i do hrobu!

Na těchto modlicích knížkách pozoruhodná již bývá vazba. Bývá prostá — ale i nákladnější z pergamenu, z kůže i z mosazu, hlavně v jihozápadních Čechách a z Blatska.

Ornament zlatý na deskách bývá vlisován. Obvykle jsou to guirlandy (věnečky) květinové, barokové vásy, někdy i Beránek Boží, kříž, obraz P. Marie. Někdy bývají na desce vytlačena písmenka počáteční příjmení majitelova. Barva kůže bývá černá, jindy červená, nebo v červeném větším poli bývá obdélníková menší plocha černá.

Mosazné desky na modlitebních knihách zvláště z Třebońska, Blatska, bývají zdobeny rytými a píchanými ozdobami, ba i skleněnými kaménky přikrášleny.

To platí ale spíše o tištěných nebekličích — ty nejspíše bývají vázány v mosazných deskách.¹⁾

Často do zvláštního pouzdra »futrálu« se uschovaly psané modlitební knihy.

Zajímavý jsou již tituly modlitebních knih psaných. Jako matka útlému dítěti na znamení lásky dává sladká jména, líbezná pojmenování psaným knihám modlicím dávali jich pisatelé a malíři.

V Novostrašeckém museu národopisném uloženy jsou modlitební knihy, psané s těmito titulními listy:

»Štěpná zahrada, v níž se nachází z rozličných vonných kvítků uvité nábožné modlitby.« (Z r. 1817.)

»Duchovní křesťanskokatolické Jádro všech modliteb.« (L. P. 1821 dne 25. Máje.)

»Rajská Růže«. (Z r. 1822.)

»Zápal Lásky Boží duší vyvolených aneb modlitby katolické k pravému užívání jak ráno, tak u večer, též při mši a svaté zpovědi, s jinými pobožnými modlitbami doplněné. — S povolením císař. krále. censury. V Praze, u Františka Geržábka u půl zlatého kola.«

Tyto modlitby jsou litografované s ozdobnými ručními barevnými počátečními písmenkami a vykrášené ručním barevným květinovým ornamentem, bez udání roku.

Podle tohoto tištěného vzoru na Strašecku, přepsány byly různé jiné modlitební knihy, zdobené novými způsoby ozdob, s většími nebo menšími změnami nebo přídávky.

Tak »Zápal Lásky Boží aneb modlitby katolické k pravému užívání jak ráno, tak večer a letanie loretánská s příslušnými modlitbami doplněné.« (Z r. 1803.)

¹⁾ Zajímavá vyobrazení lidových vazeb na lidových nebekličích viz Č. L. XI. 123 a násl.

Ostatních pět modlitebních knížek, chovaných ve Strašeckém museu, jimž za vzor sloužily ony tištěné modlitby, jsou původu mladšího.

Stůjtež zde názvy ještě některých jiných psaných modlitebních knížek :

»Duchovní knížka v sobě obsahující tyto modlitby .

»Krásný nebeský zlatý klíč, hříšné srdce otvírající, to jest: Modlitby pobožné katolicky sepsané.« (A. 1753.)

»Nebeský budíček«. (L. P. 1812 dne 10. Julii.)

»Duchovní poklad aneb katolické modlitby všem nábožným křesťanům k duchovnímu potěšení, k prospěchu a spasení.«

»Duchovní poklad aneb modlitby katolické k pravému užívání vroucně psané.«

»Křesťanskokatolické modlitby pro ženskou osobu.«

»Každodenní obět Bohu aneb modlitby katolické z rozličných textů Písma svatého vyražené, pro osobu ženskou.« (Z r. 1824.)

»Vraucné modlitby.« (Z r. 18⁸/₇44.)

»Velmi pěkné a nábožné modlitby jednomu každému katolickému křesťanu k duchovnímu potěšení vyhotovené a z rozličných jiných pěkných modliteb sebrané.« (Přepsané L. P. 1770.)

»Rajská růže vonnými modlitbami vyplněná a ozdobená k pobožnému užívání prospěšná.«

»Arbor vitae: Strom života, na kterémžto vzrostlo prv nikdy nevidané ovoce, totiž překrásné modlitby ranní, večerní, při mši sv. .« (Z r. 1772.)

Na mnohých z knížek nadejmenovaných čteme, pro koho byly sepsány.

Tak jedny z r. 1817 na krásně zdobeném čelném listu nám prozrazují: »Tyto nábožné modlitby náležejí pro mne, Annu Paurovou, sousedku ze vsi Dřinova, N. 17.«

Jiné modlitby sepsány byly: »Pro Marianku Tureckou ze vsi Zbuzan.« (Z r. 1803.)

O modlitbách: »Duch, rajská růže,« dí majitel: »Tyto knížky jsou psány pro mravopočetného mládence Františka Kafku.« (Z Hole, z r. 1822.)

Často prostě nesou nápis, že psány jsou: »pro osobu ženskou.«

Též potkáváme se někdy na psaných modlitbách s prostodušnou prosbou: »Knižky tyto zhotovené v roce 1839 pro Marii Stádníkovou z obce Tuchlovic. Kdyby se stalo a přišly v jakémkoli pádu k ztracení, žádá se jedenkaždý, jemuž by do rukou přišly, pro lásku bratrskou, by je dle jména zase vrátil »

Anebo na jiných knížkách čtu:

»Čapek Jakub, ze vsi Lodenic. Kdo je najde, ať je odevzdá ty modlitby — nebo by to nebylo správné.«

A opět na jiných se domlouvá majitel knihy modlitební: »Tyto knížky náležejí Antonínu Růžickovi, od Nové Studnice

z numera 13ho. Kdo by je našel a je neodevzdal, ten by měl smrtelný hřích.« (Jsou z r. 1830.)

Pátráme-li po tom, kdo modlitby takové psával a malbami zdobil, nejednou shledáme, že spisovatel sám se zvěčnil na listu titulním.

Ukázka z modlitební knihy z Hole.
(Psány r. 1822.)

Tak jedny modlitby obzvláště krásně malované — prý levou rukou — psal a maloval Václav Bulant, učitel ze vsi Královic. (Z r. 1817.)

Jiné »zhotovil« Jan Hořký ze Svinařova. (Z r. 1839.) A opět jiné »opsal« Frant. Bělohoubek v Senci v r. 1827. Také v r. 1822 psával modlitby v Statenicích panský písař; — r. 1824 »Franz Kokta (v Pozdni)«.

Malované knihy modlitební jsou zvláštností lidu našeho. Ovšem podobné knížky viděl jsem i u Čechoněmců. Jinde prý jsou vzácné.

Po podání zpráv svrchu uvedených, spíše nás bude zajímati nyní vyličení úpravy a ozdoba jmenovaných knížek modlitebních.

Ozdoba v českých modlitebních knížkách vůbec získána bývá někdy jen pouhým vlepením tištěného obrázku nebo jeho okreslením.

Někdy okraje českých těchto památek bývají i jehlou uměle vypíchány. Jindy i barevnou stužkou bývají provlečeny okraje listů uměle vypichané.

Ale nejčastěji bývají tyto lidové památky okrášleny pěkně malovanými iniciálkami, počátečními písmenkami, okraji ozdobenými i obrázky.

Obyčejně se tu shledáváme s rostlinnými ozdobami, lidu nejbližšími. Vzácnější je ornament měřický, hojnější figurální.¹⁾

Vylíčím malířskou ozdobu z 27 exemplářů modlitebních knih z Novo-Strašicka, jež jsem měl příležitost prohlédnouti a jež z největší části chovány jsou v museu Novo-Strašeckém.

V počtu 27 jsem shledal pouze 4 bez ozdob, ač i z těchto troje aspoň ozdobný titulní list mají a uvnitř aspoň ozdobné počáteční písmeny.

V počtu 27 knížek některé iniciálky v pravdě tvorbou jsou umělecké, a věru, že leckterá čestně by obstála i v pergaménovém kancionálu.

Pouze pérovým ornamentem černým zdobeny jsou dvoje modlitby, ostatní jsou více méně barevny. Dvoje modlitební knihy jsou stínovány odstíny téže barvy nebo čárkovanou manýrou. Dosti vkusné to provedení.

Celkem malování je všude plošné. V jedněch modlitbách (Marjáanky Turecké) písmenka byla i zlacená.

Ornament je většinou květinový, téhož rázu jako na výšivkách bílých v kraji pražském. V přerůzných obměnách přicházejí metličky, lístky, z větévky pučící kvítky, jako koukol, karafiátek, i jahoda, jablička, chrpy a tulipánky.

Větévky ty prostě leží, nebo i vyrůstají z hrníčků nebo ze srdíček. Přicházejí i věnečky květinové tu a tam, i vybájené kvítky a rozvilinové květiny.

Zřídka vyzdobil lidový umělec modlitby barokovými závití, opletenými větévkami nebo i tu a tam malíř rozhodil baldachýnek.

Také leckde je měřická ozdoba, hvězdice, zejména versálky u litaní bývají pěkné.

¹⁾ O výzdobě lidových modlitebních kněh v Českém Lidu mnoho psali spisovatelé: Smutný, dr. Matějka, K. Adámek a M. Matějková. Ve Sborníku Národopisném Ant. Šolta. Všude s hojnými vyobrazeními.

Sem tam — ale vzácně — prohozeny jsou symbolické obrázky jako: oko Boží v trojhranu, srdíčko, z něhož plápolá oheň, nebo květinky z něho vyrůstají, monogram I. H. S., stylisovaná hostie, klíč srdce otvírající. V jedněch knížkách jsou i tuší provedené nástroje umučení Páně: kříž, kopí, houba, lucerna, metly, důtky, meč, váza na vodu, kladivo, hřeby a trnová koruna.

Figurované jsou pouze dvoje. A sice v jedněch je obrázek Krista Pána na kříži a holubice, držící kalich se sv. hostií v zobáčku. Při modlitbě za mrtvé je ještě skupina: umrlčí hlava, (přesýpací hodiny, doutnající svíce, jablíčko a keř růžový — vedle jiných přízdob rostlinných.)

V druhých — Bulantových — jsou anděličkové, Nejsv. Trojice, Kristus na kříži, kohoutek, ptáček, Agnus Dei, Kristus z mrtvých vstalý, P. Ježíš se třtinou, P. Maria, sv. Anna, sv. Jan Nep., sv. Barbora, sv. Rosalie, sv. Václav, sv. Josef, sv. Antonín Pad. — vedle obrázků: Oka Božího, hostie, jazyka sv. Jana Nep., pravice Boží, z oblak se vztahující k slunci, a držící v prstech srdce.

V jedněch knížkách je i vkusná písmenka K ze dvou zelených hadů spletená.

Zvláštní píle v těchto 27 modlitebních knihách věnována je výzdobě modliteb ke mši sv., již středem jest Nejsvětější Svátost oltářní. Co tu krásných iniciálek, květín, obrázků!

Tak je tomu zejména v již vícekrát zmíněných modlitbách, v »Štěpné Zahradě«, psaných Václavem Bulantem ze vsi Královic z r. 1817 s obrázky, jež za cíl mají zvelebiti Svátostného Krista.

Především na počátku pobožnosti ke mši sv. jest obrázek ukřižovaného Spasitele. Při obětování je pěkný obrázek hostie. Při pozdvihování anděliček drží sv. hostii — a jiný pozvedá kalich. Při sv. přijímání kněze je symbolický obrázek, dva ptáčekové zobou ovoce se stromu. Celá mešní pobožnost pak zdobena je přehojnými iniciálkami a květinovými ozdobami.

Jiný obrázek eucharistický je při pobožnosti: před sv. přijímáním lidu. Tu znázorněn kalich se sv. hostií v oblacích a kolem něho po stranách jsou větévky zelené s červenými růžičkami.

Po sv. přijímání (lidu) pak jest obrázek: Kristus Pán sedí na oblacích, po boku jeho jsou andělé, držící proužek s nápisem: »Pojď, požehnaná, ke mně!«

V těchže modlitbách je líbezný ještě obrázek eucharistický. Svatý Václav v plné postavě zobrazený s korouhví a štítem a po boku jeho s jedné strany vinohrad — s druhé strany obilné pole jako znamení, že dle legend ke mši sv. chystával víno i hostie.

Zajímavá zpráva o tomto Bulantovi se zachovala.¹⁾ Schá-

¹⁾ Viz „Slánský Obzor“ (r. 1896, str. 40).

zela prý Bulantovi z Královic pravá ruka — i psával a maloval modlitební knihy rukou levou. — Tisíce jich nedokáže pravicí to, co on dovedl levicí.

V jiných modlitbách nadepsaných: »Duchovní křesťansko-katolické jádro« z r. 1821 je zajímavě seskupený obrázek eucharistický. Stojí tu na ratolístce holubice. Z ratolesti pučí jeden tulipánek, růže, karafiát a dvě pomněnek. Holubice má hlavu obrácenu v zad a v zobáčku drží kalich, nad nímž Tělo Páně.

V »Duchovní rajske růži« (z Hole) jsou dva úhledné eucharistické obrázky. Nad člunečkem z monstrance je zobrazena bělostná hostie, pod lunelou (člunečkem) ozdobený trůnek — a po stranách sv. hostie jsou květinové hrnečky, z nichž vyrůstají stromky s pěknými lístečky a kvítky.

»Při pozdvihování svatého kalicha a krve Krista Ježíše« na ozdobné lince zase stojí kalich, kolem něho prohozeny jsou drobné kvítečky — a kolem celého kalicha je roztodivná ozdoba v podobě řecké písmeny omegy.

Na docelení představy o modlitebních knihách, psaných od lidu našeho, ke konci poznamenávám, že v zadu bývá několik prázdných listů, na nichž majitel rozličné záznamy vedl, ač v té příčině odedávna spíše kalendářů se používalo.¹⁾

Sochařství a práce řezané.

V Čechách v pradávne minulosti proslul sochařskou dovedností již Božetěch, opat kláštera sázavského.

Z druhé poloviny XII. století svědčí již mnohé práce dochované, že umění sošnické vyspělo u nás na výši znamenitou. Tak jsou to kamenické výzdoby českých kostelíků hrusického, vineckého, zábořského a j. Figurální práce vypuklé ze XIII. století, oltář kostela svatojiřského, vypuklé práce z mostecké věže malostranské v Praze, stkvělé kamenické práce kláštera blahosl. Anežky a j. jsou zářnými ukázkami doby té.

Znamenitě kvetlo sochařství u nás za doby Karla IV. Vzpomeňme jenom na př. na ony dvě překrásné opukové sochy sv. Kateřiny a sv. Barbory v kostele kláštera ročovského, jež mluví tak výmluvně o vyspělém umění tehdejší.²⁾

²⁾ Tak na př. jsou tu záznamy: „Syn Antonín, druhý, zemřel 27. února roku 1855 dopoledne v půl jedenácté.“ — „Přijmula jsem svátost svatého biřmování na Kornhauze jménem Marie dne 24. prosince roku 1825 Eleonora Librcajtová ze vsi Srbče.“ — „Kmínový olej pro bolení hlavy. Olivový mazat otekliny.“ — „Dne 22. máje 1866 padal sníh.“ — Zajímavá je poznámka v jedněch modlitbách: „Koupil jsem je v roce 1820 v Strašecím, když jsem dělal v Lidicích. To jsem byl na jarmarce. Zlatej 21 grošů to koštovalo. Čapek Jakob ze vsi Lodenice.“

¹⁾ Viz jejich vyobrazení v Soupisu památek hist. a uměl.: Polit. okres Lounský, str. 64, 65.

Z dob těch hlásí se okouzlujícím půvabem i více dřevěných soch P. Marie, vysvědčujících zároveň rozšíření tehdejší úcty Mariánské.¹⁾

Umělecké kazatelny, sanktuáře (výklenky pro uložení nej-světější Svátosti oltářní), křtitelnice, portály a j., vesměs z kamenu, vytvořené dlátem sochařským, dosud vzbuzují obdiv, na jaké výši již za středověku stály práce druhu toho.

Století XV. a XVI. proslulo u nás svými archami, t. j. oltáři ze dřeva, ozdobně řezanými a skládacími.²⁾

S uznáním se díváme i na náhrobní desky ať z kamene, či ze dřeva nebo z hlíny pálené (v Berouně), jež bohatě vyzdobovali předci naši a v minulých stoletích dávali na hroby v Pánu zesnulých.³⁾

Ze XVII. století a XVIII. dochovalo se nám mnoho soch. Leckterý kostel náš stal se v té příčině téměř malým museem. Vzpomeňme na př. nádherně ze dřeva řezaných oltářů v Lounech!

Všimněmež si i různých lavic výborně řezaných v mnohém našem kostelíku, jakož i rámců na obrazech svatých! Dýše tu tolik umění a krásy!⁴⁾

Uprostřed tohoto umění znamenitého kvetlo u nás vždy i prostonárodně náboženské umění sochařské.

Miním zde zejména různé sošky P. Marie.

Co takových sošek, namnoze neuměleckých, ale rázovitých ustálenými svými formami, rozšířeno je po chatách lidu našeho!⁵⁾

Jsou to nejčastěji Madonky s Ježíškem na ruce nebo sošky, zobrazující Matku bolestnou.

Kupme takovou sošku na památku pouti své na sv. Hoře, odkudž hlavně Čechy zásobeny jsou takovými soškami, srovnejme ji se starou soškou, snad před 50 či 100 lety tam koupenou, a shledáme, že jen dřevo na nově koupené sošce je nové — ale ostatní vše stejné.

Sošky takové lid náš obléká rád i do šatiček, penízky a perle skleněné rád jim navléká kolem hrdla a pak rád je staví

¹⁾ Viz dra A. Podlahy: Sochy a skulptury Mariánské v Čechách od dob nejstarších až do století XVI. V Praze. Cyr. Meth. knihtiskárna. 18 obrazů.

²⁾ Viz na př. obrázek Archy bydžovské: Illustr. katal. pam. výtvar a odd. církv. V Praze 1895.

³⁾ Viz na př. dřevěnou dřevořezbu náhrobní ze Zlíchova v díle: „Smíchovsko a Zbraslavsko“ str. 463.

⁴⁾ Srv. N. V. 336 a násl. — Cenné jsou i starobylé dřevěné sošky Vzkříšení v nejednom kostele našem, jako Vzkříšení ze Zálezlic, dále sochy Těla Páně jako ona ze 17. stol. v kostele sv. Štěpána v Kouřimě. Nespočetné téměř jsou sochy různých svatých v kostelech našich, zvláště pak přerozmanité sošky andělů.

⁵⁾ Snad v každém kostele našem je socha P. Marie, kterouž o processích a poutech nosívají družičky. Nejednou bohatě bývají sošky ty vystrojeny. Též sošky sv. Anny jsou v našich kostelech velmi hojné.

v příbytku svém tu do výklenku ve zdi, tam na skříň či prádelník, často i skleněným příklopem sošky takové přikrývá nebo staví je do skříněk skleněných. Také je umisťuje velmi často do výklenků v štítech domovních.

Po soškách P. Marie nejčastěji v příbytcích lidu našeho najdeme dřevěné sochy sv. Jana Nep., vzácněji sošky sv. Florian, sv. Václava a jiné.

Vděčným polem prostonárodního umění náboženského, na němž řezbáři lidoví uplatniti mohou svoji dovednost, jsou Bětlemy. Však brzo o tom si více povíme.

Že při zbožnosti své lid náš nejednou náboženskými náměty vyzdobil i řezané rouby, hole, kolovrátky, přeslice i jiné nářadí, často jen vydlabáním, je samozřejmo.

Mnohou takovou věc pořídil si zajisté nejeden prostý selský hoch vlastní rukou, leč většina prací takových pochází od vyškolených řemeslníků na vesnici nebo ve městě usedlých.

Třeba tu zmíniti se též o zvláštních dřevěných selských formách na máslo, jakož i o formách na perník. Některé formy na máslo v ladných liniích zobrazují náměty náboženské, jako Beránka velikonočního; formy perníkářské podobu sv. Mikuláše, podobu Jesulátka a p.¹⁾

Dlužno též zmíniti se o skládacích oltářících, jichž druhdy se v domácnostech u nás používalo. Některé z nich uprostřed mají malou sošku ze dřeva řezanou a postranní dvě křídélka oltáříků těch ozdobeny jsou tolikéž ozdobami ve dřevě řezanými. Pěkným provedením svým hlásí se oltáříky takové spíše k výtvarům uměleckým.²⁾

K ř í ž.

Dlužno zvláště pojednati o kříži v prostonárodně náboženském malířství a výtvarnictví. Vždyť kříž jest znamením spásy naší.

Jestliže již v prvotní církvi vroucí láska ke kříži a tvořivá mysl tolikerým způsobem zobrazila opět a opět posvátné dřevo kříže, není divu, že i ruka česká, ať ruka umělcova³⁾, ať

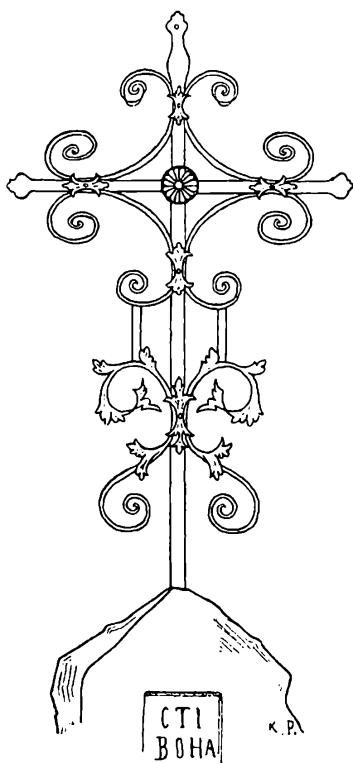
¹⁾ Viz takové dřevěné formy v Národop. museu v Praze, zahrada Kinského.

²⁾ Některé oltáříky takové bývají ozdobeny i malbami na zlaté půdě jako onen z pokladu Svatovítského, jiné bývají vykládány i mosaznými a olověnými vložkami. Viz vyobrazení takových maličkých oltáříků domácích N. V. 381. — V XVI. věku bohatší katoličtí měšťané u nás ve velikých světnicích stavívali oltáříky, jež byly řezány z alabastru. Z. Wintra: Přepych uměl. průmyslu. Str. 39.

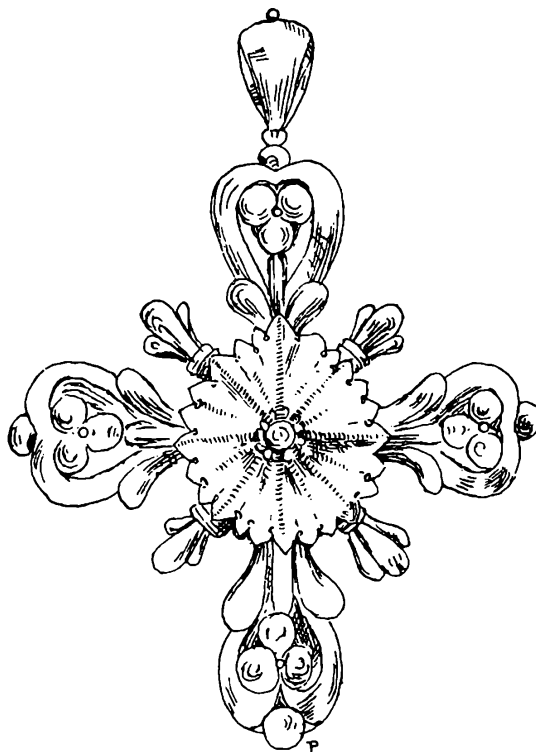
³⁾ Zachovala se u nás hojnost umělecky malovaných Umučení Páně. Mním tu zejména miniaturní obrázky Ukřižování Spasitelova v různých pergamenových knihách staročeských, Ukřižování Páně na antipendiu v kapli sv. Kateřiny na Karlštejně, Umučení Páně v klášteře Emauzském v Praze z dob Karla IV., Ukřižování Páně v probošt. kostele v Mělníku z poč. XVI. století a přemnohé jiné.

ruka prostého člověka z lidu v tolika přerozmanitých způsobech, prostě i uměle zobrazila přesvaté znamení víry naší.

Zajímají nás především kříže, od jednoduchého tvaru až do skvostně vyzdobených křížů, mnohdy i s obrazy těla Ukřižovaného, jindy beze Spasitele, jež lid náš tak rád ode dávna kreslí, maluje, kde jenom příležitost se mu naskytne.

**Kovaný kříž u Kornouzských
Žehrovic.**
(Práce starobylá.)

Dutý zlatý kříž na hrdlo.
(Původu staršího. Rozměr
10,5×7,5 cm.)

V příbytcích lidu našeho na domovních požehnáních častěji byly ručně namalovány i kříže. Ze starších dob se zachovalo více malých vkládacích obrázků lidově znázorňujících ukřižování Páně. Dokud v oblibě byly ručně psané modlitební knihy u lidu našeho, častěji v nich zobrazen byl ukřižovaný Spasitel. Řadím sem i dřevěné kříže na návsích venkovských, v polích, na křížovatkách stojící, na nichž přibit jest na plechu malovaný Spasitel. Častěji ruka prostého venkovana je malovala, tu s větší, tam s menší dovedností. Dokud barevný tisk u nás nebyl rozšířen, na venku lidové umělci malovali na papíře kličovými barvami i kříže, jež se nalepovaly na víka rakevní. Také malovali druhdy ozdobné kříže i přímo na rakve. I pověstné vysypávací rakve z dob Josefa II., do nichž se kladli nebožtíci a odsunutím dna do hrobu se vypouštěli, bývaly jednou okrášleny lidově zdobenými malovanými kříži.¹⁾

¹⁾ Viz vyobrazení takových rakví Č. L. IV., 114. — Otec malíře J. Novopackého (nar. 1821), chudý tkadlec v Nechanicích, v zimě maloval kličové kříže na rakve a jiné obrázky kličové a rozvážel je na trakaři po truhlářích.

I tištěné obrázky Ukřižování Páně rády hověly tužbám lidu a dle přání jeho různě zobrazovaly Umučení Páně, zejména obklopujíce kříž nástroji umučení Páně, jindy dole stavíce lebku (Adamovu) či hada. Patka kříže na takových lidových tištěných křížích symbolicky končívá v podobě kotvy, u paty kříže umístěno bývá srdce s hořícím plaménkem, kol do kola ověncen bývá kříž růžemi — a kdož by mohl vyjmenovati ony steré způsoby prstonárodního podání kříže na tištěných lidových obrázcích?

Mezi kovovými křížky ve slohu prstonárodně pracovanými jmenuji ony malé křížky z pravidla téměř mosazné, jež zavěšeny bývají k růžencům. Bývají lité, všelijak ozdobené, nejednou po jedné straně je vypuklinka zobrazující tělo ukřižovaného Vykupitele, po druhé straně je rytinka Bohorodičky. Častěji bývají růžencové křížky i otevírací pro vložení sv. ostatků.

I na hrdlo své, dokud národní kroj nosívaly, dívky a ženy české rády zavěšovaly kříž zlatý nebo stříbrný zlacený, bohatě ozdobený, značných rozměrů. Na pentli či zlatém řetízku jej upevnily, někdy po stranách jeho na šňůrce zavěsily i zlaté dukáty. Podobné selské křížky dosti vzácně se uchovaly.

Mezi kovovými kříži velkých rozměrů po venku hojně rozšířenými uvádím železné kříže lité¹⁾ i vzácnější kříže ze železa tepané²⁾. Kříže obojího druhu nalezneme v širé přírodě, kamž postavila je zbožná ruka, zvláště arci na hřbitovech.³⁾

I na věžích kostelních nejednou kříže ze silného drátu kovového různě stočeného bývají ladných tvarů.

Největší skupinu křížů tvoří u nás kříže ze dřeva řezané s vyřezávaným tělem Ukřižovaného.⁴⁾

Již o Božetěchu, opatu Sázavském, se vypráví, že kříž jím vyřezaný na ramenou svých za pokání odnesl do Říma.

¹⁾ Velká část takových litých železných křížů najmě hřbitovních jest u nás ze železáren Komárovských, jež jsouce v činnosti již před bitvou na Bílé Hoře náležely Jindřichu z Losu.

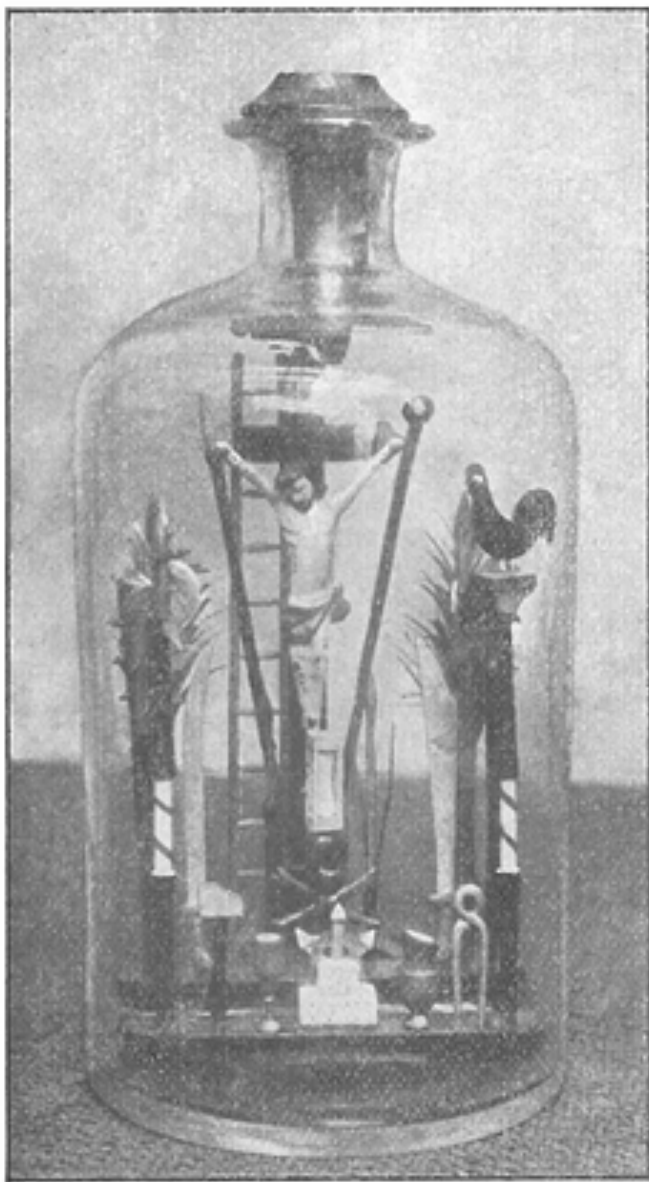
²⁾ Více originálů takových kutých železných křížů spatřiti lze v Umělecko-průmyslovém museu pražském. Vyobrazení viz S. M. strana 244, 293. — J. (kovaný kříž z musea Jindřicho-Hrad.) — Též zajímavé jsou dušičkové kované svícny. Viz S. M. 351, 386, 451. — N. V. 354.

³⁾ Kříž jednoduchý býval již vybíjen na stříbrných českých denárech knížecích. — V Čechách nalezeny byly i menší křížky kovové skládací (na ostatky svatých), některé emailované, o nichž soudí archeolog dr. Píč, že k nám se dostaly cestou obchodní z Kijeva na Rusi, kdež od konce X. století se vyráběly. Viz dra J. L. Píče: „Čechy za doby knížecí“, svazek 1., str. 135. Tu i na dvou tabulích zobrazena řada takových křížků. Řadu uměleckých kovových křížů, zlatých a jiných, drahokamy a jinak zdobených chová Poklad sv. Vítský v Praze. Vyobrazení jich viz Šittlera-Podlahy: Poklad Svatovítský v Soupisu památek nebo ve větším díle těchže autorů v Dědictví Svatopropokském.

⁴⁾ Z moravského Slovácka známy jsou kříže dřevěné, na jichž obou břevnech bohatě řezány jsou výjevy biblické jako Adam a Eva, z umučení Páně nástroje mučící a t. d. Č. L. 204. — Na uher. Slovácku je takový kříž na př. u Trpína.

Od těch dob nesčíslné kříže ze dřeva řezali u nás nejen umělci-řezbáři, ale i prostí řezbáři z lidu.

Mistrné krucifixy řezané ze dříví zimostrázového zachovaly se u nás u větším počtu zvláště ze století XVII. a XVIII.

Umučení Páně.

nádoby na vodu, kostky a j., které se velmi často do foukaných skleněných nádob vkládaly.²⁾

I do dřevěných křížků nejednou se vkládávaly ostatky svatých. Proto v příčnici některých vyřezány byly hvězdovité neb srdčité otvory.

Mnohdy předci naši prokládali dřevěné kříže ještě jinými litými, prolamovanými kříži z olova, cínu neb mosazu.

Také u nás hojněji se vyskytují menší křížky, vykládané perletí, do níž vrysovány bývají různé rytinky (tělo Páně, měřické okrasy a pod.). Hojně se u nás vyráběly koncem XVIII. věku a počátkem století XIX.¹⁾

Sluší zde vytknouti zvláště známé lidové, vyřezávané a na tyčinkách upevněné odznaky umučení Páně, jako ruce, nohy, sekery, kladívka, houby, lopatky, kopí, žebříky, meče, kohoutky, přesypávací hodiny,

¹⁾ Vyobrazení uměl. perleťového kříže viz na př. v Soupisu památek: Šittlera-Podlahy: Poklad sv. Vítský, str. 53. — Vykládaný perletí: Dra Podlahy: Polit. okres Mělnický. Kříž ten je z Hořína. — V pokladu sv. Vítském jsou i kříže z křišťálů, ze slonoviny řezané a j.

²⁾ Zvláštní zmínky zasluhují otisky křížů na stromech. Jsou takové otisky známy na př. kříž v třešňovém polénku z Kutné Hory (nyní v zem. museu), v dubu z háje Stodůleckého u Prahy a odjinud. Lid si vyprávěl o nich rozmanité pověsti, o zázraku, o výstraže, o znamení a podob. Viz o tom Č. L. VII., 29 a násl., Č. L. VII., 361, Č. L. X., 439. Tu jsou i vyobrazení.

Vedle dřevěných křížů jsou u nás i přehojné kříže z kamene, nejednou i s tělem Ukřižovaného.

»Božích Muk« kamenných v různých podáních co se u nás po tu dobu uchovalo! Jsou buď celé z kamene, nebo na vrcholu bývá vetknut železný kříž. Některé jsou docela nizoučké a opět jindy teprve na vysokém sloupu umístěn bývá kříž.

Nejedna Boží Muka obestřena jsou dávnými pověstmi ¹⁾.

Dokonce některé kamenné kříže, zcela nízké, při hranici moravské zvouce »cyrillo-methodějskými«, kladou ve spojení s našimi milými věrozvěsty.

Šířeji se zmíním o žulových křížích z jednoho kusu tesaných, a sice o oněch 87 křížích, postavených na rozsáhlém obvodu českomoravské vypnuliny mezi městy Světlou, Něm. Brodem, Černou Zhoří, Arnolcem, Velkým Meziříčím, Mor. Budějovicemi, Dačicemi, Dolní Cerekví, Pelhřimovem a Jiřicemi.

Kříže ty dělití lze na čtyři skupiny: na kříže kamenné úplně vypracované, na pokřížované kameny bez jiných znaků, na pokřížované kameny s vedlejšími znaky a na pokřížované kameny s nápisy.

I. skupina :

1. Na silnici z Humpolce do Jiřic stojí žulový kříž 130 *cm* vysoký. Na soukříží je čárková kontura řeckého kříže. místní jméno: Trucbaba.
2. U Světlé je kříž kamenný 128 *cm* vysoký.
3. Na silnici z Opatova do Zbylit stojí kříž 85 *cm* vysoký. Na přední ploše vyryty kontury kříže 80 *cm* vys. Tu vyryto i kopí hrotem vzhůru. Na zadní straně rovněž kříž, ale chybí kopí.
4. U Jedlova u hospůdky »Kocandy« kříž 125 *cm* vysoký. Dle lidské pověsti na tom místě klesl a skončil muž, vsadiv se, že donese z Hladova na Kocandu soudek piva, což také dokázal, ale životem zaplatil.
5. Na Jihlavsko-jenikovské silnici jsou tři kříže. První 100 *cm* vysoký. Vyryt na něm šíp opeřený.
6. Jiný kříž na téže silnici.
7. Mezi Měšínem a Ždírcem kříž 70 *cm* vysoký.
8. Na cestě ze Stáje do Arnolce kříž 100 *cm* vysoký.
9. Mezi Třebíčí a Podsoudovem kříž s letopočtem 1622. Meč tu nakreslen.
10. Na cestě z Vel. Byteše do Jestřábí kámen. Na něm vytesán kříž. Lid jej považuje za památník pohraničný.
11. Ze Štok do Jihlavy ku předu nakloněný kříž s výší 122 *cm*. Udržela se stará pověst, že babička od svých příbuzných

¹⁾ O křížích v polích se na př. vypráví, že před sv. Filipem a Jakubem nebo na Velký Pátek čarodějnice lezou po kříži „po zpátku“, totiž obrácené zády ke kříži. Přeleze-li kříž a není chycena a uřízne tři třísky z toho kříže, nabývá moci čarodějně. P. Z. z Lidmáně. Ve zkažce této skryta důvěra v moc kříže — jinak ovšem jest to pověra.

byla z domu vypuzena a nenalezajíc nikde útulku, udělala si vedle cesty boudu, ve které bídou umřela. V noci na to bylo viděti okolo boudy záři, pročež lidé prohlásili stařenu za mučednici a postavili na místě, kde bouda stála, kříž.

II. skupina:

1. Na cestě z Větrního Jeníkova do Smrčné kámen, do něhož vytesán jest kříž.
2. Podobně na silnici k Boršovu.
3. Tolikéž mezi Miličovem a Větrným Jeníkovem.
4. Taktéž mezi Pelhřimovem a Vlásenicemi.
5. Stejně tak na mezi z Dačic k Bulikovu.
6. Poblíže silnice z Dačic do Jindř. Hradce stojí kámen, do něhož vtesán jest kříž.
7. U Slavonic podobně.
8. Právě tak na silnici z Humpolce do Něm. Brodu.
9. Na Velko-Meziříčsko brněnské silnici odchyluje se u Nebštych cesta k Jestřábí, na které je kříž 45 *cm* vysoký. Dle zápisu archivu velkobytešského byl již r. 1414 hraničníkem mezi Byteší a Otěchleby, později zaniklými.
11. Mezi Štoky o Zvonějovem podobný kříž stojí.
12. Rovněž tak na silnici Jihlavsko-Jeníkovské.
- 13—16. Podobné kříže stojí na rozhraní Starohorsko-segelberském, u Hyberáleckého hřbitova, jiný tamže, a na cestě z Vysoké na třeštskou silnici.
17. Na vídeňské silnici mezi Čížovem a Viláncem je kámen s biskupským dvojkřížem. Na farní věži je podobný dvojkříž.
18. Na Jihlavsko-pražské silnici podobně.
- 19—24. Této skupiny kříže jsou ještě u Moravské Kamenice, v Hobzí, na silnici z Polné do Třebíče, u strážnice transversální dráhy čís. 56, u Hosova a na cestě z Jindřichova Hradce do Jindřišic.

III. skupina:

1. Na cestě z N. Brodu do Pohledu je pokřížovaný kámen, mimo to se tu ještě nachází opeřený šíp, sekera s toporem.
2. U Řehořova takový kámen pokřížovaný je s kalichem a opeřeným šípem přizdobený.
3. U Petrovic na pokřížovaném kamenu jest ještě sekera.
- 4—10. Pokřížované kameny s vedlejšími znaky jsou ještě u Znojma, Batelova, ve Špelově, Cejli (2), za Hojkovem, u Miličova a v Moštících.
11. V Mařizi pod loveckým zámekem stojí při cestě do lesů jdoucí kámen s vyrytým křížem. Lid si povídá, že zde jeden myslivec ze žárlivosti usmrtil druhého.
- 12—13. Další kříž této skupiny je ve Štokách a na silnici Jihlavsko-smrčenské.
14. Na Jihlavsko-brtnické silnici u Pančavy přichází od Studýnek potůček. Tento sledující u dvou stromů starých

najdeme kámen, na jehož ploše vytesán kříž. Lid si povídá, že byl chlapec poslán pro chléb, že ale zde byly jemu peníze vzaty a on zabit. Vrah však uchwátí jen 4 krejcary.

- 15 --18. Podobné pókřížované kameny nalezneme ještě u Studýnek, v Jihlavě, v Hosově (2) a nedaleko mostu Rantiřovského (2).

Kříž u N. Hutí v lesích křivoklátských.
(Na paměť r. 1839 zde zastřeleného revírníka.)

IV. skupina :

1. Na cestě z Jihlavy k Hyberáleckému hřbitovu je kámen s vytesaným křížem. Lid si povídá, že zde zavražděn byl řezník.
2. V Mirošovicích u zdi panské zahrady je kámen s vytesaným křížem a rok 1644. Jméno tu: Matěj — lex a ruč-

nice. V lidu koluje pověst, že tu zastřelil ovčák svého syna nočního času, přicházejícího z vojny a vlezajícího oknem, domnívaje se, že to zloděj.

3. Na cestě z Čenkova k Lovětínu je kámen, na němž jest vyryt kříž. Na pravém příčném břevně jest číslo 16, na levém: 00. Na pravém břevně je vytesáno kolo se šesti loukotěmi. Na levém rovněž tak. Nápis: Martin Cejnar. Lid si povídá, že zde byl usmrcen vozka od sudu s vozu naň spadlého.
4. U Jindřichova Hradce na pražské silnici u mostu přes Nežárku do kamenu je vtesán kříž. Letopis 1593. Nápis: Przet koni zabít . zemrel koželouch vot... samoth
5. Na Staré silnici ve Vysrkově je žulový kámen na mezi se znaky: hostie, pod ní kalich — »S« — kříž — 1507 — oštěp. Dle lidské pověsti ve velikém lese byl zde zavražděn kněz s Pánem Bohem k nemocnému jdoucí.
6. V Bedřichově »na Špici« jest kámen s křížem a nápisem. Anno 1622. Zavražděn byl tu vozka.¹⁾

Konče tuto stať, připomínám, že mnozí z těchto kamenných křížů, právě zde popsaných, pokládají někteří za památníky bratří soluňských, sv. Cyrilla a Methoda.

Tolikéž i jiné jim podobné, zvláště kamenné kříže na Moravě.²⁾

Z jiné vážné strany o kamenných křížích vůbec pronesen úsudek: Mysl křesťanského lidu vždy a všude projevovala se podobně, stavíc kříže u cest buď k pouhému ukázání pobožnosti, buď a zvláště na památku nešťastných příhod a jiných dojímavých událostí; i mezníky bývají znamenány vrytými křížky.³⁾ Byly stavěny kříže i na poděkování, že se neštěstí nestalo.⁴⁾

Zvonice, kaple a kostely.

K rázovitým ozdobám našich vesnic náleží zvonice. Není snad vesnice v Čechách, aby v ní nebylo aspoň zvoničky, není-li zde kostela nebo kaple.

¹⁾ Zpráva o těchto 87 křížích kamenných je výtahem z rukopisu dra Fritze, známého to vlastence jihlavského. Spisek jeho v r. 1895 zaslán byl na Národopisnou výstavu v Praze r. 1895. Laskavým svolením bratra zesnulého vlastence, p. Ludvíka Fritze, rady c. k. vrchního zem. soudu, výtah tento otiskuji.

²⁾ Zvláště o křížích takových psali J. Havelka ve Sborníku Velehradském, dr. M. Procházka v Životu sv. Methoda, H. Máchal v Zlaté Praze 1885 a jiní. — Vyobrazení kamenných křížů a kamenných Božích Muk z Čech viz Č. L. VI., 578, 579, Č. L. VIII., 293, 294, 414—417, Č. L. XI., 148, 197, 377. Č. S. VIII., 7, 72.

³⁾ Dr. J. Kalousek v Č. L. V., 130 a násl.

⁴⁾ Č. S. V., 29.

Nešlo-li to jinak, aspoň zvonek, zvoucí k modlitbám, pod stříškou zavěsili do koruny košaté lípy.¹⁾

Obyčejně v našich vískách do rozsochy, t. j. do vysokého pně, dělicího se ve dvě větve nahore, upevňovali zvonek; k ochraně jeho přistavěli kuželovitou šindelovou věžičku, a nejvýše vyzdobili ji křížkem.

Ne každý dovedl dobře zvoniti pomocí provazce na takové zvoničce, takže, bylo-li na př. třeba zvoniti někomu »hodinku«, a nebyl-li zvoník doma, musili jej dříve vyhledati.²⁾

K. Postla: Venkovská kaple.

(K. P. nar. v Bechyni 1769, zemř. 1818.)

Z více trámů stavěny jsou zvoničky na česko-moravském Horácku a malebnější nad zvoničky zprvu jmenované.³⁾

Nejednou staré školy i poustky⁴⁾ na střeše opatřeny bývaly u nás malou vížkou na zvonek.

Zvláštní pozornosti naší zasluhují samostatné složitější a okrasnější zvonice, jež tu a tam samostatně u kostelů aneb i na návších bez kostelů postaveny byly a sloužily jen k zavěšení zvonů a k obvyklému vyzvánění. Bývají nejednou cele ze dřeva

¹⁾ Na př. v Čepinci u Nepomuk. Č. L. XV., 465.

²⁾ Vyobrazení takových dřevěných zvoniček „zouváků“ viz Č. L. XV., 238, Č. L. XIV. 321.

³⁾ Viz jejich vyobrazení Č. L. IX., 226.

⁴⁾ V památní knize děk. Břeskovického vyobrazena taková poustka z Nezdic. Viz také feuil. v „Katol. Listech“ ze 17. pros. 1898.

postaveny. Půdorys jejich bývá šestistranný nebo čtvercový. Střecha na nich kryta bývá šindelem, bednění je prkenné. Také někde dolejšek bývá zděn.¹⁾ Zřídka stěny bývají lepenicové.²⁾

Vedle dřevěných zvoníc jsou u nás přehojné celé zděné zvonice, či spíše kapličky.

Míním zde ony kapličky zděné, jichž půdorys bývá čtvercový, v přední stěně za sklem bývá nějaká socha, obyčejně sv. Jana Nep., v zadní stěně prostora, kdež zvoník provazcem zvonívá zvonkem, umístěným v malé nahoře vybihající vížce.

Roztroušeny jsou hojně po Čechách i kaple, jež mají ráz kostelů, najmě oltář, ale mše sv. se v nich neslouží. Někdy bývá na vížce jejich zvonek, jindy nikoli.

Některé z nich jsou opatřeny výsadou, že i mše sv. v určitý den se v nich slouží.

U všech těchto kapliček konává rád lid pobožnosti, zvláště sv. Janské.

S knězem, někdy i sám konává lid k nim průvody, tu se modlí a zpívá. Světla v nich v jistých dobách udržuje. Jde-li se s Pánem Bohem, tu kněz přicházející s Velebnou Svátostí Oltární zvonkem na kapličce se vítá.

K těmto kapličkám o různých slavnostech lid stavívá »máje«, a dívky, uvíjejí věnce, zejména z barvínku, jimiž krášlí kaple.

Mnohá podání lidová se pojívají k těmto kapličkám.

Náklad na opravy vede obyčejně obec nebo i jednotliví zbožní osadníci. Na některých místech v Čechách, jako mezi Hájkem a Prahou, v Ústí nad Orli., jsou postavena i zastavení »křížové cesty« v podobě kapliček.

Nad kaple arci mnohem památnější a důležitější jsou naše milé *kostely* české.

Jest zajisté všeobecně známo, že prvé chrámky křesťanské u nás stavěny byly ve dvou tvarech, a sice v podobě okrouhlé (rotundy), a v podobě malých basilik.

První křesťanský kostel v Čechách, postavený knížetem Bořivojem na Levém Hradci, měl tvar okrouhlý (rotundy). Podobně i kostel sv. Víta na hradě Pražském, založený sv. Václavem, měl takovou podobu, kdežto kostelík sv. Jiří na hradě Pražském, založený Vratislavem a po dnes zachovaný, byl v podobě basiliky.

A od té doby, sledujeme-li stavby kostelů našich, shledáváme, že ve všech stoletích stavěny byly chrámy hojně v rozmanitých slozích uměleckých.

Nás zde zajímají však především ony kostely, jež na sobě nesou stopy prstonárodního slohu.

¹⁾ Řadu vyobrazení dřevěných zvoníc viz v Soupisu památek polit. okres Slánský od Ferd. Velce.

²⁾ Viz takovou lepenicovou zvonici v Soup. pam. „Slánsko“, str. 57. Zvonice v Hradečně.

Jsou to zejména dřevěné kostely české. Dosti četně u nás v Čechách zachovaly se posud samostatné dřevěné zvonice při kostelech, vzácněji dřevěné kostely buď zbudované úplně ze dřeva nebo částečně se zdivem.

Kaple u Žlukovic v křivoklátských lesích.

Nejproslulejším dřevěným kostelem v Čechách jest kostel sv. Bartoloměje v osadě Kočí u Chrudimě. Založen byl královnou Žofií, chotí Václava III. listinou ze dne 28. února 1397. Je to kostelík o jedné lodi s rovným stropem. Skládá se z kněžiště, lodi a dřevěné zvonice, jež tvoří na západním průčelí prostranou předsíň.

K zvonici vede přes příkop dřevěný krytý most. Jak bývalo u našich kostelů vůbec v obyčeji, i v Kočím kolem chrámu jest hřbitov.

Zvonice nad kostelem je ostře zakončená a sroubená z dubových trámů. Střecha zvonice té jakož i střecha chrámová dosahuje podivuhodně až k zemi a šindelem jest pobita.

Známý jsou ještě dřevěné kostely v Čechách z Podůlšan u Pardubic, v Životicích, z Ořebu u Třebechovic, ze Lhoty Zahájské, z Nudvojovic, ze Slavoňova a nemnohé jiné.¹⁾

Proslul zejména výstavní kostelík dřevěný na výstavě národopisné v Praze r. 1895, který na základě známých kostelů dřevěných zbudoval architekt Sochor. Bylo to místo z nejnavštěvovanějších na výstavě — místo nezapomenutelné!²⁾

I ostatní naše kostely, z nichž mnohé jsou pravými skvosty uměleckými, hostinný útulek poskytují nejedné výzdobě prostonárodně umělecké. Mním tím nejednu sošku chrámovou, obraz, jesle, žerd s korouhví, svítilnu a pod., jež jsouce prostonárodně pojaty a provedeny, vedle děl vysoce uměleckých v nejednom chrámu pění chvály Bohu.

Betlemy.

Líbezná a čistá je radost, kterou pocítují dítky, staví-li o Vánocích Betlem.

Ještě tenkrát, když se tělo k hrobu pochyluje, rádi se kocháme vzpomínkami na jesličky. Na ty as okamžiky zlatého mládí, kdy stavíval mu strýc farář Betlem, vzpomínal i básník náš Vrchlický, když v mužném věku pje:

A staré písně v duši znějí,
a s nimi jdou sny jesliček,
kol hlavy mé, jak ve závěji
hlas traticích se rolníček.

Dítky i lid náš dosud rád a velmi hojně stavívá Betlem.³⁾ V Čechách jsou nejznámější jesličky, na nichž figurky jsou vystříhány z jesličkových archů, podlepených tuhým papírem.

¹⁾ O dřevěných kostelech českých (i s vyobrazeními) viz Č. L. IV., 139 násl., Č. L. XI., 151, Č. L. XVII., 406 a násl. Tu udáa i literatura další a pojednáno o dřevěných kostelích v zemích koruny sv. Václavské i o dřevěných kostelích polských.

²⁾ O výstavním kostelu viz N. V. 142.

³⁾ Prvními jesličkami byly ony, do nichž Matka Boží položila Dítko své, do plének je zavínvši. Přenesení betlemských jesliček do Říma stalo se prý za papeže Theodora kolem r. 642 z té příčiny, aby se předešlo zneuctění jich Mahomedány. Jesle ty dle zbožné tradice dosud se chovají v římském kostele „S. Maria Maggiore“. Jest to pět zbytků prkének (javorových), uložených nyní do stříbrné schránky, na níž jest zobrazeno božské dítě, ležící na zlaté slámě. Záhy v Římě nápodobena byla i betlemská jeskyňka. Později podobné jeskyňky stavěny jsou i jinde v Kolíně nad R., v Praze u sv. Apollináře a j. Obyčej stavěti jesle záhy se rozšířoval po celém světě křesťanském. Již před sv. Františkem z Assissi se stavěly jesle v Italii. Leč rok 1223, kdy světec ten v lese Greccio slavil v noci pověstnou slavnost vánoční, stal se roubem, z něhož

Snad nebývalo v Cechách kupeckého krámu, aby již v adventě zde nebyly prodávány pestré *archy jesličkové*. Štěstí zářilo z očí dítek, když takový arch za 2 kr. si mohly koupiti.

S jakou radostí spojeno, figurky z archu toho vystřihovati, v zadu přilípnouti dřívko a pak na prkénko zapichovati do mechu a tak budovati Betlem, který v koutě světnice nebo na jiném vhodném místě se postavil. Též častěji do mechu za oknem se stavívá Betlem z papírových figurek.

Takové papírové jesličky, dokud ještě ve květu nebyl barvotisk, tiskly se plotnami dřevěnými, později měděnými a ocelovými, pak ručně se přemalovávaly. Také černý linkový podtisk patronami — jako malíři pokojů — přemalovávali.

K řádným jeslím patří především: Sv. Rodina, dále vůl, oslík a chlév. Vše ostatní je doplňkem.

A tu na těchto papírových jeslích je zajímavě sledovati, čím mysl zbožná ráda obohacuje děj svaté noci betlemské. Na takových papírových jesličkách bývají umístěny figurky nejrozmantější.

po širé Italii a mimo ni vypučelo nesmírné bohatství různých forem jesliček. Vedle Františkánů a Dominikánů ve svých kostelích hojně stavěli jesle i Dominikáni. Nejproslulejší jsou jesle neapolské. V Neapoli i na rovných střeších stavívali jesle. Sicilské jesle proslaveny jsou mistrným provedením scén, jež zobrazují vraždění dítek betlemských. I královny (choť Karla III.) roucha šily na oblečení figurek jesličkových. Z ranných století druhého tisíciletí známy jsou z Francie (na př. z XI. stol.) vánoční hry, při nichž býval stavěn Betlem. Tolikéž ze Španěl a Anglie. V zemích těch původně v kostele, později mimo kostely, hrávány bývaly vánoční hry loutkové. — Z Německa máme zprávu na př. z r. 1162, že v Reichersbergu provozována byla hra vánoční a při ní postaven byl Betlem. Ke konci středověku na mnohých místech v Německu jesle měly podobu kolébky, v níž lid v kostele přítomný kolébal, zpíval Ježíškovi a líbal jej. Takových kolébek gotických ze XIV. a XV. věku na naše doby několik se dochovalo. V Mnichově kom. rada Max Schmederer založil v Národním museu zvláštní proslulé oddělení jesličkové, kdež snesl překrásné jesle starobavorské, tyrolské, neapolské, sicilské i jiné. — Rázovitě jesle v koutě jizby staví zejména lid v Krajině. Význačnou ozdobou jejich jsou „božične vence“ a papírové ubrousky přerозmanitě zdobené ornamentem prstonárodním. — Jako země slynoucí bohatstvím jeslí od pradávna jmenují se země alpské i Rakousy. — I z Uher máme dávne zprávy o oblíbě jeslí. Klarissky, těšící se přízni královny Alžběty, stavívaly jesle ve svých svatyních; v účtech města Bardiova od r. 1497—1516 uvádějí se výlohy na vánoční hry, při nichž zajisté stavěn i Betlem, v Levoči r. 1698 našli v městském domě zazděné betlemské loutky, které za hlaholu zvonů na oltáři sv. Jakuba umístili. — V Polsku šířili známost jeslí zejména Františkáni, kteří tam přišli r. 1237. Proslulé jsou v Polště přenosné Betlemy, na nichž ode dávna od domu k domu je nosíce, provozovali pomocí loutek hry vánoční. — Velké oblíbě se těšil Betlem (vertep) hlavně na jižní Rusi, ač jsou známy zprávy o ruských vertepech i z Bílé Rusi, z Velko-Ruska, ba pronikl vertep až do Sibíře. I z Rumunska šíře jsou známy loutkové Betlemy. — Z Lužice, kdež je celkem 9 katol. lužicko-srbských far (12.000 kalol. Lužičanů), o rázovitých Betlemech není ničeho známo. Chodí zde o Vánocích „Bože džjeco“ po způsobu našeho Mikuláše.

Dle znění památných »Budečských jeslí« o době narození Páně se věští: »S pastvy sama s vemenem odutým se vrátí koza domů a dravých nebude lvů stádo se báti« — a hle, na vystříhaných jesličkách papírových v míru a pokoji v mechu sobě hoví vedle sebe kozy i lvi, jsou tu i ovečky, krávy rozmanitě seskupené, Tři králové, pážata, sloni, velbloudi, koně, pastýři, rozliční daráci, domky, ptáci, jeleni, střelci, psi, vojáci různých uniforem, květiny, kostely, poustevníci, hrady, mlýny, komíníci, hudci, ponocní atd. — pomíchán tu východ se západem, novověk se starověkem, všude plno časových neshod.

Takovými jesličkovými archy zaplavovaly Čechy nejen tiskárny domácí ale i cizozemské.

Nejpěknější mezi nimi jsou čtyři archy jesličkové, jež vytvořil mistr Aleš v duchu prstonárodním.

K jesličkovým figurkám papírovým tištěným nejbližší přiléhají betlemské figurky malované ručně na *dřevěných deskách*. Jsouť ovšem rozměrů značně velikých a nejspíše takovéto Betlemy stavívány byly v kostelích.

Takový Betlem připomíná se v Sušickém kostele již r. 1707, deskové jesle na 13 vyřezávaných deskách z let 1750—1760 jsou dosud v proboštském chrámu Roudnickém. Rázu toho měli Betlem Kapucíni v Chrudimi od malíře J. Cereghettiho († 1799). I v kostele Charváteckém a v Bechyni u Františkánů se připomínají takové Betlemy.

V děkanském kostele na Kladně dosud stavívají o Vánocích Betlem z dřevěných deskových figur namalovaných. Ve Slaném u Františkánů v komoře mají odložených několik takových figur dosti velikých a celý Betlem druhu toho darován byl z Draho Újezda Národopisnému Museu v Praze.¹⁾

K Betlemům předchozím druží se ony Betlemy, jež jsou buď na silném *papíru* nebo na tenkém ale za to podlepeném tuhým papírem *ručně malovány*, pak jednotlivé figurky jsou buď vystříhnuty nebo nožíkem vyříznuty a pak v Betlem seskupeny.

Takové Betlemy ode dávna malovali různí malíři zejména v Ústí nad Orlicí, v České Třebové, v Turnově i jinde.

V Ústí nad Orl. a v širém okolí jeho Betlemy zřizují takto:

Nejprve se postaví lešení po jedné straně světnice ve výši asi 1·75 *m*. Na strop nad lešením se přibijí malovaná oblaka, na stěnu »dálina« (nejzazší obzor s oblaky), před ní něco níže »krajina«. V prostřed se postaví »chlívek«. Vrchy a svahy se udělají z obrácených košíků nebo bedniček, které se přikryjí »babou«, t. j. odpadky zbylými při tření lnu. Vše se přikryje mechem. A pak se rozestaví, zapíchají do mechu figurky. Pra-

¹⁾ V některých kostelích u nás o Vánocích zavěšují na oltář hlavní pouze obraz znázorňující Narození Páně, mnohdy lampičkami ověšený. Tak na př. bývalo tomu v Zlonicích, na Stochově a j.

videlně neschází po levé straně »chlívku« kopec, na který se staví »Zvěstování« a po pravé straně »město«.

Některý Betlem na Ústecku čítá až na 1000 figur, takže takový Betlem zaujímá až dvě strany světnice.

V Ústí Betlemy začínají stavěti již několik dní před Štědrým dnem — jinde počátkem adventu již — a o Zjevení Páně Rodičku Boží zaměňují za Pannu Marii tříkrálovou, jež sedíc Ježíška v klíně chová.

Obvyklou skupinou na jeslích Ústeckých bývá sv. Josef a P. Maria hledající nocleh.

Po Hromnicích či po poslední neděli po Zjevení Páně Betlemy v Ústí zase ukládají.¹⁾

V České Třebové bývají tolikéž Betlemy někdy rozměrů až překvapujících, zděli až 6—12 metrů.

Odchylné jsou od předchozích Betlemy z figurek *těstových*. Jsou to především Betlemy se známými daráčky toho druhu z Příbrami, dovážené odtud do Prahy na sv. Mikulášský trh staroměstský a potom prodávané tu po celý advent. Jsou tito daráčkové příbramští uhnětení z chleboviny a v kadlubech formování a pak přemalování.

I jinde takové figurky formují, zejména jedna rodina v Podskalí, jež je prodává rovněž na vánočním trhu staroměstském v Praze.

A opět jiné jsou Betlemy s figurkami tak zvanými *kašírovanými*.

Zvláštním způsobem v sošnictví je tak zvané kašírování. Figurka se totiž vyřeže ze dřeva a přioděje se pak plátnem neb i papírem dříve smočeným ve směsině z klišu a sádry a pak ihned záhyby na rouše libovolně umělec upraví, jež pak ztuhnou takto modelované docela. Takové kašírované figury jesličkové v životní velikosti jsou u Kapucínů v Praze na Hradčanech, u Benediktinů na Slovanech v Praze, bývaly také u Kapucínů v Mostě.

Malovaný darák z Ústí nad Orlicí. (Výška 14 cm).

²⁾ Ústecké Betlemy, jež malují dosud samoukové, jinak tkalci, obuvníci, zámečníci a p. došly takové chvály, že i jeden vystěhovalec vzal si z Ústí Betlem do Ameriky, kdež prý působil takový obdiv, že z daleka lidé přicházeli, také Indiáni, a na kolenou se k němu blížili.

Kolem r. 1841 hotovil znamenité takové figury Betlemské v Litomyšli zemřelý Kašpar. Vzácné sošky druhu toho dochovaly se i v Ústí nad Orlicí.

Měšťan Krýza v Jindřichově Hradci o několika stech figurkách kaširovaných zhotovil si obratně takový Betlem.

Vzácnější Betlemy domácího původu jsou ony, jež mají figurky s hlavičkami i ručičkami *voskovými* a jsou ustrojeny. Překrásný Betlem mají nyní v Pražském městském museu, jež daroval p. farář Hlasivec místodrž. radovi p. Blížencovi a ten opět jej daroval zmíněnému museu. Podobné Betlemy pracoval v Jindřichově Hradci i voskař Zetl.

Ridčeji v Čechách se setkáváme s Betlemy, na nichž figurky jsou z kameniny (*terrakoty*), leda až v novější době častěji. Méně častým zjevem jsou u nás i Betlemy s figurkami ze *sádry*.

Za to nejoblíbenější a nejrozšířenější Betlemy jsou v Čechách ony s figurkami *dřevěnými*. Figurky betlemské zejména vyřezávají v Příbrami, v Králíkách, Litvínově; je mnoho samouků zejména v Horách Krkonošských a p.

Ovšem jest i celá řada řezbářů, kteří z povolání reží sošky jesličkové.¹⁾

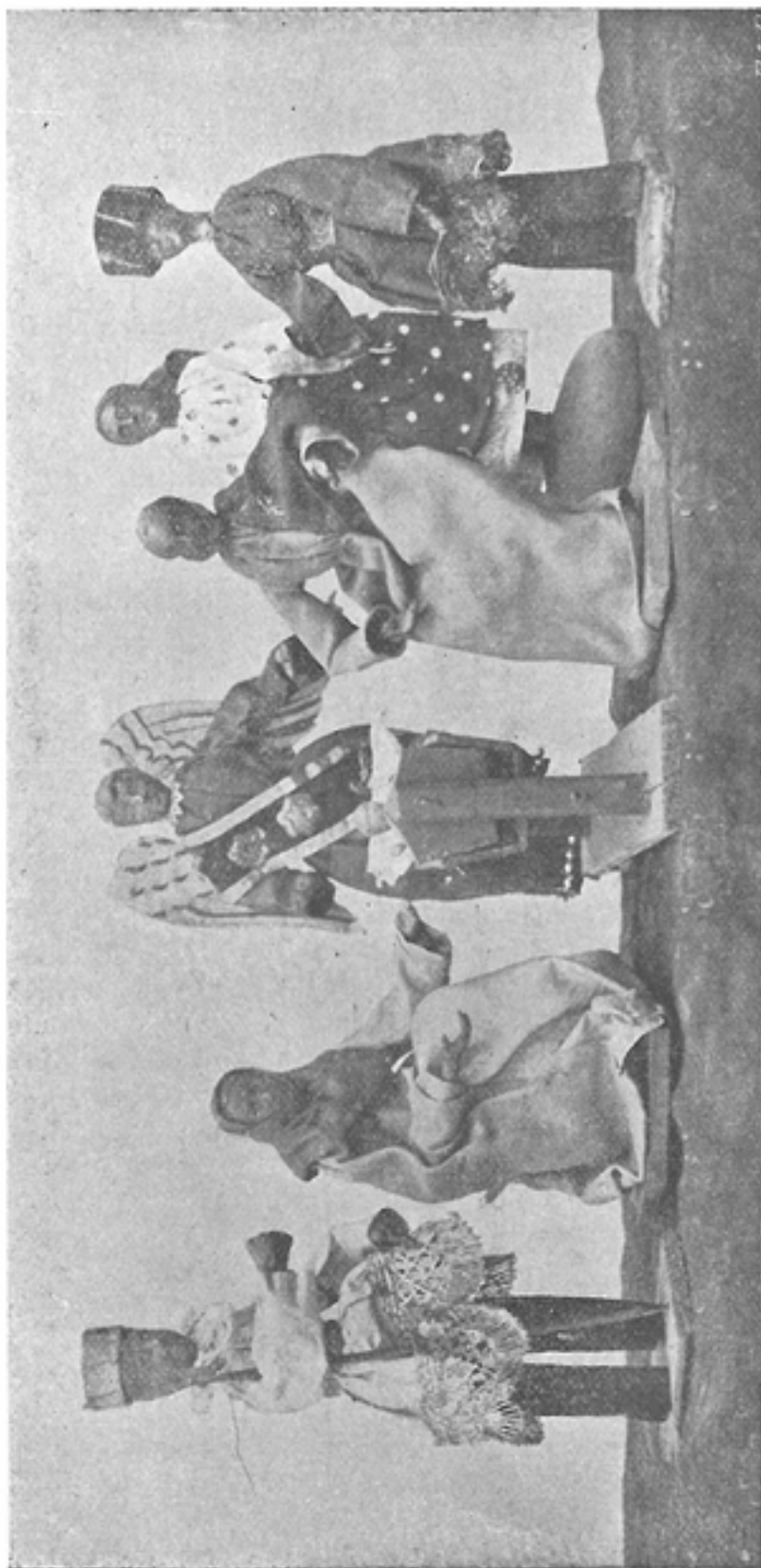
Zvláštní skupinu mezi Betlemy tvoří Betlemy »*s mechanikou*«.

S takovými pohyblivými Betlemy jezdívají i loutkoherci, ba druhdy dokonce i v kostele v Liberci měli mechanický Betlem. Když však kdysi jedna loutka v Betlemu tom na laně obzvláště bujnou kratochvíli prováděla při velkých službách Božích a tím bohoslužbu rušila, byl Betlem z chrámu odnesen.

Na mechanických Betlemech bývají pohyblivé mlýny, řemeslníci v pohybu, stráž obchází, havíři dobývají rudu, stádo ovcí se prochází po louce a podobně. V jeslích bývají někdy i hrací stroje. V pohyb se uvádějí ručně klikou nebo i hodinovým závažím. Velké Betlemy s mechanikou má na př. soustružník A. Bem v Semilech, obchodník železem Jos. Grulich v Novém Městě nad Metují atd. atd. Mechanický Betlem popisuje i Rais v »Západě«, jak jej viděl v Bělohradě u kaplana Jos. Matouška, jehož zve ale Rais v »Západě« Voříškem. — Také druhdy hojně u nás byly Betlemy s malými *oblékanými* figurkami, jež hotovili zvláště v Praze různí lidoví umělci, na př. pověstný písničkář Hais se svojí rodinou. Opět přicházejí v oblibu.

O Vánocích r. 1907—8 pořádána byla v Praze v Národopisném Museu v zahradě Kinských překrásná výstava českých Betlemů. Jako základ k budoucímu jesličkovému oddělení v museu tom mnohé figurky i Betlemy celé byly museu darovány z výstavky té.

¹⁾ V Praze na př. řezbáři F. V. Buk, J. Krejčík, v Sychrově P. Buška synové, ve Vysokém nad Jiz. Hanuš a mnozí jiní.

Betlemské voskové figurky ustrojené z jižních Čech.

(Nyní v Národopisném museu Pražském.)

Sluší sdůrazniti, že dosud žádná občasná výstavka v museu tom netěšila se pozornosti dítek i dospělých v té míře jako jesličková tato výstava.

A zajímavě Zdálo se, že něco nového v jesličkových zvláštnostech sotva již se objeví. A předce! Právě v posledních dnech se mi dostala do rukou fotografie jeslí z Hrabčova »u bělidla« u Jilemnice. Jesle ty jsou v soukromém majetku. Ta zvláštnost je při jeslích těch, že v průčelí chléva na krajních pilířích jsou prohloubeny na každém pilíři dvě kapličky, úhrnem tedy čtyři.

V kapličce první je umístěna ze dřeva řezaná skupinka zobrazující Zvěstování P. Marie, v druhé Navštívení P. Marie, ve třetí Obětování P. Ježíše ve chrámě, ve čtvrté kapličce Nalezení Pána Ježíše ve chrámě.

V samotném chlěvci je Narození Páně. Tak pozoruhodně jest tu provedena myšlenka pěti tajemství z radostného růžence.

Končím tuto stať o jeslích, u nichž lid náš v době vánoční tak rád konává pobožnosti, modle se i zpívaje a světla rozžehuje, úryvkem z dopisu jednoho nadšeného Betlemáře.

Píše: Již jako školák jevil jsem zvláštní zálibu v mechanice. Ve svém 15. roce sestavil jsem několik pohyblivých figurek do Betlemu a za pohon jsem užil stroje starých hodin. Otec můj — soustružník — nevydával mně jako učni mnoho peněz, tak jsem neutrácel čas a peníze na potulkách, spíše doma jsem dlel, a od měsíce září pracoval na rozličných mechanikách Betlemu — kolikrát až přes půlnoc jsem vyřezával a sestavoval a toť se ví také kazil, až jsem za jedno desetiletí zbudoval práci, která nebude nikdy dodělána. Neboť mechanika ta povzbuzuje neustále chuť dále bádati, co je staršího či všednějšího zaměňovati a novým něčím zveličovati . . . Jesle ty po léta zdarma ukazují, bez rozdílu každý je vítán a skutečně chodívají ke mně i lidé přesporní, z jiných obcí a měst na podívanou.

Ovšem stálo mne to dosti velikého nákladu peněžního — a co práce, která se nikdy nedá zaplatit. Ale prozřetelnost Boží platí sama. Zálibou svojí zajisté ušel jsem rozličné nehodě života a útěchu nemalou našel v Betlemu svém.¹⁾

Medaille, růženec, škapulíř.

Dobré matky naše rády v kolébce dítkám svým zavěšují na hrdélko náboženský penízek. I dívky odrostlejší nejednou na pentliče upevňují posvátnou medaillku, tak víru osvědčující a v ochranu se stavíce onoho světce, jenž na medaillce zobrazen.

¹⁾ Viz knihu K. Procházky: „O Betlemech“ s četnými vyobrazeními. V Praze. Nákladem Cyrillo-Method. knihkupectví (G. Franc). 1908. — Vyobrazení Betlemů viz též v Zlaté Praze 1907 (ván. číslo), v Českém Světě 1908, čís 13.

Mosazné starobylé svátostky.

Med. Líc: P. Maria Svatoh.		Závěsek. P. Maria Starobolesl.
Rub: Kostel S. H.	P. Maria na stojánek.	
Med. Líc: P. Maria Svatoh.	Med. Líc: Sv. Jan N.	Med. Líc: P. Maria.
Rub: Sv. Jan Nep.	Rub: Zavr. sv. Václ.	Rub: Památ. kříž St. Bol.
Křížek. Líc: P. Maria.	Špendlík.	Křížek. Líc: P. Ježíš.
Rub: P. Ježíš.	Sv. Anna s P. Marii.	Rub: P. Maria.

Náboženské penízky nalézáme i zavěšené na domácích i kostelních soškách a na růžencích.¹⁾

Rozdělití můžeme vůbec náboženské medaille, jež mezi lidem rozšířeny jsou, tu více tu méně projevující ráz prstonárodní, as na tyto skupiny:

Medaille *hodnostářů duchovních*. Jsou sice mnohé ceny umělecké, jakož i mnohé z jiných skupin zde uvedených, leč k vůli celku a vzhledem k tomu, že mezi lidem je nalézáme, o nich tuto pojednáváme.

Tak známy jsou zejména medaille pražských arcibiskupů Jana B. hraběte z Waldsteinů († 1694), A. P. hrab. Příchovského, Ferd. hraběte Khüenbura, V. L. Chlumčanského ryt. z Chlumčan a Přestavlk, medaille s českým nápisem arcib. A. J. hraběte Kolovrata-Krakovského, dále medaille arcib. hraběte Ankwitze svob. pána Schrenka — tolikéž s českými nápisy. Uvedené medaille, ražené na památku nastoupení úřadu velepastýřského, doplňují medaille arcib. knížete Bedřicha Schwarzenberga a hraběte Frant. Schönborna. Ražena jest i medaille nynějšího arcipastýře Leona svob. pána Skrbenského ze Hříště (biřmovací).²⁾ Na památku úmrtí biskupa budějovického V. Jirsíka ražena byla medaille úmrtní. Z biskupů litoměřických toliko biskup Hugo Frant. hrabě Königsegg zvěčnil nastoupení úřadu svého větší i menší pamětní medailí.

Tolikéž probošti Vyšehradští, opatové Strahovští a Břevnovští mnohé dali raziti medaille.

Medaille *duchovních řádů*. Řeholníci a řeholnice řádů v Čechách usedlých nosívali a nosívali medaille zavěšené hlavně při růžencích i jinak. Ze starší doby u nás dochovalo se nejvíce medailí jesuitských a benediktinských.

Medaille *bratrstev*. V Čechách ode dávna kvetla různá náboženská bratrstva, zejména při klášteřích. Leč r. 1783 byla v Čechách za neblahého Josefinismu zrušena a teprve za arcibiskupa A. J. svob. pána ze Schrenků zase znova zakládána. V bratrstvech nosívali medailky, a mnohé, jako na př. ona bronzová medaillka Sv. janského bratrstva v Libáni z r. 1764 až na naše doby se dochovaly.³⁾

¹⁾ Dlužno zde vytknouti, že zvláště na Slovensku uherském náboženským penízkům říkají „agnusky“. V dávných stoletích vybíjeli totiž na penězích Beránka Božího (Agnus Dei), jako na př. Přemysl Otakar II. na vídeňských feníkách. Ode jména Agnus (Beránek) vznikl název: agnusky. U nás v Čechách spíše se říká náboženským medaillkám: svátostky. — O nejstarších náboženských medaillích pojednává se v „Bulletino di archeologia cristiana del cav. Giovanni De Rossi. Anno VII.“, stránka 33 až 45 a 49 až 64. Tu jest i mnoho vyobrazení.

²⁾ O medaillích arcibiskupů pražských srovnej dra A. Podlahy: „Obrázková Revue“. Roč. I. Tu i vyobrazení.

³⁾ V novější době medaille rozličných křesťanských sdružení razili ryjci Šimánek, Goldschmidt, Srb, Šantrůček, Abraham, Pátek, Šmakal a zlatník Kettner, vesměs v Praze.

Medaille *poutních míst*. Obzvláště ty jsou hojné, hlavně Svatohorské a Staroboleslavské. Jsou známy i poutní medaillky Sepekovské, ze Skrýšova a j.

Často u nás razily se i medaille na památku posvěcení chrámů a míst jiných.

Obzvláště v lidu oblíbeny jsou medaille *sv. patronů* českých. Nejhojněji v té příčině rozšířeny jsou medaille sv. Jana Nep. Na medailkách svatojanských zobrazen bývá obyčejně sv. Jan dle kovové sochy jeho na kamenném mostě Karlově v Praze, ale i dle různých rytin tištěných. I na cizích medailkách nejednou mile se shledáme s obrázkem sv. Jana Nep., jako na Maria-Cellských a j.

Hojné jsou i medaille sv. Václavské.¹⁾ Jsou rozšířeny i medaillky sv. Prokopské, s rytinkou sv. Ludmily, blah. Hroznaty, blah. Anežky.

Křestní a biřmovací medaille. První známý český křestní peníz jest snad denár knížete Soběslava, na němž tento hrdinný vévoda zvěčniti dal rytinku, kterak biskup Meinhart křtí jeho synáčka a král uherský Bela stojí mu kmotrovstvím. Jiná vzácná křestní medaille jest ona Křištofa Betangla z Neuenperka. Známo jest, že i do Jáchymovských tolarů mnohdy rozličná data bývala vryta, a tolarý do vínku dětem při křtu od kmotrů se dávaly. Později pak vznikl obyčej, medaille zobrazující buď křest vůbec, anebo křest Páně v Jordáně, vkládati do ozdobných hvězdovitých stříbrných rámečků buď filigránových anebo formovaných. Na druhou stranu pak vrývati dávali kmotři věnování své. Skvostné ukázky takových křestních medailí vyloženy byly r. 1895 na výstavě Národopisné v Praze.

Řidčeji dávali kmotři při biřmování biřmovancům na památku medaille úkon ten zobrazující.

Biblické medaille Jáchymovské. Počátkem století XVI. v Čechách vešlo v obyčej zobrazovati na medailkách události biblické. Obchod takovými medaillemi soustřeďoval se hlavně ve zkvétajícím tehdy Jáchymově, kde nejen žilo několik dobrých medailleurů, ale kamž i četní cizí ryjci, zejména sasští a bavorští, práce své na trh přinášeli. Různých jáchymovských medailí

Medaille bronzová.

Líc: P. Maria Starob.

Rub: Sv. Václav mezi dvěma anděly.

¹⁾ O medailkách sv. Václavských viz článek Karla Procházky v „Zlaté Praze“ 1896, sešit zářijový. — Vyobrazení medailí sv. Janských viz v „Albu sv. Janském“ (dra A. Podlahy a Ed. Šittlera). Vyobrazení denárů s poprsím sv. Vojtěcha viz v „Albu sv. Vojtěšském“ od těchže autorů.

se čítá na čtyři sta. Mnohé z medailí jáchymovských původně byly lity a pak ciselovány (rytím zdokonaleny).¹⁾

Mnohé z uvedených medailí zavěšeny najdeme u růženců.

Růžence v Čechách ode dávna se vyráběly. Zprávy o nich jsou bezpečné na př. ze století XIV. a výrobci jejich sluli: paterníci.²⁾

V Pražských městech do r. 1419 přebývalo dvacet sedm paterníků. Svědčí o dobré živnosti toho řemesla, když od roku 1370—1393 pět paterníků shledáno mezi měšťany staroměstskými. Jeden přišel z Police, jiný z Nymburka. Dva paterníci se dostali i mezi konšely novoměstské.³⁾

Růžence od nejstarších dob u nás robeny byly z různých látek.

Dražší růžence, v nichž korály nebo jantarové kulky spojeny řetízky zlatými nebo stříbrnými, byly také prací zlatníkovou. Jen asi prosté pateře (růžence) nechány paterníkům.

Známy jsou růžence mezi lidem zejména z klokočí, ze dřeva zimostrázového, kostěné a skleněné. Zrna bývají navlečena buď na šňůrce nebo na řetízku.

V Příbrami dosud ve velkém vyrábějí růžence celé rodiny a vyrabitelé slují »rozárníci«.⁴⁾ V Praze dívky-mrzáčkové v ústavu »Růžencová výroba« pilně a velmi dovedně růžence vyrábějí.

Růženec u lidu našeho jest velice oblíben. V příbytku svém mívá jej obyčejně zavěšený na kříži, někdy také u kroupenicky u dveří. Toť místo vyhrazené pro růženec. Jenom jde-li se do kostela a buď kolem ruky nebo někdy i kolem hrdla otočený se nese, nebo když doma, zvláště v adventě a postě společně se modlívali růženec — někde po celý rok — odtud se snímá.

Jedna staříčká matka otevřela mi srdce své, že Rodičku Boží uctívá ve dne jiným růžencem, a jiným, probudí-li se, v noci.⁵⁾

Na růženec lid náš vždy kladl váhu nemalou. Proto na př. r. 1727, když jakýsi člověk na cestě u Kolína byl nalezen mrtev, že u sebe neměl »rozarium«, na tom místě co umřel, pohřben jest.⁶⁾

V pohádkách, pokladě to lidového podání ceny veliké, dává jinoch dívce růženec a prosí ji: »Každý den se ten růženec pomodli! Dokud půjde jedna perla od druhé, budu zdrav; jak zůstanou při sobě, budu mrtev.«⁷⁾

¹⁾ Srv. N. V. 377.

²⁾ Od slova »Pater (noster)« = Otče náš.

³⁾ Z. Wintra: »Dějiny řemesel . . .« str. 144, 240, 255.

⁴⁾ Od latinského slova »rosarium« = růženec.

⁵⁾ Růženec ve Slezsku Češi i zpívají. Č. L. VIII. 365. Také ve Slezsku dětem za povíjan strkají patěrky (růženec), aby P. Ježíš a P. Maria dítě chránili.

⁶⁾ Č. L. XII., 157.

⁷⁾ N. P. v pohádce: »O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních«.

Nebohá dívka ve známé Erbenově »Svatební košili« k otázce: »Co to máš, má milá, za pasem?« divému snoubenci odpovídá: »Růženec s sebou vzala jsem.«¹⁾

Poustevníci v lidovém podání na habitu šerém mívají růženec. Tolikéž poutníci.

Tak srostlý je růženec s myslí lidu našeho, že i v prostonárodních písních pje:

»Kdyby mně byl dal
zlatej tatiček,
dokud jsem bejval
malej chlapeček,
růženec, breviář,
nebyl by ze mne lhář...«²⁾

Růžencem ovíjí obyčejně lid náš i ruce nebožtíkovy v rakvi.

Znám jest u lidu našeho i *škapulíř*.³⁾ Nose jej při sobě, jednak osvědčuje tak víru svoji, jednak ve zvláštní ochranu Boží se poroučí.

Všaktě ubohá Viktorka — komu by nebyla známa z Babičky B. Němcové? — když musela jít za ves, šla bez ouzkosti,

¹⁾ Vydání „Kytice“ u Otty v Praze 1901, str. 49.

²⁾ P. P. str. 216.

³⁾ Škapulíř z lat. scapularium původně slula část mnišského roucha. Členové zvláštních bratrstev nosívali pod šatem malý vlněný nebo hedvábný škapulíř s obrázkem P. Marie. Jsou to tak zvaná bratrstva škapulířská k uctění Panny Marie. Nejznámější jsou: Bratrstvo nejsvětější Trojice s bílým škapulířem. Původcem jeho jest sv. Jan z Mathy, nar. r. 1153, zakladatel řádu Trinitářů na vykoupení otroků. — Bratrstvo P. Marie Karmelské s tmavohnědým škapulířem. Bratrstvo toto vzniklo při řádu Karmelitánů, založeném v Palestině od sv. Bertholda r. 1156. — Bratrstvo sedmibolestné P. Marie s černým škapulířem. Vzniklo při řádu Servitů, zal. ve Florencii r. 1240. — Bratrstvo neposkvrněného Početí P. Marie s jasněmodrým škapulířem. Škapulíř tento zavedla blahoslavená Voršila Benincasa, zakladatelkyně řádu Theatinek. — Ještě jest znám škapulíř červený, jenž není odznakem žádného samostatného bratrstva. Má původ svůj v řeholi, kterouž založil sv. Vincenc z Paulo (1576—1660) a jejíž účel jest venkovskému lidu kázati a sv. svátostmi přísluhovati. Sluje také červený škapulíř „missionářským“. — Škapulíř nositi může každý zbožný křesťan. Zvláště jej nosívali členové tak zvaných třetích řádů. Totiž při řeholích bývají řeholníci, to jest první řád, dále mnišky téže řehole, ty tvoří druhý řád, a osoby ve světě žijící a řídící se některými pravidly té či oné řehole, slují třetí řád. — Škapulíře světiti a rozdávatí jsou oprávněni jen určití kněží; při zvláštní slavnosti „obláče“ kol hrdla se zavěšují. Nadány bývají mnohými milostmi a odpustky. — Srv. o tom Jos. Hůlky: „Odpustky“, str. 413—428. — Na způsob škapulířů lid nosíval při sobě i reliquiárky a svitky s obrázky svatých jako projev víry s prosbou o ochranu vyšší. Takový starobylý svitek rozložený vypadá na př. takto: Podobá se šachovnici o 9 polích. V první řadě jsou rytinky: S. Frant. S.; Neposkvr. P. M.; sv. Ant. Pad. V druhé řadě: Kříž s dvojím břevnem, pod ním archand. Michael a sv. Jiří; IHS; kříž a pod ním sv. Benedikt a sv. Rochus. V třetí řadě: Tři králové a sv. Ignac; zbodané ruce a nohy Páně nad zeměkouli, otočenou hadem s jablkem; hlava sv. Anastasia, sv. Anastasie a sv. Frant. Xav. — Pod jednotlivými rytinkami jsou nápisy, jako u sv. Rocha: „Patron proti moru“ atd. P. Z.

kterou byla vždy obtížena, dokud ještě škapulíř od kovářky neměla a nevěstou nebyla. Zdálo se jí, že všecek strach s ní spadl, a děkovala za to Bohu a kovářce, která jí tak dobře poradila

Škapulíře, zavěšené na tkanici kolem hrdla a pod rouchem nosené bývají pravidlem jednoduché. Leč mnohé škapulíře ze starších dob dochované ozdobeny bývají jemnou drobnomalbou a vkusným filigránem.

Nábytek, hliněné věci, sklo a jiné nářadí.

Ode dávna na rozmanitém průmyslu lidu našeho potká-
váme se s náměty náboženskými.

V starších dobách městský i venkovský lid rozmanité kusy domácího nářadí od jarmary až po talíř dřevěný rád maloval.

V XV. století říkali tomu u nás »písání i malování.« Vedle různých ozdob rostlinných, měřických, ze světa ptactva a p. při známé pobožnosti své předkové naši povždy *nábytek* svůj rádi zdobívali především obrazy náboženskými.

Proslulá jest v té příčině na př. almara z Holenice (v o-
kresu Lomnickém), nyní v zemském museu v Praze. Na almaře té pestře pomalované hrnky květinovými, z nichž vysoko vzhůru vyrůstají kytice, a ptáčky, mile kyne nám z jedné půle veřejí obrázek Rodičky Boží s Ježíškem na ruce, a z druhé obrázek sv. Anny s P. Marií.

V Národopisném museu pražském jest pěkný mísník z okolí Jaroměře z r. 1834 s obrazy svatých.

Na jiné skříni tamže namalováno jest poprsí Pána Ježíše a P. Marie. A opět na jiné skříni v témže museu ze Semil zobrazen jest sv. František a sv. Kateřina.

Dokud u lidu našeho oblíbeny byly postele s tak zvanými nebesy, na desce stropové častěji namalovati si dávali písmena IHS — M²), tak i v noci se doporučejíce ochraně Ježíše Krista a P. Marie. I na pelesti u postelí malovali Beránka, znak to Pána Ježíše.

Na *hliněných* předmětech domovitých tolikéž často se shledáme s upomínkami náboženskými.

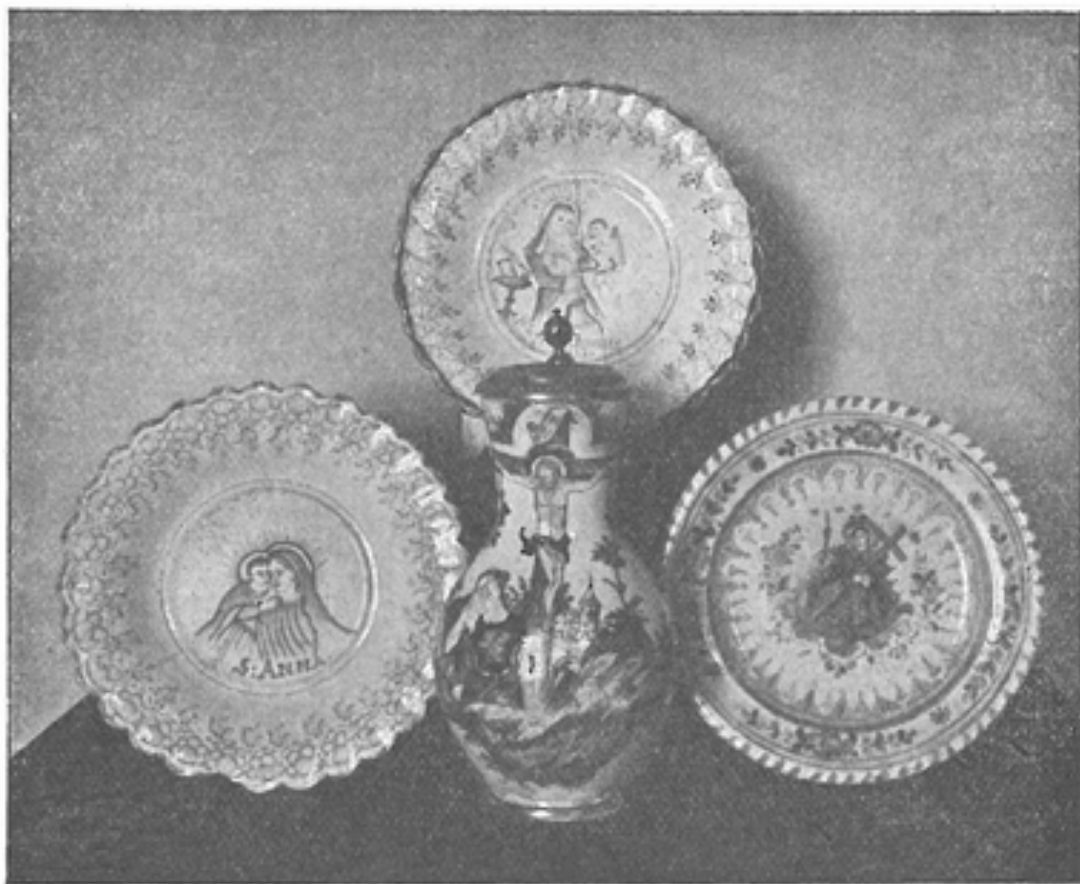
Proslulá jsou na př. kamna v bohatých domech měšťan-
ských, v rathouzích, hradech, v nichž kachle v starších dobách byly nepolévané. Na starých kachlích přicházejí vypuklé práce; jsou tu zobrazení: Adam a Eva, patriarchové, David, Daniel, sv. Petr, sv. Pavel, sv. Martin, sv. Jiří, Gabriel archanděl a j. Ovšem nádherná kamna mívali spíše v domech bohatších, mě-
šťanských s takovými výzdobami.

¹) Viz vyobraz. Č. L. I., 578.

²) IHS (Jesus hominum salvator) — Ježíš lidí Spasitel. — M(aria).

Ale i na selských kamnech venkovských obyčejně s černým poléváním, bývají vypuklé obrazy svatých¹⁾.

Zvláště na nádobí hliněném a kameninovém z doby starší nalezneme velmi často znaky i obrazy náboženské. Dlouho u nás v Čechách hliněné nádobí se nevyšinulo na stupeň dokonalější. Týž ráz, jaký shledáváme u nás v posledních hrobech pohanských na nádobí, dlouho se udržoval až do století XIV. a XV. Dlouho bylo nepoléváno (bez glasury). Glasurováno bylo dosti pozdě a malování nádob různými barvami dostalo se k nám teprve v XVI. století.

České nádobí.

(Ze sbírek Národop. musea v Praze.)

Znamé jsou u nás zejména rozličné mísky, talíře a džbány s jelínky v poskoku, ptáčky s květinami. Sice dosti zběžná to práce ale rázovitá; též nádobí s temně modravými ozdobami.

Nás zajímá, že hliněné nádobí naše ode dávna zdobeno bylo i výzdobou náboženskou.

Tak na př. vzácný džbán s modrou ozdobou z jižních Čech bylo lze spatřiti na výstavce blatského vyšívání v Národopisném museu r. 1908. Na džbáně tom vymalován jest sv. Jan Nep.

¹⁾ Ukázku rázu starých kachlíků viz na př. S. M. 123. Dále N. V. 410.

V Národopisném museu československém vůbec v oddělení keramiky vyloženo jest několik mis z jižních Čech modrých s vrýpanými ozdobami a odznaky náboženskými: I H S. Na modrých mísách těch přichází též obraz sv. Terezie (z r. 1853), P. Marie, anděla. Na džbánu modrém kříž.

Zvláště skvostné a drahocenné jest nádobí z hrnčířských dílen na Moravě a uherském Slovensku. A právě toto nádobí vyniká přehojnými malovanými obrázky náboženskými. Taktéž závěsné kropěnky hliněné s vypuklými svatými obrázky. Při čilém obchodu mnoho zboží takového zajisté za stará dostalo se i k nám do Čech z dílen jmenovaných.¹⁾

I *skleněné* nádobky rádi předci naši zdobivávali nábožnými obrázky a průpovědmi.

Tabulové sklo vyrábělo se v Čechách již v XIII. století. O dutém domácím skle máme zprávy z XV. věku. V XVI. století hojně bylo u nás skláren.

Vzácně dochované skleněné pohárky, číšky, láhvičky opět a opět uprostřed emailovaných ozdob vícebarevných vypraveny bývají i náboženskými odznaky, obrázky svatých a průpovědmi náboženskými.

Několik u nás bylo skláren jako ona Kácovská, z nichž vycházely přípitkové láhvičky, malé i velké sklenice, často s cínovým víkem, jakož i džbány s obrázky sv. Václava a j. v lidovém slohu.

Tu a tam do rodin venkovských pronikly i sklenice dvojstěnné, které mezi těsně semknutými stěnami chovají verýsované obrazy svatých.²⁾

A nejen na skle, nýbrž i na jiném domácím nářadí shledáváme se s ozdůbkami náboženskými. Míním tu *cínové* nádobí, jehož arci v domácnostech již se neužívá. Ale za stará tomu bývalo jinak. Zejména cínové talíře — i v selských domácnostech u nás — bývaly velmi v užívání. I konvice náležely k častým kusům v domácnosti. Ozdoby na nich byly obyčejně ryty. Vedle ozdob rostlinných a figurálních zvířecích vyryty bývají na staročeském nádobí cínovém obrázky sv. Martina, P. Marie s Ježíškem a pod.

I na kovový hmoždýř dávali Ukřižování Páně³⁾ a na oplatnice známá písmenka: I H S a tři hřebíky.⁴⁾ Též rouby ne-

¹⁾ Viz článek dra Niederla: „Keramik v Čechách, na Moravě a uherském Slovensku“ v N. V. 343—349. Tu i několik reprodukcí nádobí s obrázky svatými. — Na dně některých nádobek, vykopaných z hrobů českých z prvních dob křesťanských mezi různými ozdobami bývají i křížky. Mohli bychom zde souditi na příčinu náboženskou, leč lze i tak vysvětliti, že to byl nahodilý motiv, aby nádobka při hnětení na kole hrnčířském lépe se udržela. (Srv. dra Píče: „Čechy za doby knížecí, tab. XXXIII.“)

²⁾ Srv. Z. Wintra „Přepych uměl. průmyslu“, str. 34 a násl., dále N. V. 350 a násl.

³⁾ N. V. 355.

⁴⁾ Z Mladé Boleslavě. Viz vyobrazení v Č. L. X., 23.

jednou bývají vyřezávány a pak vybíjeny cínem nebo mosazí. A mezi ozdůbkami na roubu bývá častěji oblíben kříž.

Z Chodska jsou známy i olověné jehlice, tak zvané kličky, sloužící k upevnění přástvy ke kůželu, jakož i dráty »háčky« z mosazu a perel ku vytahování nití při předení. Kromě ozdůbek holubičkových nejčastěji zdobeny bývají křížky.¹⁾

I pletené práce ze slaminy, jež dovede vyrobiti leckterý stařík, častěji zdobeny bývají značkou náboženskou. Tak na př. krabice, zhotovená ze slaminy, vyložena jest v Národopisném museu v Praze; ozdobena je řadou křížů.

Také koláři a kováři náradí hospodářské častěji zdobívali a zdobí náměty náboženskými.

Však i na niněře (kobyli hlavě), hudebním to nástroji komediantském, viděl jsem malý ze dřeva řezaný křížek.²⁾

Kroj a výšivky.

Neplatí sice o našich vískách to, co dosud více méně se říká o uherském Slovensku: »Čo vršok prejdeš, to iný kraj najdeš«, leč bývaly i u nás doby, kdy dle krajů přerozmanitý se u nás nosíval kraj i v celkovém vzhledu rázovitý i v jednotlivých součástech, zvláště co do vyšívání pozoruhodný.

Ač ve ztenčené míře z příčin náboženských lid náš dosud roucho dle potřeby mění, jak hned doložím, v dobách dřívějších daleko více se dalo po té stránce zaznamenání hodného.

Tak druhdy u nás dle roku církevního odívaly se zvláště ženy. V čas adventní a postní nosívaly sukni, zvanou »šerku« barvy fialové, v čas hlubokého smutku na Velký pátek a na dušičky docela barvy černé — též o pohřbu, jindy pak barvy červené.

Taktéž ve zmíněné době smuteční kromě vzpomenuté černé sukně nosívaly též černý fěrtuch, černý šátek na hlavě a bílý šátek na krku.³⁾

Zvláštním protikladem masopustního veselí bývalo, když na př. v Litomyšli přicházely dlouhé zástupy černě nebo tmavě oděných vesničanů, nejvíce žen do kostela na »masopustní kázání«. Na základě jakési fundace bývala v kostele »velkém« (teď proboštském) v poslední dny masopustní slavná kázání a požehnání, jež si ihned získala značné obliby vesničanů. Ženy, které se k nim zakuklovaly do černých loktuší a vlňáků, hojně se jich účastnily.⁴⁾

Dosud snad všeobecně u nás je rozšířen obyčej, že dívky a ženy v černém oděvu, anebo aspoň s černým šátkem na hlavě účastňují se pohřbu, zádušní mše sv. a obřadů na dušičky.

¹⁾ N. P. Str. VI., 46.

²⁾ Viz o tom článek můj s vyobrazením: Č. L., roč. 1909, sešit březnový.

³⁾ Tak tomu bývalo na př. na Domažlicku.

⁴⁾ Srv. N. V. Č. III., 145 a násl.

Velmi rozšířen jest u nás obyčej, že o poutech a processích, nosívají-li ženy sošku sv. Anny, mívají sukně bílé, živůtky černé a šátky na hlavě modré.

O prvním sv. přijímání na mnohých místech hoši, pokud možno, oblékají se v tmavé šaty a přes prsa se opásají širokou bílou stuhou, do níž zašpendluji uměle dělané kytičky. Dívky se ustrojí jako družičky — i nejchudší — v bílé šatičky, a na hlavu si dávají věnečky z rostlých nebo dělaných květin.

Dle doby církevní rádi si u nás kupují nové šaty. Nejraději tak na Velikonoce mívají dívky a jinoši obyčejně nové šaty. Mívalyť svátky Velikonoční u měšťanstva i na venku povždy význam větší všech ostatních; na ně dlouho se připravovalo, od »červených vajec«, »od provoda« se počítal čas, a k nim pořizoval si každý, kdo jen mohl, nový šat. Nemíti nic nového na »červené svátky«, bylo skoro hanbou.

Ve skrovnější míře se to opakuje o Letnicích čili zelených svátcích a marnivější panenky dožadují se na svých maminkách nových šatů i na Boží Tělo.¹⁾

Svatební šaty lid náš rád nosívá do kostela o poutech, na Boží Hody a proto rouchu svatebnímu říkává »božihodní šat«. Jdouce do kostela rády věší na hrdlo ženy a dívky naše kříž²⁾, do ruky vezmou modlitební knihu³⁾ nejednou bílým šátkem ji obvinujíce a také kolem ruky své ovijejí růženec.

Po vyličení celkového vzhledu krojového⁴⁾, pokud co má činiti s ovzduším náboženským, obracím zřetel k jednotlivým výšivkám.

Zda ve svých jednotlivostech promíseny bývají upomínkami náboženskými? Zajisté.

Tak v nejednom kraji přichází bába do kostela s pěknou plachetkou křížem ozdobenou, v níž dítě ke křtu a později k úvodu nese. Na koutnicích vedle jiných okras vyšívány bývaly i ornamenty náboženské, jako kostelíky a p.⁵⁾

Celkem na světském rouše, na výšivkách českých vzácně nalezáme upomínky náboženské, častěji na dochovaných výšivkách moravských.

Za to hojně vyšívaly obratné vyšivačky naše všeliké výšivky pro chrámy naše co do vyšívání shodné s lidovými výšivkami světskými. Dosud zde onde se dochovaly staré korporály, bílé to roušky, na něž o mši sv. se staví kalich. Bývají

¹⁾ Srv. N. V. Č. III., str. 145 a násl.

²⁾ I medaille náboženské a dukáty uherské s P. Marií nosívaly druhdy selské dcery rády na hrdle; mnohdy ozdoby ty měly velkou cenu, tak že prý mnohá na hrdle k sv. Jiří na Řipu vynesla celou fůru obilí.

³⁾ Pozoruhodný býval obyčej, že druhdy v modlitební knize peníze (věno, dluh) ukládajíce, vypláceli odtud, komu povinni byli.

⁴⁾ Zbožné účtě u nás se těšival habit poustevnický, mnišský. Na př. Bruncvík, vrací se z potulných cest domů, když stanul před Prahou, vzal na se poustevnické roucha. Žďárský ze Žďáru, zakladatel poutnického místa Hájků, dal se uložit do rakve v habitě mnišském.

⁵⁾ Na př. na koutnicích z okresu Počáteckého. Č. L. VIII., 18.

ve čtyřech rozích zdobeny květinovými ornamenty. I čtyři okraje postranní vyšívány bývají pásy rostlinnými, zvonečky, jablíčky, jetelovými listky a pod. Ve středu korporálu častěji byl vyšíť známý monogram I H S. Hedvábí použité k vyšívání bývá obyčejně barvy červené, ovšem nyní již velmi pobledlé, téměř žluté.

Vzácně dochovaly se u nás i pláštiky (vela) kalichové s lidovým vyšíváním. Převládá tu opět rostlinná výzdoba; řídkou jest výzdoba figurální, jako na starobylém zeleném plášťiku kalichovém mešním z r. 1612, na němž ve středu stříbrným drátkem vyšíť jest Beránek Boží, něžně na zad otáčející hlavu, z jehož boku tryská do kalichu nastaveného krev. V rozích hedvábím vyšity jsou okřídlené hlavičky andělů. Kol dokola je nápis: »Jan Kalas, Anna Karasovna. Slovo Panie zustawa aż na wieky. 1612.«

Dosti ze starších dob se zachovalo šátků oltářních. Předpisy bohoslužebné vyžadují trojího přikrytí oltáře. Ozdobná taková krytí bývala chrámům darována zbožnými ženami. Ubrus svrchní i spodní šátky kryjící oltář bývaly zdobeny nejednou vyšíváním zlatým, stříbrným a nádherným karmazínovým. Na kráse těchto povlaků oltářních, kamž kněz při mši sv. staví kalich a misku (patenu) s Tělem a Krví Páně, zbožným dárkyním velice záleželo.

Vyšíváný roh starého korporálu Libšického.

Dochovaly se nám ze starších dob takové přikrývky oltářní s výzdobou význačně selskou, jak ji shledáváme na starých vyšivkách lidových vůbec.

I starobylé přikrovy oltářní (antependia), ze staré doby uchované, vyznačují se lidovými prvky okrasnými. Zajímavě, jak svědčí dochované památky, že i některé zbožné ženy věnovaly do kostela koutro neboli koutnici, jež přizpůsobena pak za přikrov oltářní (antependium), krycí viditelnou přední stěnu oltářní.

Podivuhodnou dovednost prozrazují však zvláště dosti hojně ornáty s lidovým vyšíváním, po naši dobu zachované.

Již Eneáš Silvioví bylo ku podivu, jak nádherné ornáty mešní chovají české kostely městské i venkovské. Zbožní lidé nemalými odkazy nejen na penězích, ale i na částech nádherného, zlatem a drahokamy zdobeného kroje svého pamatovali na výzdobu rouch bohoslužebných, zejména ornátů. Brokát, hedvábí a jiné látky, vyšíťmi ornamenty zdobené, v chudších kostelích i levné plátno ano i kůže jsou látky, z nichž ornát býval šit.

Ornáty ze starších dob bývají vyšity i lesklým dracounem, takže vedle tvaru a barev ornamentu též třpyt nádheru jeho zvyšuje. Na ornátech takto zdobených spatříme mnohý prvek našeho lidového vyšívání.¹⁾

Mešní kasule ze Mšece.

K doplňkům ústroje náleží prsteny. Je pravda, spíše zvyk to městský, ale leckterý venkovan, zvláště nejedna dcerka ven-

¹⁾ Viz o chrámovém vyšívání: „Památky starobylého vyšívání českého na rouchách kostelních z Chrudimska“. Popisuje Ant. Šolta. — Ve „Vlasti“ Škrdlově (v roč. XI. a XII.) dra A. Podlahy studii o rouchách bohoslužebných v popisu Náropopisné výstavy československé v Praze roku 1895. — Srv. také „Dějiny kroje v zemích českých“ od dra Wintera a kap. IV. v „Kulturních obrazech českých měst“ od téhož opisovatele. — Č. L. XI., 23 násl. — Zíbrtovy: „Dějiny kroje ... až po války husitské.“ — V cechovním inventáři Mšeckém byly k náboženským slavnostem 4 modré pláště a 12 černých k pohřbům.

kovská šťastnou byla, navlékla-li na prst kroužek kovový. Nás tu mezi starými prstenci pečetními, zvanými »sekrety«, dále mezi prsteny na památku darovanými »pamětníky« a mezi milostnými »ruka v ruku« zajímají ony na sobě nesoucí »umučení Páně«, a ony lidové veliké mosazné formanské prsteny zvané »koníčkové«, protože mívaly na štítku vyryté podoby koníků — nejednou však i monogram: IHS.

III.

Zařízení bytu.

Vnějšek obydlí.

Na vnějšku staveb svých lid náš projevuje náboženské smýšlení způsobem rozmanitým.

Maje na paměti průpověď: »Počni s Bohem v každé době, podaří se dílo tobě«, již na počátku stavby leckde¹⁾ zachovává tuto zvyklost: *Do základů*, když se staví nové stavení, pod první kámen klade se svatý obrázek.

Tak tomu bývalo v Čechách druhdy i při stavbách kostelů, jak svědčí na př. kostelík sv. Mikuláše v Bělči, v okrese Křivoklátském. Při přestavbě jeho před několika málo lety v základech se přišlo na čtyřech místech na pěkné medaille s vypuklinami sv. evangelistů v kovu pěkně pracovaných. Peníze ty se nacházejí nyní v knížecím Fürstenberském museu na Křivoklátě. Kostelík ten postaven byl v XVI. století.

Vně na domech svých lid náš ode dávna²⁾ rád dával malovati posvátné obrazy, stavíval ve výklencích sošky svatých nebo aspoň nějakou zbožnou průpovědkou opatřoval čelnější místo příbytku svého. Tak lid náš jednak dával nepokrytě na jevo zbožnost svoji, jednak příbytek svůj poroučel v ochranu vyšší.

O domech městských doložen jest obyčej ten již z věku XIII. v legendě o deseti tisících rytířů. Tu prošen jest Kristus, bude-li jeho »mučení v domě na stěně mastí nebo černidlem psáno, nebo ze dřeva vyřezáno neb snad z kamene vyryto, aby byl stráž toho domu vždy od ohně i od hromu«.

Neblahé vojny husitské snad některou ujmu obrazům zbožným učinily, ale zvyk starodávný ožil nově brzy, kvetl v městech našich po mnohá století, ba po tu dobu nejeden dům v městech

¹⁾ Na př. ve Zhorci u Pacova. — P. Z.

²⁾ Srv. »Kult. obrazy českých měst« dra Z. Wintra. Díl I., strana 390 a násl.

našich přizdobuje zbožný obyvatel lepým obrázkem náboženským nebo soškou svatou.

Od dob nejstarších na štítu domu měšťané naši zejména rádi malovati dávali umučení Páně, výjevy biblické, jako Adama s Evou, Kaina, Lota s dcerami, večeři Páně a pod. To provedeno buď ve sgraffitu, ve štuku neb i jiným způsobem.

Od kdy lid náš i na vesnicích zdobil vně příbytky své posvátnými obrazy a soškami, nesnadno z doby starší zjistiti. Současné obrázky českých chaloupek jako na př. onen v rukopisných životech sv. otců v universitní bibliotéce pražské z r. 1516, jsou příliš vzácné a do podrobností nejsou vypracovány. O věci té chybí i rannější zprávy. Uvažme pak, co starobylých chat vesnických lehlo popelem, bylo sbořeno nebo na vnějšku pozměněno!

V Ledcích u Slaného v průčelí domu č. 3 zazděn je sice vzácný kamenný relief: »Kladení Krista do hrobu« ze XVI. století, ale professor F. Velc se domnívá, že druhdy as ozdoboval přední stranu tumby oltářní.

Při zbožnosti lidu venkovského a vlivem vzorů městských zajisté i na vesnicích záhy zdomácněl obyčej, na domech malovati posvátné obrazy nebo ve štítech jejich umísťovati sošky posvátné.

Z druhé, as tak poloviny XVIII. století, z dob císařovny Marie Teresie, císaře Josefa II., a blíže k nám dosti je zachovaných posud *obrazů a sošek* ve štítech venkovských domů jakož i početnější jsou zprávy o nich. Snad obyčej ten býval druhdy rozšířen po celých Čechách ve všech vesnicích, ovšem s osobitými krajinskými zvláštnostmi.¹⁾

Tak leckde na štítu domu uvidíme malovaný obraz Největější Trojice v barokovém grámování, mnohdy velkých rozměrů a živých kdysi barev. Jinde zase na štít zděný rádi malovali velký obraz P. Marie v pozlaceném »rantlu«, jinde opět obraz sv. Floriána.²⁾

Na přemnohých štítech zděných pod lomenicí anebo při bednění štítu dřevěném pod štítem na zděné stěně stavení lze viděti v Čechách dosud mnoho rámečků ze štuku nebo mělké kapličky, v nichž druhdy bývaly malovány obrázky. Zub času je rozhlodal a nyní jsou zabíleny. Leckde se obrazy takové dosud uchovaly.³⁾

Někde oblibovali si pouze malovati na domech znaky (symboly) náboženské.

Tak na př. na Litomyšlsku, Poličsku na štítech domovních rádi malovali obzvláště monogram Kristův: IHS a monogram

¹⁾ Takový obraz býval na př. v Kačici na čís. pop. 35. Na mlýně v Tržku u Litomyšle byl též malovaný obraz.

²⁾ Obrazy takové bývaly na statku v Honicích, čís. pop. 3.

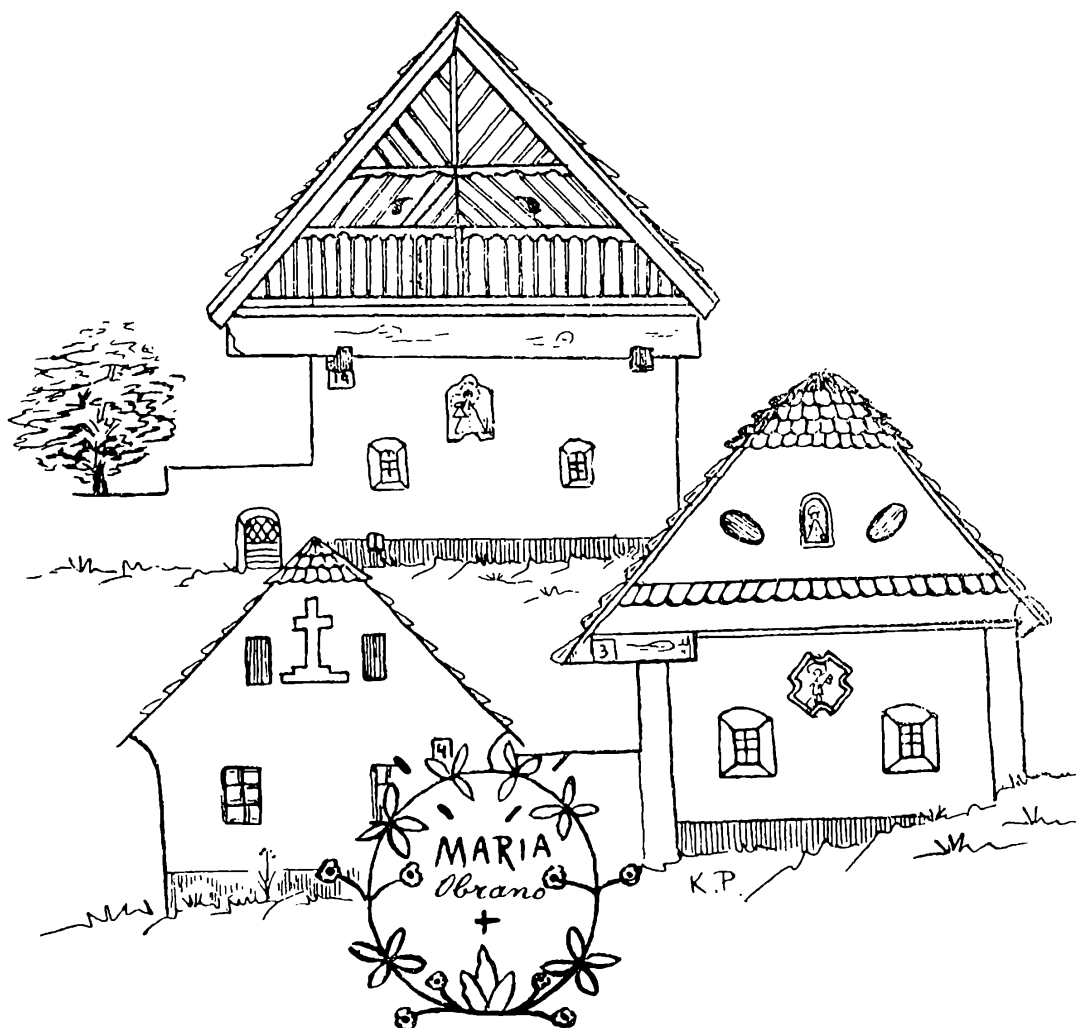
³⁾ Ukázkou krásného posvátného malování na štítu zděném z Hory u Volyně přináší Č. L. XVIII., 283.

»Maria«, mnohdy v pěkných věnečkách. Malovali i kříž, božské srdce, rány Kristovy, Boží oko a pod.

Malba ta sloužila za jakési posvěcení domu a pod znakem tím se domníval lid náš, že lépe se jemu bude žítí a dřímati.

Někdy symbol náboženský nade vchodem domovním se maloval.

Na doplnění nábožných domovních obrazů posluhovaly *nápisy zbožné*, nejednou zastupující i místo obrazů. Bývají prostinké, srdečné, domluvné, zpola biblické i napomínající.

Průčelí s nábož. výzdobou z N. Strašicka.

Z Čelechovic č. 19.

Z Čelechovic, č. 4.

Z Honic, č. 3.

Malov. věnec na štítu od Litomyšle.

To již bývalo zvykem i na městských domech příkladně v XVI. století i jindy.

Některé z těchto nápisů — jež nezřídka bývají i křestními listy staveb a jež ve východních Čechách bývají psány na tak zvaných záklopech — tuto položíme.

Na domě čís. p. 54 ve Skutči čteme: »Nebude-li shovívání Tvé Pane, stráž lidská neobstojí! Tento domek vyzdvižen z ná-

kladu Václava Tochaczka boží pomocí leta Páně (1767) měsíce července dne 29.« V Pusté Rybné na domku čís. 2 je nápis: »Toto stavení jest vyzdviženo nákladem Melichara Hegra dne 4. srpna Leta Páně 1790. Milost Boha Pána našeho i Ježíše Krista a moc Ducha svatého budiž se všechněmi námi. Amen.« Horní Sloupnice má dům s tímto nápisem: »Leta Páně 1793. Dej Pán Bůh dobrej den. Požehnání tomu domů. Jan Hudeček vystavěl nákladem svým. Kdokoli okolo pude, požehnání vinšovati bude.« V Dolní Sloupnici čteme tento domovní nápis: »Kdo de vod nás nebo k nám, vopatruj ho Pán Bůh sám.«

Na Nasavrcku v Bystřici čteme: »Ve jmenu Otce, nerozdílné Trojice Boží s pomocí Boží vystavěl jsem tento dům, kdo v něm bude přebývati, Pán Bůh rač mu zdraví a štěstí dáti. Ze základu Václava Stacha 1820.«

V Osíku psáno: »Pán Bůh žehnej v tomto domu — vystavěl jsem teď sám pro sebe, dále nevím komu. Nákladem Josefa Krussiny Roku 1833 dne 12 Máge.«

Steré nápisy s venkovských stavení v různých knihách již jsou zaznamenány. Na doplnění jich ještě uvádím tyto dosud neuveřejněné: »Postaveno s pomocí Boží nákladem... leta Páně...« (Ze Žambercka.) — »Pro Boha život, pro život škola.« (Na škole v Předměřicích nad Jiz.) — »Pochválen Buď Pán Ježíš Kristus. Vystaveno nákladem ... Leta Páně 1798.« »Pochválen buď P. J. Kristus. S pomocí Boží vystaveno ke cti a slávě Boží nákladem Němze I. p. 1790.« (V Lidmáni.) — »Krista v stavení chceme — požehnej nám na věky.« »Žehnej Pane domu tomu, ať nám neškodí moc hromu.« (Z Krkonoš.) — »Leta Páně 1863 vystavěno, Pánu Bohu poručeno.« (Vesec.) — »Dej Bůh štěstí tomu domu, vystavěl jsem, nevím komu«. (Záluží.)

Tu a tam v Čechách na místě malovaných obrazů, symbolů a nápisů prostě vyvěšují zarámované obrázky za sklem¹⁾. Přechasto, zvláště ve zděných štítech bývají malé výklenečky (kapličky, na Litomyšlsku zvané dle německého »nišny«), v nichž umístěny bývají dřevěné, skleněné, porculánové nebo i hliněné sošky svatých, zejména P. Marie Svatohorské, často v šatečky přioděné a ověšené květinami a medaillkami, bývají to sošky sv. Jana Nepom., sv. Floriana, sv. Václava, Pražského Jesulátka a jiných svatých a světic Božích.

Nezřídka kapličky ty bývají i zasklené. — Jak mne to bolívá, když procházím někdy českými dědinami a vidím takové výklenečky prázdné již. Myslívám si: Nedej Bože, aby prázdné bylo i v srdcích těch, kdož v domu tom obývají

Byť již tak mnohý obraz a zbožný nápis byl zmizel z domů lidu našeho a mnohý výkleneček osířel, na druhé straně zase chvály hodno, jak opět a opět při nových stavbách lid venkovský

¹⁾ Tak v Třeběchovicích, dále na Žambercku a na mnohých místech jinde. P. Z.

(a i městský) obyčejí tomu věren zůstává, své domy podobně krášlí a houževnatě lpí na této zvyklosti.

V Pelhřimově v Nádražní ulici jest vymalován sv. Jan Nepomucký. Žid Dub ten dům koupil, chtěl obraz zabít, ale město mu toho nedovolilo ¹⁾).

Se zvyklostmi právě uvedenými souvisí i obyčej leckde ²⁾, že na sv. Bartoloměje zavěšují *věnečky jeřabinové* na štítech domovních a nechávají je tam až do příštího roku. Zvláště prý bývá pilno na českém jihu odpoledne a k večeru dne 23. srpna před svátkem sv. Bartoloměje. Kde která dívka, ať ze

Z Čanovic u Slaného. Čís. p. 1.

statku dcerka nebo děvečka, spěchá ke stromům jeřábovým, aby nalámaly a natrhaly si jeřabin na věnce a šňůry. A když si jich plná »křídla« nalámaly, vijí z růží jeřábových věnce a navlékají jahůdky na nit jako růženec. Do věnců vplétají někdy též listí jeřábové. Ráno pak před východem slunce spěchají s nimi na půdu a zavěšují je pod okénkem ve štítu. Kolik dívek ve statku, tolik věnců ráno na štítu. A netrvá dlouho, jsou všechny štíty statků a chalup věnci vyzdobeny.

Čtyry pověsti o původu obyčeje toho na českém jihu kolují. Jednu z nich uvádím: »Když prý sv. Bartoloměj, pronásledován jsa od Astyaga, skrýval se v různých domech, dávali prý ti, kdož jej skrývali, na štíty svých domů jeřábové věnce, aby ostatní křesťané lehce mohli sv. apoštola nalézt a s ním se potěšiti.« ³⁾

Není nemístným v této stati uvést i zvyklost našich hospodářů, bojících se, aby jim nevyhořel dům jejich. Když hoří ve vsi, vynesou ve vedlejším stavení nějaký obraz, k němuž mají zvláštní důvěru, jako na př. obraz P. Marie, a postaví jej

¹⁾ P. Z. — ²⁾ Na př. v Lidmáni. P. Z. — ³⁾ Viz Č. L. V., 567. — Srv. R. 172, 173. — „Slavia“ Al. Hynka v Praze. III. 586.

proti ohni s prosbou k Rodičce Boží, aby přímluvou svojí dům ten od ohně chránila.¹⁾

Jako na počátku stavby, tak i při zakončení jejím lid náš vedle jiných obřadností osvědčuje kolikerym způsobem zbožnost svoji, vděčnost i prosbu k Bohu.

Pokud lid náš střechy zdobíval tak zvanými »makovi-cemi«, nejednou dával jim podobu i kříže.²⁾

I na Nasavrcku a Chrudimsku na vrcholu kukly střešní bývají makovičky dřevěné nebo plechové. Bývají pěkně soustruhovány a řezány. V dřevěných makovičkách bývají tři hřebíky. Tesaři totiž makovičkou zakončující práci svou zatloukali do ní tři hřebíky, říkajíce: »Ve jménu Otce i Syna i Ducha sv. Amen.«

Zajímavo je, že v okolí Stochova, domnělého to rodiště sv. Václava, nástřešním korouhvičkám se říká »svatováclavské«.

V novější době, kdy nepokrývají se střechy domů venkovských již snopy a šindelem, pokrývači nejednou na střechách z tašek vápnem sbělených i jinakých skládají ozdobný kříž, monstranci, srdce, z něhož pučí kříž a p. Také z tašek na střeše skládají L. P. . . (Leta Páně . . .).

Věřu, že ty české domy vesnické bývají jakoby modlitební kniha. Štíty, záklopy, lomenice domovní se svými posvátnými obrázky a nápisy toť jsou listy v nich — a titulními stránkami jsou kostely, kapličky a kříže na návsích stojící.

Kéž lid náš tomuto staročeskému obyčeji, zdobiti vně stavení své náboženskými odznaky, zůstával by povždy věren!³⁾

Vnitřek obydlí.

Jako vnějšek staveb lidu našeho nezřídka ukazuje dosti stop náboženských, podobně a více jest tomu tak ve vnitřní úpravě příbytků lidu našeho.

Již při stěhování do nového obydlí leckde se u nás zachovává obyčej nejprve s křížem (a chlebem) tam vstoupiti a kříž ten na slušném místě zavěsiti. Někde tomu říkají, že nejdříve musí přestěhovat Pána Boha.

Namnoze kříž zavěšují v rohu světnice proti dveřím.⁴⁾

Dáti kříž ze světnice pokládá se za neštěstí. Mnohdy domácí kříže lidu našeho jsou stáří úctyhodného.

U dveří bývá obyčejně kropěnka cínová, hliněná nebo porculánová se svěcenou vodou. Vcházejíce nebo vycházejíce, jí se kropí, nebo i tenkrát, když na lůžko se ubírají.

¹⁾ Na př. v Chotovinách. P. Z.

²⁾ Na př. ve Zhorci. P. Z.

³⁾ O nápisích nádomovních a výzdobě (východočeských lomenic) viz N. P. Sb. X., 12 a násl. — O nápisích domovních Č. L. V., 351 a násl. — L. H. 5.

⁴⁾ Na Domažlicku, Sušicku a jinde.

Nade dveřmi bývá zavěšeno tak zvané »požehnání Boží«. Bývají to kratší či delší nábožné průpovědi, nejednou s obrázkem.

Zvláště taková domácí požehnání na skle psaná i malovaná druhdy ke koupi u nás nabízivali slovenští sklenkáři.

Na těchto požehnáních bývají na př. průpovědi:

»Maria pomohla, Maria pomůže,
Maria i na dále bude pomáhati.«

»Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.«

»Maria, Matko krásného milování,
oroduj za nás do skonání.«

»Dej Bůh štěstí domu tomu,
vystavěl jsem, nevím komu.
Bůh jest pánem domu toho,
hospodář je vladař jeho.«

Požehnání taková kupují se obyčejně i na místech poutních.

Obdivuhodná jsou zvláště domovská požehnání z Plzeňska, samouka rolníka V. Maška z Vodokrt. Té práci se věnoval od r. 1806—1836. Zbožné nápisy různým písmem prováděné obepínaly ozdobné věnce a jiné ozdoby buď malované nebo vystřihované.

Hezky blízko u stropu, zvláště po obou stranách kříže, bývá rozvěšeno plno »obrazů svatých«. Ve světnicích lidu venkovského téměř neznámy jsou jiné obrazy leč náboženské.

Obrazy těmi osvědčují víru svoji, naději v ochranu vyšší a lásku k Bohu bodří naši venkované.¹⁾

Mezi obrazy bývá zejména obraz Panny Marie, křestních patronů, patronů řemesla, a přemnohé jiné.

Vedle sebe v řadě bývají rozvěšeny, a nezřídka jsou to starobylé oceloryty, nejednou ručně přemalované, nebo jsou to též obrazy na skle malované, jež druhdy bylo lze koupiti o trhu městském aneb od potulných obchodníků »gránů«.

Za kříž, obrazy svaté neb ku kropěnce rádi zastrkují »kočičky«, t. j. ratolesti z jívy, posvěcené na Květnou neděli. Jinde jsou to i vrbové proutky nebo březové, s oltářů stavěných o Božím Těle.

V mnohých světnicích²⁾ mezi okny v průčelí mívají uvnitř výklenek ve zdi, kamž prostě nebo pod skleněným zvonem stavívají v pestrém šatě oděnou sošku Bohorodičky, nejednou obloženou i voskovými a jinými květinami. Obyčejně však na skříních, almarách, šatníku s obvzláštní zálibou stavívají sošku tu. Někdy ji vyvěšují též ve skřínce na stěně. Bývá to obyčejně soška P. Marie Svatohorské nebo Sedmibolestné Matky Boží.

¹⁾ Srv. o tom v Zíbrtových S. V. O. str. 147 a násl.

²⁾ Jako na př. na Poděbradsku.

Téměř v každé domácnosti zavěšen bývá růženec buď na kropěnce, nebo na kříži či na některém obrázku stavení.

Také lampičku v mnohých staveních mívají zavěšenu pod křížem nebo pod obrazem P. Marie a zejména v pátek, i v sobotu nebo v neděli v ní světlo rozžehují. Tak činívají obzvláště i kupci venkovští ve svých krámech.

Leckde do oken stavívají sošky posvátné proti sobě. Někde do oken dávají malý hlohový ¹⁾ věneček o Božím Těle posvěcený, aby »Boží posel« ²⁾ neuhodil do stavení. Také zde onde z té příčiny na Velký Pátek do oken dávají křížky z kočiček. ³⁾

Jinde proti blesku v příbytcích svých zavěšují i klokoč od slavnosti Božího Těla. ⁴⁾

Na sv. Ducha březové ratolesti dávají za okno, aby Duch svatý milostí svojí v domě přebýval. ⁵⁾

Pěkným jest zvykem, že v některých příbytcích nad stolem zavěšují »holubičku«. A to na podobenství Svatého Ducha. ⁶⁾

Na mnohých místech na Bílou sobotu dávají uhlí z »jídáše« na půdu za krokev, aby dům byl ochráněn od ohně. Též rybí kost od Štědrého večera. ⁷⁾ Dávají za štít i puškvorec, který se sype na cestu o Božím Těle, kudy se nese Nejsvět. Svátost oltářní. ⁸⁾

Nelze popřít, že některé ze zvyků právě jmenovaných jsou projevem náboženského citění a osvědčují, že takový příbytek, kdež tomu tak jest, je místem náboženského smýšlení. Leč třeba se tu stříci přívěsků pověrečných.

I domácí náradí, nábytek, nádobí i jiné předměty v domácnosti užívané prozrazují nejeden prvek náboženský, jak jsme již četli v jedné ze statí předešlých (v oddílu II.). ⁹⁾

¹⁾ Hloh těšil se účtě Čechů ode dávna. Snad proto, že do Čech přišla z Francie legenda, dle níž trnová koruna P. Ježíše byla z hlohu.

²⁾ Hrom slul starým Čechům i »anjel zlý“. Říkávali, že v den soudný sedm hromů bítí bude. — S. V. O., str. 144 a 157.

³⁾ Na př. ve Zhorci. P. Z.

⁴⁾ Na př. v Libochovičkách na Slánsku. l. Z.

⁵⁾ Na př. v Chotovinách. P. Z.

⁶⁾ Na př. v Třebechovicích. P. Z. — I Bož. Němcová v Babičce líčí, že na Starém bělidle nad lípovým stolem s trnožem visela od stropu dolů holubička na podobenství svatého Ducha.

⁷⁾ Na př. na Poděbradsku.

⁸⁾ Na př. v Lidmáni. P. Z.

⁹⁾ Zařízení českého bytu co do výzdoby náboženské viz kalendář paní a dívek českých na r. 1889. V Praze u Batovce. Str. 27 a 29. Arci na místo dvou neblahých obrázků přáli bychom si zde zavěšené obrázky sv. Cyrilla a Methoda. — Srv. také Jana Prouška: »Dřevěné stavby...“

IV

Život lidu.

Kalendář výročních zvyklostí.

S *adventem* otevírá se řada zvyklostí, obyčejů a slavností, jež prosyceny jsou více méně prvky náboženskými.

K adventu patří nerozlučně »roráty« a k rorátům sloupky. Sloupky ty bývaly nejednou dovedným dílem voskařů našich a dle vkusu lidu rozličně vyzdobovány.

Také někde udržován byl obyčej zbožný, že v adventě hlásný zvoníval »na pokoj«¹⁾.

Jsoutě v Čechách vůbec pověstnými noční písně hlásných (pověžných) a ponocných, v šeru nočním velebně se ozývající, jako na př. píseň:

»Sláva Otci nebeskému, i Jeho Synu milému, též i Duchu svatému: bije (desátá) hodina. Zdravas Maria. Opatrujte světlo, oheň, ať není žádnému škoden, odpočívejte s Pánem Bohem. Amen. Zdravas Maria.«²⁾.

V adventě na venkově chodívají dosud »*barborky*«. Druhdy barborky chodíce od domu k domu, sehrávaly všude celou hru divadelní, při čemž hlavně znázorňovaly stětí sv. panny Barbory.³⁾

Nyní odbude se vše krátkým výstupem. Tak v některých krajinách večer před sv. Barborou chodívají dva až tři hoši v dlouhé řízy oblečení a zpěvavým hlasem odříkávají u dveří píseň :

»Svatá panno Barboro,
urozená nevěsto,
má duše i tělo
budiž tobě svěřeno.
Jak v životě, při smrti,
pomáhej mi v ouzkosti,
když se duše s tělem loučí,
do tvých svatých rukou poroučí.
Račiž mne před mou smrtí
velebnou svátostí oltářní zaopatřiti,
Boha za mne prositi,
bych mohl v milosti Boží umříti.
Zlého ducha pryč odháněj,
pomáhat mně nepřestávej,
zbav mne pekelnosti,
a přiveď mě do věčné radosti.«⁴⁾

¹⁾ S. V. O. 255.

²⁾ Z Domažlic. Č. L. VI., 457. — Vyobrazení takové ponůcky viz C. L. VII., 67.

³⁾ Celá hra otištěna v Č. L. V., 126.

⁴⁾ Z Poděbradska. — O. 137.

Na Milevště před sv. Barborou druhdy chodívala ženská dům k domu a měla na sobě šaty bílé — jinde černé¹⁾, vlasy rozpuštěné. V pravé ruce držela metličku, pentličkami zdobenou, kterou hrozila dítkám. S ní chodil též anděl, který v košíku nosil s sebou různé dárky. Při takové návštěvě sv. Barbora i anděl zpívali.

Jinde²⁾ chodívají dosud v předvečer svátku sv. Barbory dvě, někde i tři dívky 10—15leté za barborky ustrojené. Mají bílé šaty a přes obličej bílé závoje. Jedna má na ruce košíček s cukrovím, jablky a ořechy pro děti, a po domech zpívají. Po zpěvu pokleknou, pomodlí se, hospodyně jsou obdarovány a jdou dále.

Na některých místech nikoli dívky, nýbrž hoši se ustrojí za barborky (barbory). Na Nymbursku druhdy kolem svátku sv. Barbory chodíval celý průvod »barbor«. Matky dávno před sv. Barborou hrozily dětem trestem barbor, nebudou-li se umět modlit a nebudou-li poslušny. Nyní chodívá tam jedna či dvě. Za barbory se přestrojovali mladíci, jakož i sousedé úplně bílé, obličej si pomoučňují. V jedné ruce měli metlu, v druhé uzlík s dárky. Chodíval s nimi čert a koza. Děti se modlily a barbory je obdarovaly. Při všem bylo arci dosti šprýmu.

Jak houževnatě se udržuje zvyk tento, jest patrné z toho, že na Kladensku — v místě tak průmyslovém a hornickém — dosud chodívají barborky. Je to několik dívek, které mají přes sebe navlečenu dlouhou košili, obličej pomoučňovaný a v ruce košíček s cukrovím. Chodí po domech, zkoušejí dítky z náboženství a modliteb, a na konec děti podělují.³⁾

Také v některých krajinách našich uříznou si »na svatou Barboru« dívky višňovou nebo třešňovou větevku a dají jí do vody na teplé místo. Ob den dávají čerstvou vodu, a na Vánoce větvička rozkvetne. Takové větvičky nesou si děvčata na půlnoční za šněrovačkou, a který chlapec ji »chopne«, za toho musí jít.⁴⁾

Po sv. Barboře brzo chodí »*Mikuláš*«. ⁵⁾ Původ obyčeje toho sluší hledati v tom, že sv. Mikuláš († 327) třem chudým dívkám hodil po třikráte v noci váček zlatem naplněný oknem do příbytku, aby tak zabránil, aby otec nezaprodal nevinu jejich. Vžívá se jako patron dítek, poněvadž byl vzorem nevinnosti a jako biskup dítky velmi rád cvičil.

¹⁾ Na př. v Lidmání. P. Z.

²⁾ Na př. v Bernardicích na Tábořsku.

³⁾ Tak se děje v Čelechovicích. P. Z. — O barborkách srv. Č. L. IX., 366, Č. L. IX., 458, Č. L. X., 126, S. 578. — Vyobrazení barborek z Roudnicka viz Č. L. XVI., 136. — V „Jihočeských Lístech“ Em. Drobila: „Jihočeské dítě“ (feuilleton).

⁴⁾ Obyčej ten z Domažlicka zaznamenala B. Němcová v Pohorské vesnici.

⁵⁾ Srv. knihu J. M. Dvorského: „O sv. Mikuláši“.

Již v dávných stoletích u nás v Čechách se konávaly obchůzky Mikulášské a sluly: «uvádění biskupa do domů».

Tak na př. v dávných dobách v Jindřichově Hradci jezdíval Mikuláš na dělaném koni v průvodu andělů, vojáků, židů, mastičkářů, bručícího medvěda, čertů a jiných přestrojených mladíků.¹⁾

Však není tomu tak dávno, co chodíval zvláště slavně Mikuláš i na Litomyšlsku.

V předvečer sv. Mikuláše. Kreslil A. Gareis.

(Reprod. ze Světozoru, III. str. 458.)

Mikuláše ohlašovali dva »laufrři«. Pak táhlo pět nebo šest muzikantů, deset husarů, střed tvořil Mikuláš v ornátě a mitře, doprovázeli jej dva andělové a střehl jej hulán s dragounem, oba na koni. Za nimi šel sedlák, selka, jich malý syn a čtyři »hansbuřti« je chránili. Na konec šly masky kominíka, smrti, rasa, žida, a t. zv. klapačka. Tedy hezky pestrý to byl průvod!²⁾

Nyní přestalo jen na tom, přestrojovati se za biskupa, a

¹⁾ Srv. S. V. O. 234. — O obchůzce Mikulášské v Jindř. Hradci viz Škrdlovu „Vlast“, roč. XXV., čís. 6.

²⁾ Vyobrazení takového mikulášského průvodu před 60 lety ve Sloupnici viz v Časopisu společnosti přátel starožitností, roč. II. str. 50.

s čertem a andělem obchůzku mikulášskou konati a nadělovati. Děti se modlí; hodné anděl podělí, nehodné čert vyplatí!¹⁾

Namnoze děti dávají za okno punčochu (nebo talíř) a do rána jim tam Mikuláš nadělí. Večer však před sv. Mikulášem venku někdo metlou na okno zatluče neb i zazvoní a ozývá se odtud tlumený hlas: »Mulisi, mulisi (modli se)« — děti padnou na kolena a modlí se. Rána pak se nemohou dočkat, žadoní, sotva že vstaly, po punčoše za oknem.²⁾

V předvečer sv. Lucie (13. prosince) chodívají »*lucinky*«. Někde to bývají děvčata asi 14letá, přistrojená tak, aby nebyla k poznání. Umyvše se, fouknou do košatky mouky, a tak obličej si zabílí. Na tělo navlékají bílé šaty a na hlavy upravují si bílý šátek nebo čepec. První chová v klůcku zabalené dítě, druhé má hadr a rýžový kartáč, třetí březovou metlu, čtvrté košíček s ovocem a cukrovím, páté štětku ku bílení. Šesté děvče bývalo přistrojeno za kněze, mělo totiž přes sebe ještě černou plachýtku a na hlavě kněžský kvadrátek. Takto přistrojené dívky vešly do světnice a pozdravily. Prvá usedla pak na stoličku a hejčkala dítě; druhá klekla na zem a nápodobovala mytí podlahy anebo přiklekla ku kamnům a jala se rozdělávati oheň; třetí hledala děti a nutila je k modlení; čtvrtá rozdávala modlicím se dětem ovoce a cukroví; dívka se štětkou nápodobovala bílení a dívka-kněz vstoupila do prostřed světnice, vykropila ji svěcenou vodou a modlila se z nějakých knížek.³⁾

Na Plzeňsku chodívaly druhdy »*lucky*« vycpané hrachovinou; tomu, kdo se nechtěl modlit, nadělovaly metlou.⁴⁾

Na Poděbradsku »*lucka*« v bílém rouše obcházela po domech, prohlížela přízi, klepala přes prsty přadleny a děsila děti, někde i nadílela křížaly.

Byltě prý den sv. Lucie leckde dětem velmi nemilý. Neboť se vyprávělo, že chodíva Lucie, bílá, dlouhá a rozcuchaná žena a straší děti, že je vezme, jsou-li neposlušné.⁵⁾

Na Česko-Třebovsku na den sv. Lucie v mnohých vesnicích nepředli.

Vůbec pak je známé přísloví: »Lucie, noci upije, ale dne nepřidá«. ⁶⁾

Uplynul advent, nastaly *Vánoce*. Co je zvyklostí, jimiž opředeny jsou Vánoce! Mnohé z nich jsou velmi pěkné, tryskající ze základu náboženského, jiné jsou povahy jaksi pověřivé.

¹⁾ Na př. na Poděbradsku. O. 137. — Viz o sv. Mikuláši i Č. L. X., 131. — Č. L. XVII., 113. — Národop. věstník českosl. III., 147.

²⁾ Tak jest tomu na př. na Smíchovsku v Noutonicích.

³⁾ Srv. Em. Drobila: »Jihočeské dítě« ve feuilletonech Jihočeských Listů. — Viz o tom více v Č. L. III., 230 a násl. Tu i obrázek.

⁴⁾ P. Z. z Ledec.

⁵⁾ Píše Božena Němcová v »Babičce«.

⁶⁾ Srv. také S. V. O., 240. — Vyobrazení lucek z Roudnicka viz Č. L. XVI., 136. — Č. L. X., 131. — Č. L. XIII., 311. (Zde, co Krolmus píše o Luckách.) — N. 191.

Jelikož však ztratily ostří nebezpečí, jsouce pouhým jen přežitkem, vížícím se k době vánoční, a to přežitkem oblíbeným, třeba na ně shovívavě pohlížeti. Jsou spíše zábavou.

Předpravou k Božímu Hodu váncovnímu jest »Štědrý den« — »Štědrý večer«.

Na ten den církev přikazuje půst. Dětem se slibuje, postí-li se, že budou viděti *zlatoušky* (zlaté prasátko). Nepostí-li se, že je rozpáře *peruchta*.¹⁾

Za ni oblékala se leckde z pravidla dvě děvčata a ta chodila večer po staveních a strašila děti. Zašlehají metlou na dveře a vstupují dovnitř ku zděšení malých. Mumlají hlasem tlumeným, přistupují k některé osobě přítomné a naznačují rozpárání břicha. Jedna má proto v ruce nůž, druhá pak peroutku (kosinku husí), s níž dělá, jakoby břicho vymetala. Na to první dutinu břišní vycpává hrachovinou, načež druhá rychlými pohyby břicho zašívá a peroutkou přiklepává. Za všeobecné veselosti začínají pak perchty touž kratochvíli s jiným a potom spěšně odejdou.

Perchty nenadělují, pouze trestají nestřídmost.²⁾ Na Štědrý den chodívaly u nás i maškary za starých dob, jak doloženo ze XVI. i XVII. století. Podobný obyčej stopovati lze u Srbů, Poláků i Rusů.

Zjev ten nutká mimoděk k úvaze o příbuznosti bývalých všeslovanských zvyků na oslavu zimního slunovratu.

Kazatelé, církev ovšem brojila proti zvyklosti té.³⁾ Snad upomínkou na obyčej ten jest u nás chození s *klibnou*.⁴⁾

Samoděk připadá, že zvyk choditi s klibnou a peruchtou, na Strašecku sloučen byl v obyčeji na Štědrý den jezdit na bruně.

Peruchta sedl na vejtrasky (podávky) čili »na *brunu*«, jako na koníka; nahoře na vidlicích upevněna byla hlava koňská hrachovinou naplněná. Jako uši připevněny byly dvě peroutky husí. Jezdící na bruně celý se zastřel prostěradlem a tvář pomoučnil. Šprýmovně pojížděl na koníku, a matky hrozily dětem, že peruchta jim vypáře břicho, nepostí-li se na Štědrý den.⁵⁾

Na Štědrý večer již staří Cechové dárky dávali »pod titulem Krista Pána«. Říkávali též, »že Ježíšek naložil«. I k úřadu podkomořskému královny české druhdy na př. Hradec Králové dával bažanty, Mělník víno, Králové Dvůr mřínky a pod. k Štědrému dni.⁶⁾

¹⁾ Peruchta, Perchta, Peruta z německého Berchta (bílá paní). Děti straší a také ohlašuje smrt. S. P. 280. — Srv. N. 191.

²⁾ Viz Em. Drobila: „Jihočeské dítě“ ve feuil. Jihočeských Listů 1908. — Vyobrazení peruchty z Roudnicka: Č. L. XVI., 385.

³⁾ Viz S. V. O. 262 a násl.

⁴⁾ Viz o klibně N. 192. — Č. L. II., 345. — Časopis spol. přátel starož. II., 20.

⁵⁾ Z vypravování stařečka z Honic, jenž na bruně o Štědrý den jezdíval. P. Z.

⁶⁾ Srv. S. V. O.

O Štědrý den na Vysocku nad Jiz. malý zvonek hlásivá příchod Jesulátka (podobně jako v Lužici). Někdo oblečen do bílých šatů vchází do jizby a přináší dětem prosté dárky, po-nejvíce nutný zimní oděv. V některých osadách na Vysocku chodívala také mimo Jesulátka »štědrá bába«, která nadílela hospodáři a mužům. Jako na oplátku zase v předvečer Nového roku nadílel »štědrý dědek« hospodyni a ženám v domácnosti.¹⁾

Na Štědrý večer ode dávna si hrávaly děti s ovčíčkami pozlacenými, v příbytcích se pálivají voňavé komíníčky a zvláště v dřívějších dobách se stavívaly ozdobné svíčky s trojitou nožičkou.

Pastýři o Štědrém večeru chodívali po koledě. Leckde při koledě té k ústům přiloživše »vejtrubek« dlouhé trouby »loupkové« zrobené z habrových nebo doubkových sloupků, obtočených skopovými střevy nebo líčím z jalovce, zanotili: »Nesem Vám noviny .« Štědré hospodyňky pastýře pak obdarovaly jablky, houskou, koláči i penězi.²⁾

I ponocní, troubíce připadající hodinu, na Štědrý večer chodívali koledovat po staveních.

Na Štědrý den přádávali na kolovratech nitě, o kterých věřily, že kdo má jen dva nebo tři stehy na šatech nitmi těmi udělány, blesk jej nezabí, aniž had mu uškodí. Jinde zase říkají, že z nití předených v pašijový den šaty se neroztrhají. To vše vysvědčuje úctu ke dnům jmenovaným, byť jinak v pověru zabíhalo.

Na Štědrý večer — ba již dříve — stavívá se u nás *Betlem*, jak o tom pojednali jsme v jedné z předchozích samostatných statí.

Stavívá se i vánoční *stromček*.³⁾ Nejstarší zmínku o vánočním stromku činí r. 1508 kazatel Geiler z Kaisersberku ve Strassburku. Okolo r. 1600 církev katolická ničeho nenamítá proti obyčeji tomu, který v posledních desíletích i u nás v Čechách zobečněl úplně.⁴⁾

O půlnoční pojednali jsme již v prvním oddělení. Připojuji ještě jeden obyčej, vízící se k půlnoční mši sv., z Velízu u Žebráka. Ještě počátkem tohoto století byl tam zvláštní obyčej, že před půlnoční mší sv. místní farář vyvedl všechny děti z chrámu i s obecním pastýřem.

Děti běhaly kolem kostela a mečely jako ovce. Pastýř mečel jako beran. Tak se znázorňovaly ovce na luzích betlemských. O mši sv. pak oba místní pastýři troubívali v kostele o půlnoční. Jeden za oltářem, druhý jakoby v ozvěnu na kůru na počátku a konci mše sv., při evangeliu a po pozdvihování.⁵⁾

¹⁾ P. Z.

²⁾ Vyprávěl starý pastýř Duffek z Čelechovic. P. Z.

³⁾ Pohádku o vánočním stromku viz Č. P. O. 60.

⁴⁾ Č. L. VI. 497. — Č. L. XII. 340.

⁵⁾ Č. L. — I jinde pastýř troubíval 12 hodin před půlnoční u oltáře v kostele, jako na př. v Štochovském kostele asi do r. 1880.

Počínajíc Štědrým dnem, započíná u nás obzvláště milé a oblíbené *koledování*.

Tolik a tolik koled již bylo sebráno a v různých sbírkách otištěno — a přece poklad koled lidu našeho dosud není vyčerpán. Několik koled vánočních dosud neuveřejněných tuto otiskuji :

»Dej Bůh štěstí tomu domu,
my zpíváme Pánu Bohu,
malému děťátku, Kristu Jesulátku.
On rozdává chléb, žemličky,
jablka, hrušky, i troničky.
Za naše zpívání a koledování,
dej Vám Pán Bůh požehnání
a v nebesích králování. Amen.¹⁾«

»Hopsa, pacholátka, vzhůru vstávejte,
vy malý děvčátka, vy vyspávejte.
Narodil se nám Spasitel, všeho světa Vykupitel,
Jeho libým zpěvem navštěvujte!
Anka, vem housličky, kajdy Jiříku,
Franto, ty vem basu, Káčo fejdičku.
Vašíček pak cimbál nese, až se celý pod ním třese.
Půjdem k Ježíškovi, budeme mu hrát,
Ježíšku malýmu muziku dělat.
Už jsme celou ves sběhali, housle potrhali.
Ještě jsme troničku dnes nedostali.
Teď jsou lidi skoupí, všude brukají,
kuchařka před pánem, nic nám nedají.«²⁾

»Štěstí, zdraví, pokoj svatý, vinšujeme vám.
Napřed panu hospodáři, pak všem dítkám.
Z daleka se neseme, novinu vám neseme,
co se stalo, přihodilo, v městě Betlemě.
Narodil se nám Spasitel, jenž jest Kristus Pán.
To děťátko, nemluvňátko, posílá mne k vám,
abyste mu něco dali, však já mu to dám.
Chlebiček nechce bráti, nakrmila jej máti.
Jen tolárek nebo dukátek máte poslati.
Pěkně prosím, odbuďte mne, nemám tu kdy stát,
ještě musím do Betlema dítě kolíbat.
To dítě je Pán velký, ono vám to zaplatí.
Budete se radovati v nebi na věky.³⁾

P. b. P. J. Kr.«

¹⁾ a ²⁾ Z Předměřic nad Jiz. P. Z.

³⁾ Z Lidmáně. P. Z.

»Hle, hle, hle! V Betlemě leží dítě na seně. —
 Kývá na něj krásná Panna, by vzal nohy na ramena.
 Lukáš křičí: hop, hop, hop, ať sem běží hned Prokop.
 On tam někde chytá lelky, co by měl pást stádo velký.
 Nechte toho stáda stát, on tam bude někdo spát.
 Zahrajte mu tradada, ať tam Ježíšek hajá.«¹⁾

Zajímavé jsou »koladnické«²⁾ písně z kraje od Jilemnice až do Pasek v Krkonoších, kde každá téměř obec měla své vlastní koledy, mnohdy s příměsky žertovnými a místními nářkami.

Následující píseň vypravuje o sousedech obcí Bratrouchova a Dušnice, kdež je mnoho samot různých jmen

»Ej, ej, co to přichází sem? My sousedi dary nesem
 nebeskýmu králi, kerýho vždy chválí jak nebe tak zem.
 Ach můj nejsladší Ježíšku, vidím, že nemáš kožíšku.
 Tejdč (tedy) já Matoušů, kožich tobě nesu, štverci vořechů.

My z Lumky dva hospodáři, suchý dříví, dobře hoří,
 dáme Mu ho fůru — pojedem k Betlemu, králi novému.

A já sa (jsem) Antonín Pechů, naberu do pytle mechu,
 dám já jej do chlívka pod jeho hovádka, by byly na měkku.

Z Vojtěšic Vrána a Hájek, ti mu nesou také dárek:
 vedou tele jemu, dojnou kozu k tomu, šátek homolek.

My mlynáři Halamovi, mnoho jsme mouky namleli —
 dáme mu jí trochu, poneseš ji hochu, vemeš škatuli.

A já Vondrák z Potoka, nesu pěknýho kohouta,
 k tomu dva králíčky, Ježíšku maličký, dám je do kouta.

My rybáři Zábukovští, jsme v tý rokli jak na poušti.
 Nachytáme ryby; bratře roztomilý, vem mouky bílý.

Já Daniel Zavrtalec, nesu mu s máslem mazanec.
 Du za všema zádu, nesu s mákem bábu (koláč), dám je do
 kouta.«²⁾

Koledníci druhdy s sebou nosívali i »bukál«³⁾, »děfátka«, a dosud nosívali tu a tam Betlem. Tolikéž Betlem nosívali i koledující dráteníci.

V koledování — při němž druhdy koledníci (učitelé a kněží) zkoušivali děti, a kdo neuměl, dostal pardus⁴⁾ — se pokračuje na Boží Hod i dále, a na *sv. Štěpána*, neboli na Prostřední svátek, přistupují nové zvyklosti.

¹⁾ Z Lidmáně. P. Z.

²⁾ Ze sbírky zaslané Fr. Hanušem, řezbářem z Vysoké n. Jiz. P. Z.

³⁾ Č. L. III. 147.

⁴⁾ S. V. O. 266.

Na ten den zvláště obvyklou jest koleda:

»Koleda, koleda, Štěpánku,
co to neseš ve džbánu?
Nesu, nesu koledu,
upad' jsem s ní na ledu.
Psi se na mne sběhli,
koledu mi snědli.
Koledu mi dejte,
nic se mi nezmějte.
A koledu mi dali,
a přece se mi směli.«¹⁾

Dosud téměř všechny děti z obce schodí domy ve vesnici, zpěvavě tuto koledu deklamující.

Na ten den světívá se zvláště oves, ale i jiné zrní dávají si v den ten světiti osadníci po službách Božích v kostele k jarní setbě.

V den ten druhdy koním hojně dávala se pouštěti krev.²⁾ Ctí se totiž sv. Štěpán jako patron koní.³⁾

Na sv. *Jana Evang.* ode dávna u nás dává se světiti víno⁴⁾. To prý proto, že sv. Janu dali píti jedovaté víno, jež mu dle legendy neuškodilo.

Na den »*Mládátek*« leckde u nás matky šlehávají dítky proutkem a táží se jich: »Kolik bylo mládátek?« A tímto proutkem tak dlouho je šlehají, pokud dítky nebo matka za děti neodpoví: 4444.⁵⁾ Ovšem číslo to je nesprávné.

V okolí Nepomuku na den Mládátek chodí děti po staveních, pozdraví a otázku onu kladou. Otázku tu zodpoví buď hospodyně sama nebo některé z jejích dítek. Za ptaní dostanou děti chleba neb jiné pečivo. Pečivo nabodávají na hůl bíle natřenou. Má podobu meče.

Na Mládátka se ještě v mnohých vesnicích u nás dříve nepřádávalo. Říkávala mnohá matka dětem: »Dnes ještě je Mládátek, ale zejtra je Přádátek«, totiž zejtra se bude příst.⁶⁾

Na *Nový rok* mimo blaha přání od Boha i různé dárky si Čechové druhdy posílávali, psané a malované minuce (kalendáře), medaille s rytinkami nábožnými a p.

Tomu dni byly vlastní i některé koledy. Však i dráteníci ode dávna u nás zpívávají:

»Dajže nám Bože, ten rok veselý,
ja ponejprve hospodarovi.

¹⁾ Z Kamýka na Smíchovsku. P. Z. — Varianty této koledy viz N. S. 3 a násl. — V Předměřicích zní zakončení: »Pajmámo, pantáto, dejte nám jinou, červenou nebo bílou.« P. Z.

²⁾ Na př. na Litomyšlsku.

³⁾ Srv. S. V. O. 269. — R. 310.

⁴⁾ Na př. v Lidmáni. P. Z.

⁵⁾ V Předměřicích nad Jiz. P. Z.

⁶⁾ Říkávalo se v Olešnici u Vysokého nad Jiz. Č. L. XVIII., 267.

Ja potom při tem tej hospodyňce,
ja po tom při tem celej čeladě.

Byla to matka, o Ježíšova,
čo Josefovi sa zaslíbila.
Svatý Josefe, slibujem tobě,
nezapomínej Panny Marie!

Panna Maria je Panna čistá,
co porodila Ježíše Krista.
Položila ho, vykúpala ho,
svatým križečkem prežehnala ho.

A vy tri králi, kamže vy jdete,
když si na Boha nevzpomenete?
A my ideme od východu,
klaňajuci sa ku Pánu Bohu.

Ešče sme byli poniže Tury,
juž sme tam slyšeli,
co nam tam hudli.

To švarny dítě,
chtělo jít s námi.
Matka mu nedá,
že těžko chová.

Děkujeme vám za vaše dary,
co jste vy nám dnes obdarovali.
Zaplatí vám to sám Pán Bůh z neba,
když vám bude nejvíc potřeba.«¹⁾

Ten den před »Zjevením Páně« světívá se u nás ve chrámech »*voda tříkrálová*«, křída a sůl v pamět, že sv. Tři králové Spasiteli v Betlemě obětovali zlato, kadidlo a myrrhu.

Svěcené vody lid náš velice si váží. Kropíce se vodou tou, nejednou říkávají:

»Mžitka za mnou, mžitka přede mnou,
Pán Bůh sám nade mnou!«²⁾

Zejména ulehající na lůžka nebo z domu vycházejíce, kropívají se vodou svěcenou. Vykropují vodou tou v předvečer svátku Zjevení Páně neb i na Tři krále příbytky své, dvůr, zahrady i pole. Někde vykropují příbytky své i před sv. Filipem a Jakubem.³⁾ Tolikéž obilí k setí strojíce, zde onde pokropují je dříve svěcenou vodou.

¹⁾ Viz Kar. Procházky: »Kolárovičtí dráteníci«, str. 25. Tu i melodie a obrázek koledujících dráteníků. — Variant viz N. S. 39.

²⁾ N. P.

³⁾ Na př. v Lidmání. P. Z.

Při lidovém léčení častěji používají svěcené vody. V prostonárodním podání opět a opět se vypráví, kterak zlý duch prchá před svěcenou vodou.¹⁾

O účtě k svěcené vodě svědčí domněnka lidová, že svěcená voda vytrvá sedm let, aniž se zkazí.²⁾

Chvály hodnou uctivost k svěcené vodě lid náš zabarvuje mnohdy příměsky pověřivými.

Tak před sv. Filipem a Jakubem brává čaroděj kus plátna a tahá jej sousedovi po obilí. Kolik rosy má ten soused, tolik čaroděj bude mít mléka a soused žádné. Kropí-li se však před sv. Filipem a Jakubem svěcenou vodou, pak čáry neublíží.³⁾

K rakvi v domě dávají nejednou nádobku se svěcenou vodou a k ní štětičku z klásků, aby ti, kdož přicházejí se modlit k mrtvému, pokropili jej.

Též na sv. Hátu (Agathu) dává si lid náš dosud hojně světit vodu svatohátskou.

Ve vážnosti chová lid náš i *křídu tříkrálovou*. Jí psává na sv. Tři krále tři křížky na dveře příbytků svých nebo i začáteční písmena jmen jejich. Pohled na ně má nám připomínati vroucí lásku sv. Tří mudrců k Pánu Ježíši a povzbuzovati k následování.

I na večer Filipo-Jakubský lid náš dělával druhdy křídou tříkrálovou kříže na všechny dveře z venku u stavení, u chlívu a kurníku.⁴⁾

Mnohé lidové podání zdůrazňuje úctu ku svěcené křídě, vyprávějí, jak ďábel nemá moci k tomu, kdo svěcenou křídou kolem sebe učinil kruh. — V Bechyni bohatý šafář, kterému se zakopané peníze propadly, povolal čaroděje, jenž vzal čtyři lískové pruty, udělal svěcenou křídou kruh a zařikáním peníze objevil.

Po slévání olova aneb cínu do tříkrálové vody ten večer před sv. Třemi králi mládenci a panny brávají »tříkrálovou křídu« a říkají:

»Když jsem šel okolo lesa,
sova na mne houkla.
Jedna panna, druhá vdova,
třetí na mne koukla.
To je soužení pro potěšení,
měl jsem napsat dva a třicet,
více jich tu není.«

Při tom píší čárky na stole, jichž má býti 32. Kdo jich napíše více nebo méně, musí složit nějakou zástavu.⁵⁾

¹⁾ I proti vodníku chrání svěcená voda. Prosil v jedné chalupě vodník za nevěstu a jen svěcenou vodou byl zapuzen. — Pohádky a pověsti našeho lidu. („Slavia“) 75.

²⁾ Tak praví v Třebechovicích. P. Z.

³⁾ Lidový názor z Chotovic. P. Z.

⁴⁾ Vypráví tak B. Němcová o Babičce.

⁵⁾ S. T. 264.

Mládež používají při zábavce této svěcené křídly, nikterak nechce ji znevážniti, nýbrž právě této a ne jiné křídly z uctivosti používá, ač ne právě vhodně a z vůle církve.

Na *Tři krále* ode dávna u nás chodívalo se »s hvězdou«. Dosud chodívají na sv. Tři krále a kolem svátku toho tři chlapci jako tři králové přestrojení, majíce na hlavách koruny z tuhého papíru s papírovými vystříhanými ozdobami a v papírových ornátech na způsob kněžských kasulí (mešních rouch) všelijak papírovými ozdůbkami vykrášlených. Jeden z nich má začerněnou tvář.

Přišedše do domů, zpívají všeobecně rozšířenou píseň — někdy i ve způsobu rozmluvy:

»My tři králi my jdeme k vám,
šťěstí, zdraví vinšujem vám,
šťěstí, zdraví dlouhá léta.
My jsme k vám přišli z daleka,
z daleka je naše cesta,
do Betlema mysl naše.
Do Betlema pospícháme,
ještě málo darů máme.
Herodes král kouká z okna,
vidí tři krále z daleka.
Poslal proti nim vyslance,
aby se stavěli do paláce.« (Až sem se zpívá.)

Odtud se pouze říká :

»Co ty černý v zadu, vystrkuješ na nás bradu?« —

»Já to nejsem příčina, že je má tvář opálená.

Slunce, drahé kamení, od Krista Pána narození.« ¹⁾

Někde jeden »tříkrál« dá na plotnu několik zrněk kadidla, načež hoši, byvše obdarováni, ubírají se dále.

Na Domažlicku odchýlný jest způsob obchůzky tříkrálové. Z města Domažlic chodívají dva žebráci za krále ustrojení — třetí král je dřevěný na nástroji rohatině podobnému. Tento dřevěný král musí za zpěvu stále dělati poklonu, jsa k tomu pobízen klikou, již otáčí jeden z tří králů, který rohatinu drží.

Také na Vysocku nad Jiz. odchýlně tři králové zpívávají:

»Na koledu jsme přišli k vám,
šťěstí, zdraví vinšujem vám.
Šťěstí, zdraví, dlouhá leta,
že jsme přišli k vám z daleka.
Z daleka cesta naše,
do Betlema mysl naše.
Dejte krejcar nebo grešličku,
nebo nějakou pokroutičku !

¹⁾ Z Novo-Strašicka slova. P. Z.

Až my z Betlema půjdeme,
na vás vzpomínat budeme.
Zaplatiž vám to Pán Bůh sám
a naposledy svatý Jan,
svatý Jan a svatý Štěpán!«¹⁾

Také druhdy po domech koledníci provozovali na Tři krále rozličné hry tříkrálové, a od nejstarších dob na Tři krále chodívali koledovat kromě žáků i »kantoři«, a duchovní, píšíce tři krále na dveřích domovních, kropíce svěcenou vodou i kouřice kadidlem. Též rozdávali při té příležitosti obrázky tříkrálové.²⁾

Koleda tříkrálová na venkově.

(Dle kresby E. Zillicha, reprodukováno ve „Světě“ 1868.)

Milým svátkem lidu našemu je »Očišťování Panny Marie« neboli »*Hromnice*«.

Za bití hromu — odtud jméno hromnice — svíce se rozžehuje a konají se při ní modlitby.

Také při strojení obilí k seti vetkne se hromnička do hromady obilí, a konají se pak na špejchaře modlitby.

Leckde umírajícího obnášejí hromnicí.

¹⁾ Ze Sklenařic. P. Z.

²⁾ Takové tříkrálové obrázky otiskl jsem v Č. L. XIV., 199. — Viz i Č. L. XIV 440.

Pravidlem dle starého řádu křesťanského v žádné domácnosti křesťanské neschází svíce hromniční, a když kněz přijde »s Pánem Bohem«, svíce ta se rozžehuje, jakož i ve chvíli umírání.

Katechismus ovšem praví, že svěcených věcí máme užívatí jen k tomu účelu, ke kterému od církve byly posvěceny. Leč čtu v staročeském rukopisu o mysliveckých obyčejích: »Aby jiný terče netrefil. Kousek svíčky hromničné přilep na terč, když máš sám stříleti, tedy ho odlup.«¹⁾

A jinde čteme: »Vezmi vosk, který na oltáři kape z hromnice . . . zadlabej do hřídele . . . dosti mlíti budeš.«²⁾

Toť ovšem zneužití hromnice, nicméně však svědectvím, jaké vážnosti se těšila v lidu našem povždy svíce hromniční.

Na *sv. Blažeje* kromě církevního požehnání svatoblažského oblíbeny u nás byly druhdy i jiné zvyklosti. Po způsobu obchůzek sv. Řehořských bývaly u nás leckde v obyčejí i žákovské obchůzky svatoblažské.³⁾ Při nich se říkalo:

»Na sv. Blažeje, to podle obyčeje, jdeme k vám.
My jsme hoši malí, rádi bysme brali,
kdybyste nám dali.
Esli nám nedáte, však to uhlídáte.
Všecky hrnce vám potlučem,
co v polici máte.«

Na ten den leckde přadleny se sice sešly, ale pobýly jen a nepředly, aby neznesvětily dne sv. Blažeje.⁴⁾

Na *sv. Dorotu* v Čechách na mnohých místech hrávali divadlo o sv. Dorotě.

»Dorotky« chodívaly po stavení; když vešly, bylo jich plná sednice. Sv. Dorota byla nastrojená jako krásná nevěsta, byl při tom i anděl, čert; sv. Dorotu chtěli utratit, anděl ji bránil. Na konec bývaly »dorotky« penězi obdarovány.⁵⁾

Obyčejně ve hře se sv. Dorotou se uvádějí tyto jednající osoby: Král Dioklecian, panna Dorota, dva dvořenínové, soudce, kat a jeho holomci.⁶⁾

Na *sv. Matěje* leckde před východem slunce dosud běhají děti i dospělí kolem stromu, jednou rukou se držíce a zpívají při tom:

¹⁾ Věstník k. č. spol. nauk 1897 (XI.), str. 25.

²⁾ Věstník k. č. spol. nauk 1897 (XXII) str. 7. — Viz o hromnici Č. L. XII. 453. — Život círk. v Č. Dr. Z. Winter II. str. 866.

³⁾ Na př. na Kyjovsku. — Známý jsou »obchůzky svatoblažské« z posledních let i z některých osad na uherském Slovensku. — Č. L. VI., 86, Č. L. IX., 223, Č. L. XIV., 195.

⁴⁾ Na př. na Poděbradsku.

⁵⁾ Tak se dalo ve Vrbičanech dle sdělení 82leté Koulové, když jí bylo 15 let. P. Z.

⁶⁾ Tak tomu dle záznamu B. Němcové v »Babičce«. — »Obr. Revue« II., 179. — Ž. U. 752.

»Na sv. Matěje, kady ten hlas obejde,
všady ovoce dost bude a nikde nezmrzne.
A ty, svatý Matěji, máme k tobě naději.«¹⁾

Před začátkem jara, na *sv. Řehoře* 12. března, odedávna u nás chodívaly »řehoři«. Již Koniáš z roku 1689 připomíná obyčej ten.²⁾

Na Novo-Strašecku v týdnu před sv. Řehořem ještě asi před 40 lety chodívaly školní děti po vsi, hoši jako vojáci a nějaká dívka jako markytánka. Bývalo jich 20 i více. Hoši byli samá pentle, na hlavách měli kaškety s fedrpuši. Pěkné peří, co měli kohouti, bývalo k Řehořům. Po boku měli hoši dřevěné šavle. Po cestě bubeník bubnoval a regiment s p. učitelem a houfem zvědavců se přihnal do statku. Tu se postavili do řady a zanotili píseň:

»Učitele velkého, Řehoře svatého,
dnes my žáci slavnost máme,
veseli jsme z toho« (a tu bubeník »tuploval« na buben).

Pak odříkával jeden po druhém často žertovné veršíky.

Byvše podarováni, hrnuli se řehoři do jiného stavení. Hojnost záznamů o řehořích se dochovala na naše časy.

Konec doby vánoční či spíše »předpostí« slove *masopustem*.³⁾

O masopustu praví někteří, že vznikl na půdě pohanské, a to buď z římských a řeckých Luperkalií a Bachanalií nebo z náboženství domáciho; jiní praví, že masopust vznikl na půdě křesťanské.

Nad jiné povolany učenec míní, že lze spojití obé a dí: »Podobá se pravdě, že sahá masopust do šerého věku pohanského. Zbytky pohanských obřadů se ujaly a semeno roztrousily po půdě křesťanské. Církev byla nucena všímati si takových a podobných přežitků pohanských a nemohouc jich na čisto vyhladiti, podkládala jim aspoň představy, názory svoje křesťanské, takorča štěpovala bujné letorosti jejich vlastními, ušlechtilými rouby. Dovolila tedy před čtyřicetidenním postem trochu bujného veselí masopustního.«⁴⁾ — Říkávají, že v masopustě u muziky za každým párem tancuje čert. Jen když bratr se sestrou tancuje, čert za nimi není. »Jsou to čertovy dny.«

Mírníla vždy církev zejména výstřelky při maškarách, tancích, zpěvech, hrách a redutách masopustních.

¹⁾ Na př. ve Voticích. P. Z.

²⁾ S. V. O. 65. — Srv. Č. L. V., 160, 263, 452. — Č. L. VI. 112. — Č. L. IX., 354. — Č. L. X. 237, 453. — Č. L. XII. 285. — „Obrázková Revue“ II., 425.

³⁾ Masopustu, obžinkám, posvícení, svatbě říkávají v jižních Čechách „památky“. (J. Baar v Cimburovi, str. 274.)

⁴⁾ Dr. Č. Zíbrt: S. V. O. 21.

Po masopustu v dobu čtyřicetidenního postu se vchází »*popeleční středou*«, zvanou jinak i »škaredou« i »černou«¹⁾ i »Adamovým dnem«²⁾

Když se pochoval masopust, Babička Bož. Němcové zpívala u kolovrátku postní písně; když děti k ní přisedly, povídala jim o životě P. Krista a první neděli postní oblékla smutkový oděv.

Dosud ti, kdož byli v kostele na škaredou středu, těm, kdož jít nemohli do kostela, čelem na čelo dávají doma popelec, společně doma se modlívali růženec a zpívají doma postní písně.

Neděle první v postě slula našim předkům »*černou*« odtud, že na neděli tu odívaly se zvláště ženy v šaty barvy černé, kající.³⁾

Druhá neděle postní slula jim »*pražná*«, že jídali prý »pučálku« (hrách v troubě opečený a opepřený) a »pražmo« (upražené obilí).

Třetí neděli nazývali »*kýchavná*«. Mimo jiné výklady obyčejně název odtud se vykládá, že v Čechách v tu neděli uvedeno bylo, aby se kýchajícimu říkalo: »Pozdrav Pán Bůh«, tak jakož v Římě v náhlém moru leta 590 papež Řehoř nařídil.⁴⁾

Čtvrtá neděle postní sluje »*družebná*«. Nejsprávnější výklad jména toho je odtud, že, jak již Štítný píše, na neděli tu družice svačinu sobě činívaly. Jiní odvozují název odtud, že papež na neděli tu světlivá zlatou růží a dává ji zasloužilé osobě. Odtud prý jméno »Dominica Rosae« (neděle růžebná, družebná).⁵⁾

Nad jiné neděle postní památnou je pátá neděle postní, zvaná »*smrtelná*«. Neděle ta odtud sluje neděli smrtnou, že na tu neděli se čte evangelium, kterak židé se chystali Pána Ježíše usmrtit.

Na tu neděli připadá vhodně staročeský obyčej *vynášení* »*smrti*« a přinášení »*líta*«. Obřady těmi již pohanští předci naši slavili odchod drsné zimy a příchod vítaného jara.

Církev u nás proti této zvyklosti pohanské ode dávna vystupovala, na př. r. 1366, leč marně, a zvyklost ta jako neškodná dosud trvá.⁶⁾ Ba pro některé příměsky náboženské lze obyčej ten vítati a udržovati.

Leckde oblékají o neděli smrtné či smrtelné víšek slámy v staré ženské šaty, ozdobí je stuhami a nesou tuto smrt za ves k potoku nebo řece, kde ji hází do vody.

¹⁾ Viz S. V. O. 40.

²⁾ Viz „Český slovník bohovědný“, str. 72.

³⁾ Kulda, „Církevní rok“, 1880, II. 108.

⁴⁾ Srv. S. V. O. 47.

⁵⁾ Srv. S. V. O. 46. Tu i jiné výklady.

⁶⁾ Srv. S. V. O., str. 53.

Jinde ¹⁾ dosud chodívají hoši nebo dívky — 1 až 3 — od domu k domu v jedné ruce majíce větev chvojovou ověšenou svatými obrázky, v druhé uzlíček na dárky.

Na některých místech ²⁾ děti tak zvané »smrtonošky« nosíce malé stromky různě ozdobené a v nich obyčejně pannu, říkávají:

»Smrt plave (plyne) po vodě, nové léto k nám jede
s červenými vejci, žlutými mazanci.

Jaké je to mazání, bez koření, bez vajec?

Na Smrtnou neděli z N. Strašicka.

Současný obrázek.

Fiala, růže, kvěsti nemůže,
až jí Pán Bůh s nebe pomůže.

Svatý Petr dřímá (hřímá, z Říma), veze flašku vína,
abysme se napili, Pána Boha chválili.

Otoč se koši, dej nám po groši.
Roztrhni se míšku, dej nám po penízku.
A ty, svatá Marketo, dej nám pozor na žito,
a na všecko osení, co nám Pán Bůh nadělí.

¹⁾ Na př. na Strašicku. P. Z.

²⁾ Na př. v Lidmani. P. Z.

Až my od vás půjdem ven, dej vám Pán Bůh dobrej den, a naposled sv. Jan, zaplať vám to Pán Bůh sám!«¹⁾

Po neděli smrtelné následuje neděle »*květná*«, zvaná v jižních Čechách i nedělí »beránkovou«.

Na tu neděli se světívají u nás ratolesti, záhy na jaře pučící, obyčejně jívky s jehnědami. Zpravidla lid přináší je do kostela ve svazečkách svázané.

V jižních Čechách svazečkům těm říkají »berany«. V postě již nařezou větvice a v sobotu před květnou nedělí pletou »berana«, jež do kostela nosívají malí hoši i výrostci i dívky. Mívají vrchol berana do kruhu zatočený, aby v kostele beranem ničeho neshodili. Tak bývá vysoký! Na konci berana, to jest na špičce svazku »kočiček« udělá se z jedlové chvůje křížek, který zdobívá hospodyně kyticí a pentlí. Všichni svobodní hoši, i ti, kteří berana nenesou, jdouce do kostela, mají na ten den v ruce pěkný »leskový prut«. ²⁾ Nesvěcené kočičky nikdy se neberou do domu — teprv až po svěcení.

Kočičky doma dávají za kříž, obrazy svaté. Zapichují je též do polí. Také mnozí na květnou neděli polykávají tři kočičky. Dle svědectví Štítného již ve XIV. století tak činívali Čechové na ochranu proti zimnici a jiným nemocem. Polykání toho nelze schvalovati³⁾, jakož i různého pověřivého zneužívání kočiček.

Svěcením ratolestí o květné neděli církev projevuje zajisté a vzbuzuje v nás náboženské myšlenky a city a přeje sobě, abychom s uctivostí ratolestí používající, pohledem na ně rozohňovali se víc a více k milování Ježíše Krista.

Nedělí květnou se otevírá svatý nebo-li pašijový, jinak i zvaný »velký« týden.

Po neděli květné začíná již chystání se na svátky velikonoční. Příbytky se čistí, bílí, šaty nové se připravují, i komín se vymetá — odtud starým Čechům slula středa před Zeleným čtvrtkem »*sazometná*«.

Počínaje *Zeleným čtvrtkem* umlknou zvony až do Bílé soboty, kdy o »Gloria« v předzvěst vzkříšení Páně se opět rozezvují. Na místě zvonů odevšad zavznívají klapačky a řehtačky. O polednách a pak na večer ku klekání shromáždí se vždy množství dětí, třicet, čtyřicet i více, na určitém místě ve vsi.

¹⁾ O vypášení smrti (Mařeny) srv. N. 194. — Č. L. II., 453. Tu i obrázek. — Č. L. V., 184. — Č. L. XVIII., 269. — V Předměřicích nad Jiz. o neděli smrtelné říkávají: »Smrt, smrt ze vsi, nedaleko do vsi. Jaký je to mazanec, bez koření abysme se napili, P Boha chválili. Zatoč se koše, dej nám po groše, zatoč se míška, dej nám po penízka. Nám, nám, nám, těm předměřským pannám, cům, cům, cům, těm předměřským mládencům. P. Z.

²⁾ Popisuje dr. Zítek v Kotrbově kalendáři: »Rodině«. Praha 1909. Tu i dva obrázky.

³⁾ O »kočičkách« srv. S. V. O. 68. — O. 120, 125. — S. M. 480. — N. P. Sb. VI., 190. — N. P. Sb. VIII., 118. — N. V. Č. III., 149, 150.

Hoši i děvčata. V čele kráčí jeden, jenž obyčejně mívá řehťáčku v podobě malého trakaře. Ostatní mají malé řehťáčky nebo klapáčky. Řehťáčky a klapáčky procházejí celou vsí a při tom zpěvně odříkávají: »Židi, židi nevěrní, jako psi černí, kopali

Na květnou neděli.

(Dle kresby A. Gareise, reprodukováno ve „Květech“, r. III. 112.)

jámu, Ježíši Pánu, aby ho jali a ukřižovali, na Velký Pátek do hrobu dali, na Bílou sobotu zas ho vyndali.« Po té písni i pokřikují: »Cruciferum ďáblum« — což má znamenati, že Jidáš v pekle hoří.¹⁾

¹⁾ P. Z. z Předměřic nad Jiz. Variant viz: K. Procházky: O dětech na Novo-Strašecku, str. 41. — Č. L. XVIII., 337. S obrázkem. — Srv. N. V. Č. III. 149.

Na Novo-Strašecku o Velký pátek večer honí Jidáše. Při večerním klekání říkají: »Klekání zvoníme, Jidáše honíme«, a všichni Jidáši hrozí. A sotva dozní u zvoničky poslední slova závěrečné zbožné modlitby, všichni se hrnou na Jidáše, kterýmž je ten, jenž u zvoničky se opozdí. Řehtačkami mu naklepou. Na Bílou sobotu ráno Jidáši odzpěvují: »Klekání jsme odzvonili, Jidáše jsme dohonili.«

Na mnohých místech odklapavše děti klekání, pokleknou u kříže na návsi a modlí se. — Za starodávna posílávali si Čechové na Zelený čtvrtek vzájemná přání k svátkům a dary »Zeleného čtvrtku«. ¹⁾

Tu noc ze Zeleného čtvrtku na *Velký pátek* nebo i časně na úsvitě Velkého pátku chodívají se lidé modlit ven. V kteroukoli hodinu se kdo probudí, vyjde v nejnútnejším šatě ze stavení do zahrady — a není-li při domě zahrady, tedy na dvůr.

I celé rodiny najednou vycházejí do zahrady, to na památku, že P. Ježíš se modlil v zahradě Getsemanské, umyjí se, to v pamět, že P. Ježíš apoštolům myl nohy, třikrát zemi políbí, (as v upomínku polibku Ježíšova), a modlí se modlitbu Páně nebo i jiné modlitby.

Tak na př.: »Když šel Pán Ježíš skrz Jerusalem, velice se třásl, Židé se ho otazovali: »Ó Ježíši, proč se tak třeseš?« »Zimnice mne mrazí, a kdo si na Velký pátek na mne vzpomene, zimnice ho nikdy mraziti nebude.« — Na to Otče náš a Zdrávas se modlívali. Když se třikráte vše opakovalo, pak se modlívali:

»Buď uctěna hlavo Ježíšova, která jsi byla na kříži přitažena! Otče náš a Zdrávas.« — Pak: »Buď uctěna ruko pravá, která jsi byla ke kříži přitažena. Otče náš a Zdrávas.« — Totéž o levé ruce, o nohou a naposled: »Buď uctěno tělo Ježíšovo, které bylo na kříži přitaženo.« ²⁾

Na Velký pátek nosívají na některých místech do polí proutky od květné neděle a vetknou je do polí s modlitbou, by Bůh všemohoucí chránil úrodu. ³⁾ Neradi na ten den vozí na pole, říkajíce, to že kamení se tam svází. Na ten den vůbec se nemá prý v poli nic pracovati, aby se země nehýbalo, protože Kristus v hrobě odpočívá. Pradleny zde onde v ten den také neperou, věří, to že by namáčely prádlo místo do vody do krve umučeného Krista.

Na Velký pátek o pašijích se otevírají prý poklady. ⁴⁾

¹⁾ S. V. O. 69.

²⁾ Tak se modlívala babička Dykastová v Mutějovicích se svými vnučkami vždy na Velký pátek před východem slunce na zahradě, když dříve se byly umyly v potoce, to proto, že Pán Ježíš šel přes potok Čedron do zahrady Getsemanské. P. Z.

³⁾ Na př. v širém okolí Zhorce u Pacova. P. Z.

⁴⁾ Viz na př. o tom v Erbenově Kytici nebo O pokladu v „Koblížku“ v Pohádkách a pov. našeho lidu. („Slavia.“) Str. 104.

Také mezi čtením pašijí běhají s pometlem kolem stavení, a říkají: »Vy čerti jděte pryč honem, my vás tady nepotřebujem.«

Také leckde na Velký pátek kočičkami od neděle Květné vykuřují a svěcenou vodou vykropují příbytky zevně i vnitř s prosbou, by Bůh dobrotivý chránil dům od zlého ducha, zlých lidí jakož i od každého neštěstí.¹⁾

Rovněž na Velký pátek pekávají »*jidášky*«, placky, jež se jedí pomazané medem, v paměť sladkého ale zrádného políbení Jidášova.

V některých krajinách na Velký pátek, když hoši odra-chají (odklapají) 3 hodiny, začnou choditi sbírat vejce. Jdou od domu k domu, nejstarší hoch dělá kněze a říká:

»Klekání zvoníme, Jidáše honíme.
Co ty, nezdárný Jidáši, co's to učinil,
že jsi svého Krista políbením židům prozradil?
Proto budeš mezi ďábly a lucipery
přebývati a za to pykati.
A vy, krásná hospodyňko, jen se na nás nehněvejte,
a pár vajíček do košíčku dejte!«

Dva hoši dělají ministranty, jeden z nich nese košík, druhý klapačku. Kněz zakončí: »Kyrie elejson« — oni odpoví: »Kriste elejson« — a ten, který nese košík, řekne: »Vajíčka v košíčku ještě nejsou.«²⁾

Jinde teprve až na *Bílou sobotu* chodí ti, kdož klapali nebo řehtali na »tratar« (velká jízdní řehtačka) po koledě. Všichni jdou po domech s knihou evangelia v ruce a notným košíkem. Všude nejlepší čtenář přečte evangelium bělosobotní. Obdržené peníze přinášeli i do školy, kdež spravedlivě vše mezi koledující bylo rozděleno.³⁾

Zajímavo jest, že ve Mšeci od klapání ve dnech kajících darovala obec školákům r. 1863 40 kr.

Také někde následující píseň zpívají hoši v každém domě, když na Bílou sobotu po ukončeném klapání odměnu si vybírají:

»Nevinné umučení a smrt Krista Pána rozvažuj
s bedlivostí každá duše věrná!
Kterýž jest mnoho zlého ráčil podstoupiti,
pro člověka hříšného, chtíc nás vykoupiti.
Protož křesťané věrní, na to pamatujme,
hříchy svými nemrskejme, víc ho nekřižujme!
On pro své umučení, dal nám zde svou milost
[: a po tomto životě v nebi věčnou radost. :]«

A dodávají touže notou, jakou zpívají píseň předchozí:

¹⁾ Na př. v Předměřicích nad Jiz. P. Z.

²⁾ Z Koterova na Plzeňsku. P. Z.

³⁾ Tak tomu bývalo v Bělé u Plzně a ještě zasl. říd. učitel Martin Hula koledu takovou mezi děti rozděloval. P. Z.

»Pajmámo, pantáto, něco nám dejte,
jestli nám nic nedáte, tak se podíváte,
všecky hrnce vám potlučem, co v polici máte.«¹⁾

Na Bílou sobotu, když se zase o Gloria prvně zvoní, na některých místech v Čechách se mývají, zvláště dívky, aby byly bílé a krásné.²⁾ Nevinná to zvyklost.

Také oharky z »nového ohně« neboli z »*pálení Jidáše*« vesměs u nás brávají lidé domů a kladou v podkroví střechy s prosbou, by Bůh ušetřil domu od ohně a všelikého zla.

O Vzkříšení lidé osvětlují okna příbytků svých a na některých místech, když po Vzkříšení osadníci se za tmy již rozcházeli domů, na počest slavnosti z Mrtvých vstání Páně střílívali z pistolí.³⁾

Na Boží Hod Velikonoční žehná se v chrámu beránek, bochánek i jiné pokrmy. Ještě o tom promluvíme v jedné z dalších statí jednajících o pokrmech lidu našeho.

Pondělím Velikonočním počíná oblíbená *pomlázka*, při níž proutkem se šlehávají a vejce barevná se rozdávají. Vidí v obyčeji tom mnozí pohanský přěžitek. Jest prý pomlázka výrazem probuzené jarní přírody a šlehání proutkem naznačuje přenášení síly z vrby na živé bytosti. Proto prý hoši šlehají zvláště dívky, aby byly svěžími, zdravými.

U nás pomlázku doloženou máme z dob již před Štítným. Nyní pomlázka je jaksi výrazem radosti a plesání nad utěšenými svátky Velikonočními.

Jelikož pondělkem Velikonočním se začíná pomlázka, říkává se pondělí tomu i »mrskaný pondělek«. Pomlázka se protahuje až do úterka.

Dříve proutkem⁴⁾ šlehávali jinoši zvláště dívky, když šly z kostela, a dívky hochům dávaly vejce »kraslice«; nyní ponejvíce chodívají pomlázkovat již jen děti, hoši i dívky, v rukou svých majíce proutek a říkajíce při tom různé pomlázky. Na př.:

»Hody hody do provody,
dejte vajíčko malovaný.
Nedáte-li malovaný, dejte aspoň bílý,
slepička vám snese jiný.
Za kamny v koutku na zeleném proutku.
Proutek se ohybá, slepička kokrhá.

¹⁾ P. Z. z Předměřic nad Jiz.

²⁾ Na př. ve Zhorci, v Koterově a j. P. Z.

³⁾ Na př. v Bělé na Plzeňsku. P. Z.

⁴⁾ Tento proutek vrbový, či více až osm jich spletených dohromady, buď bez ozdoby nebo s fáborky, služí u nás šmerkust, mrskut, pomlázka, vinovačka, dynovačka i jinak, na Novo-Strašecku »pamihody«. — O pomlázce viz S. V. O. 68 a násl. — R. 134, 135. — Č. L. XVIII., 330. Tu i Maixnerův obrázek.

Dejte jí jísti, dejte jí píti,
dejte jí semenec, ona vám snese za den sto vajec,
jako ta mlynářova slepice.«¹⁾

»Hory jdou, květy jdou,
dej nám Pánbíčku travičku zelenou.
Velkonoce, velkonoce, kdes tak dlouho byla?
U studánky, u rubínky nohy jsem si myla.
Zámečkem, zámečkem jsem ji zamykala,
lístečkem, lístečkem jsem ji odmykala.«²⁾

Pomlázka.

(Dle kresby J. Kostěnce, reprodukované ve „Světě“ 1868.)

V kraslicích, jež všeobecně u nás od nepaměti se o Velikonocích chystají, nejednou s nápisy a nákresy i náboženskými, spatřujeme obraz a podobenství Ježíše Krista, jenž tak z hrobu vstal vzkříšený, jako z hrůbku skořepinového povstává kuřátko.

¹⁾ Z Předměřic nad Jiz. P. Z.

²⁾ Ze Stochova. P. Z.

Na druhý svátek Velikonoční po požehnání chodívají někde též do polí a zapichují do polí po třech »*Jidášovy křížky*« z páleného Jidáše od Bílé soboty s prosbou k Bohu, aby úrodu zemskou žehnati ráčil.¹⁾ Jinde již na Boží Hod velikonoční odpoledne kropí pole a říkají při tom: »Bůh Otec, Syn a Duch svatý, požehnej to pole zasetý.«

V mnohých osadách je zvykem, že na »*Bílou neděli*«, neboli »Provodní« chodívají dívky k prvnímu sv. přijímání. Jak si dobré matky ustrojují dívky své k tomuto posvátnému úkonu, již dříve jsme si pověděli ve stati pojednávající o kroji. Dokládám jen, že někde k tomuto sv. přijímání bývají dívky vedeny i za doprovodu hudby.

Po křížových neboli prosebných dnech slavíme svátek *Nanebevstoupení Páně*.

Bývalo u nás zvykem, aspoň v některých kostelích, že soška »Vzkříšení« po evangeliu vytažena byla vzhůru do klenby chrámové, čímž se mělo naznačiti na nebe vstoupení Páně. Sypáno pak bylo shora kvítí, zrní a pod. na znamení, že Kristus Pán po svém odchodu na nebe uděluje nám svoje požehnání.²⁾

Večer před 1. májem nosí dosud od domu k domu na Turnovsku mužská chasa s muzikanty »májky«, dřevěné to panenky s výkružky. V čele průvodu jde hoch, přistrojený za anděla. Vzkročiv do světnice, zazpívá:

»Májové dívky,
sbírejte kvítky,
sbírejte všichni křesťané.«

Opentlenou a chvojkou ozdobenou májku postaví na stůl a tančí se.³⁾

V květnu připadá svátek v lidu českém tolik ctěného světce, blahoslavené paměti sv. *Jana Nepomuckého*.

Lid český houfně na sv. Jana putuje do Prahy k hrobu sv. mučedníka, jakož i ke kaplím a sochám svatojanským vůbec. Po celý oktáv u kaple či sochy svatojanské, nalézající se téměř v každé obci, rozžehuje radostně lid náš světla, květinami zdobí sochy ty a na blízku staví máje.⁴⁾ Tu se shromažďuje po celých osm dní na večer, zpívá a modlí se tu. A když kněz vede průvod k místům těm, na cestě stojící kříže věncí věnci.

V mnohých domácnostech stavívají k poctě sv. Jana N. i kapličky. Děti nasbírají totiž květiny, z nějakého proutí, které

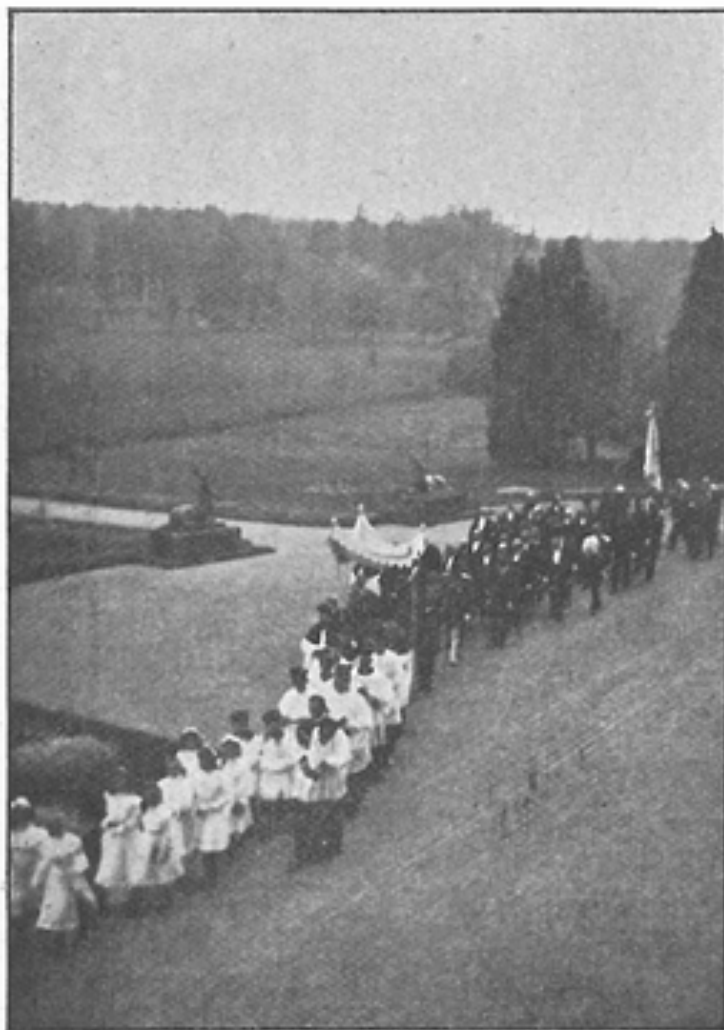
¹⁾ Č. L. V., 584. — ²⁾ S. V. O. 107. — ³⁾ Č. S. V., 88.

⁴⁾ Máje stavívají i jindy. Též hoši dívkám. O původu toho se vypráví: Jednu zbožnou dívku podezřivali, že není poctivá. Ona však se modlila, a tu sám anděl postavil jí jednou do rána krásnou máji ozdobenou bělostnou růží a bílými pentlemi na důkaz její nevinности. Když to druhé panny uhlídaly, uznaly její nevinność a prosily svých hochů, aby jim podobné máje stavěli. Srv. „První národní čítanka“ od F. Jelínka. Vyšla u V. Kotrby.

se ohne, v okně se udělá kaplička, do níž se postaví soška sv. Jana. Celá kaplička se ozdobí obrázky a květinami. Po celý oktáv se domácí lidé u této kaple modlívali.¹⁾

Brzo po svátku sv. Jana Nep. připadají svátky Svatodušní neboli *Letnice*.

O Letnicích stavívají máje a dávají ratolesti za okna. Dávají i ratolístky na obrázky, aby kam Duch sv. měl usednouti.

Průvod po příjezdu J. Eminence k biřmování do Lán r. 1908.

V pondělí Svatodušní v některých krajinách konává se dojemné věnčení kříže s proslovy družiček i mláďenců.

V době svatodušní pravidlem se udílí svátost biřmování. O slavnosti té je zajímavé sledovati lidové scenerie. Dva obrázky z visitační cesty Jeho Eminence otiskujeme.

K Letnicím ode dávna se druží různé lidové slavnosti, jako obchůzky po mezích, střelba ku ptáku, jízda králů, při

¹⁾ P. Z. z Lidmáně.

niž v popěvcích se vzpomíná Boha a vystupuje tu osobä za kněze ustrojená.¹⁾

Slavnost *Božího Těla*, kdy jednotlivé rodiny za čest si pokládají stavěti oltáře u svých domů dle svého vkusu, kdy hojné družičky tvoří jednu z nejlepších okras, sypající na cestu kvítí, máje u domů, rány z hmoždířů — to vše prosyceno bývá hojnými prvky prstonárodními.²⁾

**Lid doprovází nejdůst. p. kardinála k bířmování
v N. Strašecí r. 1908.**

Svátek sv. *Jana Křt.* spadá u nás skoro v týž čas, kdy bývala u pohanských národů slavnost letního slunovratu. Křesťanství — což obezřelé jeho péči nelze ve zlé míti — přejalo a po svém upravilo leckteré staropohanské obyčeje, jež pozměněny s novým výkladem trvaly na dále v paměti lidové.³⁾ Učinilo tak i s některými zvyklostmi spadajícími v dobu svátku sv. Jana Křtitele.

¹⁾ Viz S. V. O. 177 a násl. — L. H. (Letnice). — Č. L. IV., 97. — Č. L. XII. 360. (Věnění kříže.) — N. 198.

²⁾ Bož. Němcová v „Babičce“ dojemně líčí lidové zvyklosti o Božím Těle. — Bolest lidu nad zneuctěním Božího Těla líčí píseň z Jaroměřska ve sbírce Slavie: „Národní písně“, str. 135.

³⁾ Dr. Č. Zíbrt: S. V. O. 134.

Tak na př. o pálení ohňů před sv. Janem, o čemž u nás prvou zprávu podává Hájek, vžil se názor, že se ohni oslavuje památka narození sv. Jana.¹⁾

Bylinám natrhaným v předvečer svátku sv. Jana přiřítá se zvláštní léčivá moc, slují »sv. Janským kořením«.

I máslu, stlučenému v noci sv. Janské a převařenému v době mše sv. v den sv. Jana Křt., hospodyňky naše přiřítají tolikéž divotvornou moc léčivou.

Oltář o Božím Těle u domu Trohořových v N. Strašecí r. 1909.

V předvečer sv. Jana Křt. leckde stelou v jednotlivých domech »*postýlku sv. Janu*«. Natrhají čerstvé mateřidoušky, nastelou ji pod stůl a pokryjí bílým ubrusem, nebo se jí naplní malá poduška, navrch se poklade obrázky svatých, do středu se položí obrázek sv. Jana. Děti se domnívají, že sv. Jan chodí v tuto noc po světě a v postýlce uchystané si odpočine. Místy kladou pod obrázky dětem patřící peníz, který prý sv. Jan tam zanechal od noclehu.²⁾

¹⁾ Svatojanské ohně: Č. L. V., 287 (historie jich). — Č. L. XVII., 206.

²⁾ Č. L. IV., 538. — Č. L. XII., 409 a 459. -- Č. L. XVII., 207.

Svátek sv. *Anny* oslavuje lid náš zejména hojnými poutmi.¹⁾

V den *Nanebevzetí* P. Marie světivalo se u nás ode dávna všelijaké koření. Zajisté křesťané vždy s prosbou je dávali žehnati, by Bůh dobrotivý dozrálé ty květiny požehnati ráčil.²⁾

Za příležitosti svátku sv. *Cecilie*, patronky chrámového zpěvu a hudby, ode dávna pořádaly se cecilské zábavy, obyčejně spojené s taneční zábavou. Při ní též se zpívalo: »Slavný ouřad učitelský, je devátý kůr andělský. Učitelové jak zemrou, hned před trůn Boží přijdou. Andělé je přivítají: Vítáme vás kamarádi. Cecilie tak vítaje, na varhany ukazuje: Et laudamus, gloria in excelsis.«³⁾

K cecilské slavnosti zvala se i tištěnými cedulkami, na příklad v této formě:

„Pozvání na Cecilní ples
dávaný od hornohutský kapelle
dne 26. listopadu 1850.
Vstupné 40 fr. štr.“

„Pozvání na Cecilskou slavnost
dávanou od Mrtnických hudebníků
dne 23. listopadu 1846.
V Nerežíně u Frant. Kellera.“⁴⁾

Poslední zábavy bývají na sv. *Kateřinu*. Druhdy o sv. Kateřině se hrávaly i hry divadelní.

Jindy chodívali žáci koledou i na sv. *Martina*⁵⁾, na kterýž den i čeleď obdarovaná rohlíkem sv. Martinským službu měnila.

I na *Všechny Svaté* v některých krajích hospodyně pekávají rohlíky a chudší děti ze vsi chodívají ráno do statků, kdež pomodlivše se nebo zazpívavše, žádají na hospodyně rohlíků.⁶⁾

Uzavírám stať tu »*Dušičkami*«.⁷⁾ Na ten den pečují lidé zvláště o hroby svých drahých. Již v předvečer Dušiček chodívají do lesa na mech, jímž rádi hroby zemřelých obkládají a

1) Viz Č. L. VI., 530. — Č. L. VIII., 353. — Č. L. VIII., 417.

2) S. V. O. 161.

3) Č. L. X., 90. — Č. L. XII., 204. — O. 51, 125.

4) P. Z.

5) S. V. O. 185.

6) Em. Drobil v Jihočeských Listech: »Jihočeské dítě«.

7) O mši dušiček viz pověst ve sbírce Slavie: »Pohádky a pověsti našeho lidu« str. 96. Za tmy měly dušičky na den Dušiček mši, přišla mezi ně žena. Řekla jí jedna: »Kmotra, odejděte rychle odtud, ale na hřbitově shodte se sebe šátek.« Druhý den jej našla na kousky roztrhaný.

mezi něj vkládají zelené košíčky brusinek. Rozžehují již v předvečer památky všech věrných dušiček na hrobech i hojné svíce, jakož i v den samotný, hojně v rouše smutečným přicházejíce na rovy svých milých.

Na hrobech mnohdy celé rodiny šepotající v den Dušiček píseň: »Odpočiňte v pokoji po boji .« poskytují pohled na nejvýše jímavý a tklivý.

Křtiny, oddavky a pohřeb.

Radostnou událostí v rodině bývají *křtiny*, jimž rám tvořivá celá řada prostonárodních zvyklostí.

Rodiče pečují, aby dítě co nejdříve bylo pokřtěno. Kolují mezi lidem různé hrůzyplné pověsti o nekřtěňátkách.¹⁾

Také říkávají: Když přijde dítě na svět a hned zase umře nekřtěné, tak prý se každý hřebík na střeše zarmoutí.

Prvou starostí přede křtem jest opatření kmotry. Nejčastěji po kmotřích chodívá babička a vyřizuje namnoze toto ustálené vzkázání: »Že nechají mockrát pozdravovat a pro Boha prosit, abyste se za ně nestyděli a tomuto narozenému dítěti za kmotřičky se postavili.«

Dožadovaní »kmůtři« poděkují: »Že necháme mockrát děkovat a pozdravovat kmotřička a kmotřičku a tomuto narozenátku přejeme mnoho štěstí, zdraví, Boží požehnání — a že půjdeme.«

Obyčejně »sáhne se po krvi« a k tomu se přihlížívá, aby »kmůtr« byl spravedliv, jelikož kmotři, umrou-li rodiče, nemají dítě opustiti. Žádný kmotr, ani z krevnosti, aniž jiný, nemá odřici, sice uschne mu i trávníček pod nohama.²⁾

Také někde zve bába tímto říkáním: »Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! Že vás nechá otec s matkou pozdravovat a pro Boha prosit, abyste se za ně nestyděli a svatým kmotrovstvím jejich dítěti posloužili, že se vám chtějí vším dobrým odměnit. Když ne oni, tak se vám odmění Ježíš Kristus sám v království nebeském. Amen.«

Za to říkání dostane se ovšem babičce od kmotry dárku.³⁾

Druhdy kmotrovskými cedulemi dalo se zvaní. Psávali je obyčejně farní učitelové tak do let asi sedmdesátých minulého století. Zněly více méně podobně: »Pokoj v Kristu vinšovaný budiž se všem vám! Mně zvláště, vážený pane kmotře! Tajiti toho déle nemohu, kterak Pán Bůh všemohoucí na nás manžely vzpomenouti a nám na tento bídný svět dcerušku dáti jest ráčil, z čehož budiž jeho svaté jméno pochváleno. Starajíce

¹⁾ Viz takovou pověst na př. v Č. L. XVI., 430. — Bloudí prý jako světlík, ohnivá děfátka, světlušky. Č. L. IV., 244.

²⁾ Z Novo-Strašicka. P. Z.

³⁾ Z Poděbradska. O. 11.

se pak my, jakožto křesťané, jak by to nemluvnátko křtu sv. dojití a v knize života věčného zapsáno býti mohlo, pročej nejmilostivější pane kmotře! za to vás žádáme skrze lásku křesťanskou, abyste sobě neobtěžoval tomu nemluvnátku dnešního dne při přijetí křtu sv. v chrámu Páně . . . za rukojmí se představití. Za kteroužto lásku křesťanskou Pán Bůh račiž vám sám hojným odměnitelem býti jak podle těla zde časně, tak podle duše někdy v nebi věčně. Kterýžto křest dnes o 8 hodinách dopoledne konán bude. Do milostivé ochrany Boží vás poručím a zůstávám až do smrti upřímný kmotr . . . (Adresa:) Tato má ponížená kmotrovská žádost náleží slovutnému a bohabojnému muži a mně mnoho váženému, panu kmotroj . . . k uctivému dodání do . . . «¹⁾

Kmotr bývá aspoň jeden, i více, ba na Chodsku mnoho najednou, takže průvod křestní vypadá někdy jako průvod svaatební. Zvláště tomu tak bývalo při křtinách dítky, jež vzešlo z manželství vdovce s vdovou.

Kmotři vcházejíce do domu pozdravují: Pochválen buď P. Ježíš Kr., a přejí matce i dítěti »zdraví a štěstí« a rodičům zvláště, »aby dítě ve zdraví a ke cti a chvále Boží vychovalo.²⁾

V prostonárodním podání jeví se kmotři jako blahodějové.

Chudý jeden chalupník jde na faru o křtiny a holedbá se, že snad někdo předce se smiluje nad jeho nemluvnětem a půjde mu za kmotra. A smilovaly se tři babičky, které potkal na cestě.

První dítě políbila na oči a zašeptala: »Kdykoli tyto oči zapláčou, ať z nich místo slz perly padají.«

Druhá políbila dítě na ústa a zašeptala: »Kdykoli se tato ústa zasmějou, ať z nich růže vypadne.«

Třetí políbila nohy a přála: »Kamkoli ty nožky vkročí, tam ať zlato po nich zůstane.«³⁾

Na mnohých místech přede křtem dávají dítěti od narození až do křtu kolem krčku růženec. Někde růženec ten zastrkávají pod povijan.

Při odchodu ke křtu kmotři leckde dítěti do peřinky vkládají nějaký svatý obrázek a rodiče dítko žehnávají křížkem. Také brávají s sebou tu a tam na cestu do kostela i kousek chleba, aby prý dítě nebylo v nouzi a lakomé.

Když se setkají křtiny, říkávají lidé »Provoď vás Pán Bůh!«

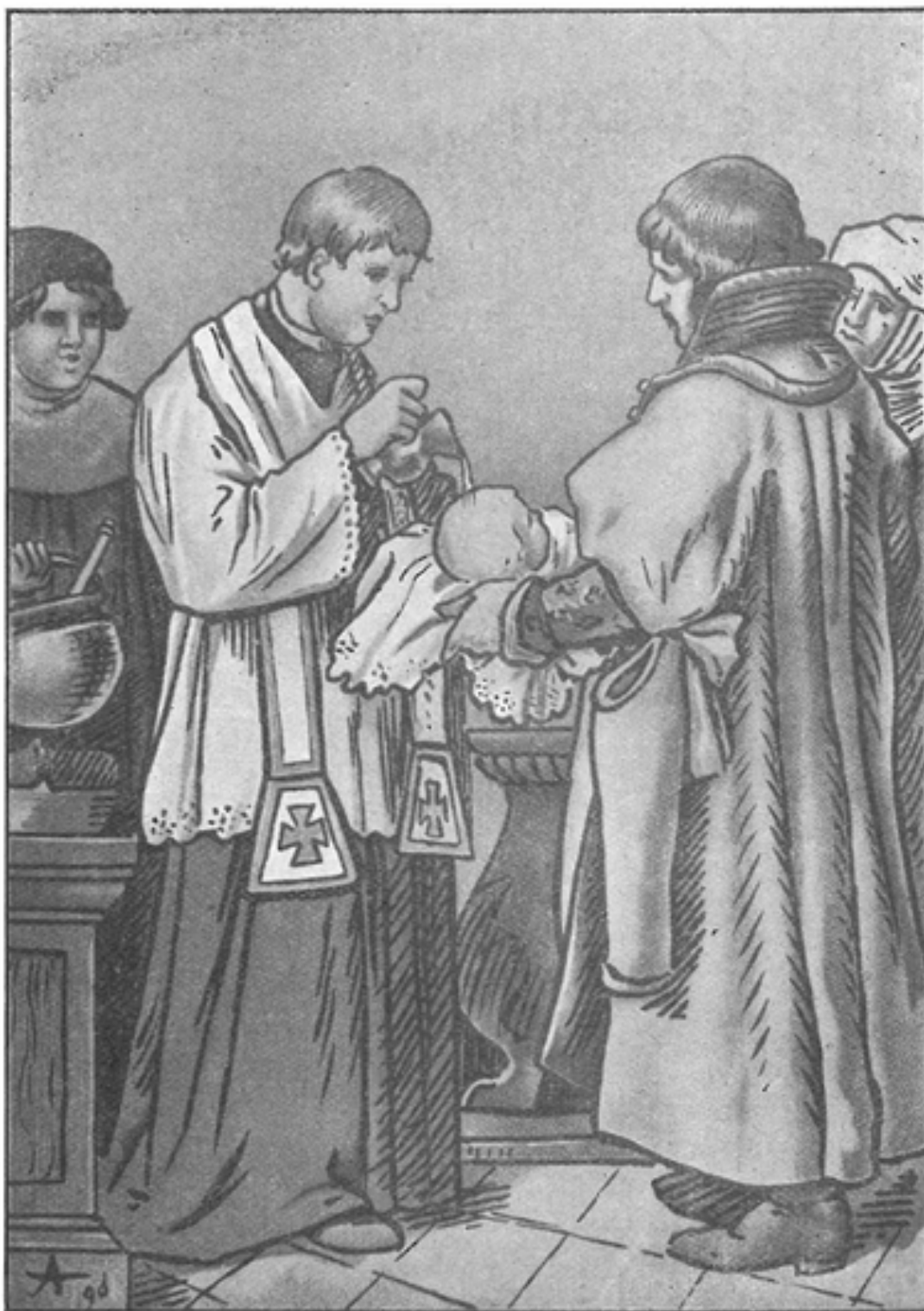
Jména křestní dětem se různě dávají. Někde dávají jméno prvnímu dítěti po kmotru, druhému po otci, třetímu po dědovi

¹⁾ Z Chrudimska. Č. L.

²⁾ Viz o křtu na Domažlicku Č. L. I., 73 a Č. L. V., 237. — O kmotřích: Č. L. IV., 122.

³⁾ Z pohádky: »O dobrých kmotřinkách.« N. P. — Srv. N. P. R.: »Člověk jinak myslí a jinak jedná«. — Variant v pohádce »O spanilé Anince«. Tu dědeček a babička — Bůh a smrt — stojí kmotrovstvím a dávají dítku do vínku krásu a dlouhý věk. Pohádky a pověsti našeho lidu. (Slavia.) Str. 69.

a ty ostatní děti jména na svět si nosí, totiž dostávají jména, jaké je v kalendáři v den jejich narození anebo v nejbližších dnech.

M. Aleše: **Křest.**

(Původní akvarel; reprodukováno dle litografie.)

Samotný úkon křestní, jeho čistotu, již tak ze zvyku, nic zlého při tom nemysle, zastírá lid všelijakým příměskem.

Dá-li se dítěku více solí v ústečka při křtu, bude prý moudré. Po levici svíce značí dítě, po pravici matku; shasne-li některá za obřadu, umře jeden z nich.¹⁾ Zmýlí-li se kněz v modlitbě, bude prý děcko mluvit ze spaní. Kdo je první po Třech králích křtěn, ten prý se pak bojí. Také na Nový rok nechtívají křtiti. O křtu anděl rozžehuje každému svíci, jež hoří, až dohoří

Po křtu chodívají s dítěkem ofěrou kol hlavního oltáře, a dávají kmotři dítěku do vínku »závazek«, často peníz, nejednou i ve svatém obrázku zabalený. Také tomu závazku říkávají »obět« (na Poděbradsku).

Na Chodsku při některých křtinách když se z kostela vracejí, též střilívají.

Leč nastojte! Vystřelí-li někdo starým hrncem na pošádlenou, co tu pak durdění!

Když se přijde nazpět z kostela do domu s křtinami, říkává se: »Tak vám neseme pokřtěného (Venouška), ať prospívá k Boží slávě a k vaší radosti!«

Matka polibkem a znamením křížku na čele dítěko přijímá, řkouc: »Tak už máš svaté jméno!«

Do nedávna šestinedělkám tu a tam se stavívaly »kouty«, jež bývaly vykropovány svěcenou vodou.²⁾

Po příkladě Matky Boží chodívají matky křesťanské k *ouvodu*, s díkem i prosbou za sebe i dítě milované.

Na Domažlicku druhdy pravidlem chodívaly ženy k *ouvodu* v neděli. V sobotu před nedělí poslala šestinedělka starou ženu po vesnici, ba k přátelům i do jiných vesnic, aby sezvala bez rozdílu všechny ženy, aby ji nazítrí doprovodily k úvodu do kostela.

Leckde ženy přinášejí si k úvodu i svíci. (Na př. v Manětíně tak činívaly.)

Dle lidového podání, když šestinedělka jde k *ouvodu*, nemá vstupovati do kostela dříve, než ji kněz svěcenou vodou pokropí. Vstoupí-li dřív, bude její dítě mŕrou až do smrti a bude chtěj nechtěj každou noc po lidech choditi a ssáti.³⁾

Jako křtiny jsou radostnou rodinnou událostí, podobně tak jsou i *oddavky*.

Již na mocnost a uctivost manželského slibu ukazuje lidová pověst, jak dvě osoby učinily sobě slib manželský. Jinoch odešel do světa. leta minou, až konečně zemřev mrtvicí, přijde o půlnoci pro svou milou, již toužebně jej očekávající.

Odvede ji na hřbitov a propadne se do hrobu. Jen ruka jeho pravá vyniká z hrobu ven, kteroužto uchopiv svou nej-

¹⁾ Z Třebechovic. P. Z.

²⁾ Na př. v Lidmáni. P. Z.

³⁾ Pohádky a pověsti našeho lidu. (Slavia.) Str. 80.

milejší za pravici, pevně drží a teprve ráno, když kněz živou s mrtvým oddal, propouští.¹⁾

Maje na mysli lid náš šťastné manželství a hojné milosti Boží, jichž dostává se snoubencům při udílení svátosti stavu manželského, vypráví :

»Když žehnal kněz mladé manžely, uschlý strom se zazelenal a rozkvetl a než bylo po oddavkách, visel plný zralých jablek.²⁾

Svatba česká našla již řadu svých popisovatelů. Vyšlo také i několik přetisků zvyklostí a starobylých písní svatebních, zejména Vavákových.

Obracím zde zřetel pouze ke stránce náboženské při lidových zvyklostech svatebních, tolik hojných, a z velikého množství náboženských prvků při svatbě české vybírám jich jen něco málo.

Ode dávna chodívají dívky rády na pouti, prosíce tam za hodného ženicha a naopak. Také na pouti nejednou snoubenci dosud sobě neznámí se obeznamují.

K sv. Josefu u Kapucínů v Praze i dříve již chodívaly dívky do kostela, o přímlovu zde prosíce snoubence Rodičky Boží za hodného ženicha.

Před samými prohláškami — druhdy v kostele konanými i s intrádami — nezřídka snoubenci též v popěvcích vzpomínají Pána Boha.

Na Pracheňsku si ženich prozpěvuje

Mládenci co chcete
u mého děvčete?
mládenci co chcete
u mé panny?
Dá Pán Bůh v neděli
abyste věděli,
že se vám cestička
všem zapoví!

Zvaní dalo se vždy se zřejmou vážností k sňatku co svátosti. Čtěmež jen starobylá zvaní družbů z Plzeňska, Klatovska, Strašicka nebo odjinud, a přisvědčíme tomu.

Tak jest tomu i při *svolávání* hostů, kterýmž v den svatby ještě jednou družba svolával k veselce hosty.

Dojemná a dýšící zbožností jsou zvláště *požehnání* rodičů, kteráž dávají dítkám svým před svatbou.

Obyčejně se obmezují na to, že snoubenci pokleknou před rodiči, nežli jdou do kostela, a rodiče jim dají požehnání v ten způsob, že čela jejich požehnají znamením sv. kříže. Ale někde jsou obřadnější, delší požehnání ta a zní na př.:³⁾

¹⁾ „Kytice“, str. 155. — Srv. pověst O fextovi (kostliveci): Pohádky a pověsti našeho lidu. (Slavia). Str. 94 a násl.

²⁾ N. P. „O třech zlatých perech“.

³⁾ Požehnání toto r. 1897 nazpaměť říkala nad snoubenci selka Zedínková v Kačici.

»Vždy jsem Boha vroucně prosila, abych vás, draze milované dítky, co dobré a křesťanské dítky vychovat mohla. Proto mé srdce pokoj mi nedá a neustále dnes ke mně volá, bych vás na tu poslední dráhu vedla, která jest vám dnes od Otce nebeského připravena. Putujte po této poutní dráze vždy věrně a laskavě, tak jako putoval sv. Josef s Pannou Marií, když sobě noclehu hledali. Co si dnes jeden druhému před Otcem nebeským slíbíte, každý to jediný slovíčko jako nejdražší drahokam do vašich srdcí uschovejte, nikdy a nikdy na ten slib nezapomínejte. Kdo zapomene a ztratí ten slib, ten ztratí víru, naději a lásku, zároveň ztratí i Boží požehnání. Bez Božího požehnání marné všechno namáhání. Ať jsme starý nebo mladý, to Boží požehnání potřebujem každý. Když nás Pán Bůh jednou z toho světa povolá, nevezmem s sebou žádné budovy, žádné tisíce, vezmem si s sebou jen to jediný, co jsme jeden druhému před Otcem nebeským slíbili a co jeden druhému dobrého učiníme. Ta slova si pamatujte, každodenně opakujte: abys den sváteční světil, ctil otce svého i matku svou, abys dlouho živ byl, a dobře se ti vedlo na zemi. Vaše rodiče vždy v uctivosti mějte, je nikdy a nikdy neopouštějte. Když vám je Bůh jednou na věčnost povolá, jejich starostlivé oči laskavě zatlačte! Za každou tu nejmenší posluhu, kterou pro ně konat budete, sám Otec nebeský bude odplatitelem vašim.

Ježíši, Synu Davidův, Ty's nám svěřil naše děti, já je Tobě s tělem i s duší poroučím a odevzdávám. Jsou Tvoje, Pane Ježíši Kriste, ponechávám je zcela Tvé otcovské lásce, račiž se nad nimi, můj nejmilejší Spasiteli, smilovati, na těle i na duši od všeho je chrániti a jim seslati sedm darů Ducha svatého, víru, naději a lásku, sešli jim také Anděla Strážného, aby je ve dne v noci chránil, ve dne v noci při nich stál a po dráze k životu věčnému je vodil.

O Maria, bez poskvrny počatá, vypros a uděl mi tu milost, abych já jedenkrát s dcerou naší a s tím celým zástupem, který je zde shromážděný, před trůn nejhlavnějšího Spasitele přivedena býti zasloužila. K tomu nám dopomáhej Bůh Otec, Syn i Duch svatý¹⁾.

Tklivé je i *děkování nevěsty* rodičům tam, kde dosud dle staročeské zvyklosti se koná. Nevěsta políbí rodičům nohy a s pláčem děkuje jim za své vychování:

»Zaplať vám Pán Bůh všechny vaše kroky, co jste kdy pro mne udělali! A pro Pána Boha vás prosím, jest-li se mně ten stav manželský nepovede, neopouštějte mne!«

Po té vstane, obejmě ženicha a políbí jej; ženich pak políbí rodičům nevěstinným ruce a řekne: »Zaplať vám to Pán Bůh, že jste mně vaši dceru dobře vychovali a k dobrému ji vedli«.

¹⁾ Srv. jinou řeč v Č. L. XV., 314.

Při jízdě do kostela k oddávkám druhdy se zpívalo. V mnohé *písničce* byla i náboženská vzpomínka, jako v oné z Klatovska:

Už mou milou na oddavky vedou
už jsou s ní tam na vršíčku:
dej ti Pán Bůh štěstí,
mý děvčátko hezký!
»Dejž to Pán Bůh, můj Jeníčku!«

Svatba je v kostele! Dosud sice dostává duchovní oddávající od nevěsty myrtu — druhdy ale dostával rozmarinu. A když celými kyticemi se zdobívala hlavní družina svatební, na Novo-Strašecku kněz prý dostával nejkrásnější kytici zlatitým práškem poprášenou.

Jak váží sobě snoubenci posvátného okamžiku ve chrámě při oddávkách, svědčí i ta okolnost, že na některých místech nevěsty na oltář dají svíce okrášlené květinovými věnečky, aby při mši sv. hořely.

Dlužno vytknouti, že bohatší svatby na Plzeňsku do farního kostela z jiných vesnic vodívaly tak zvané »tři čtvrti«, t. j. dudy, klarinet a housle, a že při oddávkách hrál se na varhany dojemný úvod s tempem volným, načež skončilo to hrou veselou, rychlou, jakmile snoubenci byli »okkopulováni«.

Když z kostela se vracívala staročeská svatba domů, zase cestou se zpívalo a opět leckterá píseň taková promísena bývala živlem náboženským.

Zasedlo se k obědu svatebnímu. Neopomenula se nikdy modlitba. Obyčejně: » . . Pane Bože, Otče náš nebeský! požehnej nás i těchto darů, kteréž z Tvé štědrosti přijímati budeme; skrze Ježíše Krista, Pána a Spasitele našeho. Stolu nebeského račiž nás účastné učiniti, králi věčné slávy! Amen«.

Třeba poshověti, že beze zlého úmyslu někdy i při modlitbě před jídlem to ono čtveráctví problesklo.

Tak se modlívával starosvat: »Pane Bože, Otče nebeský, požehnej nám těch dolarů « »Jak se modlíš« — (za starého sekula se tykalo) — napomínali ho hned svatebčané. »Já jsem se omýlil«, opravoval se: »chci říci dolarů. Nu, budeme-li jich mít, koupíme si dary«. Pokračoval: Otče náš

Také někdy hned před jídlem se zpívalo a Pána Boha vzpomínalo, jako v oné písni: »S bázní, veselím, budem dar Boží požívatí. Když tu máme šenkýře, bude nám nalívatí. Švarné paní kuchařky k tomu se chystají, že dobrý jídýlka budou, pořád povídají «¹⁾

¹⁾ Viz K. Procházky: „Když si náš dědeček babičku bral“ v Českých Květech, 1902—3. Tu i více písní a přípitků s náboženskými příměsky. Vesměs z Novo-Strašicka.

O hostině svatební teprve rozrojily se písně — a opět při nich tak častá bývala vzpomínka na Pána Boha. Tak na příklad:

»Nic, Kačenko, neželej,
z toho si nic nedělej.
Podívej se na věneček,
máš ho pěkně zelenej!
A kterak ty kvítka na něm. plápolají,
když on má být změněnej.
Pán Ježíš měl takovej,
jenže ale trnovej.
Ten mu Jeho svatou hlavu
přenáramně zohavil«¹⁾.

Přípitků bývalo o svatbách bez konce. A opět jako do písní svatebních, i do přípitků těch v míře zvýšené vložena bývá nejedna rozpomínka náboženská.

Dosud někde starší družička říkává²⁾: »Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! Málo, málo, maloučko, ať se stane pomlčeníčko, abych mohla promluvit s panem družbou slovíčko. Jedno, dvě, však to na dlouze nebude. Vážený, mně pane družbo milý, děkuji vám za červené pivíčko a talířek bílý, ježž jste podal v moje ruce, díky vám vzdávám ze srdce.

Prosím vás za dovolení, malou chvíli k pomlčení, pár slovíček k promluvení. Kdybych se v čem provinila, neb někomu ublížila, žádám já vás, pane družbo, by mně moje vina od vás byla odpuštěna. Vy, pane družbo vážený, vy jste ve školách učený, já jsem málo študovaná, v domácnosti vychovaná, ve světě jsem nechodila, bych školy velké nabyla.

Chci já nejstarší družička připíjeti od věnečka, od věnečka zeleného, z krásného kvítí májového, jenž se bude rozvíjeti, budu dále připíjeti.

Já jsem o tom sňatku nevěděla, jak v sobotu od večera. Jak jsem se to dozvěděla, hned jsem do Prahy spěchala, bych drahé rozmarýnky nakoupila, překrásné zelené věnečky vila. Když jsem šla po pražském mostě, bylo tam panen dvě stě.

Mezi nimi Panna Maria, na pražském mostě u sv. Jana se mi zjevila. Jak jsem Pannu Marii spatřila, s velkou radostí jsem k ní běžela, ruce jsem jí líbala a vroucně jsem ji žádala, by mi věnec půjčila neb zaprodala. Ona se ke mně obrátila, věnec na moji hlavu vložila a mně pravila:

Dítě mé rozmilé, prosby tvé jsou vyslyšeny. Já ti věneček nepůjčím ani nezaprodám, ale já ti ho darem dám.

Jak jsem z rozmarýnky věnec dostala, s radostí jsem domů spěchala, překrásných zelených věnců z něj vila, bych nás více podělila.

¹⁾ Z Lidmáně. P. Z.

²⁾ Na př. v Lidmání. P. Z.

Jeden panu ženichovi, jeden panně nevěstě, třetí staršímu mládenci a pak sama sobě. Však mi ještě z mariánského věnce zbylo k rozdělení, pozůstalo všem mladším družičkám, rozmilým kytičkám. I také jejich mládencům, kteří mají hrózně zelené kytky od jejich věnců.

Nyní když jsme rozdělení o ty věnečky zelený, dnes tito manželé noví, ti je v chrámu Božím odevzdali, Pánu Bohu děkovali. My je taky odevzdáme, v tom lidmaňským našem chrámu Páně, panu duchovnímu u oltáře, který štolou ruce váže. Musejí však pěkně býti, jak v zahradě roste kvítí. K tomu ještě srdce čistý, z rozmarýnky prut vyrostlý.

Kdyby nebyly zelený, aneb nějak zahozený, nebyly by k navrácení, pak by je Marie Panna nepřijala. Naše věnečky zelený, to je naše velké jmění. Než by my jsme je ztratily, rač bysme hlavu srazily. Jakou radost v srdci máme, když je na hlavu dáme, jak je věneček zelený, všemi ctnostmi ozdobený a v něm jsou krásné růžičky, to jsou panenské slzičky. Na hlavě zelený věneček a v ruce bílej šáteček, to je panenské jmění, které, když je ztracený, žádnýma penězi není k zaplacení.

Nyní až věnečky odevzdáme, tak se s Bohem budem procházeti pod oblohou nebeskou, jako se procházejí dnešní pan ženich s paní nevěstou.

Nyní však se obracíme k pánům hostům. (Na to připíjí družba, načež družička.)

»Vy, pane družbo milý, nedám vám odpověď na tu chvíli. Na vaši tuto otázku, půjdu radči na procházku, to do háje zeleného, do stromoví májového, tam se něco dozvím.

Až se vrátím, tak vám odpověď stojí v zahradě, keř zelený, na něm jsou růže červený. Jedna se překrásně rozvila, že nás dnešního dne opustila, dvě srdce před oltářem zasnoubená, s námi dnešního dne rozloučená.

Srdce naše želí pro ni (nevěstu), víc jí na svobodě není. Za tvou lásku věrnou, kterou's ke mně měla, přeji spokojenost, nevěsto rozmilá. Požehnání Boží, vám manželé přeji.

Na váš stav manželský, na vaše žití, červené pivičko, nejprve připiju. Na zdraví pana ženicha a paní nevěsty!»

Po hostině svatební družba zase promluvil (dle Erbena): »Vysocevážení páni hosté, slušná i povinná věc jest, poněvadž jsme při tomto stole manželském darů Božích požívali, abychom také Pánu Bohu za vše poděkovali a kratičkou modlitbou jemu čest a chválu vzdali«.

Následovala modlitba. Pak se šlo na sál. A tu zajímavě! I v leckteré národní písničke taneční, při níž se druhdy tančilo, přichází nábožná vzpomínka, jako v oné: »Chvála Pánu Bohu, chvála Pánu Bohu, už mám ženu. Už nám tak nebude, jak jsme se mívali, budem se milovat a spolu žítí až do smrti«¹⁾.

¹⁾ Když všichni chlapci se vystřídali, tančil s nevěstou mládenec a pak ženich, při čemž muzikanti hráli a svatebnice zpívaly tuto píseň. Z Novo-Strašicka. P. Z.

Taktéž tomu bývalo i v písních při čepení nevěsty, jako v oné:

Rozsvěťte panny lampy své!
Ženich vchází do srdce.
Já nechci jiného,
než Ježíše svého 1)

Po svatbě v neděli býval »přátelský oběd«. Před ním se modlili »Anděl Páně« — a před slovem »Amen« konávaly se smlouvy svatební. Pak teprve po všem se Amen dořeklo a sv. křížem se přežehnali.

Brzo také se pak dalo přijímání do obce toho, kdo se přiženil. Celá obec se shromáždila s rychtářem v čele. Ve jménu Božím se otevírala obřadnost ta:

»Tak počíná ouřední jednání
ve jménu Otce, Syna i Ducha.
Trojice svatá ať obec ochrání
od pádu dobytka, povodně, sucha

Rod svůj, kdo se přiženil, musel vypovědít, majetek . . práva mu oznámena i povinnosti i po víře se ho ptali 2).

V životě střídá se s radostí žalost. A tak jednou se strojí svatba, podruhé *pohřeb*.

Jiné nechávající stranou, věnujme pozornost pouze náboženským zvyklostem prstonárodním o pohřbu!

Jeť sice pořekadlo: »Zapomenul na to jako na smrt« — leč ne vždy lid náš zapomíná na poslední věci člověka. Víť, že jsme smrtelní a proto i při bítí hodin si připomíná konec života, zvláště bije-li 12 hodin. Řikává:

Víc jich bítí nebude,
až poslední přibude,
Maria, matko milosti,
doprovázej k věčnosti,
poslední ať jsou slova má,
Ježíš, Josef, Maria 3).

Máť člověk vyčkati, kdy Pán nad životem a smrtí mu pokyne a na věčnost jej povolá 4) — a proto hrůzu před samovraždou ztělesňuje v rozličných pověstech 5).

Na smrt třeba dobře se připravit. A proto dobrý křesťan neotálí, aniž příbuzní jeho, nýbrž v čas povolají duchovního, aby přišel s Pánem Bohem.

Při zaopatřování přisvojil si lid nejednu zvláštnost. Tak modlice se při udílení posledního pomazání, měnívaly konec

1) Z Lidmáně. P. Z.

2) Tak tomu bývalo v jižních Čechách i jinde.

3) Z modlitbiček na každou hodinu. Č. L. IX. 217.

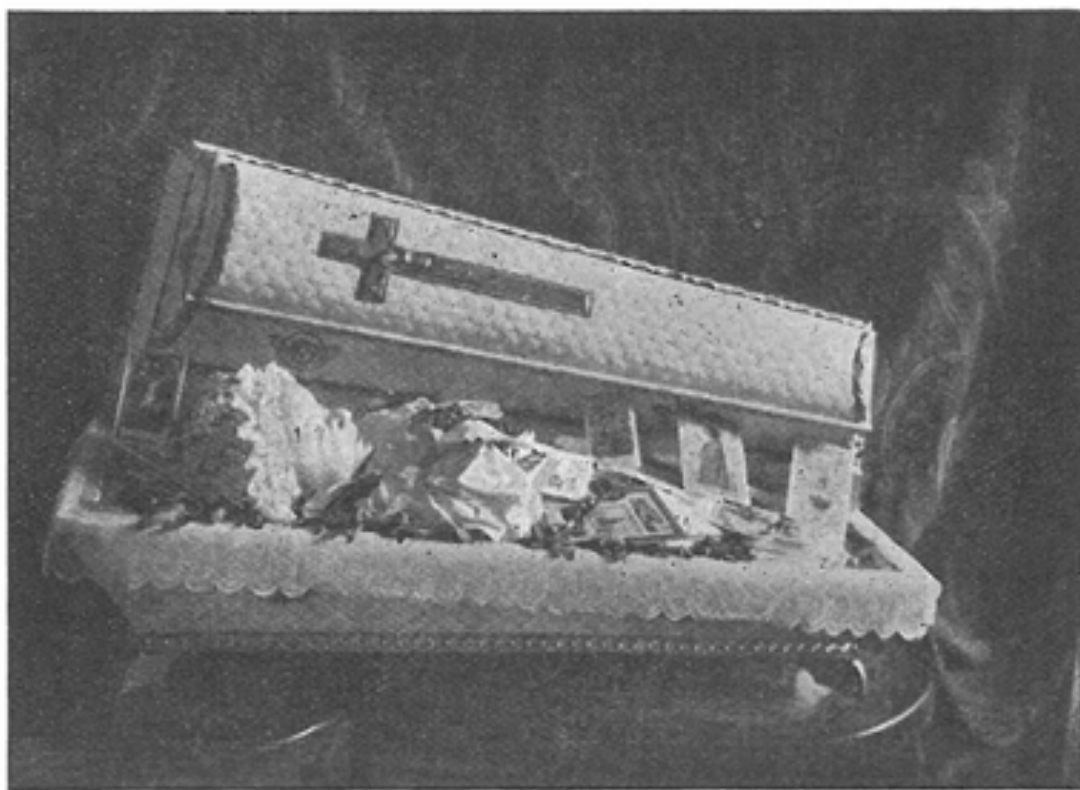
4) Viz Č. P. O. 58.

5) Viz takové v Č. L. IV., 244.

Zdrávasu, říkajíce: »Svatá Maria, matičko Boží, pros za něj a nás hříšné, nevíme hodinku smrti naší. Amen« ¹⁾.

Když kněz odchází, pověřivě dávají pozor na kouř shasnuté svíce na stole stojící. Jde-li kouř ke dveřím, nemocný brzo umře, jde-li ke stropu, uzdraví se.

Čeká-li se již poslední hodinka umírajícího, obnášejí ho rozžatou hromnicí. Také někdo z přítomných hromnici staví na prsa nemocného a táže se ho: »(Jene), přijímáš to světlo Boží, které jsi na křtu sv. obdržel?« Může-li nemocný, odpoví: »Přijímám«. Nemůže-li mluvit, odpovědí za něho přítomní. Potom se nemocný hořící svíci obnese. A to se opakuje třikrát ²⁾.

„A tak k Bohu má dušička se vynese
jako holubička.“ (Erb. pís. 583.)
(Obrázek z N. Strašicka.)

Umře-li někdo, otevírají okénko, aby prý duše mohla do nebe. Za štěstí se pokládá tomu, kdo zemře v pátek s Pánem Ježíšem.

Po smrti odívá se tělo — vzácně již v rubáš — a při tom se mrtvý volá křestním jménem: »(Františku), podej mi pravou ruku — levou nohu atd.«

U nohou staví se hořící lampička, u hlavy rozsvícená hromnice. Potom modlí se žena, která tělo omývala, Zdrávas

¹⁾ Z Rokycanska. Č. L. VIII., 194.

²⁾ Z Předměřic nad Jiz. P. Z. — V Chotovinách se svíce obnáší ve směru oběhu slunce.

Maria a Anděl Páně; kdyby toho neučinila, tedy by prý musil mrtvý vždy ve výroční den úmrtí svého z hrobu vstáti a buď v kostele na hřbitovč, buď u kříže, jenž uprostřed hřbitova stává, po celou noc se Anděl Páně modliti. Podobně prý se děje zemřelému, jenž za svého života nikdy nebo málokdy se Anděl Páně modlil ¹⁾).

V rakvi se dávají mrtvému do rukou kříž a růženec. Kol do kola svaté obrázky. Nikomu, ani děťátku, na hlavu prý se nemá dávat věneček — Maria Panna sama v nebi, jak praví, korunuje.

Večer u mrtvého konávají modlení; kostelník nebo lidový zpěvák modlí se s přítomnými růženec, litanie i jiné modlitby. Při tom předřikávač vzpomíná i »na duše zemřelý z tohoto stavení«.

Také u mrtvých zpívávají. Na př.:

Rozpomeň se duše na to,
že jsi popel také bláto,
věř, čiň dobře, vezmeš za to!

Činiž to zde dokud čas máš,
běda bude, když jej zmeškáš,
v věčném ohni hořeti máš.

Pohleď pilně na svou krásu
i také na svou okrasu,
v tomto nebezpečném času.

Nic zde svého vlastně nemáš,
proč že pak v světě pejcháš,
svými hříchy Boha hněváš?

Světská rozkoš tě oklamá,
leč přijmeš učení pravá
u víře Ježíše Pána.

Lakomství se vždy vystříhej,
a k bližnímu lásku mívej,
v pokoře vždycky přebývej!

A protož všichni křesťané
rychle z hříchů povstaňme,
na pokání se oddejme!

Dříve nežli Boží rána
bude se svrchu seslána,
prosme nebeského Pána.

Ať dá z hříchů povstati,
prv než nás smrt zachvátí.
Amen. Kriste, rač to dáti. ²⁾

¹⁾ Z jižních Čech. Č. L. IV., 242.

²⁾ Jedna ze sedmi písní, zpívaných v Lidmání večer u nebožtíků. P. Z.

V den pohřbu, když byl dán »praepuls«, scházejí se hosté do domu smutku.

Vcházejíce do domu, říkávají pozůstalým: »Potěš vás Pán Bůh« — a ti odpovídají: »Dejž to Pán Bůh, vás taky«.

Když kněz modlí se u rakve, pozorují svíci, kterou rozžatou drží v ruce. Hoří-li hezky vzhůru: to prý zemřel spravedlivý a duše jeho čistá přišla do nebe. Ovšem, že to nicotné posuzování.

J. Manesa: Hudba pohřební.
(Reprodukce ze „Světozoru“ 1885.)

Když rakev z domu vynášejí, někde na prahu s ní dělají kříž, jinde zase třikrát ve jménu nejsvětější Trojice pozdvihnou. Nebo také, když z domu vyvázejí mrtvého, před odjezdem třikrát couvnou.

Někde, když ubírá se průvod smuteční na hřbitov, stavívají se na cestě u každého kříže a pomodlí se Otčenáš a Zdravas.

O zádušní mši sv. v některých osadách při obětování chodívají přítomní »ofěrou« kolem oltáře s rozžatou svící v ruce.¹⁾

¹⁾ Koluje pověst mezi lidem venkovským, že nejednou o pohřbu se zjevila duše mrtvého a zjevivší se duše položila prý svou ruku na modlitební knihu toho onoho a zůstavila známky jakoby vpálených prstů. (I mně jedna žena ukazovala takové modlitby.) — O něčem podobném píše „Vlast“ XXV., str. 720. — Tu vysloveno mínění professora Panšaba: Za nemožné

Dojemné bývají písně, když na hřbitově ukládá se ve hrob, jež bývají různé, pochovává-li se dítě, manžel, manželka, mládenec, dívka, atd.

Na konec pohřbu bývá ještě dosud na některých místech tak zvaný »odpros«.

Když rakev již ve hrob byla spuštěna, povstane někdo z pozůstalých a prosí přítomné: »Prosím vás pro Boha, pro Panenku Marii, abyste mu (ji) odpustili, jestliže vám něčím ublížil(a) jakož i on(a) vám všem odpustil(a).« Někde se odpovíдало: »Odpusť mu to Pán Bůh!«

Hrob zemřelých požívá veliké úcty v lidu. Nesluší prý se trhati květin s hrobu.

Mluvívá lid častěji o zjevování se nebožtíků a přeje jim klidného odpočinutí, mluví-li se po pohřbu o zemřelém, přidává: »Odpusť mu Pán Bůh«. Z téhož důvodu, nemůže-li někdo v noci spáti, má se prý za dušičky modliti, aby se dostaly »na Pravdu Boží«.

P o u t i.

Pouti jednotlivé — zvláště pouti kající hlavně do Říma a do Cách — i pouti hromadné Čechové od nepaměti podnikali. Vzpomeňme si na př. na Božetěcha opata (1091—96), který konaje pout kající do Říma odnesl ze dřeva vyřezaného Ukřižovaného u velikosti lidské postavy.

Již ode dávna slavnostně konána bývala processí hromadná za hlaholu zvonů, trub a pištců s korouhvemi a družicemi. Po bitvě bělohorské pouti rozvinuly se v Čechách tak hojnou a obecnou měrou, jako nikdy nebývalo. O nádheře rozvinuté při nejednom katolickém processí dá se souditi na př. z vylíčení pouti konané r. 1596 abatyší od sv. Jiří a paní provdanou za pana Vilima z Rožmberka k třinácti pomocníkům za Kadani, při níž k průvodu bylo zapotřebí 130 koní.

Pouti k přechetným místům poutním v Čechách dosud se těší neztenčené lásce a účastenství.¹⁾ O tom svědčí na př., že na Sv. Horu poutních průvodů letní doby se čítá na 300 a že poutníků ročně na Sv. Horu přichází kolem 200.000, z nichž 70—80 tisíc přijímá sv. svátosti.

Pouti lidu našeho v každém směru bývají plny rázovitosti. Božena Němcová tak věrně vylíčila pout lidovou do Svatoňovic. Slyšme ji: »... Po žernovském kopci nahoru kráčí pět poutnic; je to babička a panímáma, Kristla, Mančinka a Barunka. První dvě mají bílé plachetky přes hlavu nad obličej jako stříšku

prohlásiti zjevení podobné, bylo by zapíratí nesmrtelnost duše a všemohoucnost Boží. Ale v případech toho druhu třeba veliké obezřetnosti a zevrubného prozkoumání věci, aby snad za ní nevězela buď pověřivost, buď nedozíravost, anebo snad někdy dokonce zamýšlený podvod.

¹⁾ V zemích koruny sv. Václavské se čítá více než 200 poutních míst. V Čechách 150, na Moravě a ve Slezsku 100.

stáhnuté; děvčata kulaté klobouky. Také si sukničky vykasaly jako Kristla a starší ženy na zádech nesly si malé ranečky, v nichž měly potravu.

»Mně se zdá, že slyším zpěv«, řekla Kristla, když došly na vrch kopce.

»Já také,« ozvala se děvčata; »pojdte rychle, babičko, aby nám neutekly,« pobízely babičku a chtěly se pustit do běhu.

»I vy bloudkové, když vůdce o nás ví, nepůjde bez nás,« zdržela je babička, a děvčata upokojeny kráčely s ostatními stejným krokem.

Na vrchu pásł ovčák ovce a z daleka je pozdravoval.

»Nezmoknem, Józo?« ptala se ho panímáma.

»Buďte bez starosti, do pozejtří to vydrží. Zpomeňte i na mne s otčenáškem! Šťastnou cestu! . .«

U žernovské kapličky stojí houf poutníků, muži, ženy i děti, nejedna matka nese si dítě v peřince s sebou, by je obětovala Matce boží a buď zdraví ztracené, buď štěstí pro ně vyprosila.

Vůdce Martinec stojí na prahu kapličky. Vida babičku i s ostatními přicházet, povídal: »Nyní jsme všickni, můžeme se tedy vydat na cestu. Dříve se ale pomodleme Otčenáš na šťastnou cestu!« Poutníci před kapličkou klekli modlíce se, a vesničané stojíce po návsi modlili se s nimi. Po modlitbě pokropili se svčcenou vodou, jeden z výrostků vzal vysoký kříž, na nějž nevěsta Tomšova pověsila věnec a Kristla červený fábor obětovala . . Ale ještě se nehnuly . . děti škemraly: »Přineste nám pouti!«, babičky prosily: »Obětujte za nás zdrávasek!« — tu zazpíval Martinec zvučným hlasem: »Zdrávas, dcero Boha Otce!«, poutníci vpadli plným chórem . . a houf putoval k Svatoňovicům. Při každém kříži neb kapličce drželo se zastavení, obětoval se Otčenáš a Věřím ke cti a chvále boží — u každého stromu, na nějž zbožná mysl obraz Panny Marie zavěsila, u každého kříže, kde se nějaké neštěstí kdy stalo, modlili se . .«

Tak Bož. Němcová nevyrovnatelně krásně dále líčí pout Svatoňovickou, jak tam došli, co tam dělali, jak se vrátili domů a jak o ní celých čtrnácte dní ještě doma mluvili.

Takovým způsobem s většími menšími změnami se konají všechny pouti.

Všimněmež si některých jednotlivostí.

V čele processí bývá kříž, korouhve, pak následuje mládež, hoši, dívky. Za nimi muži. Střed tvoří družičky, z nichž nesou některé sošku Panny Marie. V zápětí kráčí kněz buď až na místo poutní — buď processí pouze vyprovází.

Někdy i ženy nosívají sošku sv. Anny, oblečeny jsouce v stejnokroj (bílé sukně, černé živůtky, modré šátky), ba i jiné sošky v průvodech bývají vídány. Ze Strašnic jednou na sv. Hoře měli prý na pouti třináct »figur«. Také někdy mládenečkové bývají seřazeni v průvodu, někdy dokonce i velcí mládenci a

velké družičky. V rukou svých nesou někdy i korouhvičky a lilie. Za družicemi kráčí duchovní a průvod uzavírají ženy. Cestou se modlí — u křížů a kapliček se činí zastávky s modlitbou — modlitba se střídá se zpěvem.

Zvláštním typem jsou poutní zpěváci, jako na př. pověstný písničkář Fr. Hais, jenž na výsost zajímavě líčí ve svých pamětech pouti svatohorské.¹⁾ Mnohý z nich mohl by slaviti leckteré jubileum, kolikráte pěšky byl na tom či onom místě poutním. Na př. zpěvák z Čelechovic, přezvaný Mištěra, který druhdy vodíval processí pěšky na Sv. Horu ze Stochova. V sobotu před sv. Duchem se vyšlo, v Hostomicích se přenocovalo — a v úterý po svátcích nazpět processí se vrátilo. Stařeček ten s úžasnou pamětí pamatuje si všechny písničky, které na pouti té se zpívaly.

Při tom onom processí zachovávají se různé zvyklosti.

Tak poutníci z Poděbrad jdoucí do sv. Anny (v Sudějově) léhají křížem na kámen u Božích Muk za Lošánkami »a tak se napravují«.

Poutníci z Hor Matky Boží, setkají-li se s jiným processím, tu korouhve i »trůny« se vítají.

Zvláštními obřady přijímají se nováčkové, t. j., kdo po prvé z Krče v jižních Čechách putují do Bechyně, k starým poutníkům do processí. Je to zvláštní zvyk, jemuž se musí podrobiti nový poutník bez rozdílu.²⁾

Slavnostní a svérázný bývá příchod poutníků k cíli určenému. Takořka všechna processí bývají slavnostně vítána na Sv. Hoře. Průvod se zastaví před portálem, až přijde kněz Svatohorský s malými hudebníky. Když kněz přišel, hudebníci zanotují malé intrado, pak obyčejně jedna nebo dvě družičky mají kratičkou promluvu. Po té přivítá poutníky kněz. Následují intrády. Na to jde průvod po dolních ambitech kolem kostela, zpívá a malí hudebníci po jednotlivých slokách písně hrají.

Pozoruhodná bývají lidová *proslovení* na místě poutním, jež někdy pronášejí nejen družičky, ale i zpěváci.

Mištěra již uvedený říkával :

»Sv. Boží Rodičko,
oroduj za nás.
Vzhlédni na nás,
přivítej nás.
Prosby naše,
přednes před Ježíše,
představ Mu srdce naše.
Královno nebeská, Matko Svatohorská !

Jiný »radostný vinš k Panně Marii«

»Překrásná Panenko Maria ! Od srdce pozdravujeme Tebe na den (Tvého na nebe vzetí — navštívení) a svou poníženou

¹⁾ Č. L. XVII. — ²⁾ Č. L. IX., 449.

prosbu se všemi putujícími spojujeme. Na den Tvého narození vinšujeme tobě tu velikou radost, čest a slávu, kterou Tobě všickni svatí Andělové vzdávali a vzdávají v každém roce, toho dne; nebo jsi celý svět obveselila a potěšila, tak také potěšuješ mne a všechny, kteří Tobě ten radostný vinš skládáme, a vinšujeme Tobě tu radost a slávu celého nebe k Tvému potěšení a k zalíbení Tvému, aby všechno křesťanstvo v celé svaté církvi Tobě radostný vinš skládali a na den Tvého narození putovali tak jako i já k Tobě putuji na to svaté místočko, tam, kde jsi sobě oblíbila. O Maria, přivítej nás k sobě!«

Rytinka z popisu schodů na Sv. Hoře.

(V Praze u J. Rudla 1856.)

»Putující, já vás vítám, moji rozmilí poutníčkové a milé děti, já vás vítám všechny! Mládenci a panny, já vás vítám všechny! Vdovy a sirotci opuštění, já vás vítám všechny! Manželové, kteří ke mně přicházíte a mně radostný vinš skládáte! Já vinšuji všem poutníkům to veliké potěšení a radost, abyste mohli Boha viděti v Trojici jediného, jako spatřujete mne na té velké rezidenci. Před nejsvětější Trojicí tam za vás oroduji a vinšuji tu velikou radost se všemi svatými, abyste se s nimi radovali, tak jako se radujete se mnou na tomto místočku. A když ode mne půjdete, dámť vám mateřské požehnání: Ve jménu Boha † Otce, Boha † Syna a Boha † Ducha sv.!»

»Děkujeme tobě, nejdobrotivější Matičko Pána Ježíše, my poutníčkové . . . «¹⁾

Což ty jednotlivé projevy zbožnosti na poutních místech — o jaké svědčí důvěře a lásce k Bohu, Synu Božímu a P. Marii!

Kdo viděl tak zvané »*svaté noci*« na poutních místech, v nichž při polosvětle voskovic lid se modlí a střídavě zpívá, — nezapomene.

¹⁾ Vinš tento vyšel tiskem v Chrudimi u Jos. Kossiny.

Na Svaté Hoře jsou proslulé »večerní průvody« po ambitech za bohatého osvětlení, jež končívají dojemným »Zdrávasem Svatohorským«.

Líbajíce poutníci sošky či obrazy posvátné či roušky na nich, vkládají do polibků těch všechnu vroucnost a oddanost svoji.

Dávají si také dotýkati na místech poutních z úcty růžence, obrázky, sošky atd.

Na poutích se dávají oběti. Koho má kdo doma churavého a dle toho, který úd těla má chorobný, ten úd, obyčejně z vosku, koupí (ruku, nohu a pod.), z toho pak svíce se ulejou a ty hoří za toho člověka ku cti a chvále Boží a s prosbou za uzdravení. O těchto obětinách zmínili jsme se již jinde.

Zvláštní obyčej na Sv. Hoře zachovávají poutníci z jednoho processí. Dívky na znamení kajícího mají kající šat, vlasy rozpuštěné a na hlavě voskové korunky. Každá má malou hůlčičku, zvanou »pokora«. Když se přiblížily ke vchodu portálu, hůlku oběma rukama drží na šíji (což znamená, že nesou jho Kristovo). Korunky pak obětují Panně Marii.

Od dávna bývalo srdečné setkání se poutníků ze Žebráka u Hořovic s poutníky německými ze Žatce na sv. Hoře. Kterí zde byli dříve, šli přicházejícím vstříc. Družičky v obojím processí nesly své sošky a když se setkaly, políbily se, aniž sobě rozuměly a sošky si vyměnily.

Na poutech různé dárčky kupují poutníci pro domácí lidi a známé. Ovšem v první řadě obrázky.

Několik poutních nápisů ze starých obrázků takových otiskují :

»Přijměte dárek Panny Marie,
to mé srdéčko vám teď přeje,
ze svaté pouti jsme se vrátili,
a na vás upřímně pamatovali.
Od Matičky Boží nesu pozdravení,
svatý obrázek také k políbení.
Co mé srdéčko nemůže dáti,
rač Matka Krista vyjednati.«

(Obr. od tiskaře Moraka.)

»Přijměte z pouti tento dárek,
ze Svaté Hory Panny Marie obrázek.«

(Obr. od Hory.)

»Panna Maria vás z pouti pozdravuje,
byste ji v uctivosti měli
a nikdy na ni nezapomenuli.«

(Obr. starý od Hory.)

Když pobožnost a vše na místě poutním vykonáno, processí se vrací domů. Nastává loučení, jež odříkávají družičky nebo zpěvák, anebo někdy oba dva.

Jako při vítání, tak i při *loučení* někdy družičky i na kazatelnu vystoupí a odtud mluví. Na př.:

»O, Maria, přijmi ještě jedenkrát naše nejvroucnější díky za všechny milosti, které jsme zde na tomto milostném místě obdrželi.

A s tímto tak drahým a svatým místem máme se, drazí poutníčkové, rozloučiti; snad z nás mnohému nebude více dopřáno toto svaté, tak mnohými slzami skropené místo více spatřiti.

Kvida Manesa: Pout sv. Janská v Praze.

(Reprod. ze „Světázoru“ 1884.)

S Bohem budiž tedy svaté místo . . s Bohem Vy, velební otcové, kteří jste tak ochotně svatými svátostmi nám přisluhovali, s Bohem poutníčkové, kteří jste z různých končin v tom samém úmyslu jako my sem připutovali

A nyní, jak se máme s Tebou, ó Rodičko Boží rozloučiti? O ne, s Tebou se loučit nechceme, s Tebou si dále žítí žádáme . . . Posléze skládáme ještě tu prosbu před Tebou za toho, kdo z nás naposled k Tobě putuje . . . Vzpomeň také Matko i na duše v očistci . . . Amen.¹⁾

Po rozloučení processí, nebo jak lid náš říkává »prosecí«, v témž pořádku, jak přišlo, se vrací domů.

¹⁾ Vytištěno nákladem Jul. Janů v Praze.

Nebýval a nebývá návrat ten bez zvláštností. Jak to na př. bylo as krásné, když druhdy lidové processí pražské vracejíc se ze Svaté Hory, hned od Zbraslavě celé ke Praze plulo na lodích po řece Vltavě, při čemž slavně bubny a trouby zněly a páni Podskalští okolo »šifů« na lodích stříleli — a sta lidu u skály vyšehradské očekávalo! ¹⁾

I jiná processí nejednou na pouti své musí se přeplavovati a při tom zpívávají píseň: Anděle Boží, strážce můj což věru jímavě působí v srdce citlivější.

Již po cestě poutníkům trochu se ztenčují nakoupené dárky. Po cestě prosívají o dárečky děti, mnohdy i v kleče, a tu poutníci jim věnují zejména obrázky, olovené prsténky a pod. I s vozů, jedouce poutníci, dolů dětem takové dárečky házívají.

A doma nastává teprve podělování! »Mlsné filce« pro děti se rozbalují a velkým dárky se podávají nastává vyprávění vzpomínání a slibování: »Za rok zase na pout!« ²⁾

O knězi v prostonárodním podání.

Na venkově našem některé osoby obzvláště bývaly předními jako rychtář, učitel, pan otec ve mlýně, mistr kovář a j. Zajisté i kněz. Jest zajímavě sledovati nazírání na kněze v prostonárodním podání, jakož i v životě pospolitém. Několik ukázek toho podáme.

Již to je pozoruhodno, že k dítěti, když je přinesou od křtu sv., kladou na stůl »na volbu« růženec nebo obrázek, knihu, karty a peníz, někde také hlínu. Po čem dítě nejprve sáhne, neb aspoň očkem zašilhá, značí budoucí jeho stav: *kněze* neb učence, karbaníka nebo lakomce; hlína znamená někde dělníka, jinde věští, že dítěto zemře.³⁾

Častěji lid vzpomíná kněze ve svém mudrosloví.

¹⁾ Vypráví písničkář Hais v Č. L. XVII., 423 i dále. Nad míru věrně a podrobně vypisuje Hais pouti na Sv. Horu, přípravu k nim, průběh jejich i návrat.

²⁾ O pražské pouti Svatojanské a Svatováclavské viz S. V. O. 140. Kromě pouti na místa poutní staří Čechové slavívali vždy rádi i chrámové pouti (patrocinium) a posvícení. Nejstarší zpráva o posvícení v Čechách je o Boleslavovi, že sv. Václava pozval na posvícení (památku posvěcení chrámu) do Staré Boleslavě. O posvícení se vystrkovala korouhev na kostel pro napomenutí, aby lidé nejdříve šli do kostela a pak se s přáteli shledávali i na znamení, že církev vítězí nad sektáři. Druhý den bývalo a bývá dosud vždy requiem za mrtvé osadníky a průvod na hřbitov. Almužny se udělovaly hojně o posvíceních. Přišel i učitel se žáky s nábožným vinšem. R. 1427 zavedeno bylo v Praze »sv. Václavské posvícení«. O posvícení stínal se i kohout a stavěly se máje: Oloupaný hladký smrk s háječkou nahoře, na níž se zavěsily různé věci a odvážlivci pro ně vzhůru se šplhali. — Srv. S. V. O. 167 a násl.

³⁾ S. M. 470.

K shovívavosti jej nabádá, připomínáje jemu: Pomni, kněze, že's dříve byl člověkem.

Z hodnosti či nehodnosti osady — tu právem, jinde neprávem — soudí na kněze, říkáje: Jaký farář, taková osádka. Nebo: Jaký pastýř, takové stádo.

Na shodu kněze s osadníky ukazuje lid pořekadlem: Jak kněz zpívá, tak mu lid odpovídá.

Ode dávna známa jest průpověď: Sobota, kněžská robota. Jeť lidu známo, že zvláště v sobotu mívá kněz více práce s přípravou na kázání, s rozličným úřadováním a p. Odtud přísloví to.

O oddanosti ke knězi praví přísloví: Kdyby byl kněz v lese, přec se za ním nese.

Naopak zase neprávem mnohý myslívá, že s tím, co na kněžských polích naroste, jednati smí jako s hráchem u cesty, kterého každý si uškubne, říkáje: »Snad bys kněžského litoval.«¹⁾

Častěji lid náš vypráví si o knězi ve svých pohádkách a pověstech.

Jeví se kněz v pohádkách lidu jako blahoděj. Slyšme na př. v krátku o tom pohádce:

Chalupník chudý upsal se v lese myslivci za pytel peněz, že mu dá, o čem doma neví.

A byl to chlapeček, který zatím jeho ženě se byl narodil. Když ženě vypověděl o úpisu, plakali obadva, neboť onen myslivec byl čert.

Rodiče dali syna studírovat na kněžstvo. Ale kdykoli na něho popatřili, vzpomenuli na úpis a plakali.

Když se ptal rodičů po příčině, vše mu vypověděli. I vydal se syn kněz do Říma k papeži na radu. Papež poslal jej k svatému jednomu poustevníku a ten posílá ubohého kněze k jednomu mordýři, jenž už mnoho set lidu i své rodiče zamordoval a toho musejí čerti poslouchati jako jeho děti.

Ten mordýř na prosbu kněze citíruje k sobě čerty. A hnedky — Pán Bůh rač nás chránit — tu byla plná sedmička. Ale žádný z nich neměl úpis na toho kněze. Po druhé i po třetí citíruje čerty, až jeden cedulku úpisní musil vydati.

Kněz cedulku popadl a s velikou radostí ji schoval. Ale mordýř mu pravil: »Ty jsi rád, že jsi pekla zbaven, ale já očekávám, že do něho přijdu.« Načež kněz: »Nezoufej, ale doufej! Pán Bůh ti hříchy odpustí. Ty se vyzpovídáš a Pán Bůh tě přijme na milost.«

A on zase: »A komu bych se vyzpovídal?« — »Já jsem kněz, mně se můžeš vyzpovídati, lituj hříchů, čiň pokání!«

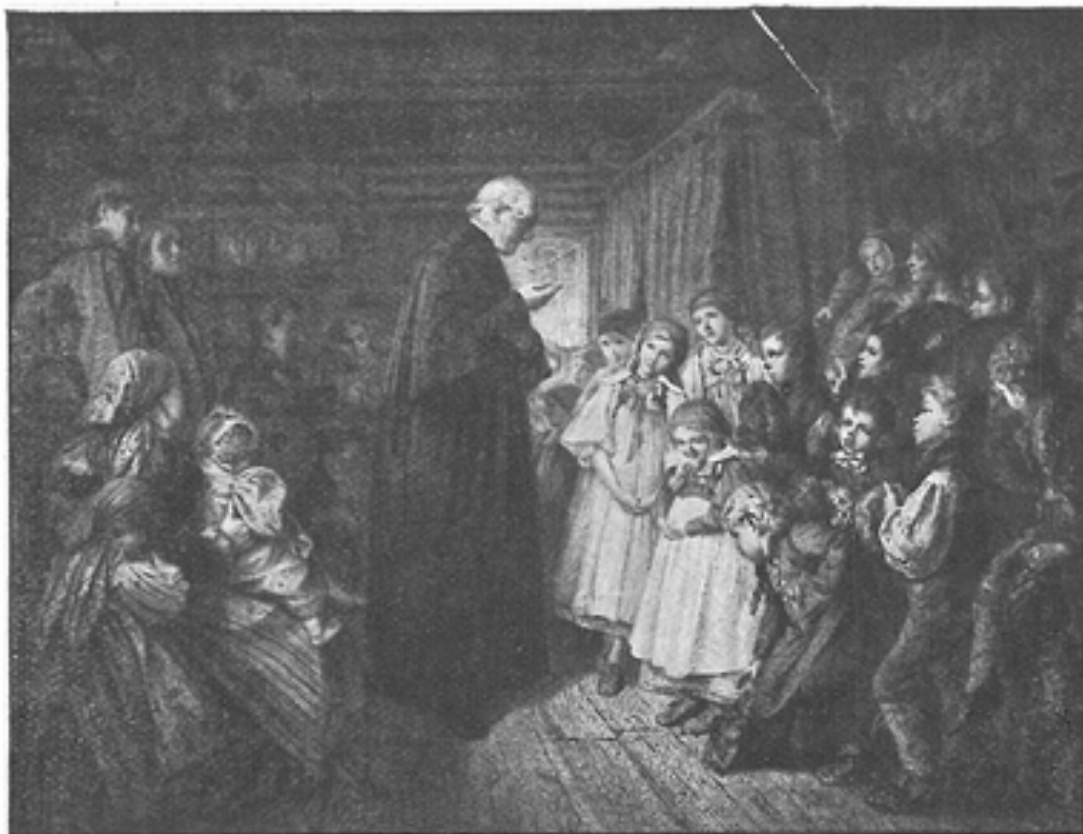
Mordýř padl na kolena a plakal tak, že mu krev z očí tekla. I vyzpovídal se, kněz mu hříchy na místě Pána Boha odpustil — a v tom mordýř skonal.

¹⁾ M. 339 a násl.

Kněz tu zůstal do třetího dne, udělal mu truhlu, vykropil a pochoval ho, udělal mu kříž na jeho hrobě a šel odtud pryč.¹⁾

V prostonárodním podání nazírá lid na osobu kněze jako na osobu vznešenou, vysoce úcty hodnou.

Tak chlubí se žena manželu, jenž z dalekých cest po drahé době domů se vrátil, synem: »Za toho se nemusíš stydět, jeť velebným pánem a každý ho má rád.«²⁾

Kv. Manesa: Křestanské cvičení.

Ve zkazkách prostonárodních jeví se kněz jako prostředník mezi lidmi a Bohem, zjednáva ve jménu Božím pokoj duše člověku.

V jedné vesnici rychtář zadržel peníze ustanovené pro chudé, jež schoval do skryše pod stolem. Po smrti nemá pokoje, straší. Až posléze vyzrazuje knězi, kde peníze jsou, prosí kněze, aby na tři díly je rozdělil, mezi chudé, na mše sv. a na funus; i nalézá pokoje³⁾.

Vystupuje kněz v prostonárodním podání jako osoba mocná, již i ďábel se podrobuje.

¹⁾ Národní pohádky a pověsti. (Slavia.) Str. 56 a násl.

²⁾ V pohádce „Příhody otoka Dobroděje“. N. P. R.

³⁾ Národní pohádky a pověsti. (Slavia.) Str. 64. V pověsti: „Zaplat Pán Bůh“.

Byltě jeden hospodář a měl čtyři koně, kteří nechtěli žráti. Proto hledal šest mil daleko pomoc.

Přišel ras, vzal zrcadlo — a ukázal v něm člověka, který prý koním škodí. Pomohl ras ten koním, ale jen na krátký čas. Pak zase koně nežrali.

Čeledín tvrdil, že je čert krmí. I poprosil hospodář kněze, aby přišel, svčcenou vodou vykropil chlív a čerta vypudil.

A když tak kněz učinil, čert byv až do rohu chlěva vyhnán, vyletěl v rohu tak prudce ven, že na tom místě ještě dlouho díra zůstala, ba urazil prý při tom i roh stodoly. Od těch dob měl hospodář s koňmi pokoj ¹⁾).

Jako zkazky lidové častěji mluví o knězi, podobně jest tomu i v písních.

Tak již v koledách bere se zřetel k důstojnosti kněžské a v jedné koledě se pje:

Pasečtí²⁾ jsou připraveni
k městu Betlemu.
První místo nechávají
velebnému pánu,
on jich nabádá libě,
by v chudobě a v bídě
příklad z Ježíška si vzali,
teď i v jiné době

V písni jiné dovolává se ubohý pomoci kněze. Voláť mrtvý z hrobu:

»Kdo to chodí po hřbitově?
šlape trávu na mém hrobě.
Šlape travičku zelenou,
sráží rosičku studenou«.
»Já jsem to, otec duchovní,
který slouží služby Boží«.
»Když jsi ty otec duchovní,
oznam tam mé mladé paní:
Ať mi šije rubáš nový,
rubáš nový, spravedlivý.
Jenž není v sobotu předený,
v neděli do mše válený:
Že tu v něm nemohu shniti,
ani v zemi pokoj míti « ³⁾

Naskytají se i jiné vzpomínky na kněze v písních lidu našeho, v písních mládeneckých, svatebních i jiných.

¹⁾ P. Z. z Plzeňska.

²⁾ T. j. obyvatelé z Pasek v Krkonoších. Úryvek z koledy: „Převeselý den nám nastal . . .“ Koledu tu složil Věnceslav Metelka, zprvu preceptor, později houslař v Pasekách. P. Z.

³⁾ P. P. 525.

Též v rozličných hrách vzpomíná se osoby kněze. Hrává si matka s dítkami svými a ukazujíc na ústečka, zoubky a jazýček, říkává:

»Tu je kaplička, v ní lidičky a pan páteříček«.

Dítka hrávají si rády s »kněžími čepičkami«, t. j. s plody brslenu; hrávají si na processí, při němž je arcí i kněz; hoši rádi staví si oltáříček a při něm napodobují kněze.

I při hrách dospělých vystupuje osoba kněze, jako druhdy o hře svatodušní »jízde králů« na Plzeňsku, i o jiných hrách.

Nevěsty druhdy knězi projevovaly pozornost dávající jemu šátek o svatbě a dosud o oddavkách podávají jemu myrtu.

Jsouť pozoruhodny i kresby zobrazující kněze v různých lidových tvorbách.¹⁾

Š k o l a.

Tklivě a hřejivě o učitelích staré doby píše Rais ve svých knihách Západě a Zapadlých vlastencích. Výstižně i pěkně o nich píše spisovatel Řezníček ve spise Na stará kolena.

Z ovzduší farních škol, jež se ujímaly vzdělání lidu, když o ně jiní se nestarali a jež při nepatrném proti nynějšímu nákladu tolik a tolik znamenitých a vlasteneckých lidí vychovaly, uvedu několik málo ukázek, pokud s účelem knihy souhlasí.²⁾

Tam, kde na škole byly nápisy, obyčejně to bývala slova vzatá z Písma sv. jako na př.: »Nechtež dítek přijíti ke mně, a nebraňte jim: nebo takových jest království Boží« a pod.

Na dveřích učebny se nezapomínalo označiti Tři krále a po celý rok je tam ponechat. Někdy začáteční písmenka sv. Tří mudrců byla i velmi okrasně psána.

Na čelném místě třídy zavěšen byl kříž. Dle inventáře školy Noutonické z r. 1841 stál takový krucifix »z gypsu« 4 zl. Kříž a tělo Páně bylo zlaceno a vyčnívalo ze sádrové plošiny v mírné vypuklině.

V téže škole visel dle uvedeného inventáře i obraz sv. Josefa.

Visel zde též diplom Dědictví sv. Janského. Nacházela se tu i Školní pravidla,³⁾ jež obsahovala čtyři odstavce, a to: I. Pro chování se před školou. II. Pro chování se ve škole. III. Pro chování se v kostele. IV. Pro chování se kromě kostela a školy. Na konci byl doslov.

V řádě tom na př. stálo: »Při modlitbě před učením vstaňte, sepněte ruce, modlete se nábožně po tom, kdo modlitbu předřikává. — Děti mají po dvou, a kde škola smíšená

¹⁾ Na př. vyobrazení kněze v Obrázkovém snáři českoněmeckém z r. 1873. Viz Č. L. XVII., 296.

²⁾ Jsou to původní drobtý z minulosti školy Noutonické.

³⁾ Z tiskárny správcovství c. k. skladu školních knih pro Čechy. Cena 3 nkr.

jest, dříve chlapci, pak děvčata do kostela tiše, pokojně, mravně jíti, tam na vykázaná místa se postavit, při službách Božích státi nebo klečeti, jak se jim řekne, pobožně a uctivě se modliti nebo zpívati, po nich však opět v předešlém pořádku taktéž odcházeti. — V společných zpěvích a modleních nekřičte; při veřejných processích držte se v pořádku . — Tak to činite také . . při pohřbích . . — Chovejte se v kostelích počestně a nábožně . . neberte s sebou kytek nebo květin. Vezměte s sebou modlitební nebo zpěvací knihu. Varujte se vši tlačence, odcházejte pokud možno, po skončených službách Božích před dospělými, nejprve chlapci, pak děvčata . . . Nelezte bez povolení na věž nebo zvonici, nelezte po zdech u hřbitova . . .

U učitele se dříve předpokládala dobrá znalost *hudby*, zejména varhan. Ucházeli-li se kdo o školu, musil se znalostí takovou vždy prokázati.

Vysvědčení takové na př. znělo; »Já nížepsaný vysvědčení dávám, že pan (Antonín Procházka), vlastní syn pana Václava Procházky, skutečného učitele v Noutonicích, jak u mě nížepsaného, tak také u zemřelého pana Václava Janského skrze 6 měsíců jak v muzice, tak obzvláštně v varhanech dobrý prospěch učinil a tudy schopen jest, ředitele choru vlastnoručně zastávat. K potvrzení toho se nížepsaný vlastnoručně podepsal. Den 10 Septembr 1819. Jakob Hrdina, učitel a varhaník u sv. Markéty.«

A uměli ti staří dobře muziku! O Boží Hody, zvláště však o poutích a posvíceních druhdy snad ve všech chrámech provozovány byly instrumentální mše sv.

Přišli učitelé »páni bratři« z okolí, jejich ženy a dcery, každý k svému partu, přišli i ochotníci hudebníci z osady farní, na př. mistr krejčí primista na housle, otec mlynář k basse atd., — a k oslavě Boží a k potěše přítomných dávána mše instrumentálka, že dlouho o ní na osadě se vždy hovořilo.

Však bývalo dříve na vesnicích našich velmi mnoho hudebníků, jež vycvičili farní učitelé. Z vděčnosti, když chodívali vyhrávat »štrandle« před některým svátkem, sv. Annou, sv. Josefem a p., stavívali se nejednou i u školy, byť tam nikdo svátku neslavil.

Rázovitými bývaly i někdejší »*spondcedule*«, jimiž učitelé skládali jaksi služební přísahu. Začínaly na př. »Já N. N. přísahám Pánu Bohu v troji osobách jedinému, blahoslavené Panně Marii, bez poskvrny počaté Rodičce Boží a všem Božím svatým, že se v mé povinnosti kantorské vždy poctivě a věrně chovati... dítky mně svěřené jak v literním umění, tak v poznání Boha... vyučovati . . chci . . . «

Také pozoruhodny s našeho hlediska jsou mnohé bývalé *kontrakty* mezi principálem a učitelským pomocníkem jeho. Přicházela v nich místa jako: »(P. principál) zavazuje se dobrovolně pomocníkovi celoroční stravu, snídání totižto, oběd a večeri dávati a v bázni Boží s pomocníkem svým požívati...

Plat od figurální muziky kostelní, jelikož jsou requiem aneb jakékoli figurální muziky kostelní, patří pomocníkovi z toho ohledu, poněvadž on potřebné struny a muzykalie, jakož i potřebné muzikanty na své outraty sobě zaopatřovati bude. »

Tak jako důvěrný býval druhdy styk p. principála s pomocníkem, býval jím i poměr mezi učitelem a místním duchovním. Přicházeje do školy farář, nejednou nabízel p. učiteli ve stříbrné tabatěrce šňupeček, a s ním starý stříbrný dvacetník, pod šňupečkem vložený; koupil-li si dobrou vatovanou čepici na roráty v zimě, takovou též věnoval p. učiteli; po slavné instrumentální mši sv. na důkaz uznání poslal p. farář do školy vítané občerstvení. — Navzájem zase p. učitel o svátku p. faráře do kostela dal odnésti školní harmonium, a při doprovodu jeho dítky p. faráři zapěly zbožné přání, při osvětlení vesnice v předvečer svátku p. faráře zvlášť krásný transparent p. učitel vyvěsil ve škole a podobně.

To vše bývalo prostým, upřímným výrazem oddanosti fary ke škole a naopak.

Laskavý býval i styk nadřízených školních dohlížitelů, tenkrát vikářů, k učitelům.

Psávali vikáři podřízenému učitelstvu: »Milí páni školní učitelové tahu (traktu) venkovského, Pražského« a pod., což zajiště svědčí o srdečnosti tehdejší.

I jednotlivému učiteli upřímně se psávalo. Oslovujeť na př. v úředním přípise z 2. června 1821 Matěj Šimák, vikář, dohlížitel slánského traktu, učitele farního v Noutonicích: »Milý pane učiteli, starý Noutonský Václave Procházko!«

I u žáků po naší stránce s leččím pozoruhodným se shledáváme v starších dobách školních. Mezi různými pomůckami staré školy, tak zvanými »*kohoutky*«, t. j. tabulkami, na nichž psána byla abeceda, byly některé, jež přiozdobeny byly i svatými obrázky. Však i staré slabikáře mívaly dosti svatých obrázků.

Nalezl jsem v listinách ze staré školy Noutonické i tento zajímavý *kárný lístek*:¹⁾ »Vážení rodičové! žák . . . dítko to Vaše, kteréž Pán Bůh svěril péči Vaší, nepřičiňovalo se tak, aby školou učinilo Vám povinnou radost; pročež musilo při dnešním

mravním soudu

veřejně býti napomenuto.

¹⁾ Byla zde i postilla Melantrichova z r. 1575 s tímto přípisem:

„Trweg dlouho mila knížko,
kam ty vedess neni blysko,
hodna sy zaopatření,
aksamitem přiodění.“ 1674.

A dále:

„Gežyssi budiž mug zastupce,
u Otce v nebi přímľuvce!“

Takové sděluje se Vám tuto zároveň s tím, by dorozuměli jste se, jak by lze bylo působiti na dítě Vaše, aby toto dle přání Vašeho prospělo v dobrém.»

Radostným dnem pro mládež i rodiče farnosti bývaly druhdy *zkoušky náboženské*, spojené se zkouškou i z jiných předmětů. Bývala vikářům a spolu dohlížitelům školním někdy již na osm neděl předem ohlášena; k ní přizváni vrchnostenszí úředníci, obecní výbor, školní dozorce; kde nebylo patrona v místě, přizván i jeho zástupce.

O pozvání učiněném zasílala se potvrzenka. Jednu podávám v opisu: »Recepis. — Vyznávám všem všudy, že sem od noutonického pana učitele obdržel nařízení skrze školní zkoušku, že se bude v Noutonicích dne 11. května držeti, to jest ve středu. V Statenicích, dne 9. května 1853. Jan Kala, představený.«

Ke zkoušce stěny školní světnice se vyzdobily květinami a věnečky. Mládež se dostavila v obleku svátečním.

Před zkouškou, k níž vedle hostí, mnohdy vzácných, se dostavili i rodiče dítek, obyčejně se zapěla píseň.

Starobylou jednu takovou píseň otiskuji:

K Bohu touhou v nádrách vzňatou,
srdce cit náš unáší;
anjel naši bázeň svatou
Tvůrci nebes přednáší.

Jehož tvář vždy laskavá
milosti nám rozdává.
Jehož tvář vždy laskavá
milostí nám pomáhá.

Denně hojné požehnání na nehodné vylévá;
slibuje, že po skonání blaženost nám v ráji dá.
[: Vše to činí Spasitel, věčné pravdy učitel :]

On, jenž v záři milostivé s nebes sklonil se na zem,
oukladu vzdor zloby mstivé slavným se stal vítězem;
[: Nás On žehná rukou svou, silí v dobrém vůli mdlou. :]

O kéž my, jenž Pane, k Tobě o pomoc voláme,
v této vážné zkoušky době pochvaly se dočkáme!
[: Daru umění nám dej, slabým silou pomáhej. :]

Po zkoušce ze *Zlaté knihy*, zvané i knihou cti a knihou bílou, byla čtena jména obzvláště pilných a hodných dítek.

Tu a tam čtena i jména z Černé knihy, zvané někde i knihou hanby a potupy.

Také »*premiantské peníze*« bývaly někdy rozdávány, nebo »odměny pilnosti a dobrých mravů«, obrázky to většinou náboženské, nejednou i s veršíky jako na př.:

»Milovaní rodiče!

Tady vám i mně též vykázané
odevzdávám milé psaníčko,
vysvědčení ve škole mi dané,
vděk Vám buď to potěšeníčko!
Že však já se z pochvaly té raduji,
jenom Vám to potěšení děkuji;
neb do školy bedlivě mne posíláte,
o tělo i duši mou věrně dbáte.«¹⁾

Školní odměna.

(Kamenotisk E. Kučery v Praze.)

Pravidlem Odměny pilnosti okrášleny bývaly ne-li posvátnými osobami, jako 12letým P. Ježíšem v chrámu uprostřed učitelů a kněží, tož aspoň náboženskými odznaky. Dosud v mnohé domácnosti za rámečkem jako upomínku na zašlé doby takové odměny spatříme.

Jestliže radostným dnem pro mládež byla výroční zkouška náboženská, tím slavnějším dnem byla zkouška o generální visitaci, spojené se sv. biřmováním.

Rázovitá byla vítání Arcipastýře na osadu i školní mládeží.

Tak na př. jedna z dívek školních Velepastýře u dveří chrámových vítala takto:

¹⁾ Tiskem J. Pospíšila v Praze. R. 1860 — Lístky podobné tiskly v dobách dřívějších v Praze kamenotiskárny Sandtnerova, Liebischova, Kučerova a j.

Nejosvícenější Eminenci!

Jaké zástupů to spění, zvonů blahověstný zvuk,
hlaholné z hmoždířů hřmění, slavné trub a kotlů znění,
vroucích plesů jaký hluk?

Kněžstvo proč v odění skvostném,
školní mistři s mládeží,
zde lid v průřadí radostném,
jezdci tam na pomezí?

Nejvyšší kněz, ctižel ctnosti, zavítal dnes slavně k nám,
v apoštolské velebnosti, v pastýřské horlivosti
vchází již v Noutonský chrám,
lásky jej koruna kryje.

Berla víry se mu stkví, požehnání na nás lije,
za nás na modlitbách dlí.

Aj! jak vítá lid ho veský:
Zdráv buď kníže milený,
jako Vojtěch biskup český,
jako Arnošt vůdce kněžský,
apoštol předústojný.

Bůh mu odplať, an vroucí snaží (snahou)
spáasy naší dobývá, nás svou přítomností blaží,
mezi námi přebývá.

Na něm blaho své zakládá křesťan pravověřící,
za něhož on Boha žádá, posvátné naň ruce skládá,
množí milost světící,

zmocnění co skála stojí, nastane-li tuhý boj,
ničehož pak se nebojí, hrozí-li mu svůdců roj.

Jak by otce milostného křesťan neměl vítati,
ze srdce když upřímného úřad apoštolství svého
spěchá na něm konati.

Kýž radostné navštívení nejvyššího pastýře
nám všem slouží ku spasení,
utvrdí nás u víře.¹⁾

Rázovitými bývaly — jak dosud pamětníci dob těch již
již vymírající vyprávějí — někdejší náboženskolidové zvyklosti
spojené s úřadem učitelským.

Tak byla jednou z nich pochůzka v den sv. *Řehoře*, jak
již o ní jsem se zmínil v kalendáři výročních zvyklostí. Chodě
učitel po staveních s dítkami, zazpíval s nimi, dítky naučené
říkání jedno po druhém odříkaly a podarované dále pospíchaly.
Žena s nimi chodící dárky do nůše ukládala. Ve škole pak něco
pan učitel dal řehořům, t. j. školáčkům po vojensku ustrojeným,
ostatek připadl jemu.

¹⁾ R. 1857 vítala tak Jeho Eminenci školačka Rosalia Šíchová ze
Cvrkyně.

Také chodívali učitelé psáti po staveních *Tři Krále*. Chodívali s ním i zpěváčkové někdy. V Dobrovici na př. až do r. 1868 se zpívala tříkrálová koleda.

Chodíval učitel hned o vigílii Zjevení Páně a pak odpoledne na Tři Krále chodě svěcenou křídou na dveřích stavení psal Tři Krále a se dvěma školáky zpíval:

»Nový rok se již přiblížil, Spasitel světa se snížil.
Radujme se v tomto roce, chvalmež při tom Boha Otce,
že dal Syna Svého na svět pro člověka hříšného.

Vinšujeme v tomto roce, obilí také ovoce,
by se hojně urodilo, šťastně do stodol sklídilo,
bychom toho zboží užili ke cti, chvále Boží.«

Také o *posvícení* učitel nebo jeho zástupce chodíval po koláčích. Někdy po koláčích chodili pro pana učitele i školáci, také jeho děti.

V upřímných dobách dřívějších o posvícení školáci přišedše do domu o polednách, když hosté zasedli již k posvícenským hodům, zpívali:

»Staň se v tomto domě nyní Božské požehnání! Pokoj v Kristu bude s vámi v tomto ctném shledání. Přátelé milí pozvaní, v šťastném dobrém posezení se radujte a veselte, a to v bázni Boží. Neb nevíte jistě toho, by jeden druhého přes rok mohl uhlídati, spolu hodovati. Posvětiť vás sám Kristus Pán, jako v Jerusalemě posvětil chrám.« — »Vinšuju, vinšuju všem pánům hostům stále zdraví, veselé hody, pak na mnohá leta potěšitelné zachování a po smrti s Kristem Ježíšem a svatým Zacheliusem v nebi věčné shledání.«

Jako upomínku na tyto zvyklosti na př. ve starších fassích školy Noutonické čteme položky: »groše nového roku ze všech obcí« — »18 bochníků chleba od možnějších usedlíků, kteří dítky do školy odesílají«.

I jiné zvyklosti sem spadají.

Tak kantor neboli luďimagister provázíval kněze jdoucího s Pánem Bohem.¹⁾ Také chodíval učitel po Velikonocích nebo o prázdninách sbírat cedulky zpovědní, sepisovat rejstřík kajícníků, pořizovat seznam dítek školou povinných, jakož i sepisovat osadníky.²⁾

A učitelé v těchto dobách bývali váženi. Nebylo vzácností vidati, jak nejen dítky ale i dospělí takovému učiteli, jenž zvyklosti uvedené ještě zastával, líbali ruce, když do vedlejší vesnice zavítal.

Bolí to viděti, když někdo po těchto »zapadlých vlastencích« a zbožných postavách hází blátem.

¹⁾ V Ledcích u Plzně měl učitel za to od obce pole pod 2 věrtele na místo dřívějších dávek, obnášejících po 6 kr. šajnů. P. Z.

²⁾ Tamže za to učitel měl k Velikonocům od každého rolníka 2 vejce a od domkáře 1 vejce. P. Z.

o dětech.

Nadějí, chloubou, štěstím i — metlou bývají rodičům děti. Proto se říkává: »Každé dítě je matce stupínkem k nebi.«

Je-li mnoho dítek v rodině, manželé se utěšují: »Když Pán Bůh dá na svět zajíčka, naroste pro něho i travička.«

Blíží-li se matce hodinka, zavěšuje její matka nad postel obrázek bolestné Matky Boží a na krk jí dává růženec, rodinné to dědictví. Jinde matce dávají na prsa svatý obrázek. Také ve chvíli bolestné opásává se ta ona matka »dýlkou Krista Pána«, o níž jsme se rozepsali ve stati pojednávající o lidových modlitbách.

Dítě se narodilo. Od té chvíle tolika a tolika prostonárodně náboženskými pouty spjat je život dětský!

Sotva že novorozeně spatří světlo světa, babička leckde vítá je slovy: »Budiž od ničeho k něčemu. Pán Bůh tě požehnej!«

Brzo se strojí křest, úvod, a dítě od nejútlejšího věku nepřestává býti předmětem něžné péče rodičů, zvláště péče mateřské.

I spí-li dítě, opět a opět matka starostlivě pohlíží do kolébky a vidí-li, že se ve snách usmívá, přikývne si: »To andělíčkové si s ním hrajou!«

V starostlivosti o dítě zvláště Matce Boží v ochranu poroučívá matka dítě své.

». . . U Žernovské kapličky¹⁾ stojí houf poutníků, muži, ženy i děti, nejedna matka nese i dítě v peřince s sebou, by je obětovala Matce Boží a buď zdraví ztracené, buď štěstí pro ně vyprosila. . .« Podobný obrázek častěji vídati lze v Staré Boleslavi, na Sv. Hoře, v Hájků a na jiných poutních místech.

Dojemné jsou ukolébavky, jimiž matky uspávají dítky své. Což matky naše navymyslily sobě takových ukolébavek, jako je:

»Spi, děťátko, spi,
zamhuř očka svý;
Pán Bůh bude s tebou spáti,
andělíčky kolébati —
spi, děťátko, spi!«

Záhy matky — nebo jejich babičky zaučují děti rozličným modlitbičkám, ranním i večerním, jako:

»Pán Ježíš buď mi v hlavách,
Panna Maria v nohách,
andělíčkové Boží
po všech všudy stranách!«

Jiné podobné modlitbičky dětské uvedli jsme již v části o lidových modlitbách.

¹⁾ Tak píše Božena Němcová ve své „Babičce“.

I při laškování rodičů s dětmi postřehneme tu a tam příměsky náboženské.

Leckde matka, když se dítě povaluje na peřince, hrává s ním, hladíc mu čeličko a říkájíc:

»Tuto je oltáříček.«

Zakryje mu očka:

»To jsou světýlka.«

Pohladí mu líčka:

»To jsou polštářičky.«

Zatahá mu zlehounka za nosíček:

»To je zvoneček — cilink cink.«

Vezme ho za ouška:

»To jsou ministranti.«

Ukazuje na ústka, na zoubky a na jazýček:

»Tu je kaplička, v ní lidičky a pan páteříček.«

Přejede rukou po tělíčku a mírně potahuje za ručičky a za nožičky: »A tu jsou varhánky — tu se měchy natahují — a zde se hraje«. Při tom pod bradičkou polehtává, až se dítě hlasitě zasměje.¹⁾

Také matky pohrávají s dítětem, říkájice:

Paci, paci, pacičky,
dal nám Pán Bůh ručičky,
aby ručičky dělaly
a nožičky běhaly.

Když děti poodrostou, jak rušný život doma i venku vedou! A v usměvavém životě jejich probleskává opět a opět ten či onen paprsek náboženský. Stopujme některé úkazy života jejich!

Na vránu volávají:

»Vrána letí, nemá dětí.
My je máme, neprodáme,
Pánu Bohu darmo dáme.«

Koupajice se, dříve smočí prsty ve vodě a přežehnají se sv. křížem. Nerady polknuvše vodu, říkají tomu, že polkly andělíčka. Za to vesele, nařuknuvše při dvojitém ledě první vrstvu, foukají pod něj bubliny »andělíčky«, sem tam probíhající.

Dívky, ve vodě šplouchajíce hadříčky, říkájíc:

Peru, peru košile, na ty Boží neděle.
Peru, peru šátky, na ty Boží svátky.

Loudívají děti takto: »Prosím, prosím (hraju, hraju) na varhany, všecky prsty polámaný. Jen jeden mi zůstal, abych na něj dostal. Kdo mi dá, poveze se na zlatém koníčku do nebesíčka, kdo mi nedá, poveze se na prašivé svini do pekla.«²⁾

¹⁾ P. P. 2. — Doplněk: Chytne za bradičku a řekne: »Toto je stupíněk.« Z Noutonic. P. Z.

²⁾ Na př. v Lidmáni. P. Z.

Beze zlého úmyslu, jen k vůli rýmování říkávají: »Otče náš — táta náš, posadil nás na lavici, dal nám chleba po krajíci; my jsme chtěli eště, dal nám starý kleště; přišla máma s lopatou, vyhnala nás i s tátou.«¹⁾

Stejně tak bez úmyslu urážky náboženské kolují mezi dítkami škádlivky na jména křestní, jako: »Karel, do pekla zajel« a mnohé jiné.

Rájem dětským jsou *hry*. Není dobré znamení, když dítě příliš tiše sedí a chodí; vždycky běhati a vždycky něco dělati, zdravého těla a čerstvé mysli důvodem jest, dí již Komenský.

Zvláště však zdravé tělo a čerstvá mysl se projevuje hrou. A hle! i tu jas náboženský nejednou je složkou hry.

Již se to jeví při rozčítadlech přede hrou. Uvedeme některá rozčítadla s příměsky náboženskými:

»Andělíček nese klíček, do nebička, cvrnk.«

»En ten táje, stavěli jsme máje.
U svatého Františka, byla jedna jeptiška.
Jeptiško, jak se máš?
Přijde na tě Mikuláš.
Svalí na tě kámen,
sekula, sekula Amen.«

»Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, u kovářů roste dítě. Pláče, bude den, Jezulátko vyjde ven.«

Mnoho her jest mezi dětmi českými se značkou náboženskou. Hrávají si dítky takto:

Vezmou delší pruh papíru. Napíšou naň od shora dolů samá jména, jako:

Král,
královna,
králík,
sražená vánočka,
cikán,

Stočí proužek ten. Druhé dítě rozvinuje ho, nedívajíc se naň. Kam až rozbalí, to je.

Ve hře se pokračuje. Je zajímavé, že na proužku tom obyčejně píší také jména: Anděl, čert, Jordán, kněz, ministrant a pod.²⁾

Snad po celých Čechách je rozšířena dětská hra, při níž se říká: »Nebe, peklo, ráj, kam tě duše dám, do nebička, do peklička, šupity, šupity tam.«

¹⁾ P. P. 10.

²⁾ P. Z. ze Stochova.

Velmi rozšířenou hrou je *hra* na Pannu *Marií*, zvanou i hrou na Klep Marii či Paní Růžovou.

Dívky při hře té kleknou si za sebou do řady. Jedna jde, vkládá ruku na hlavu jedné po druhé v řadě (odtud na Strašecku pojmenování hry té Klep Maria) a u každé se ptá: Kde je Panenka Maria? Ty odpovídají: Vzadu. Nejzadnější pak na danou jí otázku odpoví: Já jsem Panenka Maria. Co mi chcete? Ta, která chodila podél řady, řekne: Když jsem šla skrz černej les, kous' mne tam černej pes. Co mi za to dáte?

Hra na P. Marii.

(Současný obrázek z N. Strašicka)

P. Maria řekne: Kus křenu. — Po té vezme ta, která chodí, první dívku, začne jí točit a říká:

Vedu, vedu Božího andělíčka,
okolo Božího kostelíčka.
Andělíčku klekni,
a ručičky sepni!

»Kudy jsi šla?« — »Skrze uličku.« — »Koho jsi potkala?« — »Babičku.« — »Co nesla?« — »Žemličku.« — »Dala ti taky?« — »Dala.« — »Jak jsi jí řekla?« — »Zaplat Pán Bůh.« — »Co ona?« — »Dejž to Pán Bůh.« — »Podívej se třikrát do nebe, ani zuby neukaž!«

Dívka se tam dívá. — »Co nad tebou?« — »Pán Bůh s metlou.« — »Co pod tebou?« — »Hrnec se smetanou.«

Pak stiskne rty a dívka chodící ji tahá za bradu. Ukáže-li při tom zuby, je čert, ne-li, je anděl.

Hra se opakuje s dívkou druhou, třetí atd. Když se všechny vystřídají, pak se andělé a čerti přetahují.¹⁾

Oblíbenou jest i tato hra:

Dítě se táže jiného: »Co máš radši: kleště, kladivo nebo pytlík peněz?« Obdrží-li odpověď: Kleště — řekne: Budeš tahat Pánu Ježíši hřeby. Odpoví-li »kladivo«, řekne: Budeš zatloukat Pánu Ježíši hřeby. Práví-li však »pytlík peněz« — rozhorlí se: Chceš prodat Pána Ježíše.²⁾

V různých podobách je rozšířena mezi mládeží hra *na anděla a čerta*.

Hoši nebo dívky — hrají-li dívky, dvě se postaví proti sobě, zdvihnou obě ruce a nahoře si je podají. Utvoří tak bránu. Pošeptají si, která je anděl a která čert. Ostatní dívky se postaví řadou za sebou kolmo proti bráně.

Anděl i čert říkají: Svatá brána otevřená, svatým klíčem podepřená. Pojeďte! — Když procházejí, anděl i čert spustí ruce dolů, aby nemohla první projíti a ptají se jí: Kam se dáš? — Dívka se postaví nevědomky buď k andělu nebo čertu.

Zase říkají anděl i čert: Svatá brána atd. Než doříkají, procházejí ostatní dívky branou. Brána se zavře spuštěním rukou anděla i čerta, kteří se ptají zase jako oné první chyčené: Kam se dáš? Atd.

Pořád, otočivše se, procházejí dívky, až uvázne v bráně poslední. A tak posléze všechny dívky stojí buď za andělem nebo za čertem.

Anděl pak řekne: Štípejte čerty! I počnou andělé štípati čerty. Pak davše mezi sebe dřívko, utvoří andělé i čerti řetěz a přetahují se.

Přetáhnou-li andělé přes dřívko čerta, dá mu první anděl buchanec (babu) do zad a přetažený musí pryč do zadu a naopak. A tak se tahají dál, až přetáhli buď andělové všechny čerty nebo naopak a hry pak je konec.³⁾

Hrávají si dítky i na sv. *Petra*. Zabodávajíce nůž do drnu, říkají: Sv. Petře, půjč mi klíče! Se slovy: »Nejdál do nebe,« snaží se co nejhlouběji nůž do země vbodnouti.

Jak hluboko se nůž zabodne, takový čtvereček drnu vyřízne. Zabodnouti může do třetice. Kdo má nejméně čtverečků, musí je nésti na zádech leza po čtyřech. Druzí svými drny po něm házejí.⁴⁾

¹⁾ P. Z. z Ledec a Koterova na Plzeňsku.

²⁾ P. Z. z Ledec na Plzeňsku.

³⁾ P. Z. z Plzeňska.

⁴⁾ Z Koterova na Plzeňsku. P. Z.

Dívky jedné hře s *drábky* říkají: »Bože Otče«, při vyhazování jednoho dráčku bijíce se v prsa svá.¹⁾

Také při *otloukání* a svlékání píšťalíček znají hoši říkadla s tou onou rozpomínkou náboženskou jako:

Otloukej se píšťalíčko, otloukej,
Pána Boha poslouchej!
Nebudeš-li se otloukati,
budu na tě žalovati
krajskému pánu,
děravému džbánu.²⁾

I v *hádánkách*, s nimiž se shledáváme již v Písmě sv. (Šalamoun a královna ze Saby), potkáváme se u dětí se živlem náboženským.

Dávají si na př. děti mezi sebou hádanky: Tak co je to? Není ani na zemi, ani na nebi a má předce jednou za rok svátek? (Zvon na Velký pátek.) — Co chodí po hlavě do kostela? (Cvočky v botě.) — Co chodí na příč do kostela? (Dítě ke křtu.) — Co je to? Pán Bůh toho nikdy neviděl, císař málokdy, a sedlák to vídá každý den? (Sobě rovného.) — Kdy utíká pes od kostela? (Na Květnou neděli, když se kočičky svěťí; neb myslí, že bude bit.)³⁾

O pokrmech našeho lidu.

Stopy náboženské lze sledovati i tam, kde na prvý pohled sotva bychom se toho nadáli — v stravování lidovém. A přece dosti takových stop tu probleskuje, jak doklady o tom níže uvádíme.

Rozhovoříme se tuto nejdříve o *chlebu*.

Když se někdo stěhuje, má prý do nového příbytku vnést kříž a chléb.

Při pečení chleba naše hospodyňky zachovávají pěkné zbožné zvyky. Dříve nežli hospodyně mísí těsto na chleba, udělá

¹⁾ Na Smíchovsku hrají se takto drábky: Nejdříve se plichtějí drábky, potom řekne se: Všecko plata, jednou-rozházka, plichtit se budem (nebudem). Pak se hraje: malá Lída, zavádka, na dvou, na třech, na čtyřech, pelegrisky, obtychávanda, žáby. Potom zpáteční žáby, boby, zpáteční boby; pak svíčky, knedlíky, velká lída, vidličky, lžíce, hrábě, smetáky, piksly, chňapky, košťata, zaječí skoky, hmoždíře, paličky, štipky, pukličky, kuřátka, Bože Otče (pojď do Kolče pro koláče); na konec se říká: Zahradka ohradka, růžička, kvítek, kdo tě to naučil, nebožtík Štípek. P. Z. z Noutonic. — Dlouhým, červeným fazolím (ledvinkám) na Strašecku říkají „kajifáši“.

²⁾ Z Poděbradska. O. 43. V témže spise viz hry „Nosí andělíčky“, „Sije Petr proso“, „Na Barabáše“. Hru: „Jízda k Božímu hrobu“ viz N. V. Č. II., 266. — „Na barvy“ N. V. Č. II., 268. Č. S. IX., 92. — „Klíče sv. Petra“. Č. S. IX., 94.

³⁾ Viz P. P. 14 a násl.

kopistí v díži tři kříže; vybere-li se těsto z díže, poznamenají se lžicí na dně opět tři kříže.

Skrajuje-li se chléb, dělají se na spodní kůrce tři křížky nožem. Kdo vykrajuje střidu z chleba, krájí Pánu Bohu paty.

Také leckde před zaděláváním »Božího daru« nad díží kopistí dělající kříž říkají: »Ve jménu Boha Otce, Boha Syna, Boha Ducha svatého. Amen. S Pánem Bohem nebeským napřed.«

Přijde-li někdo cizí a podívá se na těsto, má říci: »Pán Bůh požehnej!«

Lid náš dle dělítka církevního v obyčejném životě mění skoro dosud pravidlem svůj jídelní lístek. Jiné krmičky má pro všední dny, jiné pro neděle a svátky, a opět jiné v postě, při slavnostním křtu a podobně.

Chudší stůl bývá o všedních dnech, o něco lepší v neděli a ještě bohatší o velkých svátcích.

Z přerozmanitých krmí našich kuchyň předložím některá, pokud více méně naše hospodyňky pekou, vaří, smaží s ohledem na doby církevní.

Ode dávna staří Čechové v adventě jídali ryby, ovoce, sýr.¹⁾ Význačným pokrmem pro advent v některých krajinách dosud jsou topinky.²⁾

Na sv. Mikuláše pekávali u nás druhdy perníkáři perník ve formě sv. Mikuláše³⁾ a někde dosud na ten den matky pro děti pekávají »bakusy« (t. j. čerty).⁴⁾

Také mezi mikulášskými nadílkami se jmenují: ježek (svět), třesolka a zahrádka, ozdobně to upravená jablka.⁵⁾

Po celodenním postu na Štědrý den následovala rok co rok stejná večeře, různá v různých krajinách, složená ovšem z jídel postních.

Význačným jídlem štědrovečerním u nás je zejména ryba, kuba (z hub) a pracharanda (ze sušeného ovoce). Někde chystají k štědrovečernímu jídlu i »odvárku«, t. j. houby vařené s jáhlami a hruškami.

Stojí za zmínku zevrubněji se zmíniti o večeři štědrovečerní chudých horalů na Krkonošsku.⁶⁾

Na tak zvanou »dlouhou noc« před štědrým dnem pekávaly se tam koláče. K večeři štědrovečerní si uchystali houbovec, mazanec to ze samých sušených hub — většinou však večeře bývala »na devatero« a vše mělo svůj význam.

Někde⁷⁾ na místo hubníku pekli devítipodlahovou bábu a měli na ni zvláštní výsadu.

¹⁾ S. V. O. 255.

²⁾ Na př. na Jistebnicku.

³⁾ Taková dřevěná pěkná forma je ve sbírkách Národop. Musea v Praze.

⁴⁾ Na př. v Horách Matky Boží na Sušicku. P. Z.

⁵⁾ Č. L. XI., 120. Tu i vyobrazení.

⁶⁾ P. Z. z Jilemnicka a Vysocka nad Jiz.

⁷⁾ Na př. na Pasecku. P. Z. — Rok co rok ve Vysokém nad Jiz si připomínají omyl, že místní hrobník si to spletl a snědl »hubníček« o den dříve a šel na půlnoční.

Taková bába se připravovala takto: Udělal se z těsta »flek«, jak velký byl pekáč, na ten flek se naložilo omasty makové a zase na to přišel flek těsta, naň omasty jablkové, zase flek, zelí na to atd., až bylo devět fleků a devět omast, že stůl, na který měla taková bába býti předložena, musil prý býti prozkoumán a podepřen, aby unesl bábu tu.

Na Štědrý večer o večeri na Krkonošsku však hlavní pochoutkou byly zmíněné již koláče. Však o těchto koláčích pojednává nejedna píseň kolednická; na koláče mnohý prý

měl věrtel sliv, tři čtvrtce máku a tvarohu,
sto liber sejra, tři sta táfliček perníka,
tři pytle mouky a pět vejražku

a libuje si: to (všechno) jsem spek!¹⁾

Na Vánoce ode dávna u nás pokrmem byla »calta« neboli »húsce«²⁾ — naše to vánočka neboli štědrovnička.

Tato houska má prý nám připomínati podobu děťátka Ježíška.

V masopustě na mnohých místech si pochutnávají na Božích milostech, koblihách a šíškách.

Na Zelený čtvrtek každý prý má pojísti něco zeleného; nejlépe jest pojísti hrách, na kterém je podoba kalicha.

Na Velkých pátek se pekávají placky »jidášky« pomazané medem, to na znamení, že Jidáš sladkým, ale falešným polibkem políbil J. Krista. Staří Čechové jídávali sladké kaše.

O Velikonocích, jak již Štítný svědčí, jídali předci naši svěcené mazance, vejce, beránky. Byli to beránci buď skuteční, nebo z těsta.

Tento beránek jim připomínal Beránka Ježíše Krista, jenž za nás se obětoval.

Jídali i jeřábky o svátcích těch, jež opět jim připomínali biblické křepelky, jimiž Israelité nasyceni byli na poušti.³⁾

Dosud o Velikonocích jídají a světí se vejce (kraslice), beránek a mazanec, a to dobrý mazanec, neboť v koledě velikonoční se dí

Jaký je to mazanec,
bez koření, bez vajec.

Mazance o Velikonocích proto prý se pekou, aby uctila se památka, že P. Ježíš o poslední večeri apoštolům rozdával okrouhlý chléb.

O Svatodušních svátcích se zadělává na »pletence«, pekávají se i kosmatice,⁴⁾ točenice.⁵⁾

¹⁾ Tato koleda z Vysocka počíná: „Štědrej den ráno, vše připraveno, koláče, já točím mouku, žena vodvářku míchala.“ P. Z.

²⁾ S. V. O. 255.

³⁾ Srv. S. V. O. 70 a násl.

⁴⁾ Na Bechyňsku.

⁵⁾ Na Jistebnicku.

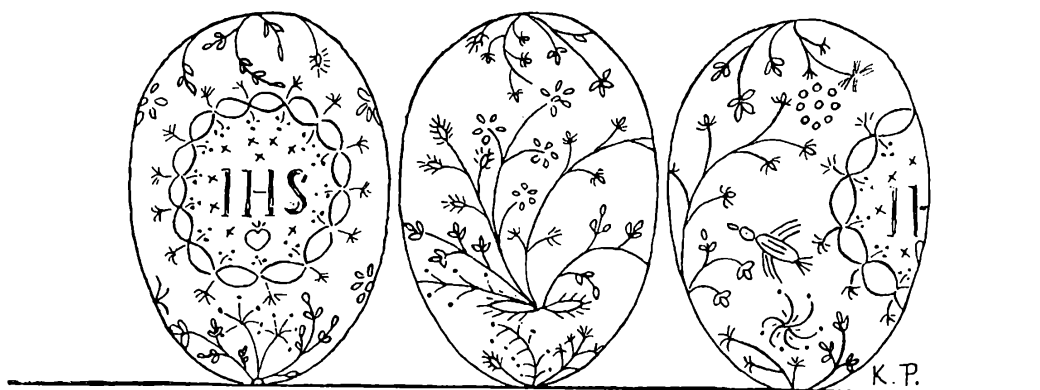
Na »Dušičky«, jak již ve své postile r. 1592 uvádí Zámorský, rozdávaly se žemle. Děje se tak na některých místech podnes.

Žemlím těm říká se »dušičky«. Dvě takové žemličky při sobě v podobě osmičky značí prý »otce a máti«.¹)

Na sv. Martina všeobecně se pekávají »Martinské rohlíky« v podobě podkovy a neschází na stole Martinská husa.²)

I v domě chudšasa o posvícení bývá bohatší stůl. Tu a tam před posvícením posílávají buchtičky s máslem na dvou koncích roztřepené, tak zvané »zváčky«.

Na jmeniny leckde nesmí chybětí bábovka. — Lid náš namnoze věrně zachovává církevní půst.

Kraslice ze Cvrkyně na Smíchovsku.

(Nožikem rýsovala selka Holovská as před 15 lety.)

Znám jest tento postní páteční jídelní lístek rýmovací :
»Napeku lívanců a vdolků beze všech okolků. Uvařím bramborovou neb polévku (dršťkovou), ammolety, apoštoly, lepenici neb cokoli: šustky, ryby, (vemínko), chutnává nám všecinko. Večer : Sýr, rozhuďu neb černého kubu, jinak z mléka kyselo, aby v kádi neshnilo.«

Na Štědrý den po celý den se u nás postívají, i děti, aby viděli »zlatouška«.

Půst čtyřicetidenní lid náš nejednou v přísnější formě zachovává, než žádá nynější postní řád.

Což teprve trojdenní posvátné v pašijovém týdnu kajícně trávívá lid náš v postech! »Babička« Boženy Němcové od snídaně na Zelený čtvrtek až do večere po Vzkříšení do úst ničeho nevzala.

Druhdy o těch dnech kuřáci nedýmali, šňupáci nešňupali.³)

¹) Srv. S. V. O. 177 a násl. — F. 493–495.

²) Řadu dokladů o Martinské huse srv. S. V. O. 179. — O rohlíkách svatomartinských, o nichž doklady u nás jsou již ze XVII. století, viz S. V. O. 181.

³) Svědčí tak Krolmus ve svých S. T.

V kterých rodinách je řád křesťanský, modlívali se tam před jídlem i po jídle, řídíce se dávnou průpovědí

»Pánu Bohu z připravených pokrmů a nápojů chválu vzdávej, a za požehnání toho žádej!«

Nejednou před jídlem modlívali se společně, modlitbu si sami upravující. Modlívali se: »Otče všechněch v Tebe doufajících, Hospodine, Ty dáváš pokrm v čas příhodný, Ty otvíráš ruku svou a naplňuješ každý živočich požehnáním svým.«

Také říkávali před jídlem: »Pán Bůh nebeskej nám toho požehnej!«

Po jídle se modlívali: »Stolu Tvého nebeského rač nás účastny učiniti, králi věčné slávy. Amen.« A říkávali: »Pán Bůh naděl!«

Po jídle sluší se děkovati. I to kuřátko prý po napití vody zvedá zobáček k nebi. V mnohých rodinách děti rodičům po obědě libávají ruce a říkají: »Pán Bůh zaplať!«

Jiráskův mistr Prax říkával: »Pán Bůh zaplať, bylo to dobrý, zítra zas tak.«

Při stole lid náš šetřil od jakživa různých mravů.

Snažil se míti na zřeteli, že

dobří a ctní lidé, když jsou pospolu

šest věcí mají šetřiti při stole.

Svých bližních vzdálených nepomlouvati.

Přítomným se také neposmívati.

Řečí marných, oplzlých netlachati.

Zákon Páně čísti, jej rozjímati.¹⁾

Jídlem se příliš neobtěžovati.

Pánu Bohu vždy z darů děkovati.²⁾

Při stole svém lid náš nezapomíná na chudinu. Jeť v jádru svém štědrým.

O chleb i lepší sousto rád se dělívá se žebrákem, jenž u dveří se dovolává milosrdenství. Byť někdy žebráček na místo diků: »Zaplať Pán Bůh« se pousmál nad tenoučkou skyvou chleba: »Jeť vidět skrze ni Sv. Horu i s Příbramí« — podruhé u těchže dveří neodepře se opětovná almužna.

Jeť již takovým srdce lidu našeho, že štědré ruky své nezavírá ani před nevďečným, ale otevírá ji i ptáčkům v zimě, sypaje jim drobečky a s dítkami říká:

Ptáčkům, mravenečkům — hadu, štíru nic,
Panence Marii nejvíc.

Ba na Štědrý večer sytí i studánky, stromy, ohníček, kde koho.

¹⁾ Ovšem nyní s obyčejem tímto setkáváme se jen v klášteřích.

²⁾ Instrukce mladému hospodáři od Šimona Lomnického z Budče. Viz dra Č. Zibrta: „Poctivé mravy a společ. řády při jídle a pití.“ Str. 27.

. »Na Štědrý den štědře podělen byl kde kdo, i drůbež a dobytek dostaly vánočky, a po večeři vzala babička ode všeho, co k večeři bylo, po kousku, polovičku hodila do potoka, polovic zahrabala do sadu pod strom, aby voda čistá a zdravá zůstala a země úrodná byla, všechny pak drobty sesbírājíc hodila »ohni«, aby »neškodil« — vypráví B. Němcová ve své Babičce.

Namnoze podobně na venku dosud se děje na Štědrý den.

Ve zvyklosti té přísný mravokárce vytkne pověřčivost. Pravda. Ale kdo by v této zvyklosti — aspoň nyní již nevinné — nevycítil rys ušlechtilého srdce lidu, který v době, kdy připomíná si štědrost nebes, která Vykupitele nám dala, ve štědrosti se nakloňuje i k přírodě?

Srdce lidu tu se rozšiřuje a chce, aby na štědrosti Boží podíl měla i příroda.

V.

Zaměstnání lidu.

Rolnictví.

Rolnický lid český, jehož život tak úzce souvisí s dílem rukou Božích, s přírodou, hlubokého jest cítění náboženského.

Onť jest zdravým jádrem národa našeho, jemuž tolik máme co děkovat. On také houževnatě zůstává věren Bohu a vytrvale se drží rozličných prostonárodně náboženských zvyklostí.

Lid venkovský maje na mysli přísloví otců našich »Přičiň se člověče a Bůh ti pomůže,« důvěrně zírā k nebesům.

O tom svědčí mnohé prűpovědi jeho jako: Bůh dal zuby, Bůh dá i chleba. Bůh šatí kvítí, živí ptactvo, uživí i nás.

Již chvályhodně započínā hospodār dle ustālené zvyklosti den. První bývá na nohou, pak vzbudí ostatní. Zanutuje po-božnou písničku nebo se pomodlí a ostatní domácí řídí se podle něho. Leckde se modlívājí tuto ranní modlitbu

Vstal jsem ze svýho lože,
svatā Trojice Bože,
bys mně ráčila dáti,
bych mohl z lože vstāti
a tento den ve zdraví strávití.¹⁾

Jako den, podobně práce své lid náš započínā se vzpo-mínkou na Boha.

Říkāvā před prací: »Ve jměnu Božímu.« Vyjíždí-li za prací někam s potahem, dělāvā před povozem bičem tři kříže — a

¹⁾ Z Rvāčova na Hlinecku.

někde k tomu dodává: »S Pánem Bohem«. Za vyjíždějícím hospodářem také volávají: »Provázej Pán Bůh.« — »Pán Bůh dej!« odpovídá hospodář.

Vedle pranostik, promísených tolik živlem náboženským, a vedle jiných zvyklostí lidem selským zachovávaných, o nichž již dříve jsme promluvili, vysvědčují o zbožnosti lidu rolnického i *pozdravy*. Nesnese nepokažený lid náš na venku pozdravů jen ledabylých.

Hezky se říci musí na poli pracujícím: »Pomáhej Pán Bůh«, načež odpoví: »Dejž to (tak) Pán Bůh.«

Jsou známy také tyto selské pozdravy: »Pán Bůh rač dát spěch, aby práce hotova byla hned!« — »Pán Bůh rač být pomocníčkem a my jeho robotníčkem.« — »Pán Bůh rač pomáhat, večera se domáhat.« — »Pán Bůh napřed a já za ním.« — »S pomocí Boží!«¹⁾

Úsudek svůj o těch, kdož neumějí pozdravovat, pronáší lid náš v pověsti »O pěkném mládenci.«

Jednou prý potkal Pán Ježíš se sv. Petrem krásného mládence, který si kolem nich hrdě vyšlapoval a ani pozdravení nedal.

Božský Mistr popatřil na něho a zandal si při tom kapesním šátkem nos.

Svatému Petru byla ta věc divná a přemítal v duchu, proč tak Pán činí — neosmělil se ho však tázati.

Za nějakou dobu přišli na místo, kde ležel zdechlý kuň. Nepříjemný, protivný zápach hnijícího masa šířil se vůkol tak, že sv. Petr honem šátkem ucpával nos. Pán Ježíš si však toho ani nepovšiml.

»Pane, zde necítíš zápachu?« tázal se sv. Petr s podivením.

»Nikoli« — řekl tento — »onen mládenec mi byl protivnější. Byl to člověk hříšný a jeho nadutost i zlé smýšlení dotýkalo se mne více, než zápach této zdechlíny.«²⁾

Výhradně selskými zvyklostmi s příměšky náboženskými jsou zvláště tyto:

V některých krajinách na počátku *orání*, jež počínává kolem sv. Řehoře, scházívali se lidé a svážou člověka od paty až po krk žitnou a pšeničnou slamou a postaví mu čepici ze slámy na hlavu a chodí s ním v průvodu od domu k domu. Každému hospodáři přejí takto: »Milý pantáto a panímámo, přejem vám štěstí, by vám Pán Bůh dal toho leta mnoho mandel obilí, mnoho set korců na sýpce, hojnost trav, dobytka, skotu, bravu. Plno drůbeže, hojnost ovoce a všeho. By se vám toho roku hojně urodilo, aby to Bůh od vší nákazy, ode všeho zlého ochránil ráčil, abyste neměli nedostatku na chlebě, na koláčích, bábovkách, na píce, ovoci, na mléku, sýru, smetaně

¹⁾ O. Str. 122. — O pozdravech viz též Č. S. II. 44, III. 6, IV. 43.

²⁾ J. Křemena: „Československé báje a povídky o P. Ježíši.“ Str. 59.

a máse, vejcích, kuřatech po celý rok. Sláma a tráva by vám vyrostla nad čepici tohoto slaměného muže. Aby vám hospodyně často dobré bábovky, koláče a hnětýnky dělali a nám chudým taky štědře udělití mohly.«¹⁾

Aby orání nezdálo se hospodáři příliš namahavým, o to se prý postaral sám Pán Ježíš.

Dle pověsti šel jednou Pán Ježíš se sv. Petrem kolem pole, kde rolník celý zarmoucený konal svou namahavou práci. Na přímluvu sv. Petra Pán Ježíš zdvihnul, modle se, hrudku zoraného pozemku, požehnal ji, a hle: stal se z ní šedý ptáček, který se vznesl k obloze a prozpěvoval něžné písně o slávě a moci Boží.

Rolník, zaslechnuv skřivánka, vzdal díky Bohu, že mu seslal těšitele v těžké jeho práci při orání.²⁾

Po orbě nastává *setí*. Před setbou na mnohých místech hospodář doma pokropí obilí svěcenou vodou. Také dávají do hromady obilí rozžatou hromničku a pak se modlí. Též leckde, když hospodář »strojí« obilí k setí na komoře, postříká obilí vodou vápennou, promíchá je svěceným obilím (o prostřední svátek vánoční neb o Narození P. Marie) a říká:

Světím toto osení
od Pána Boha stvořený —
buď tak čisto jako Maria
před porodem a po porodu byla.

Klekne pak a modlí se počátek evangelia sv. Jana a litanie ke všem svatým.³⁾

Někde kolem hromničky v obilí strčené dávají ještě věneček od Božího Těla.⁴⁾

Před samým osetím na některých místech pobožný zasevač vyseje na poli nejdříve kříže. Říkává také: »Pán Bůh rač dát pomoc svatou, aby bylo sporo jako Pána Krista slovo.

Také dělávají před samým setím nad obilím kříže. V některých krajinách vezme hospodář do hrsti zrní a ve čtyřech cípech pole ze zrnek vyseje křížky. Co zbude, rozhodí ptáčkům a pak teprve seje na celém poli a na ostatních.⁵⁾

Štědrý zasevač nerozpakuje se zasévati, byť to byl i hrách, vedle cesty.

Říkává: »I ať si lidé natrhají z něho — budou-li míti co trhati, budu míti i já.«⁶⁾

Obilí vzešlo a radostí hospodářovou je vycházeti do polí, podívat se, jak oseníčko vyšlo. Neopomíná opět a opět porou-

1) Z Klatovska. P. Z. ze starého rukopisu as z let 1860.

2) Č. P. O. 56.

3) P. Z. z Novostrašicka.

4) Na př. na Smíchovsku.

5) Na př. bývalo tak na Slánsku.

6) Č. P. O. 31. — Ze slz P. Marie prý povstal hrách. Č. P. O. 12.

četi vzrůst jeho do ochrany Boží. Vroucí modlitbu svoji k nebesům stělesňuje i v ten obyčej, že nosívá do polí svěcené kočičky a zastrkává je do čtyř rohů svých polí v podobě kříže, někde v ten den před sv. Filipem a Jakubem, jinde po Velikonocích. Při tom pole i skropuje svěcenou vodou.

V jedné krajině na Velký pátek před východem slunce uvaří vejce v barvě a donesou je s křížky do pšenice. Za obřadnosti této prosí Pána Boha, aby pšenice byla žlutá jako žloutek ve vajíčku tom.¹⁾

Neprší-li na vzrůstající obilí, k důvěře k Bohu dovede se lu náš povzbuzovati touto legendou:

Druhdy putoval Pán Ježíš se sv. Petrem světem. I přišel k jednomu poli, na němž pracoval sedlák. I dí mu Pán: »Sedláče, zdá se mi býti sucho; kéž by Pán Bůh dal deštíček, aby se to lépe oralo.«

Na to oráč bez vzpomínky na Boha vece: »Pravda, mělo by pršet; slunéčko je v kole, káňa kvičí a pes vije.«

»Ten nevěří v Pána Boha, ale na pověry,« pomyslí si Kristus Pán a řekl to svému společníkovi, jakmile několik kroků poodešli. »Proto nezasluhuje také pomoci a požehnání Božího; ať se tedy namáhá a pracuje dále.«

Po chvíli viděli jiného hospodáře, který také oral. Světci ho opět pozdravili slovy: »Pomáhej Pán Bůh!« A on na to: »Dejž to Pán Bůh!« — »Zdá se mi příliš sucho,« praví Pán. A sedlák odpověděl: »Země je sprahlá. Kdyby tak dal Pán Bůh dešť; všecko by pookrálo a práce naše by byla mnohem snadnější — takto zkusíme my i ten dobyteček. Pomoz nám milý Pán Bůh.«

»Buď ubezpečen,« řekl Pán, »že tvá důvěra v Boha nebude nijak zklamána.« — A než učinili světci sto kroků, kdež stála veliká košatá lípa, spustil se vydatný dešť, který ovlažil pole, luka i les.²⁾

Konečně obilí dozrálo, přiblížila se doba žní. A ani tu se nezapomíná na Boha.

Zvláště dříve o *žatvě* rozléhaly se na polích našich písně, z nichž nejedna vyznívala ve vzpomínku nábožnou.

Tak na Prácheňsku o žatvě na poli dvě žnečky povstaly od své práce a zakrývajíce sobě obličej hrstí obilí, »hlásaly« krátkou písničkou:

My máme pána mladýho,
mladýho,
u Voseka mají starýho;
toť nám ho dal Pán Bůh sám,
Pán Bůh sám,
Panenka Maria, svatej Jan.

¹⁾ Ve Voticích u Tábora. P. Z.

²⁾ Č. P. O. 30.

leckde, nežli počnou rozhazovati žito, říkávají: »S Pánem Bohem, aby bylo sporo, jako Pána Ježíše slovo.«¹⁾

Když len vytrhávají, poslední vlákna zaplétají a nechávají na poli, říkajíce, že pletou Panně Marii copánek. Česajíce borůvky, první házejí za sebe Panně Marii na růženeček. Borůvky ty se nesmějí počítati.²⁾

Obilíčko na poli posečené vydáno bývá různým škůdcům.

Aby chráněno bylo před *zloději*, vskutku zajímavou modlitbičku, zapřísahání,³⁾ vytvořili sobě hospodáři, ne ve všem bezvadnou. Říkávají proti zlodějům:

»Sedělo třicet tři andělů na trůně nebeském a naší nejmilejší Panně Marii Synáčka vartovali. Svatý Daniel se zasmál. I řekla P. Maria: »Co ty jsi se zasmál, Danieli?« Odpověděl jí: »Milá Panno, viděl jsem tři zloděje, kteří, an ti toho déle nemohu tajiti, chtějí tvého Synáčka ukrásti.« I řekla Panna Maria: »Poroučím jej svatému Pavlu.« I řekl sv. Pavel: »Já ty zloděje chci chytiti a chci je svázati vazbou sv. Petra, chci je svázati řetězy a tím přesmrotným dnem, kterým Pána Ježíše jímali a tím provazem, kterým Pána Ježíše vázali a vazbou železnou, aby škůdce můj nemohl z místa se hnouti a aby, kdo mně co ukradne, zůstal státi: Zaklínám ho tím nejsvětějším dnem, na který se Pán Ježíš ráčil naroditi . aby škůdce můj zůstal státi, až já ho mýma očima spatřím, až mně spočítá měsíc, všechny hvězdy na obloze nebeské, na zemi kamení malé i velké, listí na stromech i písek na břehu mořském. Jak to není možno spočítat, tak mně nebude moci ukrásti. Ať škůdce můj zůstane stát a hledí jako kozel se skřiveným bokem, stočenýma rukama, skřivenou hlavou, závratným mozkiem, a tvář jeho buď černá jako uhel; všechny tmy s nebe na něho vkládám, nechať zůstane stát, až já přijdu a svýma očima ho spatřím a jazykem propustím. K tomu mně dopomáhej nejsvětější a nerozdílná Trojice: Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch sv. Amen.«⁴⁾

Uvědomělý katolík ví ovšem, co o modlitbičce takového rázu má souditi.

Když obilí bylo ochráněno a mělo se do stodoly *svážeti*, šla hospodyně, stodolu křižovala a vykropovala svčenu vodou a kočičkami od Květné neděle, modlíc se při tom třikrát Otčenáš a Zdravas Maria na odvrácení všeho zlého, neštěstí, zvláště pak ohně. Zpívala si při tom i kostelní písničku: »Zachraň obilíčko, Kristova Matičko . . .⁵⁾

Mezi tím přijel první vůz s obilím. Před vraty hospodář zastavil a dobytek odvázal. První vůz musili sami domácí do

¹⁾ Na př. v Lidmání. P. Z.

²⁾ P. Z. z Lidmáně.

³⁾ O zapřísahání (adjuratio) viz „Český bohovědný slovník“ 82.

⁴⁾ Z Bestvína na Chotěbořsku. Č. L. — O zlodějích viz Č. L. V., 156.
— Č. L. VI., 41.

⁵⁾ Z Pacovska.

stodoly vtlačit, aby byly snopy kladnější. Když byl vůz již na mlatě, ptal se hospodář, nezapomněla-li se hospodyně modlit a obvyklé ceremonie vykonat. Zapomenula-li, čekali všichni ten rok neštěstí (ohněn a pod.) Vykonala-li hospodyně vše řádně,

obešli všichni vůz a zpívali ještě jednou: »Zachraň obilíčko, Kristova Matičko . . . « Pak složili snopy do párně (pírně t. j. příhrady v stodole).

Leckde po sklizni na poli říkali také: »Zaplať ti Pán Bůh, poli!« ¹⁾

Druhdý konávaly se u nás hlučněji a obřadněji *obžínky*. Při nich nalezneme dosti i náboženských příměšků, zvláště v různých říkáních a popěvcích.

Tak na př. okrášlivše snop květinami a věncem, vazačky a čeleď prozpěvují:

»Budiž Bohu chvála za ty časy,
že nám vyrostly veliký klasy
A ať žije pantáta . . . i se svou
paňmámou.

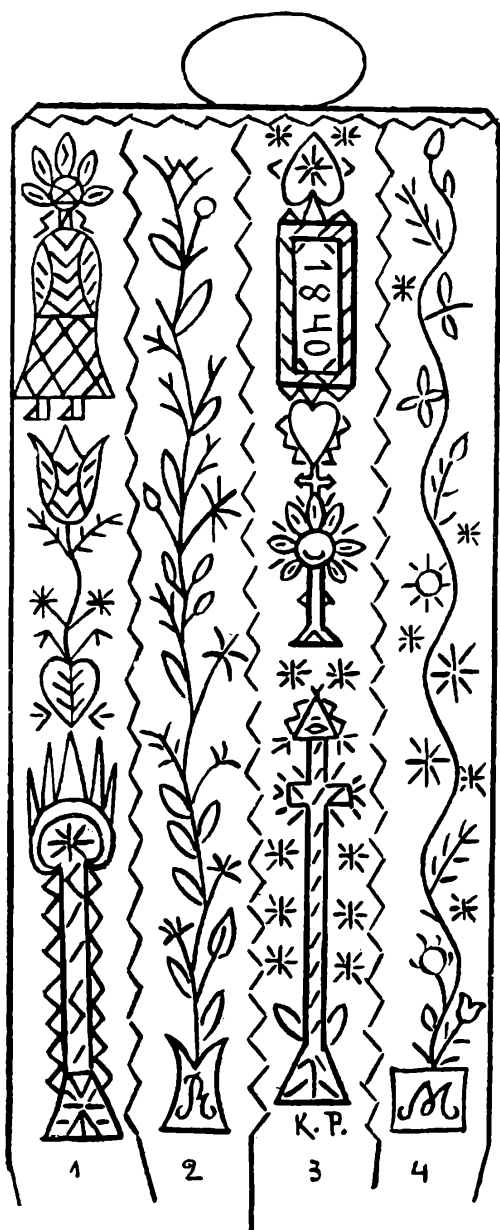
Dej mu Pán Bůh zdraví . . . « ²⁾

Ovšem někdy se stává, že jsou žně hubené a tu lidu nebývá do radostných obžínek. A tu se utěšují leckde pěknou vyprávěnkou o tom, proč Kristus Pán vždycky nepožehnává.

Na svých cestách navštívil prý jednou Pán Ježíš se sv. Petrem dvě chudé sestry. I slitoval se nad nimi Pán Ježíš a na místo nízké chaloupky dal jim pěkný statek. Leč zpyšněly pojednou sestry ty, každá seděla pak jen u zrcadla, a načesávala si vlasy i všelijak se fintila, a všude měly samý nepořádek.

A když k nim zase zavítal Pán Ježíš se sv. Petrem, ani si jich nevšimly.

Pán Ježíš vida to, zarmoutil se velmi a odešel ze statku. Venku pravil Petrovi: »Zde vidíš příklad, že každý není hoden

Rozložená výzdoba na roubu
mosazí vybíjená.

(Z Kamýku na Smíchovsku.)

²⁾ P. Z. z Litomyšlska.

³⁾ Z Holetína na Hlinecku. — O obžínkách viz Č. L. VI., 166. — Č. L. XII., 471. — Č. L. XIII., 183 (Chmelařské obžínky).

požehnání Božího. Jako ty ženy, tak i mnozí jiní ho nezasluhují, protože si ho neumějí vážit. Při svém blahobytu zapomínají nejen na Všemohoucího dárce všeho, ale i na povinnosti ke svým spolubližním. Obě sestry navrátí se opět do stavu, v kterém se prve nalézaly.«

A sotva to dořekl, stála na místě pyšného statku malá chaloupka.¹⁾

A tak při chudých žních se lid pokorně utěšuje, že Bůh dobře ví, proč někdy odepírá úrodu.

Obzvláštní lásce a péči našich hospodářů a hospodyň se těší *drůbež* a *dobyteček*. Je to jejich chloubka, radost i naděje.

Což tedy není divu, že mnohé hospodyňky kropívají žlutoučká housátka svěcenou vodou s prosbou, by Bůh dobrotivý a mocný chránil je od ohranutí a zahynutí,²⁾ ba selky vylíhlá housátka podkuřovala i svěceným kadidlem, aby prý s pomocí Boží rostla.³⁾

Dovedou hospodyňky naše o huse vyprávěti i rozmarnou historku.

Když prý jednou P. Ježíš se sv. Petrem na svých cestách nucen byl na občerstvení obrátiti se do hospody a šenkýř jim předložil do zlatova upečenou husu, nepozorovaně sv. Petr utrhl si jedno stehénko.

Když to P. Ježíš postřehl, vymlouval se sv. Petr, že prý je husa neměla.

P. Ježíš se usmál výmluvě Petrově, ale neříkal ničeho, nechť je ho zahanbiti.

Za nedlouho přišli pak k zamrzlému rybníku, na němž stály husy o jedné noze.

To bylo sv. Petrovi právě vhod a hned prý upozornil na výjev ten Pána Ježíše, chť je tak podati důkaz své nevinny.

Kristus Pán se pousmál a pravil: »To je v pořádku, ale kterak vysvětlíš, že husy stojí brzo na pravé, brzy na levé noze?«

A sv. Petr zahanben více ani nehlesl.⁴⁾

Jako na husách, podobně i na slepicích si zakládávají naše hospodyně.

Zalesačky na Humpolecku rády nasazují slepice na sv. Antonína. Kuřata se pak líhnou na sv. Prokopa. A slepičky »prokopničky« prý hodně nesou.

Zvláštní vážnosti se těší u našich hospodyň vejce »matičková«, strádaná mezi svátky Panny Marie.

Kdo vstoupí do chléva, zavdělčí se naším selkám, řekne-li: »Požehnej Pán Bůh.«

I včelky rád mívá hospodář český na své zahrádce.

O včelách vypráví legendu, že prý na útěku do Egypta zachránily Ježíškovi život.

¹⁾ Č. P. O. 46.

²⁾ P. Z. z Chotovin.

³⁾ Obvyčej ten zaznamenal Krolmus.

⁴⁾ Č. P. O. 24.

Když se totiž vojáci na Ježíška v koši ležícího sáпали, vyhrnul se na ně k prosbě Panny Marie roj včel a bodal je svými žihadly tak nemilosrdně, že se musili dáti na útěk.

Ale ani potom neopustily včelky svatou rodinu, nýbrž ji živily, přinášejíce jí hojnost sladkého medu.¹⁾

Jsouť ještě přemnohé jiné zvyklosti výhradně hospodářské s příměsky náboženskými, někdy chvályhodnými, ušlechtilými, někdy však přestupujícími míru dovolenou.

Leč zakončuji již stať tuto starobyrou modlitbičkou selskou:²⁾

»Pane Bože, zachovej naše oseníčko,
ke žni hojně požehnej zlaté obilíčko.
Před zlobou nás ostríhej i před ohněm střechy.
K dlouhým věkům dochovej všecky věrné Čechy.
Amen.«

Řemesla i jiná zaměstnání.

Řemesla bývala druhdy téměř výlučně pěstována v městech našich.

Řemesla ta i umění sdružovala se ode dávna v *cechy* — a cechy ty v podstatě své valně bývaly sdruženími náboženskými.

Podstatou cechů nebývala pouze ochrana a zvelebování řemesla, nýbrž i dokonalý život křesťanský, založený na bohumilém řádě a bratrské lásce. A řemeslo při tom mívalo své pověstné »zlaté dno.«

Cechy řídily se heslem: »Modli se a pracuj!« Odtud vyvinul se něžný svazek svatého náboženství našeho a pilné práce; odtud povstal obyčej vyobrazovati světce s nástroji řemesla, které provozovali. Tak představována Bohorodička, ana sedíc u kolébky Božského Syna svého přede; tak vyobrazován sv. Josef s pilou nebo sekerou tesařskou.

Každý cech míval svého svatého patrona. Svátek jeho slaven býval slavnými službami Božími. Obraz světce toho zdobil cechovní korouhve a podstavníky. Každý cech skládal příspěvky na církevní a dobročinné účely; každý cech míval v kostele svůj oltář, ba někdy i zvláštní kapli. Občas slouženy mše sv. za živé i zemřelé údy cechu. Svěcení neděle a svátků bylo v každém cechu důtklivě přikázáno. Přestupník byl přísně pokutován.

Tovaryš byl nejen společníkem mistra při práci, ale i pokládán byl od něho jako za úda rodiny. Údové cechu vzájemně si pomáhali, nemocným a zchudlým z pokladnice cechovní

¹⁾ Č. P. O. 65. — V této velmi krásné knížce J. Křemena: „Česko-slovenské báje a povídky o Pánu Ježíši“, vyšlé v Praze, v knihtiskárně Cyrillo-Method. viz ještě pěkné legendy o fialce, jahodách, petrklíči, kapradí, lilii a mnohé jiné.

²⁾ Ze starého rukopisu ze Sedlecka. P. Z.

milodary udělovali, zemřelé údy cechu na útraty cechu uctivě pochovávali, vdov a sirotek se ujímali. Tímto způsobem povstaly příčiněm cechů mnohé dobročinné ústavy: špitály, chudobince, chorobince, sirotčince.

Posvátné spojení řemesla s náboženstvím blahodárně působilo též na mravopoctnost. Svátostná důstojnost stavu manželského na výsost ctěna. Každému bylo ctnostně žíti; zahálka, noční toulky, opilství, divoké hry přísně byly zapovězeny.

Každý člen cechu měl svaté právo ku práci, ale též zároveň k slušnému výtěžku.

Cech určoval cenu zboží, místo, způsob i čas prodeje. Byl každý cech jistou měrou i záložnou.

Slovem, bývalé cechy byly znamenitými sdruženími a opakuji, z dob těch jest průpověď o řemesle, že má »zlaté dno«.

I výučné *listy* cechovní, fedrovní listiny, zachovací listy, kundšafty i jiné listiny cechovní hojně promíseny bývaly příměsky náboženskými.¹⁾

Vlivem křesťanství nepřátelským zrušení byli cechové křesťanští a pod heslem svobody (třítí bídu a nouzi) uvrženo na šíje pracovníků těžké jho výroby továrni.

Nucená živnostenská společenstva ani z daleka nenahradila bývalých zřízení cechovních.²⁾

Řemesla, druhdy; bytem najmě ve městech, prodlením času uhostila se i mimo města po vesnicích.

Mimo prstonárodně náboženské zvyklosti obecné mezi řemeslníky a jinými živnostmi povždy udržovala se a udržují vlastní říkadla, popěvky, zvyklosti a pověsti se zabarvením prstonárodně-náboženským.

Ukázkou něco z toho uvedeme.

Hrnčíři ode dávna se vychloubají, že živnost jejich jest nejstarší, poukazujíce k tomu, že Pán Bůh tělo Adama učinil z hlíny.

Mezi *dřevorubci* koluje tato legenda: Když Pán Ježíš putoval se sv. Petrem, přišli také do lesa a odpočívali. Bylo to v neděli odpoledne. Dřevorubci pracovali a pak tančili. Sv. Petr šel se podívat a ve slabé chvíli jako tam u Kajifáše — tančil též, při čemž dostal políček. Pán Ježíš jej varoval, aby tam nechodil, a když předce šel, vytýkal mu to.

¹⁾ Tak píší na př. cechmistrři a starší poctivého řemesla řeznického, měšťané král. kraj. města Rakovníka hned z počátku „kundšaftu“ z 15. febr. 1682: „Podle předvzkázání našich povolných služeb a vinše od Pána Boha výborného a dlouhotrvajícího zdraví pánům cechmistrům a mistrům vejš psaného řemesla řeznického...“ P. Z. — Na fedrovním listu mistrů Zbraslavských je obrázek P. Marie Zbraslavské, sv. Jana Nep., sv. Josefa a anděla Rafaela s Tobiášem. Viz reprodukci S. M. 528.

²⁾ Srv. Fr. Janovského: „Práce křesťanstvím posvěcená a svatí patronové její.“ V Telči 1895. — Mnoho látky sem směřující obsaženo ve spise dra Z. Wintra: „Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století.“ V Praze 1906.

Sv. Petr řekl, že jim toho neodpustí. Vzal kladívko, klepal jím na prkno a od té doby jsou prý suky.¹⁾

 Také mnohý dřevorubec, sotva padl strom, ihned na pařezu vysekává kříž. To proto, aby prý na takových pařezech si mohly odpočinouti dušičky těch, kdož mezi velkou v neděli lovili a teď za trest musí v noci od 11 hod. do 12. bloudit lesem. To je noční honba.²⁾

 Leckde *kominíky* škádlivají tímto popěvkem: »Svatý Floriane, patrone ohně, při mně stůj! Co bych já si před ten oheň lez', když ty, sv. Floriane, sám prometeš dnes?«³⁾

Mezi *kováři* udržuje se více náboženských pověstí. Tak na své cestě do Egypta přišel prý P. Ježíš k jednomu kováři. Ten měl pět tovaryšů, kteří dělali věci k ukřižování Pána Ježíše. Tam položila Panenka Maria Ježíška do trávy. A tu přiběhlo k Ježíšku děvčátko bezruké. »Podej mi toho Ježíška,« zvolala P. Maria k děvčátku. »Kterak ti ho podám, když ručiček nemám?« stýská si děvčátko. »Jen se sehní a podej mi ho,« opět praví P. Maria. Děvčátko se sehnulo a hned mělo obě ručičky.

Když se to dozvěděl kovář, propustil hned tovaryše, kteří robili nástroje k umučení Páně a živil se od té doby poctivě jen hospodářstvím.⁴⁾

V jiné pověsti zase vypráví sobě kováři, kterak P. Ježíš jsa na noclehu u kováře z vděku koni okoval nohy tak, že odňal jemu nohy až po kotníky a v kovárně je okoval.

I pokusil se kovář také tak učiniti — leč s nezdarem. P. Ježíš vše napravil, co kovář pokazil, a dal jemu naučení »Nezkoušej po druhé věci, které nemáš v moci napravit.«⁵⁾

Leckde kováři, když poprvé okovají hříbě, na každém kopytě učiní křížek.⁶⁾

Mezi kováři se také vypráví, že udělali na Pána Ježíše hřeby, a za pokutu prý musejí ráno brzy vstávat.

Kramáři v podání svém pochvalují sobě, že ve své dobrotivosti Pán Ježíš, když putoval světem, ani jich nezapomenul. Za trest nehostinného člověka jednoho proměnil v koně, a na rok propůjčil chudému kramáři toho koně, an kůň jemu zdechl.⁷⁾

Mlynářský chasník v milostné písni prozpěvuje sobě

Jen jsem jednou doma nebyl, stala se mně škoda
měl jsem děvče modrooký, vzala mně je voda. —
A já puđu do kláštera, budu prosit Boha,
aby mně ho navrátila ta zpáteční voda⁸⁾

¹⁾ P. Z. z Chotovin. — Srv. Č. L. XVII., seš. 3.

²⁾ P. Z.

³⁾ Tak prý si prozpěvují na Králové-Dvorecku o kominicích. P. Z.

⁴⁾ Č. L. XV., 126.

⁵⁾ Obšírnější vypravování o tom viz Č. P. O. 41.

⁶⁾ Na př. na Litomyšlsku. P. Z.

⁷⁾ Č. P. O. 5.

⁸⁾ P. P. — Viz o důvěře mlynářů v pomoc Boží. Č. L. XV., 367.

Z ovzduší *pekařského* známa je tato legenda :

Jednoho času přišla Panna Maria s Ježíškem do jednoho města k pekaři a prosila ho, hladovíc, o skývu chleba.

Pekař však byl lakomý a ptal se Rodičky Boží; »Zač mám dáti?« — Boží Matka řekla: »Za pouhé Zaplať Pán Bůh.«

Pekař však nechtěl tak učiniti, nýbrž škodolibě se usmívaje, povídá Abych věděl, kolik chleba vám mám dáti, musím vědět, kolik to vaše Zaplať Pán Bůh váží. — Potom vzal kus papíru a napsal naň: Zaplať Pán Bůh a hodil na váhu. — Ta hned klesla dolů.

Pak ukrojil kousíček chleba, co by jím sotva ptáček se nasytil a hodil jej na druhou misku . . pořád přidával . až celý chléb dal na tu misku . . a ještě se nepohnula. I dal všecken ten chléb pekař P. Marii řka: »Vidím, že vaše Zaplať Pán Bůh váží více než veškeren chléb v mém krámě.«

Od té doby nebyl lakomým, nýbrž chudým štědře rozdával a zbohatl.¹⁾

Také *řezníci* ve svých písních nezapomínají na Pána Boha. Prozpěvují si:

»Půjdu do vsi, koupím ovci:
ovce mi loje dá, Pán Bůh požehná,
vydělám si.«²⁾

Skaláci v Krkonoších při své práci říkávají si: »Skála ať mne živí a v ní čert ať sídlí, abych ji nesněd'. Ale po ní jdi blahoslavená Panna Maria, ať té tvrdosti šlépějemi pomůže (t. j. při práci aby měkla).«

Sladovníčtí chasníci již počátkem 19. století si smutně zpívali:

»Slávo sladovnická! kam se's poděla,
která před třemi sty lety se stkvěla:
sláva jako tráva pomalu vadne;
Bohu povědomo, jak dále bude.«³⁾

Šenkýři z doby putování P. Ježíše po zemi vypráví sobě legendu, jak jednou P. Ježíš se sv. Petrem přišli na cestách do města, a poněvadž měli hlad a žízeň, vešli do nejbližší hospody. Nepoctivý šenkýř přinesl jim však kuře tak hubené, že bylo jen kost a kůže. Leč P. Ježíš proměnil jeho kostičky tak, že byly měkké a chutnější než maso.

Když viděl zvláště sv. Petra pochutnávat si lakomý hostinský na kuřeti tom, litoval, že tak pěkné kuře sám nesnědl. Protože mu ještě jedno podobné zbývalo, chtěl se přesvědčiti, zda-li se i z něho dají jísti kůstky. — Leč kůstky začly ho

¹⁾ Č. P. O. 39. — Viz i str. 47 a násl.

²⁾ P. P. Z Čáslavska.

³⁾ P. Z. z mého rukopisného zpěvníku z r. 1808. V něm píseň tato je o 8 strofách — Erben v P. P. uvádí jí jen 2 sloky.

v životě řezati a píchati, že musil zavolati lékaře. Tak byl potrestán za svou nepoctivost.¹⁾

I počestný cech *ševců* ve své vyprávěnce leckterou rozpomínku náboženskou přimísil.²⁾

Přikrajujíce kůži na botu, říkávají ševci: »Svatý Křišpíne, ševců patrone, ať ta škrampetle na dosmrť zůstane.«

Nebo: »Škrpál zhyne — ale jméno svatého Křišpína nikdy ne.«

Také se říkává mezi ševci: »Svatý Křišpín z milosti dává pršeti jen co — a lidé trhají boty a dají ševci do roboty.« —

»Křišpín s kůží jedná,
ševce k práci zjedná. —
S Pánem Kristem požehnání.³⁾

Kdesi pohněvali se na ševce, což vložili v popěvek:

»Proč nás Pán Bůh tresce?
Pro ty s . . . ševce:
že v neděli šijou
a v pondělí pijou,
proto pršet nechce.⁴⁾

Při *tkalcovství* zachovával lid rozličné zvyklosti náboženské. Při stavu zpíval rád náboženské písně. Leckde ve čtvrtek nepřádávali proto, že ve čtvrtek slavil P. Ježíš s učedníky poslední večeři. Jinde zase nepřádávali v sobotu, považujíce ji za posvátný den Marianský. O dnu 25. března (Zvěstování P. Marie) říkali: »Matička Boží, kužilky složí« a pod. Na Č. Třebovsku v starobylé písni tkalci se honosí, že Ježíšek do plen byl zaobalený, že sv. Severius byl tkalcem, že anděl Rafael Abele učil plátno dělati a že pilnou prací Boha ozdobují, když pro kněží bílé roucho i na oltář dělají.⁵⁾

V rozličných řemeslech a živnostech, nemohou-li od lidí dostati peněz za práci, utěšují se touto pověstí: Panna Maria předla a malý Ježíšek roznášel práci. Někde mu zaplatili, jinde zůstali dlužní. To však, co přinesl, nestačilo všem na výživu. I trpěla často svatá rodina nouzi a bídu. Než Ježíšek trpělivě snášel hlad, aby nám dal příklad, že si nemáme na chudobu svou naříkat, ale trpělivě ji snášet.⁶⁾

¹⁾ Č. P. O. 32.

²⁾ Viz takovou v Č. P. O. 49. „Na posměváčka dochází.“

³⁾ P. Z. Z Králové-Dvorecka.

⁴⁾ P. P. Z Berounska.

⁵⁾ N. P. Sb. IV. 172.

⁶⁾ P. Z. Z Předměřic nad Jizerou. — Srv. „O bídě“ Č. P. O. 27. — „O spokojenosti“ Č. P. O. 38.

Rejstřík.

A
Adam a Eva 130.
advent 145.
agnusky 126.
andělé 8, 9, 22, 24, 28, 59, 70, 71, 73, 75, 78, 104, 130, 132, 144, 146, 147, 158, 203, 207.
Anna sv. 104, 106, 134, 172.
Antonín sv. 10, 104.
Apollena sv. 10.
apoštolé 28.
archy jesličkové 119.

B
Bábí leto 30.
bájeslovné bytosti 9, 10, 50.
Barbora sv. 92, 104, 105.
barborky 145.
Bartoloměj sv. 26, 141.
berlinky 56.
Betlem 118 a násl.
Bezděz 32.
biblické hry 92.
bílá paní 16.
biřmování 169, 200.
blaniční rytíři 10, 32.
Blažej sv. 158.
blesk 23.
bludičky 11.
bouře 24.
Boží hrob 13, 92.
Boží Tělo 170, 215.
bratrstva náboženská 126.
bruna 149.
Bůh a smrt 16, 17. **B. dobrotivý** 32.
 B. na obrázkách (Oko Boží) 104.
 B. soudce 34. **B. trestající** 2, 26, 27, 40. **B. ve hře s dětmi** 204.
 B. v dopisech 63. **B. v koledách** 151, 153. **B. v písních** 35, 76.
 B. v pohádkách a pov. 2, 23, 216. **B. v příslovích** 1, 18, 54.
 B. v ukolébavkách 71, 203. **B. v zařikávání** 57. **B. ve zvyklostech** 12, 21, 23, 142, 217.
bukál 152.

C
Cechy 220.
Cecilie sv. 172.
cínové nádoby 132.
Cyrill a Metoděj sv. 114, 144.

Č
Čert 9, 18, 23, 30—35, 83, 146, 147, 158, 193, 195, 207.

D
David 21.
délka (mira) P. Ježíše 56, 203.
děti 203.
dny šťastné a nešťastné 46, 47. **dny čertovy** 159.
Dorota sv. 92, 158.
drůbež 219.
duha 24.
Duch sv. 144, 169.
duše 11, 12, 13, 23.
Dušiček památka 12, 13, 24, 172, 211.
důvěra v Boha 216.

F
Florian sv. 10, 107, 140.

H
Had 31, 104.
Háta sv. 31.
hmoždíř 132, 170.
Hora sv. 13, 14.
Hromnice (svátek) 157.
hry dětské 205 a násl.
hřimání 23, 24, 144.
hvězdy 8, 11, 21, 22, 23.

Chléb 208.

J
Jan Ev. sv. 153, 157.
Jan Křt. sv. 170.
Jan Nep. sv. 92, 104, 107, 127, 131, 140, 141, 168.
Jan sv. **Burjan a Pavel** 10.
jeňně 29.
jesličky (Betlem) 118 a násl.
Jidáš 42, 46.
jidáš 144.

Jiří sv. 28, 31, 92, 130, 134.
Josef sv. 104, 220.

Kadidlo 157.
kalendář 44, k. výročních zvyklostí 145.

Kalvárie 32.
kamna 130
kaple 116.
Kateřina sv. 92, 105, 130, 172
klášter 9, 79.
klibna 149.
kmoťi 173.
kněz 12, 15, 33, 49, 79, 148, 165, 192, 204, 224.

kobyly 31.
kočičky 24, 143, 162.
kohoutky (školní pomůcka) 198.
koledy 3, 4, 7, 25, 29, 72, 73, 74, 151, k. bělosobotní 165, k. na Smrt. neděli 161, k. velikonoční (pomlázka) 166, k. velkopáteční 165.

koruna trnová 41, 144.

kostel 79, 116.

kraslice 167, 210.

krávy 24.

Kristus P. ve hrách vánočních 79,
K. v koledách 3, 4, 7, 25, 29, 30, 72, 73, 151, 152. K. v modlitbách 21, 24, 57 až 62, K. v písních 25, 76, 78, K. v pověstech 4, 5, 6, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 41, 218, K. ve psaních 63, K. v ukolébavce 70, K. v zařikávání 51, K. jako pražské Jesulátko 140, K. jako Vzkříšení 106.

kroj 133.

kropěnka 142.

krupobiti 24.

kůň 29.

křest 127, 134, 173.

křída svěcená 9, 155, 202.

křivopřísežník 2, 24.

kříž 6, 21, 30, 78, 104, 107 a násl., 142, 169, 215.

Léčení 47 a násl.

letnice 169.

Liborius sv. 48, 49.

loutkové hry vánoční 85 a násl.
lucinky 148.

Máje 168, 169.

manželský stav 75, 176.

makovice (na střeše) 142.

Maria P. na útěku do Egypta 4, 29, 33, 35, 39, 40, M. v koledách 7, 72, 73, 151, M. v pověstech

8, 26, 27, 30, 31, 32, 39, 40, ve rčeních 8, 23, 212, 217, M. v písních 15, 22, 25, 37, 38, 39, 41, 78, 216, M. v modlitbě 21, 57 až 62, M. orodovnice 21, 23, 47, 48, M. P. Očišťování 27, M. a studánky 35, 36, 47, M. v zařikávání 51, M. ve psaních 63, M. v ukolébavce 70, 71, 203, M. na obrázkách 104, 138, 141, 203, M. v sochařství 106, 143, M. na medailích 127, 134, M. na nábytku 130, M. na nádobí 131, M. nanebevzetí 172, M. ve hře dětské 206.

Martin sv. 28, 130, 172, 211.

masopust 159.

Matěj sv. 158.

medaille 124.

měsíc 21.

Michael 23.

Mikuláš sv. 34, 209, obchůzky m. 146.

Mládětek 153.

modlitbičky 13, 21, 24, 59 až 63, m. pověrečné 55 a násl., m. na pomníkách 62, 63, m. v písních 78, m. o Velký pátek 164, m. selské 220, m. Anděl Páně 184, m. před jídlem 179, 212, m. ranní 213.

modlitební kniha 99 a násl.

mračna 11.

mše sv. 12, 13, 14, 104, 171, 194.

mušky svatojanské 30.

Nábytek 130.

nádobí 131.

Nanebevstoupení Páně 168.

nápisy na domech 139 a násl., n. vnitř domu 143.

nebe 19 až 23, 63, 73, 203.

neděle Bílá 168, n. Černá 160, n. Družebná 160, n. Květná 162, n. Kýchavná 160, n. Pražná 160, n. Smrtelná 160.

nekřtěnátko 12.

niti štědrovečerní (pašijové) 150.

Nový rok 176, 202.

Oběšení 11.

obětiny 10, 48, 190.

obrázky s prolam. okrajem 95, o. látkou vyzdob. 97, o. cínové 97, o. želatinové 97, o. na skle 98, o. vykládané 98, o. na domech 138, nápisy na obr. 190.

obydli (vnějšek) 137, (vnitřek) 142.

obžínky 218.

očistec 12, 13, 21, 23, 58.

odpavky 176.

Olivet 92.
oltářiky domácí 107.
otisky kříže na stromě 110.

Pálení jidáše 166.
pašije 6, 31, pašijové hry 88.
pátek 21, 24, p. Velký 164, 208.
pavouci 30.
peklo 18.
perucha 149.
Petr sv. 130, 207, 218, 219, P. putuje s P. J. 5, 6, 23, 215, 216.
píseň o Vel. Svát. 15, p. hrobníka 17, písní skladatelé 74, p. rozpravné 74, p. pouťové 74, 75, p. svatební 75, 177, 180, p. pohřební 75, 76, 184, 195, p. ponocného 145, p. před jídlem 179, p. před zkouškou z náboženství 199.
pohřeb 182.
pokrm 208.
pole sv. (hřbitov) 35, 62.
pomlázka 166.
postýlka sv. Jana 171.
posvícení 192, 202.
poustevník 19, 129, 134, 193.
poustka 115.
pout 127, 186, p. svatojanská a svatováclavská 192.
pozdravy 12, 29, 214.
pozdvihování 14.
požehnání domácí 143.
pranostika 44.
Prokop sv. 32, 36, 42.
proroctví Sibylly 2, p. slepého mládence 2.
prsty vpálené v modlitbách 185.
psaní (modlitba) 55.
ptáci 25, datel 27, havran 26, holub 25, holubice (pod. Ducha sv.) 144, hrdlička 25, 26, husa 28, 211, 219, káně 27, kohouti 25, koroptev 28, křepelka 25, křivonoska 28, kučinka 26, 28, poštolka 28, skřívák 25, 27, 215, slavík 25, slepice 22, stehlik 25, 28, strnad 25, sýkora 25, vlaštovka 27, vrabec 25, 27, vrána 26, 27, 204, žežulíčka 25.
půlnoční mše sv. 14.
půst 211.

Rakve vysypací 108.
rolnictví 213.
Rosalie sv. 104.
rostlinstvo 37, borůvky 217, bříza 42, dub sv. Prokop. 42, dub sv. Václ. 42, hloh 43, 144, houby 41, hrách 210, 215, jahody 38, 40, sv. Janské koření 171, jeřabiny

141, kněžské čepičky 196, kučinka (vstavač) 42, květel 39, len 217, líska 40, obilí 40, osyka 42, puškvorec 144, rosnička 41, růže 41, sedmikráska 41, slzičky 39, šípek 40, 41, tráva 42, třešně 146 a jiné rostliny 43, 44.
rouby 132.
růženec 9, 29, 78, 124, 128, 134, 144, 203, 217.
Růžový palouček 34.

Řehoř sv. 159, 201, 214.
řemesla a živnosti: hrnčíři 221, dřevorubci 221, komíníci 222, kováři 222, kamnáři 222, mlynáři 222, pekaři 223, skaláci 223, sladovníčtí 223, šenkýři 223, ševci 224, tkalci 224.
Řím 14, 193.
Říp 31, 134.

Sedm svatých a nebeských zámeků 55.
sen 13.
Sibyllská proroctví 2.
skleněné předměty 132.
slepého mlád. pror. 2.
Slovo Boží (bible) 78, (evangelium) 165, (Zákon Boží) 212.
slunce 21.
smrt 16.
sníh 24.
sobota Bílá 14, 21, 165.
soud 18, 34, 76, 144.
stopy P. Marie 33, s. sv. Vojtěcha 33, s. čerta 33.
stromček vánoční 150.
středa popeleční 160, s. sazometná 162.
studánka (studnice) 27, 35, 36, s. s potop. zvony 37, vyžívání stud. 37, u stud. se léčí 47.
svatí (různí v modl. knihách) 62, s. v divad. hrách 92 a násl., s. v zařikávání 51, 52, Všechn Svátých 172.
Svátost olt. 15, 16, 74, 104, 105, 144, 170, 202.
svážení obilí 217.
svíce (hromniční) 10, 13, 14, 16, 24, 78, 157, 215.
Svidník 32.

Škapulíř 129.
škola 196.
špalíčky (písně) 74.
Štědrý večer 22, 28, 149, 212.
Štěpán sv. 152, 153, 157.
štika 31.

- Teresie** sv. 132.
 testamenty 68, 69.
 Trojice nejsvět. 50, 98, 104.
 Tři králové 154, 156, 176, 202.
- Ukolébavky** 70, 71.
 umučení ve skleněné nádobě 110.
 útěk do Egypta 33, 35, 40.
 ntopenci 11.
 úvod 176.
- Václav** sv. 37, 42, 92, 104, 107, 127, 140, 142.
 vánoční hry 79 a násl.
 Vavřinec sv. 23, 26.
 včela 14, 15, 29, 30, 219.
 vejce 202, 216.
 velikonoční hry 87 a násl.
 věnce jeřabinové 141.
- voda svěcena 12, 142, 154 (tříkrálová), 155 (sv. hřbitová), 157, 215, 216, 217.
 vodník 155.
 Vojtěch sv. 32, 33, 34, 127.
 vosy 30
 výšivky 133, v. kostelní 134 a násl.
- Zajíc** 29.
 zaopatřování nemoc. 182, 202.
 zařikávání 50 až 54.
 zastřelení 11.
 Zelený čtvrtek 162.
 zkoušky náboženské 199.
 zlatoušek (zlaté prasátko) 149, 211.
 zloděj 217.
 zvon 14.
 zvonění proti mračnům 24.
 zvonice 114.

